

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

**Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису**

ІВАЩЕНКО ВІКТОР АНАТОЛІЙОВИЧ

Прим. № _____

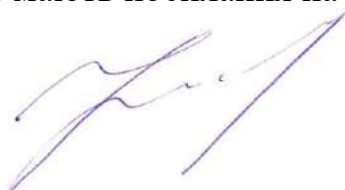
УДК 347:347.77/78+340.15

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА
У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ
(XIX – ПОЧ. XXI СТ.)**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень;
12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право
(081 – Право)

Подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на джерело

В. А. Іващенко

Науковий консультант: доктор юридичних наук,
професор, дійсний член (академік) НАПрН України

Орлюк Олена Павлівна

Черкаси 2018

АНОТАЦІЯ

Іващенко В. А. Закономірності та тенденції розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»; 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право (081 – Право). – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2018.

У праці зроблено першу в сучасній юридичній науці спробу комплексно дослідити розвиток законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні в XIX – на поч. XXI ст. у межах єдиних методологічних підходів до становлення інституту права інтелектуальної власності.

Проаналізовано й систематизовано рівень теоретичних напрацювань та історичних знань із кожного історичного періоду розвитку сфери права інтелектуальної власності в Україні відповідно до певної історичної моделі. Подано авторську періодизацію історіографічної бази, з огляду на загальні принципи класифікації історіографії, якими оперує як історична, так і юридична наука. Вивчено сучасні теоретико-методологічні підходи до визначення інституту цивільного права, права інтелектуальної власності. Детально проаналізовані основні принципи й теоретичні концепції обґрунтування правової природи інтелектуальної власності, її бачення сучасними науковцями. Представлені в дисертації висновки, практичні рекомендації та інші результати дослідження ґрунтовані на потужній теоретичній основі, яку становлять праці відомих фахівців у сфері теорії права, історії держави і права, цивільного права та права інтелектуальної власності. За методологічну основу взято інструментарій, запропонований відомими фахівцями у сфері теорії держави і права та цивілістами.

У дослідженні комплексно проаналізовано джерельну базу, основою якої є законодавство, що в різні історичні періоди було чинним у межах території сучасної України. До роботи залучено широкий спектр архівних документів, які мали істотний вплив на формування авторської концепції.

Схарактеризовано становлення законодавства у сфері інтелектуальної власності на українських землях у межах єдиного правового інституту, що охоплює авторське право, патентне право, інститут засобів індивідуалізації та інші об'єкти інтелектуальної власності. Продемонстровано різні етапи формування законодавства, у кожному з яких виокремлено особливості. Історичні моделі права інтелектуальної власності в Україні репрезентовано в розрізі формування правової системи загалом та з огляду на територіальні економічні, соціокультурні, політичні особливості українських земель, що в різні історичні періоди перебували під контролем іноземних держав.

Зосереджено увагу на тому, що австро-угорське й російське імперське законодавство, чинне на більшості сучасних територій, розвивалося з урахуванням європейського правового досвіду, тому українські землі не перебували поза межами світових тенденцій охорони права інтелектуальної власності. Зазначено, що процес формування законодавства проходив паралельно з несуттєвими відмінностями. Описано механізми регулювання винахідницьких правовідносин. Схарактеризовано процес еволюції критеріїв патентоздатності винаходів; становлення інституту засобів індивідуалізації. Наголошено, що в основі законодавства як Російської імперії, так і Австро-Угорщини домінував пропріетарний підхід до права інтелектуальної власності, який наприкінці XIX ст. почав втрачати своїх прихильників, поступово еволюціонуючи до теорії виключних прав, що втілювалася як в австро-угорському, так і в російському законодавстві початку XX ст.

Досліджено альтернативні моделі правового регулювання сфери інтелектуальної власності, притаманні періодові революційної нестабільності та міжвоєнному періоду. Констатовано прагнення національних урядів відновити систему охорони інтелектуальної власності, тимчасово залишити

російське законодавство. Законодавство УНР доби Центральної Ради та Директорії схарактеризовано в одному підрозділі, з огляду на наступність і єдині підходи до спроби налагодження законодавства у сфері інтелектуальної власності. У зв'язку з цим у дослідженні вжито термін республіканські уряди. Наголошено на відсутності в національних урядів на початкових етапах діяльності концепції цілісного реформування законодавства у сфері інтелектуальної власності, однак усе ж зафіксовано спроби її напрацювання.

Комплексно, за єдиними принципами проаналізовано всі історичні моделі правового регулювання сфери інтелектуальної власності, що діяли на території українських земель, зокрема на територіях, які тимчасово входили до складу Польщі, Румунії, Чехословаччини.

Наголошено, що законодавство у сфері інтелектуальної власності на західноукраїнських землях формувалося в межах правових систем країн, до яких входили ці землі. Спільною рисою є те, що законодавство було напрацьоване з урахуванням світового досвіду, українські землі включені до міжнародної системи охорони інтелектуальної власності. Уперше з'ясовано відмінності в законодавстві Польщі, Румунії, Чехословаччини. Акцентовано на прогресивності законодавства з інтелектуальної власності Польщі, на польській моделі охорони промислової власності, що представлена єдиним законом, на рівні якого охороняли винаходи, промислові зразки та засоби індивідуалізації. Зосереджено увагу на домінуванні правових традицій у формуванні чехословацької моделі охорони інтелектуальної власності. У дослідженні схарактеризовано консерватизм законодавства й інтелектуальної власності Румунії. З'ясовано, що жодна з цих моделей, попри представленість європейського правового досвіду, не послугувала цілісною основою сучасного регулювання права інтелектуальної власності.

Проаналізовано формування радянської моделі сфери інтелектуальної власності, акцентовано на її унікальності. Зауважено, що вона базована на власних ідеологічних і методологічних підходах та адаптована до конкретного типу економічних відносин, суспільного устрою, в основі якого

– принципи суспільної власності. Жодна із широковідомих теорій інтелектуальної власності в законодавстві СРСР та УСРР / УРСР передбачена не була. Описано перехід радянської моделі правового регулювання сфери інтелектуальної власності від однорівневої до дворівневої. Наголошено на розумінні законодавцем цивільної природи авторських і винахідницьких правовідносин. Узято до уваги практичну спрямованість радянського винахідницького законодавства з його орієнтацією на якнайширше впровадження наукових відкриттів, винаходів і технологічних удосконалень у виробництво.

Продемонстровано формування інституту законодавчого регулювання сфери інтелектуальної власності сучасної України та шляхи його реформування. У межах історико-правового дослідження виявлено системність у формуванні інституту права інтелектуальної власності в 1990 роках. Констатовано зміну концептуального наповнення українського законодавства у сфері інтелектуальної власності від домінування на початку 1990 рр. пропріетарного підходу в законодавстві – до практичного закріплення в спеціальному законодавстві, ухваленому впродовж 1990 рр., концепції виключних прав. Усебічно проаналізовано систему державного управління інтелектуальною власністю та правові засади її функціонування, окреслено слабкі й сильні сторони. Висловлено думку про доцільність створення такої моделі управління, що охоплювала б і сферу селекції рослинництва. Наголошено на етапності формування законодавства. Зазначено, що в нинішніх українських реаліях необхідність правової модернізації сфери інтелектуальної власності є першорядною.

У роботі осмислено зміни в національному законодавстві у сфері інтелектуальної власності у зв'язку з Угодою про Асоціацію з ЄС. Виокремлено перспективи реформування національної системи охорони інтелектуальної власності та проаналізовано її теоретичне й змістове наповнення. Окреслено підходи сучасної української влади до вироблення концепції правової охорони інтелектуальної власності, напрями її

становлення. Схарактеризовано бачення системи захисту прав інтелектуальної власності, проаналізовано перспективи функціонування спеціалізованого суду з інтелектуальної власності та обґрунтування зазначених процесів у наукових колах.

Запропоновано авторське бачення стосовно окремих правових норм у національному законодавстві, викладено пропозиції щодо переосмислення частини положень проекту закону «Про Національну систему охорони інтелектуальної власності в Україні» для його вдосконалення та подальшого ухвалення.

Продемонстровано взаємозв'язок у розвитку історичних моделей права інтелектуальної власності зі світовими тенденціями розвитку науки та техніки. Право інтелектуальної власності є ключовим фактором розвитку технічного прогресу. Завдяки наділенню суб'єктів широким колом виключних прав щодо результату творчості відбувається стимулювання творців до подальшої роботи. У дисертації з'ясовано вплив міжнародного законодавства на сферу інтелектуальної власності сучасної України. Проаналізовано межі впливу міжнародних договорів на систему правового регулювання інтелектуальної власності України.

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації

Монографія:

1. Іващенко В. А. Розвиток законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.): монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2017. 508 с.

Рецензія:

Коваль І. Ф. Рецензія на монографію Іващенко В. А. Розвиток законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.). *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 1. С. 98–100.

Статті в наукових фахових виданнях України

2. Іващенко В. А. Правові проблеми реалізації прав на раціоналізаторські пропозиції. *Форум права*. 2012. № 1. С. 371–374. <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12ivanrp.pdf>.

3. Іващенко В. А. Формування державної системи охорони промислової власності УНР республіканськими урядами доби Центральної Ради та Директорії (грудень 1917 – 1921 рр.). *Митна справа*. 2013. № 1 (80). С. 447–452.

4. Іващенко В. А. Загальні тенденції розвитку законодавства Російської імперії у сфері авторського права у другій половині XIX – на початку XX ст. *Вісник Закарпатського університету: серія право*. Ужгород. № 20 (1). 2012. С. 66–69.

5. Іващенко В. А. Формування системи правової охорони промислової власності за Гетьманату Павла Скоропадського (квітень – грудень 1918). *Митна справа*. 2013. № 2 (79). С. 386–389.

6. Іващенко В. А., Морозов А. Г. Політика національних урядів у сфері охорони об'єктів права промислової власності у роки української революції (грудень 1917 – 1921 рр.). *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 5. С. 96–103.

7. Іващенко В. А. Законодавче забезпечення охорони авторських прав на українських землях наприкінці XIX – на початку XX століть. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 6. С. 83–88.

8. Іващенко В. А. Формування Радянської моделі охорони авторських прав на території українських губерній підконтрольних радянській владі у 1917 – 1925 рр. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: «Юридичні науки». 2014. Вип. 6-2. С. 32–35.

9. Іващенко В. А. Законодавче забезпечення охорони авторського права Радянської України у 1925 – 1928 рр. *Право і суспільство*. 2015. Вип. 3. С. 48–52.

10. Іващенко В. А. Законодавче забезпечення охорони промислової власності в СРСР у період НЕПу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: «Юридичні науки». 2016. Вип. 6. Том. 1. С. 20–24.

11. Іващенко В. А. Правове забезпечення та порядок виплати авторської винагороди у сфері наукових відкриттів, винахідництва та раціоналізації в СРСР та УРСР 50 – 60-хх рр. XX ст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2017. № 43. С. 17–19.

12. Іващенко В. А. Законодавче регулювання охорони наукових відкриттів, винаходів, раціоналізаторських пропозицій в СРСР та УРСР У 1970 – 80-хх рр. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 8–12.

13. Іващенко В. А. Польська модель охорони авторського права в Східній Галичині у 1921 – 1939 рр. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. http://lsej.org.ua/6_2017/26.pdf.

14. Іващенко В. А. Формування законодавчої бази охорони права інтелектуальної власності в Україні у 1991 – 1993 рр. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Том 2. С. 9–12.

15. Іващенко В. А. Правове регулювання охорони інтелектуальної власності на території Закарпаття у 1918 – 1938 рр. *Приватне та публічне право*. – 2017. № 3. С. 45–49.

16. Іващенко В. А. Реформування національного законодавства з питань інтелектуальної власності у 2015 – 2017 рр. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: «Юридичні науки». 2017. № 5. С. 19–23.

17. Іващенко В. А. Розвиток законодавства з інтелектуальної власності в Україні у 2000-х рр. (історико-правовий аспект). *Право та державне управління*. 2017. № 4. (Т. 1). С. 25–31.

**Статті в наукометричних та наукових
періодичних виданнях інших держав**

18. Іващенко В. А. Правова регламентація авторського права в УРСР у 1960 – 1980-х рр. 20 ст. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 2. С. 105–112.
19. Іващенко В. А. Правова охорона винаходів і технічних удосконалень у період інтенсивної індустріалізації в УСРР (1930–1940 рр.). *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. № 1 (93). С. 46–55.
20. Іващенко В. А. Законодавче регулювання охорони наукових відкриттів, винаходів раціоналізаторських пропозицій в СРСР та УРСР у 1959 – 1973 рр. (історико-правовий аспект). *Право і суспільство*. 2017. № 2, Ч. 2. С. 39–43.
21. Іващенко В. А. Правове регулювання охорони інтелектуальної власності на території Північної Буковини у 1918–1939 рр. *Право і суспільство: науковий журнал*. 2017. № 5. С. 10–13.
22. Іващенко В. А. Формування російсько-імперської моделі патентного права у першій половині XIX ст. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 5. С. 23–26.
23. Іващенко В. А. Польська модель охорони промислової власності в Східній Галичині у 1923 – 1939 рр. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2017. № 6 (28). С. 15–18.
24. Иващенко В. Становление системы правовой охраны средств индивидуализации товаров и услуг на территории украинских земель, входивших в состав Российской империи в XIX веке. *Leges si Viata*. 2018. № 1. С. 40–43.

Наукові публікації, що додатково відображають результати досліджень

25. Іващенко В. Захист авторських прав згідно з Законом про авторське право від 20 березня 1911 р. *Інтелектуальна власність в Україні: Погляд з XXI ст.*: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 29 – 30 вересня

2011 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2011. С. 21–25.

26. Іващенко В. А. Становлення законодавства Російської імперії у сфері охорони авторського права у першій половині XIX ст. *Інтелектуальна власність в Україні: Погляд з XXI ст.* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 26 – 27 вересня 2012 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2012. С. 9–13.

27. Іващенко В. А. Становлення системи правової охорони промислової власності доби Директорії УНР (грудень 1917 – 1921 рр.). *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави*: матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. (Черкаси, 31 жовтня 2012 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, Белгородський державний університет, Гомельський державний університет ім. Ф. Скорини, 2012. С. 232–234.

28. Іващенко В. А. Охорона прав винахідників відповідно до «Положення про привілеї на винаходи і вдосконалення» від 20 травня 1896 р. *Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції (м. Черкаси, 17 – 18 квітня 2013 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2013. С. 65–59.

29. Іващенко В. А., Попова Н. О. Законодавство Російської Імперії у сфері охорони промислової власності першої половини XIX ст. *Інтелектуальна власність в Україні: Погляд з XXI ст.*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 26 – 27 вересня 2013 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2013. С. 5–9.

30. Іващенко В. А. Українське-радянське законодавство з охорони авторських прав (1917 – 1925). *Вітчизняний та світовий досвід регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції (м. Черкаси, 17 квітня 2014 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2014. С. 14–17.

31. Іващенко В. А. Нормативне регулювання авторського права в українських землях на початку XX ст. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених «Родзинка – 2015»*: матеріали XVII Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Черкаси, 24 квітня 2015 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. С. 181–184.

32. Іващенко В. А. Охорона авторського права в УСРР згідно «Основ авторського права» 1928 р. та закону «Про авторське право» 1929 р. *Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції (м. Черкаси, 7 – 8 квітня 2015 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2015. С. 14–17.

33. Іващенко В. А. Нормативне регулювання авторського права в УРСР у 1960-х – 1970-х рр. *Інтелектуальна власність в Україні: погляд з XXI ст.*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 15 – 16 жовтня 2015 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2015. С. 24–28.

34. Іващенко В. А. Приєднання СРСР до Всесвітньої конвенції про авторське право. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених «Родзинка – 2016»*: матеріали XVIII Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Черкаси, 21 квітня 2016 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2016. С. 136–139.

35. Іващенко В. А. Становлення радянської системи патентного права в УСРР у 1917 – 1924 рр. *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави*: матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. (Черкаси, 29 травня 2016 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, Київський університет туризму, економіки і права, Гомельський державний університет ім. Ф. Скорини, 2016. С. 28–32.

36. Іващенко В. А. Законодавче забезпечення прав винахідників у СРСР у 1924 – 1931 рр. *Інтелектуальна власність в Україні: погляд з XXI ст.* : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 12 – 13 жовтня 2016 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2016. С. 73–78.

37. Іващенко В. А. Загальні засади правової охорони промислових зразків в СРСР та УСРР у 20 – 30-хх рр. XX ст. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених «Родзинка – 2017»*: матеріали XIX Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Черкаси, 27 – 28 квітня 2017 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2017. С. 136–139.

38. Іващенко В. А. Становлення радянського законодавства з охорони винаходів у 1917 – 1924 рр. *Законодавство України у сфері інтелектуальної власності та його правозастосування: національні, міжнародні, та європейські виміри*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. з проб. інтел. власн. (м. Київ, 23 верес. 2016 р.). Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, НДІВ НАПрНУ, ІВ НУ ОЮА в м. Києві, ПДТУ, 2016. С. 93–96.

39. Іващенко В. А. Становлення державної системи охорони інтелектуальної власності в Україні на початку 90-х рр. XX ст. *Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції (м. Черкаси, 20 квітня 2017 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, 2017. С. 15–19.

40. Іващенко В. А. Становлення системи державного управління у сфері інтелектуальної власності в Україні у 2000-х рр.: історико-правовий аспект. *Інтелектуальна власність: погляд з XXI століття*: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 12 – 14 жовтня 2017 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, 2017. С. 9–13.

41. Іващенко В. А. Правовий статус та особливості формування державної системи охорони сортів рослин в Україні. *Rzeczywiste problemy*

prawa na obecnym etapie rozwoju państwowości: międzynarodowa konferencja naukowo-praktyczna (Lublin, 20 – 21 października, 2017). Lublin: Maria Curie-Skłodowska University, Lublin Science and Technology Park S.A., 2017. S. 30–33.

42. Іващенко В. А. Чехословацька модель охорони авторського права на українських землях у 1920 – 30-х рр. *Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Дніпро, 2 – 3 лютого 2018 р.). Дніпро: ГО«Правовий світ», 2018. С. 11–14.

SUMMARY

Ivashchenko V.A. Laws and tendencies of development of legislation in the field of intellectual property in Ukraine (XIX – early XXI centuries) – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining the Doctor of Law degree in specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law; the history of political and legal studies; 12.00.03 – civil law and civil process; family law; International Private Law (081 – Law). – Private Higher Educational Institution, University of King Danylo, Ivano-Frankivsk, 2018.

The dissertation is devoted to the study of laws and trends in the development of legislation in the field of intellectual property in Ukraine in the 19th century – 21st century within the limits of common methodological approaches in the formation of the Institute of Intellectual Property Rights.

The author analyzes and systematizes the level of theoretical developments and historical knowledges from each historical period of the development in the field of intellectual property rights in Ukraine, in accordance to a certain historical model. The author's periodization of the historiographic database which is presented takes into account the general principles of the classification of historiography, which both historical and legal science operates. It was studied

modern theoretical and methodological approaches for the definition of the institution of civil law, intellectual property rights. The main principles and theoretical concepts of the substantiation of the legal nature of intellectual property, its vision by modern scholars are analyzed in detail. The conclusions, practical recommendations and other results of the research which are presented in the dissertation are based on a powerful theoretical basis, which consists of the works of well-known experts in the field of the theory of law, the history of state and law, civil law and intellectual property rights. The methodology is based on the tools offered by renowned experts in the field of state and law theory.

The study analyzes a comprehensive source base, the basis of which is legislation, which in various historical periods was valid within the territory of modern Ukraine. A wide range of archival documents that had a significant impact on the formation of the author's concept of research was involved in the work.

The article describes in detail the formation of legislation in the field of intellectual property on Ukrainian lands within the framework of a single legal institute, covering copyright, patent law, institute of individualization facilities and other objects of intellectual property. The various stages of the formation of legislation are shown, each of which has its own peculiarities. Historical models of intellectual property rights in Ukraine are presented in the context of the formation of the legal system in general and taking into account the territorial economic, socio-cultural, political features of Ukrainian lands, which in different historical periods were under the control of foreign states.

The attention was focused on the fact that the Austro-Hungarian, and Russian imperial legislation, in force of most modern territories, developed in the light of European legal experience, that is why Ukrainian lands were not outside the world's trends in the protection of intellectual property rights. It is determined that the process of formation of legislation was carried out in parallel with minor differences. The mechanisms of regulation of inventive legal relations are covered. The process of evolution of criteria of patentability of inventions is shown. The establishment of the Institute of means of individualization has been demonstrated.

It is believed that the basis of the legislation of both the Russian Empire and Austro-Hungarian, the proprietary approach to the right of intellectual property remained dominant, which at the end of the nineteenth century began to lose its supporters, gradually evolving to the theory of exclusive rights, embodied both in the Austro-Hungarian and Russian legislation of the early twentieth century.

The alternative models of legal regulation of the intellectual property area that took place during the period of revolutionary instability and the interwar period are shown. The desire of national governments to restore the system of protection of intellectual property by temporarily leaving Russian legislation is demonstrated. Characteristics of the legislation of the UNR of the Central Rada and the Directory are conducted in one unit, in view of the continuity and unified approaches to the attempt to establish legislation in the field of intellectual property. In this regard, the study uses the term republican governments. It is emphasized that the concept of holistic reform of intellectual property legislation in the initial stages of the work of the national governments is absent, however, attempts are being made to develop it.

The author comprehensively, according to the uniform principles, analyzed all historical models of legal regulation of the intellectual property domain operating on the territory of Ukrainian lands, in particular in the territories that were temporarily as part of Poland, Romania, and Czechoslovakia.

It was emphasized that the legislation on intellectual property in the Western Ukrainian lands was formed within the legal systems of the countries which included these lands. The common feature is that the legislation was developed in the light of world experience, the Ukrainian lands were included in the international system of protection of intellectual property. For the first time in one study, the differences in the legislation of Poland, Romania, and Czechoslovakia are shown. The emphasis is on progressive legislation on intellectual property in Poland, the emphasis is placed on the Polish model of protection of industrial property, which is represented by a single law at the level of which the protection of inventions, industrial designs and means of individualization were protected.

The domination of legal traditions in the formation of the Czechoslovak model of protection of intellectual property is underlined. The study describes the conservatism of legislation and intellectual property of Romania. It has been found that none of these models, despite the representation of European legal experience, hadn't served as an integral basis for the current regulation of intellectual property rights.

The formation of the Soviet model in the sphere of intellectual property, focused on its uniqueness. It is emphasized that it is based on its own ideological and methodological approaches and it is adapted to the specific type of economic relations, social structure, which is based on the principles of social property. It is indicated that none of the well-known theories of intellectual property in the legislation of the USSR and the Ukrainian SSR / USSR was proved. The transition of the Soviet model of legal regulation of the sphere of intellectual property from the one-level to the another-level is shown. It is emphasized on the understanding of the legislator of civil nature, copyright and inventive legal relations. The emphasis is placed on the practical orientation of the Soviet inventive legislation, with its focus on the widest use of scientific discoveries, inventions and technological improvements in production.

The formation of the institute of legislative regulation of the sphere of intellectual property of modern Ukraine and ways of its reforming are demonstrated. Within the framework of historical and legal research, systematic establishment of the Institute of Intellectual Property Rights was discovered in the 1990s. The change of the conceptual content of Ukrainian legislation in the field of intellectual property from the domination of the proprietary approach in legislation in the early 1990's, and the practical adoption of the concept of exclusive rights adopted during the 1990's in the special legislation was determined. The author analyzes a complex system of state management of intellectual property and legal principles of its functioning, weaknesses and strengths are identified. The opinion on the expediency of creating such a model of management, which would cover the field of plant breeding, was also expressed. It is emphasized on the stage of

formation of legislation. It is noted that in the current Ukrainian realities is the necessity of legal modernization of the sphere of intellectual property is of paramount importance.

The fifth section of the work demonstrates changes in national intellectual property legislation in connection with the Association Agreement with the EU. The prospects for reforming the national system of protection of intellectual property are described, and its theoretical content is analyzed. The approaches of modern Ukrainian authorities to the development of the concept of legal protection of intellectual property are determined, directions of its formation are outlined. The vision of the system of protection of intellectual property rights is revealed, the prospects of functioning of the specialized court on intellectual property and the vision of the mentioned processes in scientific circles are analyzed.

The actual vision of individual legal norms in the national legislation is proposed, proposals are made for rethinking part of the provisions of the draft law «On the National System of Intellectual Property Protection in Ukraine» with a view to its improvement and further adoption.

Demonstrate the relationship in the development of historical models of intellectual property rights with the world trends in the development of science and technology. It is alleged that intellectual property law is a key factor in the development of technical progress. Due to the provision of subjects with a wide range of exclusive rights in relation to the result of creativity, the creators are encouraged to work further. The research analyzes the impact of international legislation on the intellectual property of modern Ukraine. The boundaries of the influence of international treaties upon the system of legal regulation of intellectual property of Ukraine are demonstrated.

Based on legal experience and taking into account the specifics of intellectual property, it is determined that Ukrainian legislation, in the course of its historical development, evolved in the theoretical and content from the proprietary concept that was reflected in the imperial models of intellectual property right at

the initial stages of formation, the basis of modern legislation of the theory of exclusive rights.

It is determined that the modern model of intellectual property rights is based on a combination of proprietary approaches embodied in the vast majority of international conventions and the theory of exclusive rights, which is reflected in the part of intellectual property law.

The expediency of consolidating in the modern Ukrainian legislation the theory of exclusive rights in relation to all objects of intellectual property right, and not only to objects of copyright, is substantiated. It is specified that the consolidation of exclusivity of property rights should take place in the process of reforming the legislation in the field of intellectual property by amending the general legislation (first of all, the Civil Code of Ukraine), which is the main one with respect to the special law.

List of published authors working for these directions:

Monograph:

1. Ivashchenko V. A. Development of legislation in the field of intellectual property in Ukraine (XIX - early XXI centuries): monograph. Cherkasy: Publisher Chabanenko Yu. A., 2017. 508 p.

Reviews:

Koval I.F Review of the monograph V. A. Ivashchenko. Development of legislation in the field of intellectual property in Ukraine (XIX - early XXI centuries) // The theory and practice of intellectual property. 2018. No. 1. S.98–100

Articles in scientific specialized editions of Ukraine

2. Ivashchenko V. A. Legal problems of realization of rights to innovative proposals. The forum is right. 2012. № 1. S. 371–374. <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12ivanrp.pdf>.

3. Ivashchenko V. A. Formation of the state system of protection of industrial property of the UPR by the republican governments of the time of the Central Council and the Directory (December 1917 – 1921). Customs business. 2013. No. 1 (80). P. 447–452.

4. Ivashchenko V. A. General tendencies in the development of legislation of the Russian Empire in the field of copyright in the second half of the XIX – early XX centuries. Transcript of the Transcarpathian University Bulletin: Law Series. Uzhhorod No. 20 (1) 2012. P. 66–69.

5. Ivashchenko V. A. Formation of a system of legal protection of industrial property for the Hetmanate of Pavlo Skoropadsky (April-December 1918). Customs business. 2013. No. 2 (79). P. 386–389.

6. Ivashchenko V. A. Morozov AG Policy of national governments in the field of protection of industrial property rights during the years of the Ukrainian revolution (December 1917 – 1921). Theory and practice of intellectual property. 2013. Issue 5. P. 96–103.

7. Ivashchenko V. A. Legislative protection of copyright on Ukrainian lands in the late XIX – early XX centuries. Theory and practice of intellectual property. 2013. Issue 6. S. 83–88.

8. Ivashchenko V. A. Formation of the Soviet model of copyright protection on the territory of Ukrainian provinces under the control of the Soviet government in 1917-1925. Scientific herald of the Kherson State University. Series: «Law Sciences». 2014. Issue 6-2. P. 32–35.

9. Ivashchenko V. A. Legislative support for the protection of copyright in Soviet Ukraine in 1925 – 1928. Law and Society. 2015. Issue 3. S. 48–52.

10. Ivashchenko V. A. Legislative protection of industrial property protection in the USSR during the NEPU period. Scientific Herald of Kherson State University. Series: «Law Sciences». 2016. Issue 6. Volume. 1. P. 20–24.

11. Ivashchenko V. A. Legal support and the procedure for payment of royalties in the field of scientific discoveries, inventions and rationalization in the

USSR and the Ukrainian SSR in the 1950's and 1960's. Scientific herald of Uzhgorod National University. The series «Right». 2017. No. 43. P. 17–19.

12. Ivashchenko V. A. Legislative regulation of the protection of scientific discoveries, inventions, rationalization proposals in the USSR and the USSR. In the 1970s-80s. Scientific herald of public and private law. 2017. No. 4. P. 8–12.

13. Ivashchenko V. A. Polish Model of Copyright Protection in Eastern Galicia in 1921–1939. Legal Scientific Electronic Journal. 2017. No. 6. http://lsej.org.ua/6_2017/26.pdf.

14. Ivashchenko V. A. Formation of the Legislative Framework for the Protection of Intellectual Property Rights in Ukraine in 1991 – 1993 Actual problems of domestic jurisprudence. 2017. No. 2 Volume 2. S. 9–12.

15. Ivashchenko V. A. Legal regulation of protection of intellectual property in the Transcarpathian region in 1918–1938. Private and public law. – 2017. № 3. P. 45–49.

16. Ivashchenko V. A. Reform of the national legislation on intellectual property issues in 2015–2017. Scientific Bulletin of the Kherson State University. Series: «Law Sciences». 2017. No. 5. P. 19–23.

17. Ivashchenko V. A. Development of Intellectual Property Legislation in Ukraine in the 2000-s (historical and legal aspect). Law and public administration. 2017. No. 4 (T. 1). P. 25–31.

Articles in science-metric and scientific periodicals abroad

18. Ivashchenko V. A. Legal regulation of copyright in the USSR in the 1960s – 1980s. 20th centuries. Theory and practice of intellectual property. 2016. No. 2. P. 105–112.

19. Ivashchenko V. A. The legal protection of inventions and technical improvements during the period of intensive industrialization in the USSR (1930–1940). Theory and practice of intellectual property. 2017. No. 1 (93). P. 46–55.

20. Ivaschenko V. A. Legislative regulation of the protection of scientific discoveries, inventions of innovative proposals in the USSR and the Ukrainian

SSR in 1959 - 1973 (historical and legal aspect). Law and Society. 2017. No. 2, Part 2. P. 39–43.

21. Ivashchenko V. A. Legal regulation of protection of intellectual property in the territory of Northern Bukovina in 1918–1939. Law and Society: a scientific journal. 2017. № 5. S. 10–13.

22. Ivaschenko V. A. Formation of the Russian-imperial model of patent law in the first half of the nineteenth century. Herald of the International Humanitarian University. 2017. No. 5. P. 23–26.

23. Ivashchenko V. A. Polish industrial property protection model in Eastern Galicia 1923-1939. Jurnalul juridic national: theorie si practica. 2017. No. 6 (28). P. 15–18.

24. Ivaschenko V. Development of the system of legal protection of the means of individualization of goods and services on the territory of Ukrainian lands that were part of the Russian Empire in the nineteenth century. Legea si Viata. 2018. No. 1. S. 40–43.

Scientific publications, which additionally reflect the research results

25. Ivashchenko V. Copyright protection in accordance with the Law on Copyright of March 20, 1911 Intellectual Property in Ukraine: A View from the 21st Century: Materials I Visukr. science-practice conf. (Cherkasy, September 29–30, 2011) Cherkasy: MONU, CHNU them. B. Khmelnsky, NDIIV NAPrNU, SSIVU. P. 21–25.

26. Ivashchenko V. A. Formation of the legislation of the Russian Empire in the field of copyright protection in the first half of the nineteenth century. Intellectual Property in Ukraine: A View from the XXI Century. : Materials II Allukr. science-practice conf. (Cherkasy, September 26–27, 2012) Cherkasy: MONU, CHNU them. B. Khmelnsky, NDIIV NAPrNU, SSIVU. P. 9–13.

27. Ivashchenko V. A. Formation of the legal protection system of industrial property of the Directorate of the UNR (December 1917 – 1921). Actual problems of formation of civil society and formation of the rule of law: materials of the 2nd

International Scientific and Practical Conference (Cherkasy, October 31, 2012) Cherkasy: Ministry of Education and Science of Ukraine, ChNU them. B. Khmelnsky, Belgorod State University, Gomel State University. F. Skoryna. P. 232–234.

28. Ivaschenko V. A. Protection of the rights of inventors in accordance with the «Regulations on the privileges of inventions and improvements» dated May 20, 1896. Domestic and world experience of legal regulation of relations in the field of intellectual property: materials of All-Ukrainian sciences. Internet conferences (Cherkasy, April 17–18, 2013). Cherkasy: MONU, CHNU them. B. Khmelnsky, NDIIV NAPrNU, SSIVU. P. 65–59.

29. Ivashchenko V. A. Popova N. O. Legislation of the Russian Empire in the field of industrial property protection of the first half of the nineteenth century. Intellectual Property in Ukraine: A View from the 21st Century: Materials III Allukr. science-practice conf. (Cherkasy, September 26-27, 2013). Cherkasy: MONU, CHNU them. B. Khmelnsky, NDIIV NAPrNU, SSIVU. From 5-9.

30. Ivashchenko V. A. Ukrainian-Soviet Legislation on the Protection of Copyright (1917 – 1925). Domestic and world experience in the regulation of relations in the field of intellectual property: materials of All-Ukrainian sciences. - pr. Internet conferences (Cherkasy, April 7, 2014). Cherkasy: MONU, CHNU them. B. Khmelnsky, NDIIV NAPrNU, SSIVU. P. 14–17.

31. Ivaschenko V. A. Regulatory regulation of copyright in Ukrainian lands at the beginning of the XX century. Actual problems of natural sciences and humanities in researches of young scientists «Raisin-2015»: materials of the XVII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Young Scientists (Cherkasy, April 24, 2015). Cherkasy: Ministry of Education of Ukraine, ChNU them. B. Khmelnsky 2015. P. 181–184.

32. Ivashchenko V. A. Protection of copyright in the Ukrainian SSR in accordance with the "Copyright Fundamentals" of 1928 and the Law «On Copyright» 1929 Domestic and World Experience in Legal Regulation of Relations in the Sphere of Intellectual Property: Materials of All-Ukrainian

Sciences. Internet conferences (Cherkasy, April 7–8, 2015). Cherkasy: MONU, CHNU them. B. Khmelnsky, NDIIV NAPrNU, SSIVU. P. 14–17.

33. Ivashchenko V. A. Regulatory regulation of copyright in the USSR in the 1960s – 1970s. Intellectual Property in Ukraine: A View from the 21st Century: Materials V Allukr. science-practice conf. (Cherkasy, October 15–16, 2015). Cherkasy: MONU, CHNU them. B. Khmelnsky, NIIiV NAPrNU, DSIVU, 2015. P. 24–28.

34. Ivashchenko V. A. Accession of the USSR to the World Copyright Convention. Actual problems of natural sciences and humanities in researches of young scientists «Rizinka-2016»: materials of the XVIII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Young Scientists (Cherkasy, April 21, 2016). Cherkasy: Ministry of Education of Ukraine, ChNU them. B. Khmelnsky 2016. P. 136–139.

35. Ivashchenko V. A. The formation of the Soviet system of patent law in the USSR in 1917–1924. Actual problems of the formation of a civil society and the formation of the rule of law: materials of the 3rd International Scientific and Practical Conference (Cherkasy, May 29, 2016). Cherkasy: Ministry of Education of Ukraine, ChNU them. B. Khmelnsky, Kyiv University of Tourism, Economics and Law, Gomel State University. F. Skoryna 2016. P. 28–32.

36. Ivashchenko V. A. Legislative provision of the rights of inventors in the USSR in 1924 – 1931. Intellectual property in Ukraine: a view from the XXI century. : materials VI. Allukr. science-practice conf. (Cherkasy, October 12–13, 2016). Cherkasy: Ministry of Education of Ukraine, ChNU them. B. Khmelnsky, Institute of Nuclear Research and Development of the National Academy of Sciences of Ukraine, SSIVU, 2016. P. 73–78.

37. Ivashchenko V. A. General principles of legal protection of industrial designs in the USSR and the Ukrainian SSR in the 20-30's of the twentieth century. Actual problems of natural sciences and humanities in the researches of young scientists «Rizinka-2017»: materials of the XIX All-Ukrainian Scientific and Practical Conference of Young Scientists (Cherkasy, April 27–28, 2017).

Cherkasy: Ministry of Education of Ukraine, ChNU them. B. Khmelnsky 2017. P. 136–139.

38. Ivashchenko V. A. Formation of Soviet legislation on the protection of inventions in 1917–1924. Ukrainian legislation in the field of intellectual property and its enforcement: national, international, and European dimensions: materials IV Allukr. science-practice conf. from samples intel own (Kiev, September 23, 2016). Kyiv: KNU them. T. Shevchenko, NDIIV NAPrNU, IIS NU OYA in Kyiv, PDTU, 2016. P. 93–96.

39. Ivashchenko V. A. Formation of the state system of protection of intellectual property in Ukraine in the early 90's. Xx Art. Domestic and world experience of legal regulation of relations in the field of intellectual property: materials of the All-Ukrainian sciences.-Practice. Internet conferences (Cherkasy, April 20, 2017): Cherkassy: MONU, ChNU them. B. Khmelnsky, Institute of Nuclear Physics, National Academy of Sciences of Ukraine, P. 15–19.

40. Ivashchenko V. A. Formation of the system of public administration in the field of intellectual property in Ukraine in the 2000s: historical and legal aspect. Intellectual Property: A View from the 21st Century: Materials of VII Allukr. science-practice conf. (Cherkasy, October 12–14, 2017). Cherkasy: MONU, CHNU them. B. Khmelnsky, Institute of Nuclear Physics, NNPrNU, 2017. P. 9–13.

41. Ivashchenko V. A. Legal status and peculiarities of the formation of the state system of protection of plant varieties in Ukraine. We ask you to answer the following questions at the next stage of the seminar: the conference of the Naukowo-Praktyczna (Lublin, 20–21 October, 2017). Lublin: Maria Curie-Sklodowska University, Lublin Science and Technology Park S.A. 2017. S. 30–33.

42. Ivashchenko V. A. The Czechoslovak Model of Copyright Protection in Ukrainian Lands in the 1920's and 1930's. State and Law in the Conditions of Globalization: Realities and Prospects: Materials of the International Scientific and Practical Conference (Dnipro, February 2–3, 2018). p.) Dnipro: NGO «Legal world». P. 11–14.

ВСТУП.....	27
РОЗДІЛ 1. Стан наукового вивчення проблеми, джерельна база, методи і принципи дослідження.....	47
1.1. Стан наукового вивчення проблеми.....	47
1.2. Джерельна база.....	66
1.3. Методи і принципи дослідження.....	75
Висновки до розділу 1.....	102
РОЗДІЛ 2. Право інтелектуальної власності як компонент загальноімперських російської та австрійської правових систем (XIX – початок XX ст.)	105
2.1. Становлення й розвиток інститутів права інтелектуальної власності в Наддніпрянській Україні та на західноукраїнських землях у XIX ст.	105
2.2. Основні тенденції у сфері охорони права інтелектуальної власності в другій половині XIX ст.....	130
2.3. Модифікація окремих інститутів права інтелектуальної власності в Російській імперії та Австро-Угорщині в кінці XIX – на початку XX ст...	162
Висновки до розділу 2.....	173
РОЗДІЛ 3. Альтернативні моделі законодавчого регулювання інтелектуальної власності в роки Української революції та міжвоєнний період (1917 – 1939 рр.)	176.
3.1. Заходи республіканських урядів УНР зі становлення й розвитку національного законодавства у сфері інтелектуальної власності.....	176
3.2. Розвиток права інтелектуальної власності в Українській Державі гетьмана Павла Скоропадського	189
3.3. Альтернативні моделі правового регулювання сфери інтелектуальної власності на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (20 – 30-ті роки XX ст.).....	200
Висновки до розділу 3.....	224

РОЗДІЛ 4. Радянська правова модель сфери інтелектуальної власності.....	229
4.1. Законодавство у сфері інтелектуальної власності в УСРР / УРСР у 1919 – 1928 рр.....	229
4.2. Особливості системи охорони прав інтелектуальної власності в межах формування командно-адміністративної системи в 30 рр. – на поч. 40 рр. XX ст.....	256
4.3. Зміни в системі охорони права інтелектуальної власності (1960 – 1991 рр.).....	280
Висновки до розділу 4.....	311
РОЗДІЛ 5. Законодавче забезпечення охорони та захисту права інтелектуальної власності в незалежній Україні	
5.1. Формування системи охорони права інтелектуальної власності в 90 рр. XX ст.....	316
5.2. Становлення системи органів державного управління інтелектуальною власністю в незалежній Україні.	338
5.3. Проблеми та перспективи розвитку інституту права інтелектуальної власності у 2000 рр.....	356
5.4. Зміни в системі національного законодавства з питань інтелектуальної власності у зв'язку з угодою про Асоціацію України з ЄС та перспективи його подальшого реформування.....	378
Висновки до розділу 5.....	398
ВИСНОВКИ.....	401
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	410
ДОДАТКИ.....	466

ВСТУП

Актуальність теми. На тлі розбудови цифрової, інноваційної економіки, відповідей світу на новітні технологічні виклики все більша частка нашого суспільства починає визнавати економічну, технологічну, культурну, соціальну значущість інтелектуальної власності, зокрема й у правовому вимірі, для сучасної України. При цьому забезпечення належного рівня правової охорони об'єктів інтелектуальної власності, створення нових або вдосконалення наявних правових механізмів захисту прав інтелектуальної власності та підвищення в цілому якості правозастосування, уніфікація стандартів як відповідь на розбудову глобалізованого світу, тривалі імплементаційні заходи щодо запровадження європейських стандартів суттєво підвищують роль права в розвитку вітчизняної сфери інтелектуальної власності. Водночас використання різноманітних правових засобів, спрямованих на регулювання суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності, розбудова національної системи охорони інтелектуальної власності мають відбуватися з урахуванням національних особливостей, із розумінням історичного коріння, зважаючи на гносеологічні та онтологічні аспекти тих явищ, які супроводжували становлення й розвиток інтелектуальної, творчої діяльності в Україні як об'єкта правової охорони. Дослідження різних моделей законодавства у сфері інтелектуальної власності, представлених на території сучасної України, має на меті виявити ключові етапи в їх формуванні, продемонструвати ефективність тих чи інших правових норм, доцільність їх існування й удосконалення.

Необхідність дослідження на цьому етапі зумовлена якісними змінами, які відбуваються в системі законодавства щодо охорони права інтелектуальної власності. Попри те, що за період незалежності України напрацьовано потужну законодавчу базу у сфері права інтелектуальної власності, останніми роками точиться все більше дискусій про її ефективність загалом. Нарікання стосуються переважно суперечностей, що

виникли в період переходу від однорівневої моделі законодавства у сфері інтелектуальної власності до дворівневої. Суттєвим фактором став і євроінтеграційний шлях розвитку України, який істотно посилювався після ухвалення й набуття повної чинності Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. З огляду на це актуальним стало вивчення історико-правового досвіду охорони права інтелектуальної власності, що склався в Україні, для створення оптимальної моделі правового регулювання інтелектуальної власності.

Питання права інтелектуальної власності в історико-правовому контексті завжди становили зацікавлення для українських і зарубіжних науковців, політиків, публіцистів. Традиційно в дослідженні законодавства у сфері інтелектуальної власності вчені зосереджували увагу на аналізі ключових питань регулювання того чи того об'єкта інтелектуальної власності й не виходили за межі аналізу тих моделей правового регулювання, які широко представлені в Україні. Безпосередньо питання розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності розглядалися частково у докторському дисертаційному дослідженні О.Є. Блажівської «Кодифікація цивільного законодавства на українських землях у період 1797–1991 рр.» (2015). Разом із тим законодавство у сфері інтелектуальної власності охоплює не тільки розвиток інститутів авторського та патентного права, а й цілий комплекс заходів організаційного характеру, зокрема формування державних органів управління інтелектуальною власністю та їх правове забезпечення; окремі питання інституту представників у справах інтелектуальної власності, виплати й розміри авторської винагороди у сфері інтелектуальної власності тощо. Комплексне вивчення всіх елементів моделей правового регулювання інтелектуальної власності, представлених в Україні в різні історичні періоди, дасть змогу уникнути багатьох помилок у подальшому вдосконаленні вітчизняної правової системи.

Актуальність порушеної проблеми аргументована також практичним аспектом розвитку механізмів упровадження об'єктів інтелектуальної

власності до цивільного обороту та господарського обігу. Непродумана політика у сфері впровадження об'єктів інтелектуальної власності до господарського обігу має нищівний вплив на економіку України та її промисловий потенціал. У цьому контексті затребуваним є досвід упровадження об'єктів права інтелектуальної власності в життя, що застосовували в різні періоди історичного розвитку. Великої значущості набуває нині й розуміння суспільством та державою необхідності в інституційних змінах стосовно управління національною системою правової охорони інтелектуальної власності. Наведені фактори зумовлюють важливість і своєчасність наукового дослідження, присвяченого з'ясуванню закономірностей та тенденцій розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні в період ХІХ – початку ХХІ століття.

Сформульовані в дисертації теоретичні висновки, практичні рекомендації та інші результати дослідження ґрунтовані на працях українських і зарубіжних учених-юристів дореволюційного, радянського й сучасного періодів у галузі загальної теорії права, історії держави і права, цивільного права та права інтелектуальної власності. Загальнотеоретичною основою роботи послуговували висновки, викладені в працях відомих фахівців у сфері теорії права, історії держави і права, зокрема Л. В. Авраменко, І. Й. Бойка, В. М. Іванова, В. М. Заруби, В. В. Лемака, Д. В. Лук'янова, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришина, С. П. Погребняка, О. В. Скрипнюка, В. С. Смородинського, Г. О. Христової, М. В. Цвіка, А. Є. Шевченка, а також представників цивілістичного напрямку юридичної науки, а саме: С. С. Алексєєва, О. Є. Блажівської, Д. В. Бобрової, В. І. Борисової, О. В. Дзери, А. С. Довгєрта, С. С. Дністрянського, Н. С. Кузнєцової, В. О. Кучера, Р. А. Майданика, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, Є. О. Суханової, Є. О. Харитонова, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шершеневича, С. І. Шимон, Г. Б. Яновицької, В. Л. Яроцького та ін.

Вивченню права інтелектуальної власності, зокрема в ґносеологічному аспекті, присвячено праці таких вітчизняних та іноземних авторів, як:

Б. С. Антімов, В. І. Афанасьєва, Е. П. Гаврілов, С. Голомб, М. Гордон, Й. Гурський, В. С. Дроб'язко, К. В. Жудра, Ф. Золль, А. В. Калінін, П. Д. Калмиков, Я. А. Канторович, Ю. М. Капіца, В. Д. Катков, А. М. Коваль, І. Ф. Коваль, А. О. Кодинець, А. П. Колесніков, В. І. Корецький, С. Н. Ландкоф, Я. Літауер, В. М. Мельник, Є. Ф. Мельник, Н. М. Мироненко, О. М. Огоновський, В. В. Орлов, О. П. Орлюк, О. О. Піленко, О. А. Підпригора, О. О. Підпригора, С. Плаза, А. І. Плужнік, Й. О. Покровський, М. Ю. Потоцький, Ю. П. Присяжнюк, Н. А. Райгородський, О. Д. Святоцький, О. П. Сергєєв, А. Скородинський, Д. В. Сологуб, І. Г. Табашніков, Е. Тілл, О. І. Харитонova, А. М. Ферчук, С. Чайковський, В. Чемпінська, І. Є. Якубівський та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження відповідає Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016 – 2020 рр., що затверджена постановою Президії НАПрН України від 03.03.2016 р., та підготовлене в напрямі заходів, які проводять в Україні в межах імплементації положень Угоди про асоціацію з ЄС стосовно сфери інтелектуальної власності до національного законодавства. Роботу виконано відповідно до програми досліджень кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького «Теоретичні та науково-практичні проблеми правового регулювання у сфері інтелектуальної власності» (реєстраційний номер 0116U0038).

Мета й завдання дослідження. *Мета* роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу законодавства, архівних джерел і теоретичних напрацювань комплексно розкрити процес формування інституту законодавчого забезпечення права інтелектуальної власності на території України, охарактеризувати різні історичні моделі правового регулювання інтелектуальної власності та з'ясувати їхнє значення і вплив на становлення

інституту права інтелектуальної власності як цивільно-правового інституту в сучасній Україні.

Досягнення поставленої мети зумовлює виконання таких *завдань*:

- з’ясувати стан наукового вивчення теми, проаналізувати рівень і повноту джерельної бази дослідження;
- окреслити методологічні засади роботи та поняттєвий апарат;
- дослідити становлення й розвиток інститутів права інтелектуальної власності в Наддніпрянській Україні в XIX ст.;
- виявити й розкрити основні тенденції у сфері охорони права інтелектуальної власності на українських землях на початку XX ст.;
- визначити засади законодавчого забезпечення права інтелектуальної власності на західноукраїнських землях;
- продемонструвати альтернативні моделі законодавчого регулювання інтелектуальної власності в роки Української революції та міжвоєнний період (1917 – 1939 рр.);
- охарактеризувати заходи республіканських урядів УНР зі становлення й розвитку національного законодавства у сфері інтелектуальної власності;
- виявити особливості розвитку права інтелектуальної власності в Українській Державі;
- обґрунтувати стан розвитку законодавства, чинного на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (20 – 30-ті роки XX ст.);
- дослідити радянську модель правового регулювання сфери інтелектуальної власності та продемонструвати динаміку її становлення й розвитку у цивільно-правовому вимірі;
- дослідити формування системи охорони права інтелектуальної власності в 90-ті рр. XX ст.;
- розкрити становлення системи органів державного управління інтелектуальною власністю в незалежній Україні як складову забезпечення належного рівня охорони й захисту прав інтелектуальної власності;

– окреслити проблеми й перспективи розвитку інституту права інтелектуальної власності як цивільно-правового інституту у 2000-х рр.;

– продемонструвати останні зміни в законодавстві України, пов’язані з Угодою про Асоціацію України з ЄС, та дослідити її вплив на розвиток національного цивільного законодавства;

– з’ясувати перспективи оновлення й надати основні пропозиції щодо ухвалення закону про національну систему охорони інтелектуальної власності в Україні як одного з напрямів удосконалення цивільно-правового регулювання суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності.

Об’єктом дослідження є процеси формування в просторі та часі законодавчого забезпечення інституту права інтелектуальної власності в Україні.

Предметом дослідження є закономірності та тенденції розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні.

Хронологічні межі дослідження окреслені періодом 1811 – 2017 рр. – часом формування інституту права інтелектуальної власності в Україні. Обрання нижньої межі (1811 р.) зумовлене ухваленням перших нормативно-правових актів, які заклали підвалини формування законодавства з інтелектуальної власності на території українських земель у межах сучасної України; верхньої (2017 р.) – імплементацією положень Угоди про асоціацію України з ЄС та урядових пропозицій щодо змін до законодавства з інтелектуальної власності сучасної України.

Територіальні межі дослідження. Опрацьовані автором матеріали охоплюють українські землі, які входили до складу Російської імперії; територію Волинської, Київської, Подільської, Чернігівської, Харківської, Полтавської, Катеринославської, Таврійської губерній, а також території, що перебували під владою Австрії, згодом Австро-Угорщини, Польщі, Чехословаччини, Румунії. Більш точні географічні межі дослідження окреслені сучасними кордонами України.

Методи дослідження обрані відповідно до мети та завдань, з огляду на окреслені об'єкт і предмет наукового пошуку. Методологічну основу становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового пізнання. Основою пошуку послуговував загальнонауковий *діалектичний метод*. Застосування діалектичного методу в роботі (особливо підрозділи 2.1; 2.2; 2.3; 3.3) сприяло врахуванню взаємозв'язку окремих явищ, їхньої суперечливості та мінливості. У дослідженні застосовано загальнонауковий *метод пояснення*, який в історико-правовій науці набуває форми інтерпретації, що полягає в поясненні змісту документів і правових норм (підрозділи 3.1; 3.2; 4.1; 4.2; 4.3; розділ 5). Дослідник завжди інтерпретує текст, зважаючи на внутрішній досвід, тому робота має елемент суб'єктивності.

На теоретичному рівні дослідження важливого значення набули *методи аналізу й синтезу*. Аналітичний метод застосовано для вивчення складових елементів загального процесу правового регулювання інтелектуальної власності в конкретний історичний період (підрозділи 5.1; 5.2; 5.3). Аналіз дав змогу перейти до синтезу і створити загальну картину еволюції форм правового регулювання інтелектуальної власності. У ході з'ясування правової регламентації сфери інтелектуальної власності залучено порівняльний метод: 1) під час аналізу та зіставлення різнопланової за змістом наукової літератури, що вможливило виокремлення спільних і відмінних поглядів учених на законодавчі зміни у сфері правового регулювання інтелектуальної власності (підрозділи 1.1; 1.2); 2) у процесі виявлення спільних та відмінних рис у різних історичних моделях правового регулювання інтелектуальної власності (підрозділи 2.1; 2.2; 3.3); 3) у ході дослідження впливу попереднього правового досвіду регулювання інтелектуальної власності на сучасне українське законодавство, сформоване на ідеї приватноправової природи прав інтелектуальної власності (підрозділи 5.3; 5.4).

Типологічний метод послуговував насамперед розкриттю законодавчого забезпечення права інтелектуальної власності як сукупності певних ситуацій і причиново-наслідкових зв'язків у їхній цілісності та взаємозв'язку. Завдяки названому методу вдалося з'ясувати, що, попри шляхи політичного розвитку та відмінне розуміння природи права інтелектуальної власності, у різних історичних періодах стійкою була тенденція до вдосконалення системи законодавчого регулювання сфери інтелектуальної власності. Окреслені тенденції засвідчують еволюцію законодавства відповідно до потреб часу й технологічного прогресу.

Серед спеціально-юридичних методів на особливу увагу заслуговує історико-правовий метод як головний, формально-догматичний та ін. *Історико-правовий метод* застосовано на кожному етапі дослідження, зокрема в ході виявлення причиново-наслідкових зв'язків, під час аналізу правового регулювання сфери інтелектуальної власності Російської імперії, Австро-Угорщини, національних урядів УНР. Під час опрацювання історичних джерел, історіографії застосовано метод класифікації, джерелознавчу критику, герменевтику, структурний аналіз і «деконструкцію» джерела. Завдяки *методові класифікації* сформовано групи не лише залучених до дослідження джерел і літератури, але й наукових праць різних історіографічних періодів.

Завдяки використанню *підходів герменевтики, структурного аналізу та «деконструкції» джерела*, посилено інформативність застосованої в дисертації історичної джерельної бази; по-друге, заперечено прямолінійне розуміння джерельної інформації стосовно розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності; по-третє, відображено уявлення й мотивацію влади у процесі формування різних історичних моделей права інтелектуальної власності через тексти нормативних актів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є першим в українській науці теорії та історії права і цивільного права комплексним монографічним дослідженням теоретичних та прикладних

проблем становлення законодавства у сфері інтелектуальної власності на українських землях, де на доктринальному рівні виявлено закономірності й тенденції розвитку законодавства в період із XIX до початку XXI століття, а також обґрунтовано логічність, періодичність і наступність розвитку права інтелектуальної власності та його інститутів в аспекті законодавчого регулювання, з огляду на євроінтеграційний вектор розвитку України. Наукова новизна одержаних результатів конкретизована у сформульованих та обґрунтованих наукових положеннях і висновках, що запропоновані до захисту.

Уперше:

1) доведено, що законодавство у сфері інтелектуальної власності розвивалося під впливом внутрішніх чинників, до яких належать правові традиції, економічні, політичні чинники, що були визначальними в розумінні права інтелектуальної власності як науковцями, так і законодавцями; та зовнішніх (світові тенденції розвитку права інтелектуальної власності, домінантні концепції у сфері права інтелектуальної власності, вплив іноземних держав та міжнародних інституцій); окреслені чинники стали каталізаторами в розвитку концептуальних засад права інтелектуальної власності в його цивільно-правовому вимірі в сучасній Україні;

2) комплексно схарактеризовано розвиток законодавства у сфері інтелектуальної власності на українських землях у межах єдиного правового інституту, що охоплює авторське право, патентне право, інститут засобів індивідуалізації та інші об'єкти інтелектуальної власності, потреба правової регламентації яких виникала з їх появою в просторі й часі в різні історичні періоди; до наукового обігу введено раніше не опрацьовані документи та матеріали, що представляють невідомі сторінки функціонування різних історичних моделей права інтелектуальної власності;

3) запропоновано авторську періодизацію історіографії становлення законодавчого регулювання права інтелектуальної власності в Україні в XIX – XXI ст., де виокремлено імперський період, радянський і сучасний; в

імперській історіографії представлено російську та австро-угорську історіографію; радянську історіографію поділено на такі періоди: 1917 – 1920 рр. – революційний період, коли напряду законодавчому регулюванню сфери інтелектуальної власності практично не приділяли уваги; 1920 – 1940 рр. – перший період у формуванні наукових знань щодо радянської моделі законодавства у сфері інтелектуальної власності; 1940 – 1950 рр. – етап активної появи нових праць із винахідницького та авторського права; 1960 рр. – у сфері авторського права, а у сфері промислової власності – 1970 рр. – осмислення змін у цивільному законодавстві стосовно місця інтелектуальної власності; останній період 1970 – 1980 рр. – поступове обґрунтування необхідності оновлення законодавства; підсумовано, що становлення теоретичної думки відбувалося паралельно із законодавчими змінами, осмисленими в наукових колах;

4) доведено, що законодавство з інтелектуальної власності формувалося в безпосередній залежності від загального розвитку правової системи Російської й Австро-Угорської імперії та від економічних, соціокультурних, політичних особливостей обох імперій; підтвердженням слугує те, що тривалий час норми авторського права Російської імперії належали до цензурного, а в Австрійській, згодом Австро-Угорській, імперії були регульовані нормами цивільного законодавства;

5) систематизовано нормативно-правову базу охорони інтелектуальної власності на території українських земель у різні історичні періоди, основу якої з початку XIX ст. становило переважно спеціальне законодавство, що входило переважно до цивільного; доведено, що не тільки австро-угорське, але й російське законодавство, чинне на більшості сучасних українських територій, розвивалося на тлі тенденцій загальноєвропейського права, тому не перебувало поза прогресивними світовими процесами. Це підтверджує закріплення в законодавстві з інтелектуальної власності обох імперій комплексу особистих немайнових та майнових авторських прав, поступової трансформації привілейної форми охорони винаходів і технічних

удосконалень на патентну, зміни явочної системи експертизи винаходів на перевірочну; до наявних критеріїв придатності й корисності винаходів додано критерії неочевидності, що слугує доказом еволюції патентного законодавства обох країн. До уваги взято правовий досвід охорони промислових зразків, формування якого в законодавстві обох імперій розпочалося паралельно, із несуттєвими відмінностями; зафіксовано чітке окреслення об'єкта промислового зразка, що було близьким до сучасного, виокремлено критерії охороноздатності;

б) обґрунтовано, що національні уряди не мали концепції цілісного реформування законодавства у сфері інтелектуальної власності; процес формування державної системи охорони права інтелектуальної власності національними урядами періоду революції відбувався в межах існування імперського законодавства та періоду революційної розрухи; ініціативи зазначених урядів пов'язані зі спробами визнання попередніх охоронних документів, виданих у Російській імперії, та постійним підвищенням зборів за реєстрацію нових об'єктів інтелектуальної власності, зборів за підтримку чинності патенту; основний акцент у розвитку системи зроблений на промисловій власності, сфера авторського права залишилася поза увагою Центральної ради, Гетьманату та Директорії УНР, продемонстровано межі готовності українських урядів до законодавчих змін;

7) комплексно, за єдиними принципами розкрито всі історичні моделі правового регулювання сфери інтелектуальної власності, що діяли на території українських земель, зокрема на територіях, які тимчасово входили до складу Польщі, Румунії, Чехословаччини; продемонстровано єдність між окремими історичними моделями охорони права інтелектуальної власності, зокрема між австро-угорською та чехословацькою; з'ясовано, що жодна з цих моделей, попри представленість європейського правового досвіду, не послугувала цілісною основою сучасного регулювання права інтелектуальної власності; зазначено, що спільною рисою моделей було їх формування в різні історичні періоди під впливом загальноєвропейських правових тенденцій;

8) доведено, що Польща, на відміну від інших держав, відразу відмовилася від копіювання однієї моделі законодавства (австро-угорської чи російської), зробивши акцент на напрацюванні власного підходу; констатовано, що польське законодавство у сфері як авторського права, так і права промислової власності містило низку адміністративних та кримінальних норм, що істотно відрізняло його від нормативних актів сусідніх країн; доведено, що об'єднання норм із різних галузей права в одному нормативному акті засвідчило розуміння польською владою комплексного характеру права інтелектуальної власності, допомогло охопити переважну частину відносин, які виникали навколо об'єктів права інтелектуальної власності: від створення об'єкта – до виникнення потреби в його захисті;

9) підсумовано, що для румунської моделі законодавства характерна консервативність; більшість нормативних актів, затверджених у кінці XIX – на поч. XX ст., не втратила своєї чинності аж до 1960 рр.; з'ясовано, що в основі патентного законодавства перебували явочні підходи до експертизи; за своїм змістом Патентний закон Румунії відображав принципи французького патентного права;

10) аргументовано унікальність, порівняно з європейськими, радянської моделі охорони права інтелектуальної власності, що ґрунтована на власних ідеологічних і методологічних підходах та адаптована до конкретного типу економічних відносин, суспільного устрою, в основі якого – принципи суспільної власності; зроблено висновок, що формування радянської моделі охорони результатів творчості відбувалося централізовано, згорі, для створення нормативної бази, у якій цілком утілені радянські принципи бачення сфери авторського права; обґрунтовано, що в законодавстві радянського періоду застосовано принцип суспільної власності, натомість применшено значення майнових авторських прав; доведено, що в радянській моделі права інтелектуальної власності отримали охорону об'єкти, які не мали закріплення в попередніх моделях, однак згодом одержали своє

нормативне закріплення в сучасному цивільному законодавстві; ідеться передусім про раціоналізаторські пропозиції, наукові відкриття й сорти рослин;

11) розкрито сутність формування законодавчого регулювання інститутів охорони промислових зразків, засобів індивідуалізації, раціоналізаторських пропозицій, наукових відкриттів і селекційних досягнень у контексті загального становлення інституту права інтелектуальної власності як цивільно-правового інституту в Україні, із моменту набуття нею незалежності; у межах історико-правового дослідження продемонстровано системність у формуванні інституту права інтелектуальної власності в 1990 роках; доведено послідовність у напрацюванні законодавства з інтелектуальної власності впродовж періоду 1990 – 2000 рр.;

12) запропоновано авторську періодизацію розвитку права інтелектуальної власності в сучасній Україні в його законодавчому вимірі; розмежовано такі періоди: 1991 – 2004 рр. – період функціонування однорівневої моделі законодавства; 2004 р. – донині – період функціонування дворівневої моделі законодавства (Цивільний кодекс України та спеціальне законодавство); у контексті процесу формування законодавства умовно виокремлені 1991 – 1993 рр. – етап закладення основ функціонування сучасної моделі охорони інтелектуальної власності; 1993– 1999 рр. – період напрацювання спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності; 1999 – 2014 рр. – період удосконалення чинного законодавства, перехід до дворівневої моделі правового регулювання, наближення до стандартів СОТ; 2014 – 2017 рр. – підписання Угоди про асоціацію з ЄС, старт реформи національної системи охорони інтелектуальної власності;

13) доведено, що особливість формування права інтелектуальної власності в українських землях пов'язана із задекларованими в міжнародних угодах базовими принципами, які покладені в основу світової системи регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності;

14) на основі правового досвіду та з огляду на специфіку об'єктів інтелектуальної власності доведено, що українське законодавство в процесі свого історичного розвитку еволюціонувало в теоретичному та змістовому наповненні від пропріетарної концепції, яка була відображена в імперських моделях права інтелектуальної власності на початкових етапах формування, до закладення в основу сучасного законодавства теорії виключних прав;

15) з'ясовано, що сучасна модель права інтелектуальної власності ґрунтується на поєднанні пропріетарних підходів, задекларованих у більшості міжнародних конвенцій, та теорії виключних прав, що відображена в частині законодавства з інтелектуальної власності; обґрунтовано взаємозв'язок між технологічним та інноваційним розвитком країни, глобалізаційністю світових процесів у науці й еволюційністю права інтелектуальної власності, адаптивністю названого інституту відповідно до умов та потреб часу, а також згідно з принципами та стандартами, закріпленими Угодою про асоціацію України з ЄС;

16) обґрунтовано доцільність закріплення в сучасному українському цивільному законодавстві теорії виключних прав щодо всіх об'єктів права інтелектуальної власності, а не тільки до об'єктів авторського права; наголошено, що закріплення виключності майнових прав повинно відбутися в процесі реформування законодавства у сфері інтелектуальної власності через зміни до загального законодавства (насамперед до Цивільного кодексу України), що є основним стосовно спеціального;

удосконалено:

17) теоретичне обґрунтування комплексної природи інституту права інтелектуальної власності, що історично формувався в межах інституту цивільного права, маючи при цьому свій відмінний предмет правового регулювання, основою якого виступає нематеріальна складова;

18) розуміння того, що в сучасному українському законодавстві помітні окремі елементи проекції імперського правового досвіду та переважна

відмова від принципів, які домінували в радянській моделі права інтелектуальної власності;

19) положення щодо необхідності усунення низки змістових і термінологічних колізій, які виникли в процесі переходу українського законодавства від однорівневої структури до дворівневої;

20) підходи щодо нормативно-правового забезпечення сфери інтелектуальної власності через надання пропозицій, спрямованих на вдосконалення національного цивільного законодавства в цій сфері, викладення власного бачення стосовно окремих положень законопроекту «Про Національну систему охорони інтелектуальної власності в Україні»;

набули подальшого розвитку:

21) наукові позиції щодо закономірностей розвитку права інтелектуальної власності на українських землях, їхнього тісного взаємозв'язку з формуванням основних європейських традицій правової охорони результатів інтелектуальної творчої діяльності в законодавстві Російської імперії, Австро-Угорщини, Польщі, Чехословаччини, Румунії;

22) положення щодо формування системи органів управління інтелектуальною власністю в різні історичні періоди;

23) взаємозв'язок у розвитку історичних моделей права інтелектуальної власності зі змінами у світовому законодавстві в цій сфері;

24) формування підходів сучасної української влади до вироблення концепції правової охорони інтелектуальної власності, окреслення напрямів її розбудови.

Практичне значення одержаних результатів зумовлене їхньою загальною спрямованістю на розвиток національного законодавства у сфері інтелектуальної власності, що має охоплювати провідні міжнародні та європейські принципи і стандарти правової охорони й захисту прав інтелектуальної власності, загалом спрямоване на розвиток вітчизняної теорії та історії держави і права, цивільно-правової науки. Фактологічний матеріал,

узагальнення й висновки, запропоновані в роботі, розширюють знання з історії законодавчого регулювання сфери інтелектуальної власності.

Викладені теоретичні положення, висновки, пропозиції й рекомендації можуть бути використані: у *науково-дослідній сфері* – для подальшого розвитку вчення про історію законодавства у сфері інтелектуальної власності, у загальнотеоретичних студіях із цивільно-правових проблем права інтелектуальної власності; у *законопроектній роботі* – під час внесення змін і доповнень до чинного Цивільного кодексу України та спеціальних законів у сфері інтелектуальної власності, а також у процесі систематизації законодавства в цій галузі; у *правозастосовній практиці* – для вдосконалення правозастосовної практики у сфері інтелектуальної власності, особливо з огляду на європейські правові традиції, у напрямі забезпечення єдності застосування норм цивільного законодавства з правовими традиціями правотворчості; у *навчальному процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Цивільне право», «Право інтелектуальної власності», у ході підготовки навчальних і навчально-методичних комплексів, а також розроблення й викладання низки тем у розрізі навчальних курсів з історії держави та права, цивільного права, права інтелектуальної власності.

Положення й рекомендації, обґрунтовані в дисертації, використані в процесі науково-дослідної роботи НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, зокрема для розроблення змін до національного законодавства у сфері інтелектуальної власності (акт впровадження НДІ інтелектуальної власності НАПрН України від 22.01.2018 р.). Результати дослідження також застосовано в навчальному процесі Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (акт впровадження Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького від 10.02.2018 р.) та Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (акт впровадження Вінницького державного педагогічного університету від 19.02.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, як і всі опубліковані автором роботи, що відображають результати проведеного дослідження. У науковій публікації «Законодавство Російської імперії у сфері охорони промислової власності першої половини ХІХ ст.», опублікованій у співавторстві з Н. О. Поповою, особистий внесок здобувача полягає в історико-правовому аналізі законодавства з промислової власності цієї епохи, що становить 80 % від змісту публікації. У статті «Політика національних урядів у сфері охорони об'єктів права промислової власності у роки української революції (грудень 1917 – 1921 рр.)», підготовленій спільно з А. Г. Морозовим, автором проаналізовані характеристики національних урядів у роки української революції стосовно охорони об'єктів промислової власності, що становить 80 % від змісту публікації.

Сформульовані положення, висновки та пропозиції одержані автором унаслідок самостійного аналізу й безпосереднього використання в роботі наукових, нормативно-правових, історіографічних, архівних джерел, періодичної преси та інтернет-ресурсів.

Апробація результатів дисертації. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, а також на спільних засіданнях кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін і Науково-освітнього центру інтелектуальної власності ЧНУ імені Богдана Хмельницького та НДІ інтелектуальної власності НАПрН України.

Матеріали дослідження апробовано на міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях, круглих столах, наукових семінарах, зокрема: І Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інтелектуальна власність в Україні: Погляд з ХХІ ст.» (м. Черкаси, 29 – 30 вересня 2011 р.); ІІ Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інтелектуальна власність в Україні: Погляд з ХХІ ст.» (м. Черкаси, 26 – 27 вересня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції

«Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави» (м. Черкаси, 14 листопада 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання інтелектуальної власності та інноваційного розвитку» (м. Харків, 15 – 16 листопада 2012 р.); I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Законодавство України у сфері інтелектуальної власності та його правозастосування національні, європейські та міжнародні виміри» (м. Київ, 12 вересня 2013 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інтелектуальна власність в Україні: Погляд з XXI ст.» (м. Черкаси, 26 – 27 вересня 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності» (м. Черкаси, 17 квітня 2014 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності» (м. Черкаси, 7 – 8 квітня 2015 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених «Родзинка – 2015» (м. Черкаси, 24 квітня 2015 р.); круглому столі «Щодо дотримання прав інтелектуальної власності в науковій та освітній сферах» (м. Київ, 19 травня 2015 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Законодавство України у сфері інтелектуальної власності та його правозастосування: національні, європейські та міжнародні виміри» (м. Київ, 18 вересня 2015 р.); V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інтелектуальна власність в Україні: погляд з XXI ст.» (м. Черкаси, 15 – 16 жовтня 2015 р.); Науково-практичній конференції «Права людини в Україні і світі: охорона, реалізація, захист» (м. Київ, 3 грудня 2015 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених «Родзинка – 2016» (м. Черкаси, 21 квітня 2016 р.); Науково-практичній конференції «Роль і місце інформаційного права і права інтелектуальної власності в сучасних умовах» (м. Київ,

17 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави» (м. Черкаси, 29 травня 2016 р.); VI Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інтелектуальна власність в Україні: погляд з XXI ст.» (м. Черкаси, 12 – 13 жовтня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми судової експертизи в сфері інтелектуальної власності» (м. Київ, 2 грудня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених «Родзинка – 2017» (м. Черкаси, 27 квітня 2017 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Законодавство України у сфері інтелектуальної власності та його правозастосування: національні, міжнародні, та європейські виміри» (м. Київ, 23 вересня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності» (м. Черкаси, 20 квітня 2017 р.); V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Законодавство України у сфері інтелектуальної власності та його правозастосування: національні, європейські та міжнародні виміри» (м. Київ, 28 вересня 2017 року); VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інтелектуальна власність: погляд з XXI ст.» (м. Черкаси, 12 – 14 жовтня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Rzeczywiste problemy prawa na obecnym etapie rozwoju państwowości: międzynarodowa konferencja naukowo-praktyczna» (Lublin 20 – 21 października, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право в умовах глобалізації: реальності та перспективи» (м. Дніпро, 2 – 3 лютого 2018 р.).

Публікації. Основні теоретичні та практичні положення й висновки дисертації викладено в 42 публікаціях, із яких: одна індивідуальна монографія, 23 наукові статті в українських фахових та міжнародних наукових виданнях, зокрема 7 – у наукометричних та зарубіжних наукових

періодичних виданнях; а також 18 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, п'яти розділів, що містять шістнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дослідження становить 477 сторінок, із них основного тексту 385 сторінок, анотацій – 23 сторінки, списку використаних джерел (506 найменувань) – 56 сторінок, додатків – 12 сторінок.

РОЗДІЛ 1

СТАН НАУКОВОГО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукового вивчення проблеми

Для повноцінного дослідження історіографічного доробку з порушеної проблематики необхідний правильний розподіл і класифікація історіографічних джерел. На підставі сучасних підходів до класифікації залучена до дисертації історіографія класифікована так: узагальнювальні дослідження з цивільного права, інтелектуальної власності, авторського права, патентного права; монографії, дисертації, присвячені вивченню різних аспектів права інтелектуальної власності та його вираження, різні публікації з питань інтелектуальної власності в спеціалізованих наукових виданнях. Окреме місце посідає довідкова, науково-популярна, навчальна література; статті та брошури; матеріали наукових зібрань («круглих столів», конференцій, симпозіумів). Зважаючи на різноплановість історіографічної бази проблеми, вважаємо доцільним перед безпосереднім аналізом здобутків історіографії з порушеної проблематики виокремити критерії періодизації, виробити періодизацію історіографії з досліджуваної теми.

Сучасні українські фахівці В. Коцур, А. Коцур пропонують у ході диференціації історіографічних періодів брати до уваги низку критеріїв: наявність кадрів, оволодіння методологією наукового пошуку, накопичення матеріалу і джерел; рівень теоретичного осмислення проблем і вплив ідеології та політичної кон'юнктури на результати наукових розвідок; розширення дослідницької тематики; якісні зміни в організації історичної науки [179, с. 314–315].

Я. Калакура описує такі критерії: 1) найважливіші рубежі української і світової історії; 2) зародження принципово нових явищ у суспільному, науковому, культурному, ідейному, духовному житті, що суттєво змінили

або вплинули на характер і зміст історичних знань, історичної думки; 3) поява нових історичних праць, які стали важливою віхою у формуванні історичної думки; 4) заснування осередків і товариств, наукових інституцій, формування течій та нових напрямів історичної думки, виникнення нових історичних часописів і видань тощо [149, с. 36–40].

На підставі зазначених вище критеріїв в історіографії законодавчого забезпечення права інтелектуальної власності в українських землях розрізняємо такі види історіографії: 1) історіографія й теоретичні напрацювання імперських часів; 2) радянська; 3) сучасна; 4) зарубіжна. У сучасній історіографії насамперед розмежовуємо праці українських, російських і зарубіжних учених.

За жанрами в історіографії теми, обраної для вивчення, виокремлюємо: а) праці енциклопедичного характеру; б) дослідження розвитку окремих інститутів права інтелектуальної власності; в) роботи з вивчення конкретних об'єктів права інтелектуальної власності та їхнього правового режиму охорони; г) праці, присвячені функціонуванню державних органів управління інтелектуальною власністю; д) праці, що стосуються договірних відносин у сфері інтелектуальної власності; е) дослідження, пов'язані із загальними засадами реформування системи права інтелектуальної власності; студії, зорієнтовані на аналіз системи захисту права інтелектуальної власності та механізмів відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності.

Теоретичними підвалинами розвитку науки цивільного права загалом та права інтелектуальної власності зокрема стали праці відомих учених-цивілістів ХІХ ст. Одним із перших дослідників, який на теренах Російської імперії обґрунтував загальні засади цивільного права в праці «Русское гражданское право», став Д. Мейер. Науковець подав чітке визначення цивільного права як галузі права, проаналізував цивільне право як науку, схаактеризував основні елементи цивільного права [198, с. 3, 6, 11]. Актуалізувала знання з цивільного права низка праць Г. Шершеневича, зокрема «Наука гражданского права» [465], «Учебник гражданского права»

[471], загальнотеоретична праця «Общая теория права» [466]. У згаданих роботах Г. Шершеневич характеризує загальні засади існування права, функціонування його як системи та особливості нормотворення. Його роботи вирізняються аналітичністю, докладним викладом та авторськими поглядами на сферу російської цивілістики. Справедливо зауважити, що дослідження як Д. Мейера, так і Г. Шершеневича не втрачають актуальності й донині та є основою наукових праць цивілістичного спрямування. Також як представників австрійської цивілістичної науки варто згадати С. Дністрянського [79], який уперше переклав австрійське цивільне законодавство українською мовою; О. Огновського – автора дослідження «Систем австрійського права приватного» [236]. Вагомий внесок у цивілістику зробили радянські вчені, однак активний розвиток цивільного права почався в роки незалежності. Основи української цивілістики заклали Ч. Н. Азімов, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт, О. В. Дзера, І. В. Жилінкова, Н. С. Кузнецова, Є. Ф. Мельник, О. А. Підпригора, О. О. Підпригора, З. В. Ромовська, І. В. Спасибо-Фатеева, Є. О. Харитонов. Вагомий внесок у розвиток цивільного права як науки зробили І. А. Безклубий, Т. В. Боднар, М. К. Галянтич, О. В. Кохановська, В. В. Луць, Р. А. Майданик, Ю. Г. Матвеев, Ю. Д. Притика, Р. О. Стефанчук, С. І. Шимон, Р. Б. Шишка, В. Л. Яроцький та ін. Їхні праці стосуються різних аспектів цивільного та приватного права, а викладені в них теоретичні та методологічні підходи слугують основою досліджень цивілістичного спрямування сучасної України.

Особливістю історіографії порушеної проблеми є те, що більшість праць стосується окремих питань права інтелектуальної власності. Комплексних досліджень, пов'язаних із вивченням історичних моделей розвитку права інтелектуальної власності, практично немає. З огляду на це вважаємо за доцільне схарактеризувати історіографічну джерельну базу за хронологічним принципом, дотримуючись конкретних історико-правових моделей законодавства з інтелектуальної власності.

Початок становлення теоретичних знань з окресленої тематики датований періодами вироблення й функціонування перших нормативних актів імперських часів. Для цього періоду характерне те, що в основі правового мислення перебувала імперська свідомість, яка ускладнювала об'єктивне висвітлення проблеми становлення інститутів авторського та патентного права. Іншою особливістю була належність авторів до тих чи до тих правничих й урядових кіл, тому питання функціонування законодавства у сфері інтелектуальної власності вивчали з позиції урядової правильності, мінімалізму критики прогалин чинної системи. Справедливо зауважити, що більшість авторів зазначеного періоду досліджували функціонування інститутів права інтелектуальної власності порівняно з досвідом сусідніх країн. Власне цими обставинами вмотивована вузькопрофільність і тематичність робіт періоду XIX – XX ст. Перші теоретичні напрацювання із задекларованої проблематики стосуються імперських часів. Саме за часів Російської імперії напрацьовано вагомий теоретичний масив. Дослідники акцентували на розвитку окремого інституту права інтелектуальної власності. Типовою в цьому вимірі є робота В. Спасович [369], де зосереджено увагу на розвитку авторського права імперських часів і боротьбі з контрафакцією. Схожа за змістом студія І. Табашникова [372], однак особливістю його праці було дослідження об'єктів авторського права з позиції цивільних прав. Також у роботі помітний погляд на об'єкт авторського права як на різновид права власності, що на той період ще домінував у правовій думці. Цінність цитованої розвідки полягає в тому, що автор аналізує не тільки законодавство Російської імперії, але й правові норми провідних західноєвропейських держав. Такі міркування щодо об'єктів інтелектуальної власності панували впродовж усього XIX ст. Проте серед дослідників є й ті, які намагалися комплексно аналізувати право інтелектуальної власності як різновид специфічних прав, непов'язаних із матеріальним аспектом об'єкта, зокрема йдеться про праці Д. Коптева [174].

Саме в кінці XIX ст. у Російській імперії виходить низка узагальнювальних праць, які стосуються більшості аспектів права інтелектуальної власності. На особливу увагу заслуговує дослідження А. Кобиляцького [160], оскільки вчений аналізує не тільки російське законодавство, а й австро-угорське з додаванням текстів законів. У контексті дослідження авторського законодавства варто апелювати до розвідок Я. Конторовича [168–171] та А. Симолина [365]. Зокрема, А. Симолин, аналізуючи закон «Про авторське право» 1911 р., акцентував увагу на виникненні та правовій природі суб'єктивних авторських прав.

Одна з найбільш виважених робіт, де проаналізоване законодавство у сфері винахідництва не тільки Російської імперії, а й Австро-Угорщини, – праця О. Пиленко [250]. Назване дослідження заклало підвалини в розвитку правової думки щодо сфери винахідництва в Російській імперії. Зважаючи на обґрунтовані підходи, розвідка не втратила актуальності впродовж багатьох років.

У зазначеному ключі написані роботи Н. Салова [353], де схарактеризовані теоретичні аспекти формування інституту патентного права. Дослідник описав процес напрацювання законодавства у сфері винахідництва та ставлення з боку влади на різних етапах проходження питання.

Схожі за змістом і праці А. Скородинського [366; 367], де в історичній ретроспективі викладене російське патентне законодавство. Чимало уваги автор приділяє промисловим зразкам (фабричним малюнкам і моделям), розкриваючи практичні аспекти набуття прав на згадані об'єкти.

На окрему увагу заслуговують дослідження, у яких вивчено законодавство з інтелектуальної власності Австро-Угорщини. Варто назвати працю О. Огоновського «Систем австрийского права приватного» (1897 р.) [236], де описані здебільшого договірні відносини у сфері авторського права, зокрема проаналізовані видавничі договори та правові засади реалізації

авторських прав. Водночас дослідник стисло подає й загальну характеристику авторського законодавства Австро-Угорщини.

Зазначимо, що історіографічний доробок, який стосується вивчення саме законодавства у сфері інтелектуальної власності Австро-Угорщини, є несуттєвим. Аналізуючи радянську історіографію, можемо цілком стверджувати, що імперське законодавство у сфері інтелектуальної власності практично не перебувало у фокусі уваги радянських науковців, навіть зважаючи на певну історичну наслідковість і застосування окремих принципів. На нашу думку, це аргументоване тим, що радянські правники були зосереджені на виробленні власного радянського законодавства у сфері інтелектуальної власності, основні засади якого діаметрально протилежні до попередніх імперських. З огляду на це правовий досвід попередників заперечували, а законодавство зазнавало жорсткої критики.

Порівняно ширше представлений історіографічний здобуток радянської моделі права інтелектуальної власності. У радянській історіографії доцільно виокремлювати низку періодів, які пов'язані з трансформаціями в законодавстві.

Початок 1920-х – 1940-х рр. – перший період у формуванні наукових знань щодо радянської моделі законодавства у сфері інтелектуальної власності. У цей час відбувається становлення радянської юридичної науки, підкріпленої ідеологією та діяльністю потужних науково-дослідницьких установ і закладів освіти. Юридична наука, як і законодавство, модифікується до основних радянських постулатів, поступово змінюється кадровий потенціал дослідників. Якщо в 1917 – 1921 рр. теоретичні напрацювання з права інтелектуальної власності були представлені окремими студіями вчених-юристів, патентознавців, чиї основні погляди на сферу авторського права та права промислової власності були сформовані ще за імперських часів, то в період 1920 – початку 1930 рр. з'являються публікації в спеціалізованих фахових виданнях, монографії, нариси, збірники

документів із коментарями до них, що підготовлені дослідниками, які цілком переорієнтувалися на радянську модель юридичної науки.

Одним із перших досліджень, присвячених радянському патентному праву, стала праця А. Кирзнера, В. Петровського [155]. Розвідка не аналізує докладно кожен інститут окремо, однак презентує погляди на загальні процеси в розвитку радянської моделі права інтелектуальної власності, що відбувалися в період поживавлення економічних відносин періоду непу. Специфічною рисою цитованої праці є те, що автори інколи звертаються до досвіду попередників, водночас критикуючи його.

Особливістю радянської юридичної думки щодо права інтелектуальної власності початку 1920-х – середини 1930-х рр. було те, що вектор наукового пошуку більшості дослідників був спрямований на вивчення саме сфери винахідництва, однак галузь авторського права поза увагою не лишалася. Переважна кількість публікацій стосується коментарів та роз'яснень законодавства. Студії, зазвичай, виходили невдовзі після набуття законом своєї чинності. Якщо початковий «Декретний період» формування законодавства в науковій літературі практично не відображений, то з ухваленням «Основ авторського права 1925 р.» ситуація дещо змінилася. Так, у 1926 р. підготовлено науково-практичний коментар до першого радянського закону про авторське право за ред. Я. Конторовича [169]. Автор стримано аналізує радянське законодавство, акцентуючи увагу на особливостях реалізації суб'єктивних авторських прав. У цьому ж контексті проведено дослідження, яке вийшло дещо пізніше, С. Кішкіна «Авторское право» [156–157]. Серед перших студій, присвячених розвитку авторського права, варто назвати працю М. Кірзнера «Про авторське право і літфонд» [158]. Цінність її полягає в тому, що поряд із теоретичним аналізом учений подає основні постанови та інші нормативні акти, які регулювали сферу авторського права. Більшість дослідників не вдавалася до правового оцінювання ефективності радянської моделі регулювання авторських правовідносин, вважаючи її єдино правильною. Цими обставинами

аргументована відсутність критичних думок та аналітичних праць у зазначеному контексті. Попри великий масив літературної творчості, публікації стосуються здебільшого роз'яснень авторського законодавства для потенційних користувачів, зокрема видавничої сфери. У кінці 1920-х – на початку 1930-х рр. з'явилися праці, що стосувалися договірних відносин у сфері авторського права, а саме дослідження Л. Каспіна[153], Б. Гана [44]. Значущість розвідок полягає в тому, що вони ілюструють перші погляди радянських юристів на договірні відносини у сфері авторського права. Окремої уваги заслуговує довідкова праця А. Вінавера «Основы авторского права РСФСР на литературные произведения» [34]. Зауважимо, що А. Вінавер не вивчав авторського права УРСР, однак матеріали, які вміщені в цитованому довіднику, стосуються не тільки РСФСР, але й УСРР, оскільки мають загальносоюзне значення. Варто констатувати, що науковий доробок радянських дослідників сфери авторського права 1920-х – 1940-х рр. є досить незначним, тому що в умовах суспільно політичних потрясінь і репресій радянське законодавство вважали єдино правильним, воно не підлягало критичному переосмисленню до моменту вказівки влади.

Аналізуючи науковий доробок 1920 – 1930 рр. щодо сфери промислової власності, зауважимо, що він суттєво ширший. На нашу думку, це можна пояснити необхідністю вироблення власної моделі охорони винаходів, здатної захистити права держави й водночас не відкинути СРСР зі світового ринку обігу технологій, яких він потребував.

Наукове зацікавлення становлять аналітичні дослідження радянських правників С. Ландкофа [189, с. 7–13], І. Хейфеца [397; 398]. Аналізуючи зміст винахідницьких прав, автори оперують зарубіжним досвідом, наголошують на необхідності визнання лише немайнових прав винахідника, ставлячи під сумнів доцільність існування патентної форми охорони винаходів, що була відновлена у 20 рр. Водночас І. Хейфец наголошував на необхідності збереження патентної форми охорони винаходів із цілковитим обмеженням майнових прав на винаходи. На недоцільність патентної

охорони в умовах розбудови соціалістичної економіки звертали увагу Д. Постоловський [274], Н. Ринов [352] та деякі інші дослідники. Автори критикують патентну форму охорони, однак у працях помітна певна тенденційність щодо становлення правової думки про сферу винахідництва й раціоналізації.

У цей час виходять й інші праці, які стосуються сфери винахідництва. Це, зокрема, розвідки І. Хейфеца [397], які мають довідковий характер, підтверджують, що радянська правова думка 1920-х – початку 1930-х рр. поступово розвивалася, однак у зазначений період фактично були відсутні фундаментальні дослідження, сфокусовані на сферу інтелектуальної власності.

У кінці 1920-х – на початку 1930-х рр. у радянській юридичній науці дедалі більше виявляється партійний вплив, а в правничих студіях – класовий підхід, тому матеріал викладають на засадах марксистсько-ленінської ідеології. Позитиви радянської системи регулювання винахідницьких правовідносин висвітлено в контексті їх порівняння із західними моделями. Варто назвати працю І. Хейфеца «Промышленные права и их хозяйственное значение в Союзе СССР и на западе» [398]. Попри це ґрунтовні праці з окресленої проблематики практично відсутні.

Отже, історіографічний процес періоду 1920-х – 1940-х рр. з історії становлення законодавства у сфері інтелектуальної власності відбувався повільно. У цей період правники опрацьовували нормативну базу, яка поступово оновлювалася. Характерною рисою всіх досліджень аналізованого періоду, що стосуються сфери інтелектуальної власності, є загальна критика патентної системи у сфері винахідництва та загальне обстоювання доцільності існування лише немайнових авторських прав у галузі гуманітарної творчості.

Наступний період, який варто виокремлювати в радянській історіографії, – це 1940–1950 рр., етап активної появи нових праць із винахідницького та авторського права. Логічним початком радянської

історіографії другого періоду можна вважати вихід у світ комплексного дослідження Н. Райгородського «Изобретательское право СССР» [349]. Ця праця послугувала своєрідним узагальненням правового досвіду у сфері винахідницького права, однак, як і студії попередників, не містила загальних критичних міркувань щодо чинної на той час радянської моделі регулювання винахідницьких правовідносин. Розвідка Б. Антімонова та Є. Флейшиц «Винахідницьке право» представляє нарис історії винахідницького права в СРСР [7].

У зазначений час підготовлено низку праць, які стосуються окремих аспектів права інтелектуальної власності. Із-поміж таких досліджень варто назвати студії Є. Мельник [200; 201], де проаналізовано становлення радянської моделі регулювання винахідницьких правовідносин із 1917 р. до 1959 р. як у СРСР, так і в УРСР. Автор докладно характеризує кожен період розвитку радянського винахідницького права. Є. Мельник описує кожен нормативний акт й окремі постанови ВСУ СРСР. За змістом таку працю можна вважати першим комплексним історико-правовим дослідженням радянського винахідницького права.

Певне пожвавлення у сфері вивчення проблем радянської моделі права інтелектуальної власності відбувається в кінці 1950 – 1960 рр. Дослідники продовжили аналіз окремих аспектів винахідницького права (В. Дозорцев, А. Доркін, А. Гармашев, В. Корецький, Є. Майкапер, І. Макаров, А. Омельченко, А. Юрченко, Є. Торкановський, Л. Трахтенгерц). Як і в довоєнний період, юридична наука не залишилася осторонь критики західних моделей правового регулювання сфери інтелектуальної власності загалом та винахідницького права зокрема. Подібним змістом наповнені дослідження М. Богуславського, де актуалізовано питання охорони музичних творів, проаналізовано правовий складник їх створення й перспективи подальшої охорони після оновлення законодавства [99]. На тлі пришвидшеного промислового розвитку в післявоєнний період виходить низка праць, що характеризують загальні проблеми стимулювання наукової творчості,

розвитку науково-технічного прогресу, патентно-ліцензійної роботи [205]. Практичні вказівки з патентно-ліцензійної роботи містять публікації Є. Крайненко [180]. У зазначений період виходять роботи, у яких досліджено правову природу особистих немайнових і майнових прав. Е. П. Торкановський наголошує на доцільності виокремлення в законодавстві СРСР лише права на винагороду [377, с. 15].

Підсумовуючи здобутки радянської науки з питань інтелектуальної власності 1950 – 1960 рр., зазначимо, що в цей час у науковій літературі, як і в попередні періоди, кількісно переважають дослідження саме з винахідницького права. Попри численну кількість студій, які присвячені різним аспектам радянської моделі регулювання права інтелектуальної власності, віднайти серед них дослідження з питань правового регулювання охорони промислових зразків і товарних знаків не вдалося. У тих працях, що стосуються порушеної тематики, практично не фіксуємо думок про недоліки радянського законодавства з питань інтелектуальної власності.

Зміни в радянському законодавстві й оновлення радянського законодавства, що відбулося у СРСР у сфері авторського права в 1960 рр., а у сфері промислової власності – у 1970 рр., спонукали наукові кола до його осмислення та спричинили появу нових теоретичних напрацювань й узагальнень. У сфері авторського права увага радянських науковців була прикута до кінематографу. У цьому напрямі працювали А. Ваксберг, І. Грингольц, А. Павлова, М. Петрова, Н. Райгородський. Цінними є дослідження з вивчення особливостей правової охорони творів живопису. Так, Е. Л. Вакман, І. А. Грингольдс, досліджуючи права авторів творів образотворчого мистецтва, наголошували на частому ігноруванні права автора на ім'я стосовно творів живопису [28, с. 25]. Упродовж окресленого періоду підготовлено низку дисертацій, що присвячені різним аспектам винахідницьких правовідносин. З'являються роботи з охорони окремих об'єктів авторського права, активна увага з боку дослідників приділена перекладам. Вивчено баланс інтересів автора та перекладача [275, с. 12–13].

Спільною рисою таких досліджень є те, що відносини у сфері інтелектуальної власності схарактеризовані в системі цивільного права.

У першій половині 1970 рр. – у кінці 1980 рр. з'являються роботи з вивчення міжнародного досвіду регулювання права інтелектуальної власності. Виходять праці, присвячені аналізу особливостей правової охорони окремих об'єктів авторського права, як-от музичних творів [99], авторських правовідносин у періодичній пресі, зокрема роботи В. Черткова [467; 468]. Автори досліджують можливості охорони типографічних шрифтів нормами авторського права [376]. Чимало уваги зосереджено на вивченні договірних відносин, особливостей укладання фотодоговорів, їхньої форми та змісту. Цінними в аналізованому контексті є праці А. І. Вакзберга [27, с. 12–13]. Крім того, А. К. Юрченко аналізує загальний зміст авторських договорів і деталізує процес їх укладання, звертаючи увагу на різне значення видавничого договору в капіталістичному й соціалістичному суспільстві [479, с. 9–11]. У сфері винахідницького права підготовлена серія робіт методичного характеру з чіткого планування й організації винахідницької роботи на різних підприємствах [185]. Сферу інтелектуальної власності досліджують не тільки вчені-юристи. У цей період створено праці й економічного та технічного спрямування [6; 92].

Зміни в політичному житті СРСР післявоєнного періоду недостатньою мірою впливали на радянську модель регулювання інтелектуальної власності, що була переважно консервативною. Навіть початок перебудови й лібералізація економічних відносин мали позначитися на цьому процесі. Водночас у наукових колах усе ж відбувається обговорення та теоретичне обґрунтування майбутніх змін у законодавстві відповідно до потреб часу. Окремі автори звертаються до попереднього правового досвіду й аналізують його. У цьому контексті важливою є праця Л. Вишневецького «Формула пріоритета. Визникновение и развитие авторского и патентного права» [37], що побачила світ саме напередодні оновлення радянського законодавства у

сфері промислової власності. Автори аналізували досвід попередників та обґрунтовували необхідність подальших змін.

Отже, радянську історіографію в межах дослідження розподіляємо на низку періодів, для яких характерні свої особливості. На початкових етапах існування радянської моделі охорони права інтелектуальної власності зафіксовано позитивне ставлення науковців до чинних тоді правових норм, водночас відбувається теоретичне напрацювання знань.

Наступний блок історіографічних напрацювань, які стосуються задекларованої тематики, – період незалежності України. Саме в цей час паралельно з напрацюванням нормативної бази у сфері інтелектуальної власності автори теоретично осмислювали й обґрунтовували основні положення у сфері інтелектуальної власності. Аналізуючи науковий доробок сучасних дослідників, зазначимо, що комплексних історико-правових студій інституту права інтелектуальної власності на українських землях небагато. Основний масив становлять теоретичні напрацювання, сфокусовані на вивчення окремих аспектів права інтелектуальної власності в контексті цивільного права. Розроблення питань інтелектуальної власності датоване початком – серединою 1990-х рр. Проблемам становлення права інтелектуальної власності на українських землях присвячено праці В. Дроб'язка [90], В. Мельника [199], О. А. Підпригори [260], О. А. Підпригори [257], О. Святоцького [280], А. Федорчук [391], Р. Шишки [468]. Ці дослідження мають загальний характер і не стосуються саме історико-правового аспекту права інтелектуальної власності, однак у них фрагментарно висвітлено питання історичного розвитку права інтелектуальної власності як у дорадянський період, так і в радянську епоху. Окремі питання конституційного регулювання права інтелектуальної власності у розрізі культурних прав людини і громадянина вивчаються О.В. Скрипнюком [368, с. 328–331]. Вагомий внесок у вивчення історико-правового досвіду регулювання сфери інтелектуальної власності зробила Г. Довгань [80–84], підготувавши дисертацію та низку наукових публікацій,

яким властивий комплексний характер. Варто зазначити, що основна увага була зосереджена саме на розвитку законодавства Австро-Угорщини, натомість Російське імперське законодавство вивчене менш докладно, попри той факт, що понад 70 % сучасної території України розвивалися саме в орбіті російської правової системи. Також поза увагою дослідниці залишилися інститути засобів індивідуалізації, промислові зразки. Цікавим є те, що, аналізуючи законодавство з інтелектуальної власності на українських землях, які в міжвоєнний період входили до складу інших держав, Г. Довгань висвітлює лише законодавство, що було чинним на території Галичини, не характеризує законодавство на території Закарпаття та Буковини. Варті уваги автобіографічні розвідки О. Микулича, де досліджено життя й діяльність відомого винахідника Й. Зега [204]. Натомість інші вчені, зокрема Є. Греков [53], О. Крижний [183] та інші, студіювали проблеми охорони інтелектуальної власності й відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності.

Окремі сюжети, присвячені формуванню інституту права інтелектуальної власності, опосередковано представлені в дисертації О. Підпригори [254]. Характеризуючи сучасне законодавство України в руслі регулювання права інтелектуальної власності, науковець не оминає узагальнень щодо значення попереднього досвіду правового регулювання інтелектуальної власності, який склався на українських землях у різні історичні періоди. Крізь призму аналізу різних цивільних прав в Україні відображено становлення інституту права інтелектуальної власності в дослідженнях Л. Глухівського [45], О. Дзери [77], М. Мікуліної [210]. Наступну групу праць в історіографії законодавчого забезпечення права інтелектуальної власності становлять розвідки, зорієнтовані на окремі інститути права інтелектуальної власності. До цієї групи належать студії з авторського права та суміжних прав, роботи, присвячені становленню патентного права, охороні винаходів і корисним моделям та промисловим зразкам, інститутам засобів індивідуалізації й іншим сферам, зокрема

мікроелектроніці селекції та інститутові державного управління у сфері інтелектуальної власності. Серед авторів таких розвідок варто назвати Т. С. Демченка [70], Т. Васковську [29] й інших дослідників.

У 2008 – 2009 рр. вийшла у світ колективна монографія О. Штефан, а також публікації, де досліджено рекламу як різновид об'єктів авторського права [471; 472]. Наукове зацікавлення становить стаття О. Штефан [470], що зосереджує увагу на загальних закономірностях розвитку й напрацювання законодавства з авторського права, можливостях його кодифікації.

Друга підгрупа – це роботи, у яких розкрито особливості розвитку національного законодавства та різні можливості його кодифікації. В. Крижна [182], Є. Отцевич [247], Т. Яковенко [476] проаналізували варіанти подальшого розвитку національного законодавства України з питань інтелектуальної власності в напрямі його можливої кодифікації. Автори обстоюють необхідність кодифікації, наголошуючи на тому, що кодифікація є наступним етапом розвитку й удосконалення національного законодавства з інтелектуальної власності. На їхню думку, кодифікація дасть змогу розв'язати проблему існування суперечностей між загальним і спеціальним законодавством. Тісно пов'язані з порушеною тематикою праці, у яких описано законодавчі суперечності й колізії законодавства, а також особливості конкуренції законів, оскільки часто норми не узгоджені одна з одною, кардинально по-різному регулюють однакові за змістом питання. У цьому плані цікавими є розвідки А. Кодинець [163], О. Орлюк [240]. Становленню законодавства України та можливій імплементації європейського досвіду присвячено праці О. Блажівської [18], В. Батової [16], Н. Бочарової [21]. У дослідженні А. Міндрул [211], обґрунтовано деякі проблеми імплементації угоди ТРІПС до національного законодавства в контексті використання лікарських засобів. Становлення національного законодавства у сфері інтелектуальної власності тісно пов'язане з розвитком державного регулювання зазначеної сфери. У цьому напрямі виокремимо публікації П. Репешко [351], А. Хрідочкіна [399]. Аналізуючи внутрішню

систему державного управління сферою інтелектуальної власності, дослідники з'ясовують закономірності вироблення й ухвалення нормативних актів, також аналізують адміністративний статус органів управління сферою інтелектуальної власності як основних провідників державної політики. Учені намагалися окреслити місце кожного органу в системі органів влади, схарактеризувати їхню діяльність.

Найменш популярний напрям в історіографії задекларованої теми – дослідження, присвячені охороні селекційних досягнень у рослинництві. Серед праць щодо охорони прав на сорти рослин варто назвати студії М. Гаєвець [43], Г. Монке [212], О. Пічкур [259], де чи не вперше осмислено діяльність української влади в царині правової охорони результатів селекції, а також проблемні аспекти охорони прав на нові сорти рослин. Згодом цей напрям досліджень був підтриманий іншими науковцями, зокрема В. Вірченко, В. Савчук [39]. Охорону селекційних досягнень у сфері тваринництва студіювала Л. Правдюк [276]; у 2012 р. підготовлена публікація І. Гориславської [49]. Досліджуючи сферу охорони селекційних досягнень у тваринництві, І. Гориславська наголошує на необхідності створення дієвих механізмів охорони названих об'єктів як запоруки ефективного розвитку сільського господарства.

Після підписання угоди «Україна – ЄС» в українських наукових колах посилилася активність із вивчення міжнародного досвіду охорони інтелектуальної власності й напрямів адаптації національного законодавства з охорони права інтелектуальної власності до європейського. Учені обговорювали напрями та стратегії реформування національної системи охорони інтелектуальної власності. У 2014 р. виходить низка публікацій, присвячених угоді про асоціацію. На особливу увагу заслуговує дослідження А. Олефір [237], де окреслено особливості угоди про асоціацію, проаналізовано потенційний вплив нововведень на національне законодавство. У цьому контексті варті рефлексії й дослідження Ю. Капіци [152].

Серед останніх розвідок, цінних для порушеної проблеми, – серія публікацій провідних науковців-юристів, що присвячені реформуванню національної системи охорони інтелектуальної власності. Ідеться про теоретичні статті, опубліковані в журналі «Право України», зокрема праці І. Калакур, С. Кубіва, О. Орлюк та ін. [239; 394; 367; 148; 192]. Автори вивчили перспективи оновлення законодавчого регулювання сфери інтелектуальної власності.

Із-поміж останніх досліджень, у яких уміщено узагальнення та висновки, що відображають основні положення роботи, представлено наші публікації, що вийшли друком у різних виданнях України та зарубіжних країн [100; 105–145].

Зарубіжну історіографію зазначеної теми можна умовно розподілити на два види. Перший вид становлять праці російських дослідників, другий – західноєвропейська історіографія. Вагомим вважаємо здобуток російських учених, які аналізували різні аспекти авторського й патентного права Російської імперії (В. Афанасьєва [9–13], О. Гордов [50], В. Орлов [238], А. Рабец [346], Р. Таймасханов [373], Г. Черничкина [460] та ін.). Дослідники вивчали право інтелектуальної власності переважно в контексті загального розвитку імперського законодавства, однак можна виокремити ті праці, які стосуються тематики дисертації. В. Афанасьєва обґрунтувала різні історичні аспекти формування права інтелектуальної власності. Основний акцент у її розвідках зроблений на вивченні формування саме винахідницького права в Російській імперії. Зауважимо, що цінність згаданих досліджень полягає в погляді на сферу інтелектуальної власності з позиції сучасності. Авторка описала етапи становлення законодавства, подала великий обсяг інформації щодо витоків патентного права в Російській імперії та його еволюції на початку XIX ст.

Більшість учених досліджувала інститути авторського й винахідницького права, проте варті уваги й праці, що стосуються засобів індивідуалізації товарів і послуг (наприклад, стаття А. Рабца) [346].

Західноєвропейська історіографія теми представлена досить обмежено. У цьому напрямі працювали польські, чеські, румунські й угорські автори. У студіях поза увагою перебувають російсько-імперська, радянська та сучасна українська моделі правового регулювання сфери інтелектуальної власності. Крім того, не зафіксовано спеціальних робіт, безпосередньо зорієнтованих на розвиток права інтелектуальної власності на території Східної Галичини, Закарпаття, Буковини. Становлення права інтелектуальної власності на названих територіях проаналізоване в контексті розвитку окремих інститутів права інтелектуальної власності у власних країнах, до складу яких входили західноукраїнські землі в конкретні історичні періоди.

Найширше в західній історіографії проблеми представлена польська історіографія. Її особливість полягає в тому, що більшість дослідників права інтелектуальної власності були цивілістами. Тому розвиток права інтелектуальної власності висвітлений із позиції належності права інтелектуальної власності саме до інституту цивільного права. Із-поміж досліджень польських авторів частина робіт стосується саме австро-угорського законодавства. Значущими вважаємо праці польського історика Ф. Золя, зокрема «Підручник австрійського приватного права на основі своїх лекцій» (1899 р.) [505], де, крім міркувань, запропоновано основні положення чинного на той час законодавства Австро-Угорщини у сфері права інтелектуальної власності, сформульовано критичні зауваження. Ф. Золя був одним із розробників закону про авторське право Республіки Польща, саме тому зацікавлюють його судження стосовно природи авторських прав, закладених у законі принципів. Учений проаналізував засади, покладені в основу Закону Республіки Польща «Про авторське право» (1926 р.), наголосив на комплексності природи авторських прав, поділивши авторські права на майнові й особисті (індивідуальні) [506]. Варті дослідницької уваги інші праці, зокрема «Авторське право в проекті проф. Ф. Золя» (1920 р.), де викладено бачення стосовно системи регулювання авторського права в Республіці Польща [492].

У передмові до «Польського патентного права» за редакцією А. Понікло та Я. Гутовського процитовано думки Ф. Золя. Зазначено, що поняття «промислова власність» є збірним, охоплює регулювання кількома правовими інститутами, що належать до сфери кримінального, адміністративного та приватного права [491]. У студіях С. Голомба [480], Й. Гурського [482] осмислено наявний на той час рівень правової думки з приводу окресленої проблеми.

Питання правової охорони об'єктів промислової власності в Польщі поставали предметом аналізу в працях таких учених, як Л. Лакомий [486], А. Тхон [497], В. Чемпінська [479]. Дослідники актуалізували знання про винахідництво і його значення, а також про засоби індивідуалізації товарів та послуг як органічний елемент торгівлі; обстоювали позиції доцільності регулювання засобів індивідуалізації нормами торгового права.

Задекларована тема схарактеризована й сучасними польськими науковцями: П. Даброуски, К. Левандовський, С. Плазу. У «Короткій історії права авторського» К. Левандовський описує напрацювання законодавства у сфері авторського права та особливості його реалізації. Учений наголошує, що законодавство Польщі у сфері авторського права на той період було передовим і відповідало світовим тенденціям охорони авторського права.

Також привертають увагу дослідження чеських і румунських учених, однак їхній історіографічний доробок, присвячений законодавству у сфері інтелектуальної власності на українських землях, суттєво менший. Серед таких дослідників варті акценту праці В. Вінопала [501], Г. Манолеа [483], О. Пілетову [489], які вивчали процеси становлення права інтелектуальної власності в Чехії й Румунії згаданого періоду. Спеціальних досліджень, зорієнтованих саме на право інтелектуальної власності на західноукраїнських землях, не зафіксовано.

Отже, історіографічна база наукового пошуку є недостатньо широкою та представлена переважно спеціальними дослідженнями окремих аспектів права інтелектуальної власності.

1.2. Джерельна база

Грунтовне історико-правове дослідження неможливе без достатньої джерельної бази, яка становить основу історичного пошуку та відіграє провідну роль у правовому аналізі різних історичних моделей права інтелектуальної власності. У ході наукового пошуку залучено різноманітну джерельну базу. З огляду на багатогранність джерельної бази, її можна схарактеризувати за формальними ознаками (опубліковані й неопубліковані – архівні), за характером (законодавчі акти, офіційні звіти тощо), за принципом походження (збірники документів і матеріалів), інтернет-ресурси.

Основу джерельної бази дослідження утворюють опубліковані та неопубліковані (архівні) джерела. Під терміном опубліковані джерела розуміємо ті нормативні акти й документи, які розміщені на офіційних веб-порталах законодавчих і виконавчих органів, матеріали інших сайтів, що мають перевірене походження. Беручи до уваги специфіку історико-правового дослідження, вважаємо за доцільне почати характеристику джерельної бази саме з опублікованих джерел, що містять офіційний характер. Такий підхід умотивований саме тим, що за загальним правилом більшість нормативних актів набуває чинності саме з моменту публікації в офіційних виданнях. Перші збірники документів, що стосуються нашої теми, вийшли у світ ще в дореволюційні часи. Це, зокрема, «Свод законов Российской империи» невід'ємними елементами якого є «Цензурный устав», «Манифест – о привилегиях на разные изобретения и открытия в художествах и ремеслах»; «Положення про привілегії на винаходи і удосконалення 1896 р.»; «Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 г.». В Австро-Угорській імперії «Книга общин законов обывательных для всех немецких крайов наследственных Австрийской Монархии»; «Венгерское торговое уложение 1875 г.» та ін. Важливість і цінність видань – неспростовні, оскільки саме закон як джерело права є

провідним у будь-якому правовому дослідженні. Названі нормативні акти дають змогу простежити становлення й розвиток імперських моделей права інтелектуальної власності, елементи яких послуговували основою розвитку права інтелектуальної власності на українських землях, зокрема на території Закарпаття, що увійшло до складу Чехословаччини. Справедливо зауважити, що окремий фактологічний матеріал подано в працях учених-юристів, які були сучасниками законодавства. За тодішньою практикою, випускаючи у світ свої теоретичні напрацювання, практично до кожного видання науковці включали як додатки тексти нормативно-правових актів. Такі джерела мають особливу цінність, оскільки допомагають схарактеризувати законодавство та його еволюцію, ставлення до тих чи до тих правових норм учених-юристів, проаналізувати практику реалізації. Із-поміж цих праць варто виокремити роботи Д. Коптева, І. Табашникова, О. Огновського, А. Скородинського, А. Кобеляцького, В. Каткова та ін. Варто констатувати відсутність радянських збірників документів, де хоча б фрагментарно були відображені російська чи австро-угорська моделі законодавчого регулювання права інтелектуальної власності. Аналогічною є й ситуація щодо національних моделей законодавства періоду революції 1917 – 1920 рр. Стосовно цих моделей законодавства зауважимо, що національні уряди через воєнно-політичні причини не спромоглися напрацювати власну модель законодавства, тому друкованої джерельної бази не виявлено.

Великий обсяг законів і постанов, фактологічний та документальний матеріал представлено в радянських збірниках документів і нормативно-правових актів. Значущість таких текстів аргументована тим, що, як і імперське законодавство, вони об'єднані за хронологічним та предметно-тематичним принципом, тісно пов'язані з окремими інститутами права інтелектуальної власності. Варто виокремити видання, у яких розміщено закони й постанови щодо інституту авторського права, промислової власності наукових відкриттів і раціоналізаторських пропозицій. Такі збірники документів радянська влада публікувала практично відразу після

ухвалення того чи того закону або постанови ЦК ВКП(б). Справедливо зауважити, що більшість збірників мала галузеву спрямованість, вони адресовані фахівцям, які працювали в певній сфері, наприклад, у видавничій галузі або в промисловості. Численна кількість опублікованих нормативних актів уміщена в інструктивних матеріалах, а також тих, що спрямовані на популяризацію робітничого винахідництва й раціоналізації. Такі збірники видавали для просвітницької роботи серед працівників.

Використовувати документи цих збірників потрібно обережно, оскільки документальний матеріал дібраний у них тенденційно. Укладачі збірників навіть у коротких коментарях описували лише позитиви радянської моделі охорони права інтелектуальної власності на різних етапах її існування. СРСР намагався створити систему охорони права інтелектуальної власності в межах країн соціалістичного табору, тому опубліковані збірники нормативних актів містять інформацію щодо низки міждержавних угод з охорони об'єктів інтелектуальної власності в межах Організації Варшавського договору, суб'єктом яких була також УРСР.

Опублікована джерельна база, що стосується польської, румунської та чехословацької моделей законодавства у сфері інтелектуальної власності, не досить чисельна. Її більшість становлять тексти офіційних законів, що розміщені на електронних інформаційних ресурсах для популяризації знань про систему законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Посутню роль відіграє неопублікована джерельна база. В архівних фондах розміщені численні неопубліковані джерела, що слугують додатковим масивом джерельної бази дисертації та мають допоміжне значення. Саме архівні матеріали дають змогу продемонструвати окремі елементи практики реалізації ухваленної нормативної бази, однак, на відміну від нормативних актів, які допомагають побачити процеси становлення й еволюції права інтелектуальної власності, архівні джерела мають другорядне значення. Під час підготовки дисертації вивчено документи й матеріали, що зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади і

управління України (далі – ЦДАВО України), Центральному державному архіві громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України) Центрального державного історичного архіву України (ЦДІА) та в Державному архіві Київської області (далі – ДАКО). Серед залучених архівних документів найбільшу частину становлять матеріали фондів ЦДІА, що дають змогу простежити становлення імперської моделі права інтелектуальної власності на території українських земель. Водночас помітний певний дисбаланс, а саме наявність хоч і нечисленних документів, що стосуються російської моделі законодавства, та практична відсутність документів, які регламентують австро-угорську модель законодавства. Основною причиною цього, на нашу думку, є централізація документообігу саме в столицях двох імперій. Навіть в архівних документах ЦДІА йдеться лише про окремі випадки запровадження винаходів, привілей на які видавали в Санкт-Петербурзі. Щодо Австро-Угорщини, то частина документів акумульована в Будапешті – столиці королівства Угорщини.

Інша група архівних документів зберігається у фондах ЦДАВО України. Документи стосуються насамперед революційного й радянського періодів. Архівні документи щодо становлення системи правового регулювання інтелектуальної власності періоду першої та другої УНР і Гетьманату представлені лише у двох фондах: Міністерства торгівлі і промисловості Української держави (Ф. 1118) та Міністерства народного господарства УНР (Ф. 9).

У цих фондах зберігаються документи, які стосуються урядових розпоряджень щодо організації державної системи управління інтелектуальною власністю, діяльності Департаменту охорони промислової власності, його кошторисів. Окрему групу становлять документи діяльності фабрично-заводського департаменту, протоколи його засідань, статuti фабрично-заводського департаменту та місцевих промислових комітетів. Частина документів регламентує питання створення Патентного уряду та напрацювання нормативної бази його діяльності.

Основний пакет документів, що висвітлюють спроби затвердження власної моделі правового регулювання за часів Центральної Ради, Гетьманату й Директорії УНР, згуртований саме у фонді 1118 – Міністерства торгівлі і промисловості Української Держави. Формування більшості документації, яка стосувалася винаходів, промислових зразків і товарних знаків, розпочате в січні 1918 р. чиновниками уряду Центральної Ради, його закінчували урядовці Міністерства промисловості Української Держави, а згодом Директорії УНР. Справи, що входять до цього фонду, містять проекти законів, закони й пояснювальні записки до них, відомості про тимчасові штати фабричної інспекції, кореспонденцію керівників департаменту із заявниками, різні розпорядження в межах департаменту. Особливо цінними для нас є документи, що стосувалися винаходів, саме вони дають змогу простежити механізми первинного набуття прав інтелектуальної власності, проаналізувати зміст заявок для отримання патентів на винаходи, промислові зразки, товарні знаки й порядок їх проходження. В окремих справах представлено відомості про подані до реєстрації промислові (фабричні) зразки та товарні знаки за період 1918 – 1921 рр. Це дає змогу проаналізувати спроби створення власної моделі системи охорони інтелектуальної власності та схарактеризувати динаміку в діяльності органів охорони права інтелектуальної власності в різні періоди революції.

У фонді 9 зосереджено переважно окремі документи, що стосуються діяльності Директорії УНР у напрямі розвитку промисловості загалом та сфери охорони промислової власності зокрема. Також в архівних фондах ЦДАВО України зберігається інформація щодо форсування радянської моделі правового регулювання сфери інтелектуальної власності в різні етапи її історичного розвитку. Основна частина документів, що представляє діяльність радянської влади в названій сфері, включена до фонду р-2, який є великим за обсягом. Серед документів згаданого фонду переважають відомості та накази по міністерствах і відомствах, що регламентують сфери винахідництва й раціоналізації, а також закони, постанови Ради Міністрів

УСРР (УРСР), інструкції щодо порядку виплати авторської винагороди, документи, які описують обрахунок економії з використання винаходу чи раціоналізаторської пропозиції. Окрему групу становлять документи стосовно масового робітничого винахідництва та спроб організації робітничих майстерень, документи, відомості про освоєння підприємствами науково місткої продукції і її застосування, списки винахідників та раціоналізаторів на підприємствах, листування з охорони товарних знаків підприємств. Дослідницьку цінність являють собою відомості торгово-промислових палат щодо можливостей і порядку міжнародної торгівлі ліцензіями СРСР. Особливістю архівних фондів є широке представлення інформації з охорони промислової власності та цілковита відсутність відомостей щодо авторсько-правових відносин.

Дещо менше інформації пропонують фонди ЦДАГО України. Документи, що стосуються порушеної тематики, уміщено у Ф. 1 – Центрального комітету Комуністичної партії України. Важливо брати до уваги й документи відділів ЦК КП(б)У. Названий фонд великий за обсягом, представлені в ньому документи містять відомості про розвиток промисловості УРСР, робітниче винахідництво, діяльність комітетів зі сприяння робітничому винахідництву, матеріали щодо роботи Всеукраїнського товариства винахідників та раціоналізаторів, постанови й декрети ЦК КП(б)У, окремі протоколи засідань ЦК КП(б)У, постанови оргбюро ЦК КП(б)У, що стосуються питань промислової власності, відомості про запровадження винаходів і раціоналізаторських пропозицій, доповідні записки С. Косіору щодо гальмування та бюрократизму у сфері промислової власності. Потужний масив становить листування про діяльність комітетів зі сприяння робітничому винахідництву. Варто зазначити, що більшість документів Ф. 1 регламентує саме сферу промислової власності. Серед спектру документів переважають статистичні дані щодо підприємств УРСР, вони описують їхню прибутковість, а також подають обрахунки річної економії підприємств, пов'язаної з використанням

винаходів і раціоналізаторських пропозицій. Особливості розміщення цих документів в описах і справах полягають у тому, що документи про розвиток сфери інтелектуальної власності зберігаються в справах, які з огляду на свою назву не повинні подавати зазначеної інформації. Таке розміщення суттєво ускладнювало науковий пошук потрібних матеріалів, зокрема в описі 20. Крім того, у справах ЦДАГО України є безліч інформації, що допомагає зрозуміти причиново-наслідкові зв'язки в розвитку радянської моделі охорони права інтелектуальної власності.

Вагоме значення має інформація, яка зберігається в ДАКО та інших регіональних архівах. Представлені відомості не дають змоги повною мірою простежити історію правового регулювання сфери інтелектуальної власності, однак є суттєвими, оскільки оптимізують аналіз виконання правових норм місцевими органами влади та окремими промисловцями, підприємствами в різних повітах.

Опрацьовані архівні матеріали сприяють цілісному розкриттю досліджуваної тематики. Вони слугують істотним доповненням до залученої в дисертації опублікованої нормативно-правової бази. Більшість документів уведена до наукового обігу вперше, це стосується тих текстів, які вивчено як у центральних, так і в регіональних архівах.

Зауважимо, що збірники документів і нормативно-правових актів виходили саме в радянський період. Нині фіксуємо збірники документів та нормативно-правових актів, що друкували переважно для навчальних цілей. У межах сучасного періоду цінним джерелом слугують як опубліковані, так і розміщені на офіційному веб-порталі Державної служби інтелектуальної власності та Інституту інтелектуальної власності статистичні матеріали, що стосуються роботи названих органів, кількості поданих заявок на об'єкти інтелектуальної власності. Зазначені відомості дають змогу простежити ефективність роботи органів у сфері інтелектуальної власності та проблеми реалізації законодавства.

На окрему увагу заслуговують інтернет-джерела, пов'язані з висвітленням різних аспектів порушеної тематики. Їх варто умовно розподілити на кілька видів. До першої групи належать інтернет-ресурси, що представляють офіційну законодавчу й виконавчу владу, зокрема сайти Верховної Ради, Кабінету Міністрів, різних міністерств, Державної служби інтелектуальної власності. Ці ресурси розміщують чинні нормативно-правові акти, постанови Кабінету Міністрів, офіційні накази й розпорядження органів влади. Також доступні й ті нормативно-правові акти та накази, які втратили чинність, однак є цінними в історичному контексті. Другу групу становлять неофіційні сайти, де запропонована різна інформація, зокрема оцифровані тексти законів і постанов, що були чинними за часів Російської імперії, Австро-Угорщини та ін. Названі ресурси слугують важливим, а подекуди основним джерелом для окремих фрагментів дисертаційного пошуку. Загалом інтернет-ресурси містять великий обсяг цінної історичної інформації. Автором на всіх етапах дослідження проводилася перевірка інтернет-джерел на предмет достовірності інформації, шляхом зіставлення інформації, що міститься на інтернет-ресурсах з опублікованими історичними джерелами. Результати вказаного порівняння дають підстави стверджувати, про достовірність поданої інформації. Водночас наявність широкого доступу до таких джерел спрощує та вможлиблює більш мобільне використання інформації дослідником.

Низка нормативно-правових актів, а саме тих, що стосуються законодавчого регулювання сфери інтелектуальної власності на західноукраїнських землях у міжвоєнний період, доступні лише в цифровому форматі з інтернет-ресурсів. Це можна пояснити тим, що в сучасних умовах архівний матеріал, закони й постанови оцифровують і розміщують на веб-порталах офіційних архівних установ, бібліотек, закордонних організацій, що опікуються охороною права інтелектуальної власності, популяризують знання про певні періоди в розвитку законодавства.

Чільне місце серед друкованих джерел посідає періодична преса, що представлена переважно офіційними державними виданнями. В офіційній пресі друкували закони й постанови, накази, розпорядження влади, офіційні інтерв'ю представників влади, подавали тлумачення різних правових норм із погляду влади. З огляду на хронологічні межі дослідження, наявність спеціальних офіційних і неофіційних видань збірників нормативних актів, де публікували основні закони та постанови влади, джерельну базу залучено для вивчення окремих історичних моделей правового регулювання інтелектуальної власності, переважно революційної доби. Серед таких видань – «Вісти з Української Центральної Ради», «Вістник Генерального Секретаріату Української Народньої Республіки», «Вістник Ради Народніх Міністрів Української Народньої Республіки», що виходили за часів Центральної Ради, «Державний вісник» періоду Гетьманату та «Вісник УНР» 1919 р., що видавали за УНР доби Директорії, та інші.

Проводячи аналогію із сьогоденням, зазначимо, що ці видання були схожі за змістом на сучасні газети владних інституцій «Голос України» (Верховної Ради) та «Урядовий кур'єр» (Кабінету Міністрів), вони виконували ту саму функцію – відображали владну позицію. Такі видання мають першочергове значення, оскільки на їхніх сторінках представлено практично всі нормативно-правові акти з питань регулювання сфери інтелектуальної власності, що вийшли в період із 1917 до 1920 рр., послуговували доповненням до чинного на той час імперського законодавства у сфері права інтелектуальної власності. З іншого боку, у період революції, через нетривале існування військово-політичних режимів як УНР, так і Гетьманату, комплексних офіційних видань збірників нормативних актів, які б відображали регулювання сфери інтелектуальної власності, не зафіксовано.

На підставі аналізу наведених джерел підсумуємо, що кожне джерело висвітлює певний період формування законодавства України у сфері інтелектуальної власності, обираючи один із аспектів та засвідчуючи багатогранність аналізованої тематики. До наукової роботи залучено

широкий спектр архівних матеріалів та опублікованих історичних джерел різного походження. Їх комплексний аналіз дав змогу всебічно й системно дослідити еволюцію різних моделей правового регулювання сфери інтелектуальної власності, що представлені на території сучасної України в XIX – XX ст.

1.3. Методи і принципи дослідження

Вивчення порушеної проблеми потребує з'ясування теоретико-методологічних засад дослідження. Методологічна основа – органічний складник сучасних наукових розвідок. Ефективне поєднання різних методів наукового пізнання та їх комбінування під час проведення наукового пошуку зумовлені специфікою проблеми й обранням потрібних підходів. Окреслення методологічних засад пов'язане зі складністю та неоднозначністю задекларованого питання. Сучасна правова наука базована на нових теоретико-методологічних підходах до вивчення нормативно-правових конструкцій, адекватних уявлень і трактувань суспільних явищ. Для неї характерні різноманітні підходи до аналізу історичного процесу, оцінювання правової бази історичного минулого, її відповідність нинішньому розумінню колишніх реалій.

Методологія вивчення порушеної проблеми аргументована її актуальністю, специфікою, обсягом хронологічних меж і вузькістю предмета дослідження; відповідає загальним рисам методології історичних і правових студій. Її застосовують у межах історико-правового пізнання, для виокремлення й теоретичного осмислення предмета та об'єкта дослідження, методів і логіки наукового пошуку. Використання методології в сучасних студіях необхідне для побудови чіткої ієрархічної структури отриманих знань відповідно до наукової та суспільно-політичної значущості.

На сучасному етапі політичного й соціально-економічного розвитку України серцевиною створення демократичної держави є право, ключовим у вдосконаленні якого можуть бути як загальні теоретичні науки, теорія та

історія держави і права, так і галузеві – цивільне право. Саме сутність та найбільш загальні закономірності виникнення, розвитку, функціонування правових і державних явищ та процесів, а також головні, вихідні для всієї юридичної науки поняття становлять предмет теорії держави і права [191, с. 5]. Ключовим елементом предмета, що вивчає загальнотеоретична наука, постає сутність права і держави. Її становлять головні, найбільш істотні якості, що відрізняють ці явища від суміжних однорідних феноменів (наприклад, право – від інших видів соціальних норм, державу – від недержавних організацій влади). Для права такою якістю слугує закріплення ним із високим ступенем деталізації міри можливої й належної поведінки людей, для держави – наявність у країні політичної влади, що поширюється на все населення. Уявлення про сутність держави і права забезпечують поглиблення й конкретизацію знань про природу юридичних явищ, які виникають у просторі та часі, є відправними для виявлення й дослідження наявних у державно-правовій сфері закономірностей. Стосовно іншого складника предмета теорії держави і права, зазначимо, що державно-правові закономірності – це об'єктивні, можливі для пізнання загальні правила, за якими відбуваються різні процеси [94, с. 19].

До закономірностей виникнення, розвитку й функціонування держави і права, які вивчає загальна теорія держави і права, можна зарахувати, зокрема, закономірності формування права й виникнення державності, а також зміни історичних типів права і держави; закономірності розвитку форм права і держави та їхніх елементів і видів; закономірності дії державного механізму, механізму правового регулювання, створення режиму законності й правопорядку тощо.

Загальна теорія держави і права входить до системи юридичних наук. Як фундаментальна, методологічна, найбільш абстрактна, інтегративна наука загальна теорія держави і права посідає провідне місце в системі вчення про державу і право. Усі інші юридичні науки вивчають окремі складники, структурні елементи державно-правової дійсності, тобто мають прикладний

характер. Теорія держави і права разом з історією держави і права України входить до групи теоретико-історичних юридичних наук. Взаємозв'язок загальної теорії держави і права та історичних юридичних наук виявляється в тому, що глибоке вивчення й узагальнення історичного складника права необхідні для повного та всебічного дослідження загальнотеоретичних державно-правових проблем, з'ясування закономірностей історичного розвитку держави і права, формування законодавства [94, с. 42].

Зважаючи на історико-правовий складник дослідження й на праці В. В. Лемака, Д. В. Лук'янова, Н. О. Онищенко, О. В. Петришина, В. М. Цвіка та інших, убачаємо доцільність в окресленні загальнотеоретичних меж предмета історії держави і права України. Ним є пізнання загальних законів виникнення, розвитку й змін типів та форм держави і права, особливостей функціонування державних установ й інститутів права в конкретних історичних умовах України. У розрізі дослідження передусім ідеться про еволюцію законодавства у сфері інтелектуальної власності, залежно від історичних форм держави, створення й функціонування ключових державних інституцій, що виконували функції управління сферою інтелектуальної власності та сприяли розвитку винахідництва. Дослідження зазначених явищ ґрунтоване на їхній науковій систематизації й періодизації в хронологічній послідовності [104, с. 14].

Загальну стратегію історико-правової розвідки загалом і нашого дослідження зокрема визначають різні філософсько-світоглядні підходи: ідеалістичне або матеріалістичне розуміння історії державно-правового розвитку, що поєднується з метафізичним чи з діалектичним методами пізнання. Представники ідеалістичної концепції виходять з первинності духу та свідомості. Історичний процес вони вбачають у розвитку духовності суспільства, морального вдосконалення людей. Прихильники матеріалізму вважають, що первинним є матеріальне життя; саме економіка визначає духовний розвиток людей і суспільства.

Наукове вивчення історико-правової дійсності передбачає врахування принципів історико-правових досліджень, тобто основних правил, яких варто дотримуватися в ході вивчення явищ і подій в історії державно-правового розвитку України [104, с. 15].

Аналізуючи різні об'єктивні закони й закономірності розвитку права інтелектуальної власності, історія держави і права демонструє тісний зв'язок із теорією держави і права, використовує розроблені нею узагальнення та понятійний апарат, а також дає конкретний державно-правовий матеріал для таких узагальнень. Своєю чергою теорія дає історії змогу керуватися сформульованими нею висновками й узагальненнями, а також використовувати загальнотеоретичний понятійний апарат (тип держави і права, форма держави, джерело права, закон та ін.) [374, с. 8]. Принципова відмінність між ними, на думку науковців, полягає в тому, що теорія держави і права досліджує загальні закономірності розвитку певних типів держави й правових технологій, а історія держави і права – виникнення та розвиток державно-правових систем, моделей правового регулювання суспільних відносин, їхні особливості.

Зауважимо, що історія держави і права також тісно пов'язана з іншими галузями юридичної науки. Вивчаючи державні й правові інститути практично до сьогодення, галузь бере до уваги чинне право, аналізує закономірності та процес його формування, зокрема цивільного права й права інтелектуальної власності. На відміну від галузевих юридичних наук, історія держави і права досліджує розвиток державно-правових явищ на території України в їхній цілісності, єдності та взаємозв'язку [104, с. 17].

Щодо предмета історії держави і права, то в розрізі нашого дослідження ним постають загальні закономірності й характерні особливості виникнення, функціонування, зміни різних типів та форм держави і права на всіх етапах його історичного розвитку [98], а саме: органи влади та управління, що формували політику у сфері інтелектуальної власності, джерела права, нормотворчі процеси, галузі й норми насамперед цивільного,

адміністративного, кримінального права, які певною мірою стосувалися права інтелектуальної власності, у їхній історичній просторовій та часовій послідовності й конкретності.

З огляду на особливості дисертаційної праці, сфокусованій на формуванні права інтелектуальної власності в тісному взаємозв'язку з інститутом цивільного права, вважаємо за доцільне проаналізувати загальнотеоретичні й методологічні основи саме цього інституту, що необхідне для осмислення розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності, пояснення явищ, з'ясування обставин регулювання сфери інтелектуальної власності нормами цивільного законодавства.

Юридична наука обґрунтовує вчення про існування й функціонування права в межах системи права, що складається в кожній державі з тими чи з тими особливостями. Упродовж століть правова система України, зважаючи на низку обставин, формувалася в межах правових систем Російської та Австро-угорської імперії, Радянського Союзу, низки держав, до складу яких входили українські землі. Саме правові традиції, які склалися, та вплив міжнародного досвіду послуговували основою формування правової системи незалежної України. Водночас у цьому ключі поставала і юридична наука. Зауважимо, що за усталеними правовими традиціями ще з XIX ст. право інтелектуальної власності на території українських земель розвивалося в руслі формування інституту цивільного права. Тому доцільним, на нашу думку, є аналіз теоретико-методологічних засад формування названого інституту, його базових принципів і методів наукового пізнання, які застосовані в процесі дослідження.

У ході з'ясування поняття права взагалі та цивільного права зокрема обов'язково необхідно наголосити, що термін «право» уживають в багатьох значеннях: у соціальному, філософському, побутовому, юридичному. У юридичній науці загальновизнаним є поділ права на об'єктивне та суб'єктивне. Об'єктивне право – сукупність регламентованих державою загальнообов'язкових правових норм (правил поведінки), виконання яких

забезпечують сили державного примусу. Суб'єктивне право – міра поведінки учасників правовідносин, регламентована й дозволена тією чи тією правовою нормою. Суб'єктивне право – це конкретне право індивідуалізованого суб'єкта, тому воно завжди зумовлене об'єктивним правом, дія якого породжує суб'єктивне право в учасників правовідносин і водночас захищає його в разі порушення іншими особами [456, с. 5].

Чинні в державі правові норми утворюють правову систему, конструкція якої впорядкована за принципами, напрацьованими юридичною наукою. Правові системи є своєрідними, залежать від характеру інтересів, опосередкованих за допомогою права. На сучасному етапі в теорії права загальним вважають підхід щодо поділу всієї правової системи України на публічне й приватне право [258, с. 77–79]. Приватне право безпосередньо не пов'язане з державною владою (в усякому разі не є її продуктом та інструментом), а виникає спонтанно, з огляду на вимоги життя, під її натиском в умовах переходу суспільства до епохи цивілізації [4, с. 72]. Такі думки свого часу висловлював і відомий цивіліст Б. Черепакін, зазначаючи, що в основі приватноправового відношення покладена координація суб'єктів приватного права, а власне приватне право є системою регулювання життєвих відносин, які децентралізовані, публічно-правове відношення побудоване на засадах субординації суб'єктів публічного права та має централізовану систему регулювання [459, с. 120].

Натомість публічне й приватне право, регулюючи певну однорідну чи порівняно однорідну категорію суспільних відносин, поділяють на підсистеми, які називають галузі права. Публічними галузями права вважають конституційне, адміністративне, кримінальне право; приватними – цивільне, трудове право. У межах єдиної системи права держави формуються й інші порівняно цілісні підсистеми, наприклад, земельне право, екологічне право, природно-ресурсне право, сімейне право, житлове право, господарське право, податкове право та ін. Проте такі підсистемні утворення не визнають безапеляційно самотійними галузями права, їхнє місце в загальній системі

права може змінюватися залежно від актуальності цих підсистем на певному етапі розвитку держави, від ступеня законодавчої врегульованості відносин, що входять до сфери впливу підсистеми.

Основною підставою для поділу системи права на галузі слугує предмет правового регулювання суспільних відносин, що згруповані за спільними ознаками. Саме наявність у таких відносинах спільних ознак дає підстави для формування галузі права. На думку О. Дзери, на цей процес можуть впливати і суб'єктивні фактори, зокрема ступінь розвитку того чи того напрямку юридичної науки. Науковці прагнуть обґрунтувати існування певної сукупності правових норм, що постають предметом у їхніх розвідках, у формі самостійної галузі права [456, с. 6]. Дискусійність стосовно визнання галуззю права багатьох правових підсистем створила передумови для зародження в теоретичній думці так званих комплексних галузей права. Ще в радянський період у юридичній науці поширилася думка про можливість існування поряд із традиційними галузями права (адміністративне, цивільне право), процесуальними галузями права (цивільне процесуальне право, кримінальне процесуальне право) та спеціальними галузями права (трудове право, земельне право, фінансове право) комплексних галузей права, що мають ознаки вторинних утворень у правовій системі (банківське, податкове, житлове право та ін.) і створені для спеціалізованого регулювання певних відносин на основі наявних галузевих правових систем, можуть не мати самостійного методу правового регулювання [455, с. 9]. Зокрема, у сучасних умовах уже не існує такої галузі права, як колгоспне право, а з'явилася підгалузь цивільного права – право інтелектуальної власності тощо [457, с. 8]. Стосовно місця цивільного права в правовій системі в науці розбіжностей не виникає, його однозначно визнають основною самостійною галуззю права, яка має свій предмет і метод правового регулювання. Основні проблеми цивільного права стосуються переважно окреслення кола регульованих цивільним правом відносин, змісту методу правового регулювання, співвідношення норм цивільного права з іншими галузями

права та міжгалузевими правовими системами (підсистемами) [456, с. 8]. На думку В. Борисової, галузь права – це таке усталене, внутрішнє поєднання правових норм у єдине ціле, яке має юридично однорідний характер. Про галузь права можна говорити лише там, де є особливий вид суспільних відносин, якому притаманні ознаки, що передбачають існування своєрідної, суцільної форми правового регулювання, яка відрізняється від інших форм за загальним юридичним становищем сторін правовідносин, за конкретними правовідносинами (юридичними фактами, змістом прав і обов'язків, санкціями). За висловом дослідниці, система права є об'єктивним розподілом правових інститутів за окремими групами, а не класифікацією суспільних відносин, що існує незалежно від їхнього правового регулювання [457, с. 9].

Особливо актуальною в незалежній Україні є проблема приватного характеру цивільного права. Поділ усієї правової системи на публічне та приватне право суттєвою мірою умовний, оскільки в багатьох випадках відбувається процес взаємодії норм різних окремих систем. Публічне право – це сукупність правових норм, які регулюють відносини, побудовані на засадах влади й підпорядкування їхніх учасників владним інституціям, пов'язані з державними або з суспільними інтересами. Основну сутність публічного права становить прийом юридичної централізації. Приватне право – сукупність правових норм, що за допомогою диспозитивного методу забезпечують і регулюють захист відносин, заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій незалежності їхніх учасників. Приватне (цивільне) право – система юридичної децентралізації [457, с. 7]. На думку С. Алексєєва, для публічного й приватного права характерні різні типи відносин: для публічного – вертикальні, засновані на владному підпорядкуванні, для приватного – горизонтальні, базовані на юридичній рівності суб'єктів, їхній волі та координації дій, забезпеченні інтересів усіх сучасників відносин [4, с. 73]. Конструкція, за якою існують дві категорії (приватне та публічне право), допомагає окреслити основні засади

регулювання суспільних відносин відповідно до природи їх виникнення та розвитку.

На думку С. Рабиновича, приватне право може бути потрактоване як сукупність різноманітних юридично-регулятивних засобів, за допомогою яких відбувається встановлення, підтримування чи відновлення балансу благ та інтересів окремих індивідів і їхніх спільнот. Характер і зміст таких засобів зумовлений їхньою метою – досягненням балансу благ та інтересів учасників правовідносин [454, с. 10]. Є. Харитонов і Н. Саніахметова трактують приватне право як сукупність правил та норм, що стосуються визначення статусу й захисту інтересів окремих осіб, які не є фігурантами держави, не перебувають у відносинах влади та підпорядкованості один одному, рівноправно й вільно окреслюють права та обов'язки у відносинах, що виникають за їхньою ініціативою [392]. Також у юридичній науці точиться дискусія щодо співвідношення понять «цивільне право» і «приватне право». Р. Майданик висловлює думку, що вітчизняна цивілістика називає цивільне право галуззю приватного права, яке регулює майнові та особисті немайнові відносини на основі юридичної рівності їхніх учасників, що покликані виражати приватні відносини окремих осіб у суспільстві. Дослідник стверджує, що концепція приватного права в Україні нормативно закріплена в змісті норм ЦК України, який має на меті забезпечити нормальне функціонування й розвиток саме громадянського суспільства, тобто самостійної, незалежної від держави системи відносин між юридично вільними та рівноправними партнерами в усіх сферах життя людини, зокрема, у підприємництві [195].

У сучасній юридичній науці поняттям «цивільне право» оперують у кількох значеннях: галузь права, система законодавства, частина науки про право, навчальна дисципліна, однак домінує розуміння цивільного права як галузі права. У такому значенні цивільне право може бути схарактеризоване як сукупність концепцій, ідей і правових норм, що затверджують на засадах диспозитивності, юридичної рівності й ініціативи сторін; підстави для

придбання та порядок реалізації й захисту прав та обов'язків фізичними і юридичними особами, а також соціальними утвореннями, що постають як суб'єкти немайнових і майнових (цивільних) відносин, для задоволення матеріальних та духовних потреб приватних осіб, захисту їхніх інтересів [393].

Цивільне право як приватне право (в об'єктивному розумінні) – це сукупність правових норм, які регулюють через диспозитивний метод особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їхніх учасників [457, с. 11]. Також цивільне право кваліфікують як сукупність цивільно-правових норм, що регулюють на засадах юридичної рівності й диспозитивності відносини власності, товарно-грошові відносини, підстави набуття та порядок реалізації й захисту цивільних прав, обов'язків фізичними і юридичними особами, для задоволення матеріальних та духовних потреб громадян. Відповідно до ст. 1 Цивільного кодексу України, цивільне законодавство регулює особисті немайнові та майнові відносини. Отже, предметом цивільно-правового регулювання є: а) майнові відносини; б) особисті немайнові відносини [194, с. 5]. Саме зазначені відносини являють собою предмет регулювання цивільного права. Теорія та історія держави і права, а також цивільне право в методології базовані на певних принципах. У наукових колах представлено різні підходи до їх класифікації. Вітчизняні цивілісти пропонують принципи цивільного права класифікувати так: залежно від способу вираження – безпосередньо закріплені («писані», «явні») і закріплені в непрямий спосіб, або ж такі, що впливають зі змісту цивільного законодавства (неписані, «неявні»); за формою (джерелом) закріплення – законодавчі (закріплені в законодавстві), звичаєві (зафіксовані у звичаєвих правилах) та доктринальні (виражені у творах учених-цивілістів); за місцем у структурі системи цивільного права: загальноправові (верховенство права, справедливість, добросовісність, розумність, неприпустимість зловживання правом, гуманізм тощо); галузеві (тобто власне цивільно-правові) – юридична рівність,

диспозитивність і децентралізація, неприпустимість безпідставного збагачення тощо; інституційні (підгалузеві), тобто принципи, властиві окремим підгалузям та інститутам цивільного права (свобода договору в договірному праві, повне відшкодування завданої шкоди й презумпція вини в деліктному праві, слідування права за річчю в речовому праві, свобода заповіту в спадковому праві тощо). «Обмінний» зміст цивільних правовідносин зумовлює особливості цивільно-правового регулювання та його принципи [454, с. 11]. Водночас сучасне цивільне законодавство базоване на принципах, на яких засновані цивільні відносини: юридична рівність, вільне волевиявлення, майнова самостійність відносин учасників.

Аналізуючи цивільне право як науку, можемо стверджувати її галузевий характер. Вона тісно пов'язана з теорією держави і права, що розробляє для всіх галузевих наук проблеми, даючи змогу галузевій науці зосередитися на конкретному. На думку О. Дзери та Д. Бобрової, теорія держави і права створює фундамент для вивчення цивільним правом галузевих питань, а наука цивільного права слугує джерелом, у якому теорія держави і права знаходить матеріали для формулювання загальнотеоретичних висновків. Як і більшість галузевих наук, наука цивільного права широко застосовує методологічні засади, напрацьовані теорією держави і права [456, с. 44]. На сучасному етапі розвитку права українська цивілістика охоплює регулювання цивільного права і права інтелектуальної власності, поширюючи на них приватно-правові методи правового регулювання. У розрізі зазначеного твердження слушною вважаємо думку Є. А. Суханова, який наголошує на відмінностях, що існують між усіма видами виключних прав. Саме названі відмінності зумовлюють специфічне їх відокремлення в загальній системі цивільних прав загалом, так і в межах виключних прав зокрема [52, с. 3].

Як зазначено вище, у наукових колах триває дискусія щодо існування різних підгалузей у сфері цивільного права. Більшість дослідників розглядає інститут права інтелектуальної власності як невід'ємний складник інституту

цивільного права. Такий підхід, на нашу думку, є традиційним і відображений у різних моделях правового регулювання сфери інтелектуальної власності, що діяли на територіях українських земель у різні історичні періоди. Аргументом на користь цього твердження є те, що положення стосовно охорони об'єктів інтелектуальної власності включені до цивільного законодавства ще з 1811 р. Крім того, до об'єктів права інтелектуальної власності застосовували підхід як до різновиду власності, який тривалий час домінував у праві. Відомо, що відносини стосовно власності становлять традиційний предмет регулювання інституту цивільного права. Науковці з певною стриманістю висловлюються щодо виокремлення права інтелектуальної власності як самостійної галузі. На відсутності єдиної позиції в цьому питанні наголошує Т. Вехонева, зауважуючи, що в ході дослідження права інтелектуальної власності як галузі можна знайти ознаки спеціальної галузі, а також ознаки комплексності. Водночас дослідниця зазначає, що, з огляду на застосування під час регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності цивільно-правових принципів, методів, інших механізмів правового регулювання, право інтелектуальної власності постає підгалуззю цивільного права зі своїм специфічним предметом регулювання [33, с. 25]. Рівень теоретичних знань, нагромаджений упродовж кількох століть, дає підстави говорити про комплексність характеру аналізованого явища, яке має свій предмет і метод правового регулювання. У цивільному праві, за твердженням І. Венедіктової, правовідносини між суб'єктами ґрунтовані на юридичній рівності, майновій самостійності, дозвільному типі правового регулювання, у якому приваблюють законодавчі дозволи. Оскільки вітчизняне цивільне право належить до пандектної правової системи, то предмет і метод цивільного права відрізняються від предмета й методу права інтелектуальної власності. Метод регулювання відносин, що виникають із приводу нематеріальних об'єктів права інтелектуальної власності, не базований на юридичній рівності їхніх учасників, вільному волевиявленні та майновій самостійності. У цьому

контексті класичний метод патентного права як один з інститутів права інтелектуальної власності полягає в наданні державою лише визначеним нею особам (винахідникам тощо) тимчасової монополії (виключних прав) на використання певних нематеріальних благ на її території, які мають попит в умовах конкуренції, та в затвердженні державою для всіх третіх осіб заборони, лише в окремих випадках дозволу щодо використання цих благ без згоди осіб (ліцензіара) [31, с. 35]. І. Вінідіктова наголошує, що предметом права інтелектуальної власності є майнові та особисті немайнові відносини, які складаються між суб'єктами права щодо визнання певних нематеріальних благ об'єктами авторського, суміжного, патентного та інших прав і їх використання. З огляду на це, предмет права інтелектуальної власності під час визнання деяких нематеріальних благ об'єктами авторського й патентного права є ширшим, ніж предмет цивільного права, але цивільні правовідносини становлять більшу частину в регулюванні права інтелектуальної власності [31, с. 39].

Варта дослідницької уваги позиція С. Корновенка стосовно того, що «вітчизняна правова система у сфері інтелектуальної власності за сучасних умов продовжує еволюціонувати, детермінуючи необхідність визнання де-факто та де-юре права інтелектуальної власності як комплексної галузі права». За висловом ученого, де-факто виокремлення з цивілістики права інтелектуальної власності як комплексної галузі права вже відбулося [177, с. 10]. В аналізованому контексті доцільно апелювати до міркувань С. Бурлакова. Обґрунтовуючи доречність виокремлення права інтелектуальної власності як галузі, дослідник звертається до предмета й метода права інтелектуальної власності. «Предметом права інтелектуальної власності є майнові та особисті немайнові відносини, що складаються між суб'єктами права щодо визнання певних нетілесних благ об'єктами авторського, суміжного, патентного та інших прав та їх використання (економічне й особистісне присвоєння)» [25, с. 66].

Метод права інтелектуальної власності полягає в поєднанні різних методів тимчасової монополії, договірному методу, диспозитивного, імперативного. Диспозитивний метод регулювання відносин, що набув поширення в умовах переходу до ринкової економіки, передбачає наявність норм-рекомендацій, стимулювальних норм, адресованих суб'єктам суспільних відносин. Цей спосіб характеризує м'яке регулювання через вказівку на бажане для держави поведіння суб'єктів суспільних відносин [25, с. 69]. Зважаючи на широту думок і позицій, це питання залишається дискусійним, водночас за критеріями наявності власного предмета, методу, а також застосування методів цивільного права, адміністративного права та інших галузей право інтелектуальної власності можна вважати комплексним міжгалузевим правовим інститутом.

Отже, методологічним підґрунтям дослідження слугує комплексне поєднання принципів та методів, якими оперують такі науки, як теорія держави і права, історія держави і права та цивільне право.

Крім дискусій щодо права інтелектуальної власності як правового інституту, немає одностайності в поглядах на правову природу права інтелектуальної власності. На різних етапах розвитку права інтелектуальної власності домінують різні концепції щодо застосування правового режиму. Учені стверджують, що до результатів інтелектуальної діяльності варто застосовувати правовий режим права власності (пропріетарний підхід). Уперше пропріетарна концепція була сформульована С. Буфлером і втілена в ст. 1 французького патентного закону 1791 р. [38, с. 16]. Такий підхід тривалий час переважав у західноєвропейській правовій думці, ним керувалися й на українських землях, які входили до складу Російської імперії та Австро-Угорщини. Домінування зазначеного підходу аргументоване кількома факторами: з одного боку, це промисловий переворот, який заклав основу індустріального суспільства, а з іншого – інтенсивний розвиток науки і техніки, що стали інтелектуальною основою кардинальних зрушень у промисловості. Саме такі фактори сприяли утвердженню в

західноєвропейській юридичній літературі погляду на результати творчої інтелектуальної діяльності як права інтелектуальної власності. Прихильники теорії права власності стверджують, що між виключним правом і правом власності немає принципових відмінностей. Свою позицію вони обґрунтовують тим, що і право власності, і виключне право виконують однорідні функції. Відмінності стосуються лише природи об'єктів: матеріально-речової або нематеріальної. Право власності містить як негативну, так і позитивну функції. Дослідники резонно зауважують, що абсолютна влада власника над своїм майном автоматично означає заборону іншим суб'єктам використовувати об'єкти цієї власності. Наявність у правовласника виключних за своїм характером, але відносних, обмежених законом прав на використання нематеріальних результатів інтелектуальної діяльності є тією загальною ознакою, яка дає змогу поширювати майнові права на нематеріальні, фізично невідчутні, але індивідуально визначені й документовані результати інтелектуальної праці [166, с. 10–11]. Такий підхід законодавця підтверджують навіть назви нормативних актів, що діяли в Російській імперії та Австро-Угорщині. У вимірі сучасності О. А. Підопригора доводить, що навіть розташування книги IV після книги III «Право власності та інші речові права» у ЦК України прирівнює право інтелектуальної власності до права власності на речі [256, с. 97]. Схожих підходів дотримується й О. М. Мельник, наголошуючи, що «творець має бути визнаний власником усього, що створив своєю творчою працею. Він має бути визнаним власником своїх творінь в усіх випадках, без будь-яких винятків» [202, с. 363]. У середині XIX ст. у правовій думці відбувається переосмислення ролі права інтелектуальної власності, наслідком стає розвиток теорії інтелектуальних прав, яка вперше була сформульована бельгійським юристом Є. Пікаром. «Її прихильники стверджують, що права інтелектуальної власності є правами особливого роду, які не вписуються у традиційну структуру речових, особистих, та зобов'язальних прав» [246]. У зв'язку з цим автори теорії пропонують термін «інтелектуальна власність»

замінити терміном «інтелектуальні права». На думку В. Дозорцева, термін «інтелектуальні права» більш доцільний у застосуванні щодо змісту відносин у сфері інтелектуальної діяльності [88].

Теорія інтелектуальних прав тісно пов'язана з теорією виключних прав, яка стала її продовженням. Зазначена теорія набула поширення в російській правовій думці XIX – XX ст., зокрема в роботах Г. Шершеневича, Я. Канторовича [246]. Після її належного обґрунтування В. Дозорцевим теорія почала домінувати в сучасній цивілістиці. Відповідно до ст. 424 ЦКУ, майнові права інтелектуальної власності поділяють на виключні й невиключні [458]. Р. Шишка вважає, що «термін інтелектуальна власність охоплює тільки виключні майнові права» [469, с. 58]. Це підтверджують не тільки положення ЦКУ, але й спеціальне законодавство у сфері інтелектуальної власності. Водночас існують окремі суперечності щодо термінології. Автори колективної монографії за загальною редакцією О. Орлюк «Правове регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності: галузеві аспекти» [280] слушно наголошують на тому, що «виключне право» – невдалий переклад – калька з російської «исключительное право». На їхню думку, більш коректним було б словосполучення «ексклюзивне право». Серед правників існують й інші погляди щодо поділу прав на виключні й невиключні в ЦКУ. За висловом проф. О. А. Підпригори, поділ прав на виключні й невиключні не має будь-якого правового підґрунтя й деструктує застосування цих норм [255, с. 11]. Право інтелектуальної власності неоднозначно трактують і в інших правових системах. Як зазначає Р. Еннан, англо-американська система схильна кваліфікувати право інтелектуальної власності як матеріальне право власності, а в романо-германській системі поширення набуло його визнання специфічним правом на об'єкт інтелектуальної праці, який охоплює майнові та особисті немайнові права. На теренах пострадянського простору сформована традиція визнання прав інтелектуальної власності особливими, виключними правами. Згаданий підхід обґрунтований Г. Шершеневичем, а згодом В. Дозорцевим [91, с. 115].

У праці О. Харитонової проаналізовано правову природу права інтелектуальної власності взагалі та майнових прав інтелектуальної власності зокрема. Дослідниця зазначає, що проект Цивільного кодексу 1996 р. ґрунтований на ідеях визнання виключності прав за всіма суб'єктами інтелектуальної власності. Натомість в ухваленому 2004 року ЦКУ окреслений підхід був утрачений. О. Харитонova зауважує, що ст. 418 не визначає виключності прав, а ст. 419 трактує право інтелектуальної власності і право власності як категорії одного порядку [395, с. 146]. На її думку, за умов існування ЦКУ у вітчизняній правовій концепції право інтелектуальної власності постає як особливий різновид права власності, а отже, і речових прав на специфічний об'єкт – результати інтелектуальної творчої діяльності [395, с. 147].

Строкатість теоретичних поглядів на місце й роль інтелектуальної власності в системі права України утворюють поле для подальших дискусій, присутню роль у яких відіграють методи наукового пізнання.

Методологія – це система певних теоретичних принципів, логічних прийомів та конкретного набору методів дослідження предмета науки. Будь-яка з названих методологій (як вчення про методи) використовує певну сукупність методів, тобто засобів дослідження, інструментів пізнання, які застосовують для аналізу реального знання про предмет.

Методологічною основою дисертації слугують загальнонаукові принципи, згідно з якими викладений матеріал, зокрема історизму, об'єктивності, системності, конкретності істини та всебічності. Окресленими принципами оперує як теорія та історія держави і права, так і цивілістична наука.

Найважливіша функція принципу історизму полягає в аналізі соціальних явищ із погляду їхнього взаємозв'язку й конкретності, описі динаміки історичного процесу [102, с. 65–66]. Названий принцип застосовано для з'ясування закономірностей розвитку законодавчого регулювання сфери інтелектуальної власності в Україні, особливостей правотворення на

території українських земель, провадження на різних етапах діяльності цих державних утворень. Також принцип дає змогу вивчити законодавство у сфері інтелектуальної власності в процесі його напрацювання та розвитку, простежити зміни в царині авторського й патентного права, схарактеризувати еволюцію законодавства, пов'язану з появою нових об'єктів. Принцип історизму допомагає вивчити законодавчі зміни у сфері охорони інтелектуальної власності водночас з іншими явищами й умовами конкретної епохи, наприклад, економічним, промисловим, технічним розвитком держави в окреслений хронологічний період, а також з огляду на ставлення пересічних авторів і винахідників до новацій у законодавстві.

Згідно з цим принципом, кожен процес досліджений лише на тлі всебічного взаємозв'язку з іншими процесами. Принцип вимагав розкриття зв'язків між частковим (історичним фактом) і загальним (історичним контекстом, а також минулим). Законодавче регулювання сфери інтелектуальної власності осмислене з огляду на його напрацювання та реалізацію, у зв'язку з конкретними історичними умовами формування держави, що склалися в період XIX ст. у Російській імперії та Австро-Угорщині, у часи діяльності урядів УНР періоду Центральної Ради та Директорії, а також уряду Української Держави, радянського періоду й часів незалежності України. Різні політичні концепції державного розвитку позначилися на формуванні певної моделі законодавчого регулювання сфери інтелектуальної власності на українських землях.

Застосований принцип історизму сприяв розробленню чіткої хронології подій, досліджених на основі зібраного фактичного матеріалу. У дисертації на емпіричному етапі розташовано факти з теми за хронологією подій і явищ, згодом матеріал був розподілений відповідно до тематичних рубрик. Окремі фактичні дані про події й процеси приблизно однакового характеру (формування законодавства у сфері авторського права та промислової власності), що відбувалися в Російській імперії та Австро-Угорщині, упорядковані й об'єднані в один розділ. Це дало змогу характеризувати події

не стільки в хронологічній послідовності, скільки в їхньому взаємозв'язку, що засвідчує єдність, поступовість і послідовність процесу нормотворення. У роботі сформульовано висновки й узагальнення, які стосуються розвитку процесу та закономірностей його розгортання.

Наступний принцип, що був застосований у ході дослідження, – принцип об'єктивності. Зроблено спробу неупередженого осмислення подій минулого, без огляду на будь-яку ідеологію. Об'єктивність історико-правового дослідження, з одного боку, аргументована добром історіографічних джерел, що максимально відображають правову думку з приводу певної історичної моделі правового регулювання інтелектуальної власності, а з іншого – виваженим оцінюванням кожного явища, порівнянням різних авторських позицій у ставленні до нього. Історичні джерела дослідження вивчено без будь-якого упередження, це саме стосується й формування джерельної бази: не залишено поза увагою документи, матеріали, які розкривають негативні аспекти різних історичних моделей правового регулювання інтелектуальної власності. У дослідженні не перебільшено значущості тієї чи тієї моделі правового регулювання інтелектуальної власності, не виокремлено найкращої з-поміж інших, звернено увагу на катастрофічні наслідки невдалої політики національних урядів у сфері інтелектуальної власності. Водночас проаналізовано законодавство та оцінено його ефективність у конкретний історичний період за певних суспільно-політичних умов. У роботі чітко помітна відмова від одновимірного розуміння історії взагалі, переоцінювання важливості окремих історичних фактів, подій, особистостей і спотворення фактів на користь традиційній суспільно-політичній думці, що вже сформувалася за період незалежності.

Серед важливих принципів, застосованих у дослідженні, – принцип системності, або системний підхід, що полягає в структурно-цілісному аналізі об'єкта, процесу чи явища. У межах підходу використано структурно-системний метод, який дав змогу схарактеризувати процес формування

законодавства у сфері правового регулювання інтелектуальної власності та його моделей з усіма рисами як одне цілісне явище [354, с. 60].

Наукове дослідження неможливе без застосування принципу конкретності істини, що полягає в намаганні дотримуватися об'єктивно-історичної істини, яка точно відображає історичні події. Проте об'єктивна істина є відносною, оскільки залежить від властивостей дослідника. Відносність істини доводить, що вона формує досить правильне, але неповне знання та постійно доповнюється. Складається приблизно реальна картина відображення історичної дійсності, що залишається відкритою для нових доповнень і переосмислень. Істинність знання перевірена насамперед через критичний аналіз використаних джерел, тому що кожне з них віддзеркалює явище досить однобічно й вимагає зіставлення з іншими джерелами. Аналіз історіографії дослідження проведений через порівняння різних поглядів на певний історичний факт чи на подію. Істинність історичного знання перевірена через безпосереднє вивчення процесу формування законодавства та його реалізації.

Із принципами системності та об'єктивності узгоджується принцип усебічності. Дотримання названого принципу забезпечило всебічний аналіз розроблення законодавства у сфері інтелектуальної власності, з огляду на економічні та в окремих випадках ідеологічні чинники впливу, різні оцінки щодо законодавства та ставлення до нього з боку юристів. Крім того, цей принцип дав змогу констатувати існування певних закономірностей у формуванні різних історичних моделей охорони права інтелектуальної власності, які можна оцінювати крізь призму системи багатьох владних кроків унаслідок як гуманітарної, так і технічної творчості.

У сучасних методологічних підходах, якими оперує юридична наука, виокремлюють кілька методів юридичного дослідження, які Я. Заруба класифікує за чотирма групами, що описані нижче.

1. Філософські – найбільш загальні, світоглядні, які визначають загальний підхід дослідника до явищ природи й суспільства. Таких підходів

відомо два: матеріалістичний (діалектичний) та ідеалістичний (метафізичний). Обидва методи важливі для вивчення саме історичного складника правових явищ.

2. Загальнонаукові – використовують у всіх науках. До них належать:

а) логічний метод – рух від простого до складного, від абстрактного до конкретного та, навпаки, від аналізу й синтезу, індукції і дедукції;

б) метод єдності логічного та історичного в дослідженні логіки розвитку державно-правових інституцій у конкретних історичних умовах;

в) системно-структурний метод та його різновид структурно-функціональний; цей метод дає дослідникові змогу аналізувати об'єкт пізнання як систему взаємопов'язаних елементів із певними функціями.

3. Спеціально-наукові – використовувані історико-юридичною наукою. Серед них найважливішими є:

а) генетичний – послідовне розкриття шляхів зародження й розвитку історичних об'єктів; дає змогу показати причиново-наслідкові зв'язки процесу еволюції явищ держави і права;

б) формально-юридичний (його ще називають догматичний, чи юридично-технічний) – допускає вивчення держави і права як таких;

в) компаративний (порівняльний) – з'ясування закономірностей, подібностей на основі зіставлення, порівняння об'єктів (юридичних явищ, понять, процесів);

г) типологізації – групування фактів або об'єктів у якісно визначені типи на підставі властивих їм ознак; наприклад, типологізація держав як ранньофеодальних – сеньйоріальних – станово-представницьких – абсолютних монархій;

д) соціологічний – історичне вивчення юридичного явища не на рівні абстрактних категорій, а на підставі конкретних соціальних факторів.

4. Конкретно-наукові – застосовують для дослідження чітко окреслених проблем, переважно не мають розробленої теоретичної частини, а обмежені лише технікою застосування. Із-поміж них існують такі:

а) метод фішок – тематичних виписок із джерел та літератури;

б) статистичний метод – збирання кількісних даних, зафіксованих у різних документах, шляхом анкетування, соціологічних опитувань тощо [98].

На думку М. Рабіновича, дослідницькі методи можна також умовно розділити на емпіричні (способи виявлення, фіксування, збирання, систематизації інформації про факти та явища) і теоретичні (способи пояснення, тлумачення зібраних даних, побудови понять, концепцій, прогнозів і т. ін.). Усі зазначені групи методів, безперечно, необхідні для проведення повноцінного, усебічного, завершеного юридичного дослідження: кожна з них може знадобитися на якомусь етапі, тому навіть із цієї причини методологія має бути множинною, плюралістичною. Проте їхня роль у науковому пошуку не однозначна. Так, філософсько-світоглядні підходи визначають стратегію дослідження, його загальну спрямованість, орієнтують на знаходження, відбір, накопичення цілком визначених у соціально-змістовому плані фактів, зумовлюють характер та зміст оцінювання (інтерпретації) отриманих результатів дослідження. Без такого оцінювання соціальне пізнання неможливе і непотрібне [347].

З огляду на широту методологічних підходів, під час роботи використано загальнонаукові й конкретно-історичні та юридичні методи дослідження. Основою пошуку послуговував загальнонауковий діалектичний метод, тому що цей метод пізнання і спосіб мислення передбачає осмислення події та явища в їхньому розвитку. Згідно з названим методом, у світі існують причиново-наслідкові зв'язки, які впливають на хід подій. Для діалектики всі проблеми набувають історичного характеру. Цей метод у край необхідний для історичного дослідження. Застосування діалектичного методу в роботі сприяло врахуванню взаємозв'язку окремих явищ, їхньої суперечливості та мінливості.

Дослідження проведене на двох рівнях: емпіричному й теоретичному. На емпіричному (дослідницькому) рівні зібрано матеріал, виконано його опис і пояснення. На першій стадії дослідження систематизовано факти,

описано матеріал, який супроводжувався групуванням. На цьому етапі за відповідним напрямом створено систему знань про правове регулювання сфери інтелектуальної власності в зазначений період. На теоретичному рівні відбувалося безпосереднє осмислення й оцінювання фактів, пов'язаних із дисертаційною тематикою, з'ясування сутності явищ і закономірностей їхнього розвитку. Насамперед сформульовану проблему щодо змісту правових норм і характеру їхнього впливу та ефективності на сферу права інтелектуальної власності, тому що аналіз історіографії проблеми засвідчив недостатній ступінь опрацювання теми й наявність багатьох «білих плям».

Збору емпіричного матеріалу передувало формулювання робочої гіпотези про еволюцію права інтелектуальної власності та схожість підходів правового регулювання в різних історичних моделях законодавства з інтелектуальної власності. Така гіпотеза є основоположною у твердженні, що право інтелектуальної власності на території України не тільки формувалося під впливом західноєвропейського законодавства, але й мало свої особливості, які формувалися на підставі власних правових традицій. Ця гіпотеза за своєю природою пояснювальна, тому що допомагає розкрити механізм перетворень, які підлягають вивченню. На основі проблеми й гіпотези була сформульована теорія, яка дала цілісне уявлення про закономірності та зв'язки аналізованого процесу, що відображено у висновках.

У дослідженні застосовано загальнонауковий метод пояснення, який в історико-правовій науці набуває форми інтерпретації, що полягає в поясненні змісту документів і правових норм. Дослідник завжди інтерпретує текст, зважаючи на внутрішній досвід, тому він має елемент суб'єктивності. Пояснення змісту документа відбувається як переклад із «мови» внутрішніх переживань дослідника на зрозумілу мову. Під час дослідження теми опрацьоване велике коло різномірних джерел. Робота з документами та нормативними актами вимагала уваги до їхньої специфіки, наприклад, до часу створення.

На теоретичному рівні дослідження важливого значення набули загальнонаукові методи аналізу й синтезу. Аналітичний метод застосовано для вивчення складових елементів загального процесу правового регулювання інтелектуальної власності в конкретний історичний період: створення законодавчої бази охорони результатів гуманітарної, технічної творчості в Україні, організації роботи державних органів влади з охорони результатів творчості. Вивчення частин стало важливим етапом у пізнанні цілого. Аналіз дав змогу перейти до синтезу і створити загальну картину еволюції форм правового регулювання інтелектуальної власності. За наявності численних різнорідних джерел із безліччю історичних фактів дослідники послуговувалися методом абстрагування, що допомагає відволіктися від другорядних положень. Абстракція сприяла описові загальних рис різних процесів, окресленню їх у формі обґрунтованих тверджень.

У ході з'ясування правової регламентації сфери інтелектуальної власності залучено порівняльний метод: 1) під час аналізу історіографії теми дослідження, зокрема, для зіставлення різнопланової за змістом наукової літератури, що вможливило виокремлення спільних і відмінних поглядів учених на законодавчі зміни у сфері правового регулювання інтелектуальної власності; 2) у процесі виявлення спільних та відмінних рис у різних історичних моделях правового регулювання інтелектуальної власності; 3) у ході дослідження впливу попереднього правового досвіду регулювання інтелектуальної власності на сучасне українське законодавство.

Типологічний метод послуговував насамперед розкриттю законодавчого забезпечення права інтелектуальної власності як сукупності певних ситуацій і причиново-наслідкових зв'язків у їхній цілісності та взаємозв'язку. Завдяки названому методу вдалося з'ясувати, що, незважаючи на шляхи політичного розвитку та відмінне розуміння природи права інтелектуальної власності, у різних історичних періодах стійкою була тенденція до вдосконалення системи охорони інтелектуальної власності, законодавчого регулювання.

Окреслені тенденції засвідчують еволюцію законодавства відповідно до потреб часу й технологічного прогресу.

Серед спеціально-юридичних методів на особливу увагу заслуговує історико-правовий метод як головний, формально-догматичний та ін. Історико-правовий метод застосовано на кожному етапі дослідження, зокрема в ході виявленні причиново-наслідкових зв'язків, у формуванні різних моделей права інтелектуальної власності. За допомогою порівняльно-правового методу зіставлено альтернативні моделі права інтелектуальної власності, що діяли на території західної України у міжвоєнні роки.

Під час опрацювання історичних джерел, історіографії застосовано метод класифікації, джерелознавчу критику, герменевтику, структурний аналіз і «деконструкцію» джерела. Завдяки методові класифікації сформовано групи не лише залучених до дослідження джерел і літератури, але й наукових праць різних історіографічних періодів.

Інформативність використаної історичної джерельної бази, ступінь її достовірності підтверджені із застосуванням джерелознавчої критики – аналітичної та синтетичної [76, с. 38–39]. Перша дала змогу осмислювати окремі джерела, здобувати факти, а друга – аналізувати комплекси джерел, отримувати сукупність фактів.

Завдяки використанню підходів герменевтики, структурного аналізу та «деконструкції» джерела [475, с. 238–257], по-перше, посилено інформативність залученої до монографії історичної джерельної бази; по-друге, заперечено прямолінійне розуміння джерельної інформації стосовно розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності; по-третє, відображено уявлення й мотивації влади у процесі формування різних історичних моделей права інтелектуальної власності через тексти нормативних актів.

Один з основних методів, використаних у процесі дослідження, – історико-правовий метод, що фігурував на кожному етапі роботи, зокрема

під час виявлення причиново-наслідкових зв'язків у ході розвитку законодавчого забезпечення права інтелектуальної власності.

Ключовим для дослідження законодавчого забезпечення права інтелектуальної власності на території України є його поняттєво-категорійне забезпечення, що розроблене з урахуванням енциклопедичних термінів, якими оперує історична та юридична наука. У контексті дисертації йдеться передусім про терміни «право інтелектуальної власності», «авторське право», «винахідницьке право», «патентне право», «право промислової власності», «привілей», «патент», «фабричний малюнок», «товарний знак», «торговельна марка», «імперські моделі охорони права інтелектуальної власності».

Право інтелектуальної власності – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері створення, використання й охорони результатів інтелектуальної, творчої діяльності. У сучасній правовій літературі під терміном «інтелектуальна власність» розуміють сукупність норм права, що об'єднуються в авторське право та право промислової власності [278, с. 62].

Авторське право – в об'єктивному значенні авторське право являє собою сукупність правових норм, які регулюють відносини, що виникають у зв'язку зі створенням і використанням творів науки, літератури та мистецтва. У суб'єктивному значенні авторське право – це особисті немайнові та майнові права, що належать особам, які створили твори науки, літератури і мистецтва [278, с. 115].

Право промислової власності. Відповідно до «Паризької конвенції з охорони промислової власності», промислова власність – це права, що стосуються винаходів, корисних моделей, промислових зразків, знаків для товарів і послуг, фірмових найменувань, зазначень походження товарів, а також захист від недобросовісної конкуренції. Промислова власність поширюється не тільки на промисловість і торгівлю, а й на галузі сільськогосподарського виробництва та видобувної промисловості, на всі продукти промислового чи природного походження (наприклад, вино, зерно,

тютюн, фрукти, худоба, мінеральні води, пиво, квіти, борошно тощо) [278, с. 319].

Патентне право – це сукупність норм, що регулюють особисті немайнові та майнові відносини, які виникають у зв'язку зі створенням, оформленням і використанням винаходів, корисних моделей та промислових зразків.

Винахідницьке право – синонім **патентного права**, що вживали переважно за часів СРСР.

Привілей – це охоронний документ, який засвідчував монополію особи на винахід або на іншу технічну чи технологічну пропозицію. Система привілеїв у сфері винахідництва була попередником патентної системи.

Фабричний малюнок – синонім до терміна «промисловий зразок», що використовували тривалий час у законодавстві Російської імперії. За своєю суттю ідентифікував ті пропозиції, які стосуються сфери художнього конструювання,

Товарний знак – термін, який уперше на території України почав фігурувати в австро-угорському та російському законодавстві стосовно будь-яких позначень, які відрізняли одні товари від інших, є близьким до терміна «**торговельна марка**», однак у сучасному розумінні має дещо вужче значення.

Товарні клейма – уперше на території України був використаний у законі «Про товарні клейма» 1830 р. Цьому термінові передувало словосполучення «товарний знак», що було проставлене на низці товарів, які надходили з Російської імперії.

Імперські моделі охорони права інтелектуальної власності – у контексті дослідження вжито щодо історичних моделей законодавства Австро-Угорщини та Російської імперії.

Альтернативні моделі законодавчого регулювання права інтелектуальної власності – термін, що використаний стосовно тих моделей правового регулювання сфери інтелектуальної власності, які з огляду на

низку військово-політичних і революційних подій повноцінно запроваджені не були (законодавство у сфері інтелектуальної власності доби УНР Центральної ради та Директорії, Гетьманату), а також тих моделей, які діяли на території західноукраїнських земель нетривалий час, що входили до складу західноєвропейських держав у міжвоєнний період.

Висновки до розділу 1

З'ясування теоретичних і методологічних засад дослідження спонукало до формулювання висновків, поданих нижче.

Вивчення еволюції законодавчого регулювання права інтелектуальної власності, його формування й удосконалення є актуальним для сучасного українського державотворчого процесу. Як засвідчує аналіз історіографії дослідження, порушена проблема перебувала у фокусі уваги науковців, теоретичні напрацювання яких вважаємо за доцільне систематизувати за хронологічними принципами, зі збереженням тісного зв'язку з кожною історичною моделлю права інтелектуальної власності. Історіографічна база праці, на нашу думку, є репрезентативною, допомагає скласти комплексне уявлення про рівень теоретичних знань і напрацювань відповідно до історичної моделі законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Особливого значення для оцінювання процесу формування інституту права інтелектуальної власності в Україні набуває відображення ставлення науковців до законодавчих змін і новацій у сфері інтелектуальної власності кожного історичного періоду, а також до попередніх моделей законодавства.

Водночас загальний аналіз історіографії доводить факт недостатнього вивчення в юридичній науці питань, пов'язаних зі становленням інституту права інтелектуальної власності на українських землях. Дослідження зарубіжної, радянської, сучасної історіографії не дає змоги повною мірою реконструювати процес становлення законодавчого регулювання права інтелектуальної власності на українських землях та його особливості.

Загалом роботи зарубіжних, радянських і сучасних українських дослідників містять багатий фактологічний матеріал з історії законодавчого регулювання інтелектуальної власності. Однак серед них відсутнє комплексне дослідження законодавчого регулювання сфери інтелектуальної власності, що належним чином вивчало б саме еволюцію законодавства у сфері інтелектуальної власності, брало до уваги всі складники та інститути права інтелектуальної власності.

До дисертації залучено широкий спектр архівних матеріалів та опублікованих історичних джерел різного походження. Їх комплексний аналіз сприяв усебічному й системному описові обраної для вивчення проблеми. У ході осмислення формування та розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності зроблено основний акцент на нормативній базі, опублікованій як в офіційних, так і в неофіційних виданнях, її доповнено архівними матеріалами. Такий підхід сприяв формуванню неупередженого ставлення до тих чи до тих законодавчих змін у сфері права інтелектуальної власності в різні історичні період.

Проаналізовано підходи до еволюції права загалом та цивільного і права інтелектуальної власності зокрема. Підсумовано, що право інтелектуальної власності має складну правову природу, а отже, різні теоретичні підходи до його трактування й закріплення в законодавстві. Наявність спеціального предмета та великого обсягу теоретичних напрацювань дає змогу констатувати комплексний характер права інтелектуальної власності як міжгалузевого правового інституту, що історично формувався в межах інституту цивільного права.

Авторська концепція розкриття розвитку інституту права інтелектуальної власності ґрунтована на сучасних методологічних засадах. Методологія вивчення окресленої проблеми відповідає загальним рисам методології як історичного, так і юридичного наукового пізнання.

Дослідження виконане на зрізі двох наук – історії держави і права та цивільного права, тому застосовані принципи, методи і прийоми, притаманні зазначеним галузям.

Запропоновано новітній методологічний інструментарій для наукового пошуку, що охоплює низку компонентів: принципи, методи пізнання, засоби дослідження.

Розроблено спеціальне поняттєво-категорійне забезпечення, яке використане в дослідженні. Застосована методологічна основа вможливила досягнення поставленої мети, усебічний аналіз проблеми, опис аспектів правового регулювання сфери інтелектуальної власності. Подане в дисертації термінологічне забезпечення слугує підґрунтям для сприйняття авторської концепції стосовно дослідження історичної періодизації та формування причиново-наслідкових зв'язків у розвитку законодавства.

РОЗДІЛ 2

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК КОМПОНЕНТ ЗАГАЛЬНОІМПЕРСЬКИХ РОСІЙСЬКОЇ ТА АВСТРІЙСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

2.1. Становлення й розвиток інститутів права інтелектуальної власності в Наддніпрянській Україні та на західноукраїнських землях у XIX ст.

На початку XIX ст. в Австрійській і Російській імперіях, у зв'язку з поштовпленням розвитку продуктивних сил та початком промислового перевороту, зросла роль як технічної, так і гуманітарної творчості в суспільстві. Зважаючи на це зазнали актуалізації проблеми напрацювання нового законодавства, яке мало охороняти результати творчості та відповідати потребам часу. Саме на початку XIX ст. починається формування окремих правових інститутів щодо охорони результатів творчості, які в сучасному розумінні є невід'ємними складниками права інтелектуальної власності.

Становлення інституту авторського права в Російській імперії тісно пов'язане з цензурним законодавством. Цілком логічним стало те, що перший закон Російської імперії у сфері охорони авторського права був включеним до Цензурного статуту, який набув чинності 1928 р. Норми, що регулювали відносини у сфері авторського права, містилися в главі «Про авторів і видавців книг», яка складалася з п'яти параграфів (135 – 139), що закладали основу регулювання авторських правовідносин. У день затвердження уставу, 22 квітня 1928 р., іменним указом Сенату затверджене «Положення про права авторів», що було додатком до статуту та розвивало зміст параграфів статуту [83, с. 58; 350]. Ухвалене законодавство охороняло насамперед авторів, які працювали в літературній сфері. Авторами літературного твору вважали осіб, які своєю працею створили твір (§ 1),

нарівні з авторами основного твору охороняли права перекладачів. Особливо зважаючи на те, що середня вартість перекладу становила 40 – 60 руб. за 1 аркуш [220, с. 6]. Авторам та перекладачам книги надавали виключні права на використання власного твору протягом усього життя. Законодавство закріплювало право на власний розсуд розпоряджатися своїм виданням і його продажем як добросовісно набутим майном. У законодавстві ставка була зроблена насамперед на існування майнових авторських прав. Майнові права, регламентовані в «Цензурному статуті», практично в незмінному вигляді відображені в сучасному авторському законодавстві. Цензурним статутом (§ 136) окреслені терміни охорони авторського права, що становили 25 років від дня смерті автора. Упродовж термінів охорони автору та його спадкоємцям надавали монопольне право на використання твору і розпорядження ним. Монопольне право на розпорядження твором закріплене відповідно до § 13 «Цензурного статуту». Після закінчення терміну охорони твір переходив до суспільної власності [350; 215]. Положення цензурного статуту були досить загальними й не давали відповідей на численну кількість питань, які стосувалися особливостей використання твору.

Новелою в законодавстві Російської імперії стало введення на законодавчому рівні поняття контрафакції. Був поданий перелік дій, що, на думку законодавця, мали ознаки контрафакції зокрема. Звертає увагу § 17, у якому передбачено, що опублікування книги без дотримання правил «Цензурного статуту» призводить до позбавлення всіх прав на неї [215].

Нерозривний зв'язок авторського права й цензурного законодавства посилювала закріплена в «Положенні» норма, за якою автор, надрукувавши книгу без дотримання правил «Цензурного статуту», позбувався всіх прав на неї [350]. У 1830 р. затверджено нове «Положення про права авторів, перекладачів і видавців» (далі – Положення 1830 р.), що містило 40 параграфів і суттєво доповнювало Положення 1828 р. [2, с. 24–30]. Уперше на законодавчому рівні в єдиному нормативному акті зафіксовані права як авторів і перекладачів, з одного боку, так і видавців – з іншого боку. Термін

правової охорони був продовжений до 35 років за умови, що нове видання книги вийде за 5 років до закінчення чинності виключних прав. У Положенні 1830 р. не сформульоване визначення твору, чітко не окреслене коло об'єктів, на які поширювалася правова охорона, однак зі змісту статей випливає, що правова охорона стосувалася літературних творів, незалежно від жанру, художнього рівня та спрямування, наукових творів, публіцистичних й інших творів, які могли бути надруковані. На рівні з самостійними творами охороні підлягали переклади творів. Для виникнення правової охорони творів не передбачали спеціальної процедури реєстрації [133, с. 10]. Автором уважали особу, яка створила твір і вперше заявила про своє авторство. Фактично процедура виникнення авторського права на твір була тісно пов'язана з процесом створення твору, авторське право з'являлося одночасно з твором та зазначенням імені автора на рукописі твору або ж перекладу. Особисті права автора також не згадували, однак опосередковане існування права авторства помітне в законі. Положенням 1830 р. були розв'язані питання правової охорони статей у журналах, хрестоматіях, особистій кореспонденції. Згідно з § 12, особисті листи могли бути опубліковані лише за спільною згодою автора й адресата, оскільки в ті часи популярними були поетичні імпровізації та промови, які, зазвичай, друкували згодом. У зв'язку з цим, важливою новелою стало визнання контрафакцією опублікування промови без дозволу автора (§ 16).

Цікавим є те, що законодавець прирівнював перших видавців народних пісень, говірок, казок до авторів нових книг (§ 4), по суті, охороні підлягали права укладача. Не вважали контрафакцією розміщення в хрестоматіях та інших навчальних книгах уривків із творів, навіть якщо запозичення сукупно становило більше як один аркуш (§ 17). Розділ II був присвячений правам академій, університетів, училищ, учених та інших товариств на видані ними твори. Розділ III містив деякі процесуальні норми щодо справ про порушення прав авторів [83, с. 59].

Особливості початкового етапу формування інституту авторського права в Російській імперії полягали в тому, що різні об'єкти авторського права регулювали кілька законів. На досліджуваному нами етапі влада не мала комплексного підходу до формування правових норм у сфері авторського права, з огляду на це, порядок охорони окремих об'єктів авторського права регулювали спеціальні закони. Так, 9 січня 1845 р. видано «Правила о музыкальной собственности». За своєю конструкцією закон був достатньо схожий на Положення 1830 р. Згідно із законом, охороняли ті музичні твори, які були об'єктивовані в тексті. Права композитора на твір виникали не з моменту створення, а з часу публікації твору в нотах. Композитор твору мав право публічного виконання та право розпорядження своїм твором.

Через рік, 19 січня 1846 р., ухвалено «Положення про художню власність» [174, с. 316–320]. До об'єктів охорони належали твори художників, скульпторів, будівничих, граверів, медальєрів (§ 1). Ключове положення – вимога обов'язкової реєстрації твору образотворчого мистецтва в маклера або в повітовому суді, витяг про належність твору, сповіщення про твір Академії мистецтв, стягнення за реєстрацію збору 2 рубл. сріблом (§ 2). Регламентували можливість передання права в спадок (§ 3). Загальний термін охорони – 25 років після смерті автора. Право копіювання й відтворення належало художникові, однак у певних випадках таке право обмежували. Згідно з § 6, твори, виконані для державних або для церковних потреб, копіювали без дозволу автора. Окрема глава 2 була присвячена порушенню авторських прав на твори образотворчого мистецтва. По суті, окреслені в § 11–13 порушення стосувалися незаконного відтворення й розповсюдження твору, проте § 14 містив поняття плагіату. Останнім уважали незаконне запозичення дій, фігур, образів та інших елементів твору, із дотриманням стилістики, що є в оригінальному творі. Сформульовані в законі ознаки плагіату були достатньо чіткими, що давало змогу достатньо ефективно констатувати і класифікувати плагіат. Що стосується відповідальності й

механізмів притягнення за порушення, то, зазвичай, автори творів образотворчого мистецтва могли звернутися по захист до поліції. Автор мав надати докази належності йому авторських прав. У разі проведення розслідування виявляли факти порушення, тоді на засоби, за допомогою яких відбувалося порушення, накладали арешт (§ 16). Також автор міг розраховувати на компенсацію збитків. Цікавим був той факт, що справи про порушення прав на твори образотворчого мистецтва розглядали переважно в межах інституту третейського судочинства. У разі недосягнення згоди була передбачена можливість розв'язання питання в межах цивільного судочинства § 19 [174, с. 318–319]. Вирішення справ у третейському суді – наочне підтвердження щодо визнання приватно-правової природи авторських правовідносин.

На думку Є. Грекова, положення про художню власність започаткувало розвиток авторського законодавства, об'єктом якого є твори архітектури. Зокрема, ст. 37 регламентувала заборону будівництва за чужими планами та кресленнями, однак копіювання споруджених будівель не забороняли [53, с. 31]. Термін правової охорони становив усе життя митця та 50 років після його смерті [373].

Цензурний статут неодноразово змінювали й доповнювали окремими положеннями. Так, у редакції «Своду законов Российской империи» видавництва 1857 р., у томі 14 «Цензурного устава» уміщено гл. 7 «О правах собственности на произведения наук, словесности художеств и искусств» [359], куди органічно включені параграфи з положення про права авторів, що в 1828, 1830 рр. були додатком до статуту.

У новій редакції «Цензурного статуту», як і в попередніх варіантах, за автором закріплювали права на результати творчої діяльності та право розпоряджатися ними, як будь-яким майном (ст. 282). На думку В. Спасовича, авторське право було обмежене лише правом користування, видання та продажу творів [369, с. 34].

Позитивним стало збільшення терміну охорони авторського права з 25 до 50 р. (ст. 283). Спадкоємці авторів і перекладачів набували своїх прав згідно із законом чи заповітом. Цікавим було те, що дія ст. 283 поширювалася тільки на тих осіб, для яких до 15 квітня 1957 р. не збігли терміни, регламентовані попередніми нормами. Термін охорони твору або перекладу виданих після смерті автора чи перекладача відраховували з моменту виходу твору у світ (ст. 284).

Стаття 285 щодо суб'єктів авторського права включала поряд з авторами й перекладачами укладачів народних пісень, приказок, казок і повістей, сюди належали й перші видавці стародавніх рукописів. Статут забороняв відчужувати, передавати ще не видані рукописи та переклади замість погашення заборгованості перед кредиторами.

Стаття 287 регулювала відносини щодо повторного видання книги, яке могло відбутися тільки після укладення угоди між суб'єктом авторського права та видавцем, а в разі їхньої смерті повторно твір могли видати спадкоємці після проходження п'яти років, а також після видання дозвільного листа службовцями цензурного відомства. У статті 297 Статуту названо ознаки контрафактної продукції, до неї належали книги, видані самовільно, без згоди авторів і видавців, книги, передруковані з інших книг, навіть із перекладом іншою мовою. Однак у разі передруку дрібної статті з покликанням на джерело такий передрук контрафактом не був [359, с. 50–55].

Статут регламентував випадки вільного використання твору, які були описані в ст. 298 – 299. Статті 321 – 346 регулювали відносини у сфері використання об'єктів художньої творчості. Зокрема, було окреслене коло суб'єктів права на результати художньої творчості (художник, скульптор, архітектор, гравюр, медальєр). Суб'єктами авторського права могли бути не тільки фізичні, але і юридичні особи, художні товариства, академії, університети (ст. 308, 331).

Також була передбачена своєрідна процедура реєстрації прав на твори живопису і скульптури. Відповідно до ст. 322, художник був зобов'язаний пред'явити та зареєструвати свій витвір у маклера або в повітовому суді з докладним описом сюжету твору, узяти в маклера чи в суді витяг про те, що твір належить справді йому, звернутися до Імператорської академії мистецтв із проханням засвідчити копію згаданого витягу, після чого академія повідомляла у «Відомостях» про право автора на художній твір [359, с. 50–55].

У «Зводі кримінальних законів» 1832 р. передбачене надзвичайно жорстке покарання за опублікування чужого твору під своїм іменем або продаж власного рукопису чи права на видання книги кільком особам, без їхнього відома. Винний виплачував стягнення, його позбавляли всього майна, карали батогом, він підлягав засланням (§ 742) [360]. Отже, законодавство нерідко передбачало архаїчні покарання.

Характерною рисою законодавства Російської імперії про авторське право в XIX ст. стало те, що норми у сфері охорони прав авторів не були чітко пов'язані з конкретним правовим інститутом. У першому виданні «Зводу законів Російської імперії» 1833 р. норми щодо охорони прав авторів, перекладачів і видавців включені до цензурного законодавства. Положення, які містилися в ст. 254 – 292 «Цензурного статуту», стали додатком до ст. 129 «Зводу статутів про попередження та припинення злочинів» (т. XIV), їх регулювали норми кримінального права. У черговій редакції «Зводу законів» 1842 р. норми авторського права описані в ст. 257 – 295 цього ж «Цензурного статуту», який став додатком до ст. 147 «Статуту про попередження та припинення злочинів». Така юридична конструкція, на наш погляд, не відповідала реаліям, оскільки відносини, які виникали у зв'язку зі створенням, використанням творів літератури науки та мистецтва, траплялися між фізичними особами й мали цивільний характер. Включення норм у сфері авторського права до кримінального законодавства можна

пояснити потребою влади контролювати авторів творів і боротися з «інакодумцями».

Позитивним моментом у сфері становлення авторського права в Російській імперії на початку другої половини XIX ст. стало переосмислення економічного складника авторських творів, а отже, збільшення терміну їх правової охорони. У 1857 р. після виходу нової редакції «Зводу законів» Російської імперії та «Цензурного статуту» ситуація суттєво не покращилася, однак загалом помітні окремі позитивні зміни. Так, ст. 282 регламентувала виключність прав автора або перекладача на результати творчої діяльності. Термін правової охорони авторського права на літературні твори, згідно зі ст. 283, був продовжений до 50 років. Водночас дія цієї статті поширювалася на осіб, для яких до 15 квітня 1857 р. не збіг затверджений попередніми нормами термін виключного користування й видання отриманих у спадок творів та перекладів [359, с. 50]. Після смерті автора або перекладача авторські права переходили до спадкоємців за заповітом чи за законом. Якщо права були передані видавництву, то в разі смерті автора чи перекладача весь спектр прав переходив саме до видавництва. До творів, які були видані після смерті автора, п'ятдесятирічний термін охорони вираховували з моменту публікації твору. Збільшення термінів охорони стосувалося всіх об'єктів авторського права, зокрема музичних творів, художніх творів, творів медальєрики та гравірування [174, с. 22–23]. Збільшення терміну правової охорони творів засвідчує розуміння владою проблеми порушення прав авторів. Позитивним моментом стала заборона друку особистих листів і кореспонденції без дозволу як автора листа, так і адресата. Така позиція влади, закріплена в ст. 293 – 294, дає змогу стверджувати, що йшлося про захист не тільки авторських прав, а й конфіденційності листування. Ст. 296 – 298 більш докладно регламентує поняття контрафакції. У ст. 297 Статуту названі об'єкти контрафакції, до яких зараховані: книги, видані самовільно без згоди авторів і видавців; книги, передруковані з інших книг, навіть із перекладом іншою мовою. У разі передруку незначної за обсягом статті

з покликанням на джерело такий передрук не вважали контрафактом [359, с. 50–55].

Цензурне законодавство передбачало санкції за видання контрафактної продукції. Зокрема, у ст. 304 ішлося про те, що за видання контрафактної продукції порушник повинен був компенсувати власнику авторських прав усі завдані збитки. Також на користь власника авторських прав конфісковували всю контрафактну продукцію. У цій статті законодавцем запропонована і своєрідна формула обрахунку збитків, завданих випуском контрафакту. Порушник повинен був сплатити власникові авторських прав збитки відповідно до ринкової вартості кожного оригінального примірника твору.

У ст. 305 сформульовано поняття плагіату. Розуміння цього явища відрізняється від сучасного, термін потрактований як опублікування чужого твору під своїм іменем або ж опублікування колективного твору без дозволу всіх авторів. Такі дії в тогочасному законодавстві Російської імперії називали «подлогом», за них, крім матеріальної відповідальності, передбачали й кримінальну, згідно зі ст. 2275 «Кримінального статуту» [360, с. 53].

Посилену увагу законодавець звернув на розширення переліку об'єктів авторського права. Разом із творами літератури та мистецтва вперше на нормативному рівні були згадані фотографічні твори (§ 6), які, незважаючи на свою специфіку як об'єкта правової охорони, потрапляли під поняття художньої власності. Стосовно них використовували ті самі норми, що й до інших об'єктів художньої власності, зокрема процедуру реєстрації прав.

Фотографування на той час уважали одним із видів господарської діяльності, на провадження якої в Російській імперії потрібний був дозвіл. Як засвідчують архівні дані, для отримання дозволу фотограф звертався з проханням до генерал-губернатора, який своїм рішенням надавав дозвіл. Цікавим було те, що дозвіл видавали на конкретні повіти губернії, за межами яких фотограф не міг вести роботи. Це підтверджує листування, наприклад, житель м. Сміли Яків Темненко подав прохання київському генерал-губернаторові про дозвіл на фотографування в м. Сміла Черкаського повіту.

Він отримав дозвіл, однак, коли його запросили для фотографування в Чигиринський повіт, Яків Темненко через повітового «исправщика» звертався до генерал-губернатора по окремий дозвіл для роботи в Чигиринському повіті [56, арк. 1–3]. Дозвіл на фотографування могли видавати як тривалий, так і на певний сезон. Подібні дозволи, зазвичай, брали на літній період для фотографування пейзажів і краєвидів. За дозвіл фотографувати вносили певну плату. Зокрема, власник київського фотоательє «Прогресьє» Іван Камінський до свого прохання додав дві марки як підтвердження сплати спеціального збору [60, арк. 2]. Подібні звернення надходили й від інших фотографів Давида Шварца, Йосипа Мейера [63, арк. 1, 6, 15], Миколи Колчиніна. У 1905 р. таких звернень надійшло близько 20 [63, арк. 1, 2]. Для отримання дозволу мав значення статус фотографа. Особи, які мали дворянський титул, володіли в цьому питанні певними пільгами. Наприклад, свідо-дворянину Казиміру-Мар'яну Івановичу Томковичу був наданий дозвіл під особисті зобов'язання [64, арк. 11, 16]. У процесі розгляду прохання ретельно перевіряли «благонадійність особи та лояльність». Для кожної особи, яка прагнула отримати дозвіл, органи МВС готували спеціальну довідку, що подавали губернаторові. Органи ретельно вивчали біографію особи, зосереджуючи увагу на таких моментах: звання, вік, національність, віросповідання, сімейний стан, наявність чи відсутність спеціальних пільг, судимість, перебування під слідством у політичних, кримінальних справах. Також відбувалася перевірка стосовно порушень цензурного статуту, вивчали політичні й моральні погляди та якості. Мала бути подана інформація, де проводитиме роботу фотограф, чи буде відкрите ательє, чи не буде така діяльність ускладнювати поліцейський нагляд. Після вивчення справи видавали спеціальне свідоцтво на фотографування відповідно до ст. 158 «Цензурного статуту» [60, арк. 5, 6, 7; 83, с. 63–64]. Запити про благонадійність направляли до всіх губерній, де колись проживав фотограф, який прагнув отримати свідоцтво. До прикладу можна навести лист МВС із Херсонської губернії про перевірку на «благонадійність»

Аврума Варника, який прагнув отримати дозвіл на фотографування в Чигиринському повіті Київської губернії [59, арк. 1–1 зв.]. Фотографування було дозвільним видом діяльності, проте як сфера творчості, як різновид художньої творчості воно активно розвивалося в Україні, що доводить виникнення спеціальних товариств фотографів. Основна мета створення товариств – розвиток фотографування як особливого напрямку творчості. Наприкінці XIX ст. такі товариства виникають у різних губерніях України. Зокрема, у 1901 р. у м. Києві засноване Київське товариство фотографів «Дагерт», за десять років раніше було створене Одеське товариство фотографів, статут якого покладений в основу «Статуту київського товариства». Крім розвитку мистецтва фотографування, засновники товариства ставили за мету популяризацію фотографування в наукових цілях як найкращого графічного способу відтворення, підтримки художнього напрямку фотографування для вивчення країни та фіксації культурних пам'яток [57, арк. 1]. Членство в товаристві було добровільним, а видатки товариства фінансували з прибутку від проведених заходів і виставок, а також за рахунок членських внесків, розмір яких становив 5 руб. (під час вступу та 5 руб. щорічно або 100 руб. одразу за пожиттєве членство) [57, арк. 20–23]. Отже, у кінці XIX ст. змінюється ставлення до фотографії як до різновиду творчості, що в подальшому вплинуло на виокремлення фотографії як самостійного виду художньої творчості та об'єкта авторського права й було відображене в Положенні 1911 р.

На території західноукраїнських земель була чинною австрійська, а згодом австро-угорська модель законодавства. Цікавим є той факт, що Австро-Угорщина була європейською країною, однак через певні внутрішні суперечності, етнічну строкатість і соціально-економічний лад у плані розвитку системи авторських правовідносин вона, як і Російська імперія, перебувала осторонь західноєвропейських тенденцій у сфері розвитку права інтелектуальної власності. На відміну від Російської імперії, уперше положення щодо правової охорони авторських прав були передбачені в

§§ 1164 – 1170 «Цивільного кодексу» [159, с. 154]. Такий підхід законодавця був достатньо прогресивним і базованим на розумінні природи авторських правовідносин, насамперед як цивільних. У російському законодавстві, чинному на більшості українських земель, норми авторського права стали складником цензурного статуту, що натомість належав до кримінального законодавства. Загалом джерелом кодексу стало римське пандектне право та Пруське земське уложення 1794 р. [216, с. 280]. Відсутність положень про право інтелектуальної власності в окремому розділі, на нашу думку, засвідчує брак уваги з боку австрійської влади до розуміння значення авторських прав. Цивільний кодекс 1811 р. діяв у Галичині й Буковині. Після розпаду Австро-Угорської імперії він зберігав чинність у Югославії, Польщі, Чехословаччині. Ухвалення Цивільного кодексу 1811 р. мало вагомий позитивний вплив, зокрема й на розвиток Галичини [20, с. 93]. Норми, передбачені в «Цивільному кодексі», мали достатньо загальний характер. Насамперед вони стосувалися суб'єктів видавничої справи й опосередковано регулювали права автора. Так, § 1164 регламентував загальні питання видавничого договору між автором і видавництвом. В інших параграфах окреслено права та обов'язки авторів, видавців щодо подання твору та виплати винагороди (§ 1165), порядку друку твору понад зазначений тираж, домовленості між автором. Також норми «Цивільного кодексу» описували умови видавництва нового тиражу зі змінами, які вносив автор (§ 1168). Кодекс наголошував, що права на новий тираж не переходять до спадкоємців (§ 1169). Водночас загальний порядок користування творами все ж був регламентований. Традиційним для австрійського законодавства став підхід до творів як до різновиду права власності. Навіть у законодавстві, ухваленому в середині XIX ст., такий підхід – домінантний. Автора кваліфікують не як творця, а як різновид власника твору, перманентне право у якого виникає на підставі створення твору й унаслідок певного правочину. Саме такий підхід відображений в ухваленому 1846 р. «Законі про літературну, музичну та художню власність». Навіть із формулювання назви

закону помітна домінантна на той час тенденція до ототожнення автора з власником. На підтвердження цієї думки наведемо положення § 1, згідно з якими твори літератури та мистецтва належали власнику, який їх виготовив. До авторів прирівнювали в правах й інших осіб: замовників твору, видавців та осіб, які уклали твір із кількох джерел, а також видавців анонімного або псевдонімного твору. Особливістю було те, що австрійське законодавство визнавало можливості авторської діяльності за юридичною особою. Юридичній особі авторське право належало не на окрему статтю, а на серію з них, поєднану єдиним смисловим задумом [372, с. 305]. Справедливо зауважити, що запропонований перелік суб'єктів, на відміну від законодавства Російської імперії, був сформульований менш чітко.

У § 2 закону окреслено коло майнових прав, що фактично полягали в різних можливостях використання твору. Автор міг розпоряджатися твором на власний розсуд, розповсюджувати твір, дозволяти його друкувати та передавати права іншій особі [372, с. 305].

Новелою закону стало виокремлення поняття контрафакції (§ 3, 4), якою вважали будь-які дії, що стосувалися незаконного видання твору, розповсюдження будь-якими способами. Також контрафакцією називали будь-який передрук географічних і топографічних карт, малюнків тощо, призначених для зображення наукових предметів, частин будь-яких творів зі змінами або без них. Поняття контрафакції охоплювало порушення цілісності твору, супровід його статтями, фотографіями без згоди автора. Водночас не вважали контрафакцією цитування слів, частин твору, статей як основи для нового твору, використання в збірнику для церкви та з навчальною метою. Обсяг запозичення не повинен був перевищувати одного друкованого листа або брошури. У друкованих виданнях запозичення впродовж одного року не мало перебільшувати двох друкованих аркушів. Фактично визначене в австрійському законодавстві поняття контрафакції охоплювало порушення як майнових, так і немайнових прав, щоправда, про останні в законодавстві зміни не йшлося.

Австрійське законодавство характеризувало загальний термін охорони твору, що був чинний за життя автора та 30 років після його смерті. Ці терміни стосувалися всіх без винятку творів, зокрема анонімних і виданих під псевдонімом, після смерті авторів. Термін їх охорони відраховували з моменту видання, до уваги брали й належність прав. Твори, що належали юридичним особам, які мали особливий статус, наданий державою, охороняли 50 років. Варто зазначити, що в російській моделі законодавства подібного поділу не було. Австрійське законодавство в окремих випадках допускало продовження термінів охорони творів літератури науки та мистецтва через надання особливого привілею, це фіксували на титулці твору. Насамперед ішлося про твори, створення яких потребувало великого часу та обсягів роботи. Австрійський закон 1846 р. діяв на території всієї Австрійської імперії, із 1867 р. після «Австро-угорського компромісу» – на всій території Австро-Угорщини аж до 1895 р. [372, с. 305, 306, 308]. Відповідно до закону 1846 р., художник повинен був під загрозою втрати прав застерегти собі право репродукції та реалізувати його протягом 2 років [372, с. 461].

Наголосимо, що перебування західноукраїнських земель у складі Австро-Угорської монархії гальмувало духовний поступ нації, стримувало культурно-мистецькі процеси. Така ситуація зумовила те, що лише в останні роки XIX ст. у суспільстві сформувалося розуміння необхідності правової охорони результатів творчості, оскільки вони мають економічну цінність [236, с. 154].

Наступна важлива сфера законодавства – розвиток інституту права промислової власності, під якою сучасна юридична наука розуміє розвиток сфери винахідництва, раціоналізації та засобів індивідуалізації. Першим законом, який регулював винахідницькі правовідносини в Російській імперії, був ухвалений 17 червня 1812 р. «Маніфест о привилегиях на разные изобретения в художествах и ремеслах» (далі – Маніфест 1812 р.). Деякі дослідники називають його першим патентним законом у Російській імперії.

На нашу думку, його можна вважати таким лише умовно, оскільки патентної форми охорони він не вводив. Привілеї, які видавали згідно з Маніфестом, мали дещо інше значення. Загалом привілеї у Російській імперії кваліфікували як надане імператором особливе право або становище. Привілеї на винахід чи на відкриття засвідчував створення винаходу. Патент закріплював права на винахід, зокрема з правом авторства. Цікавим є те, що окремі дослідники характеризують названий нормативний акт як початковий етап охорони промислових зразків. Сучасне тлумачення «Изобретения в художествах» можна вважати промисловими зразками або рішеннями у сфері дизайну[29, с. 274]. У період із 1812 р. до 1933 р. згідно з Маніфестом 1812 р. видано лише 74 привілеї, що засвідчує його вкрай низьку ефективність. 22 листопада 1833 р. закон ухвалений у новій редакції, що була чинною аж до 1870 р. [154, с. 22–23].

Патентне законодавство Російської імперії не оперувало терміном патент. Після оновлення законодавства монопольні права засвідчували привілеями. Аналізуючи положення Маніфесту 1812 р., зазначимо, що це був оновлений системний нормативний акт, який закріплював права на винахід та відкриття. За своєю структурою він складався з 6 розділів і 21 параграфа [224, с. 355–356].

Відповідно до § 1 привілеєм було свідоцтво, що підтверджувало факт створення винаходу й визнання урядом виключних прав на нього у власника. Засвідчуючи факт представлення, законодавець не регламентував механізму перевірки авторства пропозиції та її належності заявникові. З огляду на це в судовому порядку допускали оскарження належності привілею (§ 3).

Нормативний акт окреслював загальні засади охорони винаходів і відкриттів, однак він конкретно не давав відповіді, яку пропозицію розуміли під винаходом, а ще цікавіше, як витлумачували відкриття. Для розмежування відкриття й винаходу брали до уваги глобальність пропозиції та суб'єктивний рівень новизни, який визначав власне автор. Оскільки

перевірка пропозиції відбувалася формально, можемо допустити, що привілей видавали на те, що зазначав автор.

Власник привілею мав виключне право користування й передання привілею іншим особам. Власникові привілею гарантували судовий захист порушених прав, компенсацію збитків, він міг протидіяти будь-яким підробкам. Привілей видавали заявникові, який перший подасть уряду точний опис винаходу чи відкриття, з усіма кресленнями й вихідними даними, а також сплатить збір. У Маніфесті 1812 р. були відсутні чіткі критерії патентоздатності винаходу, однак у § 7 зазначали, що на предмети, які не приносили користі або могли завдати шкоди, патенти не видають. Отже, вимога корисності винаходу чи відкриття в тодішньому законодавстві все ж існувала. Надалі існування вимоги щодо корисності пропозиції простежувана в пізнішому імперському, а згодом у радянському законодавстві 20 – 30 рр. XX ст.

Була передбачена можливість видання привілеїв на іноземні винаходи та відкриття, проте в 1812 р. порядку видання законодавцем розроблено не було, тому привілеї іноземців визнавали автоматично. Порядок видання привілею та його зміст регламентували розділи 2 – 3.

Прохання про видання привілею подавали до Міністерства внутрішніх справ. Згодом цей порядок змінили, заявку почали подавати до Міністерства фінансів. До прохання додавали опис пропозиції з вказівкою щодо корисності винаходу чи відкриття. У Міністерській раді насамперед перевіряли корисність пропозиції; далі заявка надходила до Державної ради для остаточного схвалення. Водночас пропозицію перевіряли на новизну, однак така перевірка полягала не в аналізі новизни рішення, а в з'ясуванні того, чи немає схожих привілеїв (§ 12).

За видання привілею сплачували мито, його розміри залежали від терміну охорони, який обрав заявник. Так, мито становило за 3 роки – 300,5 р. – 500, 10 р. – 1500. Максимальний термін дії привілею – 10 років за умови сплати всіх державних зборів § 16.

Закон передбачав обов'язкові елементи, які входили до привілею. Привілей видавали на пергаменті, із зазначенням назви винаходу чи відкриття та короткої його характеристики, поданням імені та прізвища заявника, терміну дії привілею, підпису міністра внутрішніх справ.

Для недопущення подання заявок вже на отримані привілеї та з метою поширення інформації про нові винаходи й відкриття, у серпні 1814 р. міністром внутрішніх справ О. Козодавлевим була подана до Державної ради пропозиція проводити офіційну публікацію виданих привілеїв. Пропозиція була втілена в нормативний документ – «Мнение Государственного совета», що регламентував обов'язкову вимогу до публікації опису або відкриття у «Відомостях обох столиць». Також згідно з § 17 розміщували відомості про закінчення терміну дії привілею для його широкого використання в суспільстві [238, с. 5–9].

Законодавство передбачало випадки передчасного припинення чинності привілею, зокрема, до таких підстав належали закінчення терміну дії та судові рішення. Останнє могло бути ухвалене, якщо в судовому порядку доведено факти наявності вже виданих привілеїв та в разі доведення неможливості відтворення винаходу чи відкриття.

У прикінцевому розділі вміщено положення, які регулювали питання стосовно підсудності справ в органах, що проводять розгляд. Судовий розгляд проводили в Раді Міністерства внутрішніх справ із залученням фахівців. Справу вивчали колегіально, рішення Ради могло бути оскаржене в сенаті як в останній інстанції. Маніфест 1812 р. хоч і мало нагадував сучасне патентне законодавство, однак послуговував ключовим моментом у становленні власної моделі інституту права інтелектуальної власності. Одним із перших привілеїв, що був виданий на території України за правилами Маніфесту 1812 р., став привілей на винайдену двома братами, синами механіка арсенального технічного училища Федором й Олександром Утгофами, машини для різання шкіри на площині. Прохання про видання привілею подане 13 липня 1923 р., розгляд прохання тривав близько трьох

років. На той час така тривалість була нормальною практикою. Із проханням брати подали квитанцію про сплату 5000 руб. та повну технічну документацію з кресленнями, малюнками й описом. У процесі розгляду прохання Радою при Міністерстві внутрішніх справ констатована новизна й відсутність привілею на подібний винахід. Після відсутності заперечень із боку міністра й рішення Державної ради братам Утгофам видали привілей терміном на 10 років [55, арк. 2–2 зв]. Ці факти були непоодинокі, аналогічне прохання на видання привілею для використання молотильної машини подане порутчиком Чаплінгом [67, арк. 2–2зв.].

Розвиток продуктивних сил усередині країни та початок промислового перевороту, що відбувався в Російській імперії, вимагали зміни законодавства відповідно до потреб часу. Маніфест 1812 р., що ознаменував становлення системи законодавства у сфері промислової власності, багато в чому не узгоджувався з потребами часу. В умовах промислового перевороту імперія потребувала залучення нових технологій. Їхнім джерелом були як власні технічні ініціативи, які треба було охороняти й упроваджувати, так і західноєвропейські технології, власники яких хотіли бачити ефективну систему охорони патентних прав [142, с. 24]. У старому законодавстві відчутний брак критеріїв охороноздатності пропозиції. Такі основні завдання постали перед розробниками нового закону. Положення 1833 р., по суті, новим законом не стало, у його основу покладено Маніфест 1812 р. з усіма недоліками та доповнено окремими новими статтями, які все ж давали змогу сприймати Положення 1833 р. як новий нормативний акт. За своєю юридичною конструкцією Положення 1833 р., як і маніфест, складалося з 6 розділів.

Новацією стала поява ще одного об'єкта правової охорони – технічного вдосконалення. Положення 1833 р. уводить тісний авторський зв'язок між винаходом та винахідником. Наголошено, що виключний привілей може просити тільки особа, яка створила винахід, відкриття чи вдосконалення. Незмінними лишилися і критерії охороноздатності поданих пропозицій. На

думку П. Афанасьєвої, у законодавстві був новий критерій (§ 9) неочевидності [11]. Критерій новизни пропозиції в Положенні 1933 р., як і в маніфесті 1812 р., мав збірне значення: винахід уважали новим, якщо він не був описаний та не ввійшов до вжитку в Російській імперії. Водночас упровадження пропозиції за кордоном не стало перешкодою для видання привілею в Російській імперії, але за умови, якщо на таку пропозицію не був виданий патент за кордоном. Фактично новизна підтверджувалася наявністю чи відсутністю патенту й фактів використання пропозиції до видання привілею [250, с. 160].

Істотно ускладнилися вимоги до складання заявки згідно з п. 11, потрібно було описати формулу винаходу (у сучасному розумінні). Необхідно було зазначити всі подробиці, формулу винаходу та елементи, що допомагали з'ясувати сутність винаходу, креслення, які давали змогу безпроблемно відтворити винахід фахівцями.

Після ухвалення положення запроваджено своєрідне державне регулювання винахідницької творчості. Привілей видавали в тій галузі промисловості, яка була провідною для уряду, зокрема в оборонній сфері. Наприклад, у 1868 р. на озброєння прийнято однозарядну гвинтівку американського винахідника Х. Бердана, удосконалення якої проведене А. Горловим та У. Гуниусом. Ця гвинтівка перебувала на озброєнні аж до 1891 р. [460, с. 21–22].

Як і в Маніфесті 1812 р., у новому законі не конкретизували умови охороноздатності поданої пропозиції, основним критерієм залишався критерій корисності. Використання такого критерію, як основний, призводило до надуживань й отримання привілеїв на заздалегідь непатентоздатні пропозиції, у яких новизна була відсутня. Наочним прикладом слугує видання привілею міщанинові Клюкіну, який винайшов спосіб добування соди з трав, а не з поташу. Цей спосіб був відомий раніше, але на нього видали привілей, оскільки такий процес отримання соди запобігав вирубуванню лісів. Також привілей міг бути виданий лише за

наявності в пропозиції винаходу, відкриття чи вдосконаленням. Зокрема, у 1843 р. мануфактурна рада постановила видати привілей купцю Парману на влаштування закладу, у якому мало проходити лікування п'явками для здешевлення доступу хворих до такого лікувального засобу [250, с. 155].

Майже до середини ХІХ ст. монопольне право на винахід і монополію у виробництві чи у використанні пропозиції ототожнювали, відрізнити їх було вкрай складно, що засвідчує численна кількість виданих привілеїв. Наприклад, штаб-ротмістер Писарев просив видання монополії на введення між Петербургом і Москвою колісниць, які мали широкі колеса й менше руйнували дороги. Більшість ради проголосувала проти такої пропозиції, однак деякі члени висловили окрему думку про її новизну. Міркування підтримав Микола І, оскільки пропозиція запобігала руйнуванню доріг.

У суспільній правосвідомості формувалося розуміння наслідків видання монополій, що витлумачували як певний вид господарської діяльності, який приносив прибуток його власникові з сумнівною користю для держави та суспільства. З огляду на це в правових і владних колах сформувалася думка про небезпечний її характер [11]. На кінець 40 рр. ХІХ ст. привілей розуміли як нововведення, що дає користь промисловості в умовах технічного перевороту, має значущість, тому потребує підтримки. Наслідком зміни правосвідомості стало те, що на початку 50-х років мануфактурна рада скоротила кількість виданих монополій. Остання монополія була видана в 1869 р. провізору Добровольському на виготовлення в Полтаві штучних мінеральних вод [250, с. 157–158].

Негативним явищем стало те, що привілеї видавала не одна установа, а кілька. На думку А. Пиленка, причиною цього стало те, що привілеї повинні були сприяти розвитку якогось конкретного напрямку промисловості. Розгляд і видання привілеїв перебували в компетенції Міністерства внутрішніх справ, Департаменту мануфактури і торгівлі Міністерства фінансів, Департаменту землеробства і сільської промисловості Міністерства державного майна, Медичної ради. Спробу розмежувати компетенцію

підвідомчих справ зроблено в 1841 р. і 1851 р., але навіть після цього залишалися спірні питання. Така невизначеність стала полем для надуживань. Наприклад, після кількох відмов Міністерства фінансів щодо патентування звичайного «насоса» патент на «насос для сільського господарства» був виданий Міністерством державного майна [250, с. 168].

Для з'ясування ступеня новизни пропозицій запроваджували попередній розгляд заявки. Заявник подавав документи до Департаменту мануфактур і внутрішньої торгівлі, що видавав свідоцтво про прийом заявки до розгляду. На початкових етапах перевірка пропозиції проходила в спеціалізованих установах, куди надходили матеріали заявки. Багато часу витрачали на пересилання документів і забюрократизовані процедури розгляду. Інколи листування міністерства й різних установ, які перевіряли пропозицію, тривало роками. Згодом для перевірки пропозиції вводили спеціальні п'ять посад експертів. Згідно з § 13, 14, у мануфактурній раді досліджували новизну, корисність винаходу, потенційний вміст чогось шкідливого для здоров'я населення. На відміну від Маніфесту 1812 р., у Положенні 1833 р. було ліквідоване право першості. Якщо раніше на подані схожі пропозиції привілей видавали першому заявнику, то згідно з Положенням 1833 р. привілей у разі суперечки щодо першості не видавали взагалі нікому (§ 16) [11]. На нашу думку, це було негативним явищем і кроком назад в еволюції патентного законодавства, оскільки право першості в поданні заявки є ключовим і в сучасному патентному законодавстві. Поява такого положення породжувала безліч надуживань у сфері недобросовісної конкуренції. Знаючи про потенційну цінність пропозиції, суб'єкт господарювання, який конкурував, міг внести подібну пропозицію, запобігаючи виданню привілею. Справи з розгляду заявки тривали роками, тому була велика ймовірність, що хтось у період розгляду пропозиції створить схожий винахід, отже, привілей міг не отримати ніхто.

Після вивчення заявки та її відповідності вимогам щодо пропозиції ухвалювали рішення. У разі позитивного схвалення матеріали заявки

публікували, однак це правило часто порушували. Так, привілей генерал-ад'ютанта Шиллера був виданий з умовою, що матеріали зберігатимуться в запечатаній формі до кінця терміну дії привілею. Існували випадки, коли привілей зберігався в таємниці до моменту, коли власник не отримає закордонний патент. Зокрема, А. Піленко наводить такий приклад: привілей Кобизева був опублікований із застереженням про те, що детальний опис винаходу не поміщається через незрозумілість креслень, а креслення не подані через їхню численну кількість [250, с. 171].

На перешкоді винахідникам стояла й низка суто формальних причин або несвідомого ставлення влади до нових технологій. Показовою в цьому є справа жителя Кам'янець-Подільська А. Кестлера – винахідника нового складу лаку для реставрації картин. У листуванні з військовим губернатором Кам'янець-Подільського винахідник просив сприяння в подальшому просуванні винаходу, натомість як відповідь надійшла пропозиція розкрити спосіб для вивчення корисності пропозиції, її подальшого впровадження. А. Кестлер відповів відмовою, мотивуючи це тим, що доступність способу широкому загалу поставить під сумнів доцільність використання монопольних прав на винахід та можливість отримання прибутку від його використання. У листі від 27.06.1840 р. з управління Київського військового подільського й волинського генерал-губернатора зазначено, що А. Кестлер відмовився розкрити винахід, губернатор не може пересвідчитися в корисності та новизні винаходу, тому вважає неможливим передати це питання на розгляд вищого керівництва [437, арк. 1–8].

Суттєве значення для реалізації прав патентовласника мав розділ 4, де схарактеризовано обов'язки власника привілею. Загалом умовно їх можна поділити на три категорії. Основним обов'язком було введення привілею в дію. Власник привілею зобов'язаний був не пізніше як чверть терміну дії привілею почати використовувати винахід і повідомити про це департамент, інакше привілей анулювали (§ 27). Також на власника привілею покладали обов'язки сплати коштів. Останнім обов'язком стало те, що власник

привілею повинен був у чинному порядку повідомляти департамент про зміни та вдосконалення винаходу, на який виданий привілей. Варто зазначити, що за недотримання останнього обов'язку санкції не передбачали.

Загалом положення 1833 р. базувалося на маніфесті 1812 р., але все ж стало новим етапом у розвитку патентного законодавства. Якщо маніфест 1812 р. умовно можна вважати першим патентним законом Російської імперії, то зміни, які були включені до положення 1833 р., наближали його до патентного законодавства європейських країн. Основні недоліки положення 1833 р. – факультативність видання привілею, ототожнення привілею й монополії, що були кардинально різними поняттями, однак у суспільній свідомості виключні права, надані привілеєм, сприймали як монополію. Зберігалось ставлення до привілею не як до обов'язкового документа, який засвідчував право на результат творчої діяльності, а як до «милостині», що надходила з боку влади. Ще одним недоліком став галузевий підхід до розподілу пропозицій, а отже, до видання привілеїв. Відсутність централізованості в розгляді заявок і виданні привілеїв призводила до бюрократизації й затримування цього процесу. Подібний підхід був помітний і в подальшому законодавстві та збережений радянською владою до 40 рр. XX ст.

Серед позитивів варто виокремити зародження критеріїв патентоздатності. Водночас домінування критерію корисності робило можливим отримання привілею на заздалегідь непатентоздатні в сучасному розумінні пропозиції. До інших позитивів належала завуальована поява критерію неочевидності, який давав змогу виокремити справді нові пропозиції. Безперечно, позитивним моментом стало закріплення обов'язку власника привілею запровадити його у виробництво, однак багато питань виникало стосовно тих пропозицій, які містили суттєву новизну, підвищували рівень техніки, але не мали ознаки корисності чи їх не можна було відтворити за наявного на той час рівня техніки. На такі винаходи

привілеї або взагалі не видавали, або власник привілею через відсутність технічних можливостей запровадження втрачав свої права.

У руслі формування системи охорони права промислової власності як складника права інтелектуальної власності варте дослідницької уваги становлення інституту засобів індивідуалізації товарів і послуг, що після ухвалення Паризької конвенції й дотепер став органічною частиною права промислової власності.

Початок становлення інституту засобів індивідуалізації товарів датований XIX ст., хоч перші норми, що регулювали порядок використання клейм, з'явилися ще в часи правління Олексія Михайловича в Новоторговому статуті. Згодом за сприяння Мануфактур-колегії в 1744 р. був виданий указ «Про обов'язкове клеймування всіх російських товарів особливими товарними знаками» [346]. На початкових етапах становлення законодавства у сфері охорони торгових знаків поняття клеймо мало специфічне значення, зазвичай, слугувало засобом індивідуалізації не тільки товару, але й виробника. Основна функція, яку виконувало клеймо, – ідентифікаційна. У першій половині XIX ст. ситуація змінилася. Із початком промислового перевороту та зростанням промислового виробництва посилювалася конкуренція між виробниками, з огляду на це змінилися підходи до товарного знаку, останній фактично став засобом конкурентної боротьби. Наявність окреслених факторів і розвиток товарного виробництва вимагали ухвалення нового положення, яке надавало б іншого змісту товарному знаку (клейму), а його власнику – ширші можливості монопольного використання такого знака [100, с. 41]. Це положення ухвалене в 1830 р. під назвою «Положення про товарні клейма 1830 р.», що діяло впродовж 66 років. Згадане положення зобов'язувало власників швейних суконних та інших фабрик ставити на свої товари клейма [50, с. 18]. Клеймування стосовно більшості виробів відбувалося на розсуд виробника. Допускали вивезення як клеймованих, так і неклеймованих товарів за межі Російської імперії, крім Польського царства. Клеймо, згідно із законодавством, було основним

засобом запобігання підробленню товару – внутрішньому й іноземному. Товарне клеймо, відповідно до «Положення про товарні клейма 1830 р.», мало кілька значень, насамперед наголошували на його інформативній здатності. Товар, який мав клеймо, міг безперешкодно розповсюджуватися в імперії. На законодавчому рівні були закріплені єдині вимоги щодо форми клейма та його змісту [261, с. 121]. Так, згідно з § 2 клеймо обов'язково повинно було містити ім'я та прізвище виробника або ж перші ініціали, а також місце виготовлення продукції. Затверджена вимога чіткості й зрозумілості інформації, зазначеної на клеймі, а також викладення її російською мовою. Власники підприємств подавали зразок клейма до департаменту мануфактури й торгівлі, де після перевірки на відповідність вимогам видавали свідоцтво з докладним описом клейма. Видане свідоцтво не тільки надавало власникові права, але й окреслювало певні обов'язки. Основним обов'язком було повідомляти про будь-які правочини із свідоцтвом до Департаменту мануфактур. Якщо власник бажав зробити зміни у своєму клеймі, він обов'язково інформував Департамент мануфактур [261, с. 121].

Законодавство регламентувало для кожного виду продукції спеціальний порядок нанесення клейма. Наприклад, для шоколаду клеймо потрібно було ставити на кожній плитці, крім того, штампель мав бути проставлений на кожному ящику. Зовнішнє клеймо повинно бути надрукованим на обкладинці. Для кави клеймо друкували на обкладинці, до Департаменту мануфактур надсилали як зразок обкладинку з-під кави. У § 5 зазначено перелік товарів, які не підлягали клеймуванню. До таких товарів належали ті, походження й місце виробництва яких не становили жодного сумніву. До цієї групи входили товари «крестьянской принадлежности», зокрема сукно, бурки, свічки, мило, посуд нижчого ґатунку та ін. Загалом перелік товарів, на які не ставили клеймо, налічував 27 позицій [261, с. 122–128]. Варті уваги й санкції за підроблення клейм та їх незаконне нанесення. Товар, вироблений із клеймом законного власника, підлягав конфіскації на

його користь. Ступінь відповідальності залежав від категорії товарів, які клеймували. Підроблення клейм на вітчизняних товарах уважали порушенням, за що карали на загальних підставах. Зокрема, підроблення російських клейм на іноземних товарах карали засланням на поселення. Крім конфіскації, як санкцію використовували пеню або мито в п'ятикратному розмірі. Також до порушника застосовували покарання, як за підроблення митних штемпелів. Аналогічно карали порушників за підроблення іноземних клейм [261, с. 120]. Більш чітко розмежовані дії в «Уложенні про покарання кримінальні і виправні» (1845 р.). Ст. 1863 «Уложення» передбачала відповідальність за підроблення клейма або знаків, що ставлять із дозволу уряду [183, с. 182].

Підсумовуючи виклад, зазначимо, що на початку 20 рр. XIX ст. у Російській імперії були закладені основні підвалини розвитку інституту права інтелектуальної власності на території українських земель [145, с. 8]. Саме з цього часу розпочалося становлення в сучасному розумінні трьох інститутів права інтелектуальної власності, авторського права, патентного права та інституту засобів індивідуалізації. Справедливо визнати, що за тодішньою правовою конструкцією авторське законодавство належало до сфери дії кримінального законодавства, а засоби індивідуалізації (товарні знаки та клейма) – до сфери торговельного права. Одним з основних досягнень, що підтверджує еволюцію права інтелектуальної власності, стало виокремлення на законодавчому рівні критеріїв охороноздатності як літературних, художніх і музичних творів, так і винаходів фабричних моделей.

2.2. Основні тенденції у сфері охорони права інтелектуальної власності в другій половині XIX ст.

У другій половині XIX ст. змінилася система охорони винаходів, удосконалено норми, що регулювали порядок охорони названих об'єктів і

були включені до «Промислового статуту» окремою главою «О праве собственности на новые изобретения и открытия». Норми були оновлені лише косметично.

Згідно зі ст. 168, правова охорона поширювалася на відкриття винайдення чи вдосконалення в будь-якій сфері предмета або способу для набуття монопольних прав, на який особа могла отримати привілей. Держава продовжувала застосовувати факультативну систему видання привілеїв. Привілей видавали тій особі, яка заявила про винахід чи про відкриття незалежно від авторства. Держава засвідчувала факт наявності винаходу та дату його подання (ст. 169). Як у правовій думці, так і в законодавстві домінував принцип ставлення до інтелектуальної власності як до права власності на матеріальну річ, з огляду на це немайнові права автора відкриття, винаходу чи вдосконалення не мали законодавчого закріплення. Натомість привілей закріплював низку монопольних прав. Відповідно до ст. 170, власник привілею міг користуватися відкриттям винаходу чи удосконаленням як невід'ємною власністю. Законодавство дозволяло виготовляти, використовувати, дарувати що-небудь. По суті, винахід, відкриття чи вдосконалення, на які виданий привілей, прирівнювали до речі. До неї прирівнювали і власне привілей, який можна було передати чи продати. Передбачали можливість видання привілею вже на заявлені в інших країнах відкриття, винаходи й удосконалення. Термін дії такого привілею не міг бути довший, ніж термін, на який був виданий попередній привілей. Для більш швидкого науково-технічного розвитку окремих галузей виробництва, видання привілею на відомий винахід допускали тільки тоді, коли пропозиція мала вагоме для держави значення. Труднощі додавала відсутність законодавчо закріпленого визначення відкриття винаходу чи вдосконалення й відкриття. З аналізу положень законодавства випливає висновок, що різниця між відкриттям і винаходом була умовною. Згідно зі змістом закону, основним була належність зазначених об'єктів до промислової сфери. Також у законодавстві чітко не відображені основні умови охороноздатності

об'єктів. Аналіз ст. 174 – 176 доводить, що ключовою умовою стала новизна та значущість винаходу. Відповідно до ст. 175, привілей на несуттєві винаходи, відкриття й удосконалення, «які показували тільки рівень техніки, але не мали користі», не видавали. Привілей засвідчував цілковите монопольне право на користування й розпорядження, тому ст. 176 регламентувала, що він не міг бути виданий на відкриття, винаходи й удосконалення у сфері військового виробництва. Право користування такими об'єктами належало лише державі та уряду. Допускали видання привілеїв у сфері розроблення стрілкової зброї, патронів і куль. Водночас на державу монопольне право виданого привілею не поширювалося [160, с. 64].

Порядок видання привілею змінився несуттєво. Прохання про видання подавали до Департаменту торгівлі й мануфактур. Заявник в обов'язковому порядку зазначав термін, упродовж якого йому був потрібен привілей, представляв опис винаходу чи відкриття, креслення, що формували чітке уявлення про пропозицію та можливості її впровадження. Окремо подавали чітке пояснення, у чому полягає новизна пропозиції. Опис пропозиції оформляли російською мовою. Якщо передбачали переклад з іншої мови, для детальної перевірки додавали оригінал. Разом із заявкою сплачували мито, розмір якого зафіксований в «Уставе о пошленных». Після подання заявки департамент видавав спеціальну довідку, якою засвідчував дату надходження документів до департаменту (ст. 179). Заявку на видання привілею розглядали в Раді торгівлі й мануфактур. Насамперед перевіряли новизну пропозиції, її корисність, а також безпечність для здоров'я користувачів. Якщо заявлена пропозиція відповідала чинним вимогам, рада передавала винахід на розгляд міністра фінансів, який ухвалював остаточне рішення та за підписом якого видавали привілей. Рада могла відмовити заявникові в разі, якщо винахід був загальновідомий або становив небезпеку для суспільства. Також причиною відмови могли стати незрозумілість викладення суті винаходу або неповнота опису (ст. 181 – 182) [160, с. 73]. Термін дії привілею, залежно від бажання заявника та волі уряду, міг становити три,

п'ять або десять років. Для винаходів, що запатентовані в інших країнах і які проходили патентування в Російській імперії, термін дії привілею становив не більше як 6 років (ст. 184). Розвиткові винахідництва сприяло Імператорське російське технічне товариство, що надавало організаційну, технічну і правову допомогу в отриманні привілею та впровадженні винаходів, удосконалень. Пропозиції могли подавати через місцеві відділення товариства. Зокрема, винахідник П. Летвиненко звернувся до Київського відділення товариства по сприяння щодо подальшого просування винайденого ним способу відбілювання й сушки цукру рафінаду, що вперше був випробуваний у Варшавській губернії. Він планував встановити апарати на всіх цукрових заводах Київської губернії [451, арк. 4–4зв.].

Цікавим було те, що на рішення про видання привілею могли вплинути й деякі суб'єктивні фактори, зокрема походження, особисті досягнення, державні нагороди. На окремих винахідників Міністерство внутрішніх справ подавало довідку, що містила агентурні дані. У довідці Міністерства внутрішніх справ, поданій Київському волинському і подільському генерал-губернатору, зазначали особисті відомості, інформацію про походження, місце роботи, кількість членів сім'ї, також наголошували на створених винаходах [438, арк. 1].

У літературі часто поряд із позитивними рисами чинної системи видання привілеїв названа малодоступність для широких верств населення. У цьому контексті цікавим є викладений проект змін до системи видання привілеїв, запропонований штабс-капітаном, інженер-механіком С. Степановим. Він пропонував видавати привілей безкоштовно, але відсоток державного мита стягувати з прибутку, що приносить привілей. Привілеї мали поділяти за значущістю, вони підлягали спеціальному обліку. Акцент був зроблений на необхідності створення спеціальних державних майстерень для розроблення винаходів і на обладнанні спеціальної бібліотеки. У щомісячному журналі публікували останні дані про винахід. Такі заходи

мали підвищити винахідницький рівень і патентну чистоту винаходів [353, с. 88–89].

Законодавство регулювало спеціальні вимоги щодо друку привілею. Привілеї друкували на пергаменті, зазначали ім'я заявника, день подання опису відкриття, винаходу чи вдосконалення, інформацію про відсутність виданого привілею на таку пропозицію, розміщували підпис міністра та печатку департаменту і «скріп» голови департаменту (ст. 188).

Привілей не засвідчував наявності авторства в заявника, а лише належність йому привілею. Згідно зі ст. 170, особа, яка вважала себе справжнім автором, могла доводити своє право в суді. Усі суперечки з питань привілеїв розглядали в судах загальної юрисдикції на основі «Статуту цивільного судочинства» (ст. 170).

Виданий державою привілей на відкриття надавав власнику не тільки виключні права на користування, але й покладав на нього певні обов'язки. Водночас талановиті винахідники не мали ні коштів, ні потужностей для виготовлення створеного ними винаходу. Такі особи в окремих випадках зверталися до держави по допомогу. Київський механік Віталій Андрійович Васальський звертався до начальника округи шляхів сполучення з проханням виготовити винахід – «водяний понтонний двигун на паровій тязі для поглиблення рік за наданими кресленнями». До звернення він надав опис двигуна, названого «Углубитель» [450, арк. 1, 2].

Згідно зі ст. 191, власник після отримання привілею повинен був упровадити відкриття, винахід чи вдосконалення у виробництво. На це держава передбачала чверть терміну чинності привілею. Власник привілею впродовж шести місяців після впровадження повинен був подати довідку до департаменту. Цю довідку видавали місцеві чиновники, зазвичай, це були повітові або губернські фабричні інспектори. Така вимога мала позитивне значення, оскільки швидке впровадження винаходів сприяло технічному переоснащенню виробництва та загальній технологізації промисловості. Зацікавлення новими винаходами засвідчують випадки впровадження.

Наприклад, у 1902 р. представники фірми «Путин и К» зверталися до ст. фабричного інспектора з проханням видати посвідчення про запровадження винаходу – «пристрою в ножових коробках для різки буряку». Привілей виданий на ім'я іноземної фірми «Путин и К». Цей пристрій використовували на Стеблівському цукровому заводі. Посвідчення про впровадження згаданого винаходу видане 4 жовтня 1902 р. [442, арк. 1, 7, 8]. Цікавим було те, що більшість винаходів, упроваджених у другій половині XIX ст. на території українських губерній, стосувалася технологій оброблення й використання цукрового буряку. Для вивчення корисності винаходу та можливостей його впровадження могли створювати спеціальні комісії за ініціативи винахідників і влади. У зверненні до голови Київського відділення Російського технічного товариства йшлося про впровадження на Капустянському заводі винахід – про центробіжну машину безперервної дії, яка була винаходом гр. Піонтковського. Для продовження вивчення практики застосування винаходу мали зібратися в грудні 1890 р. [452, арк. 1].

Держава регламентувала загальні засади обігу привілеїв. Власник привілею мав право продати привілей або стати на основі неї учасником товариства. Цей підхід давав змогу особі, яка не мала достатніх коштів на реалізацію пропозиції, на правах участі в товаристві ефективно впроваджувати й комерціалізувати його. Такі угоди обов'язково реєстрували в департаменті та публікували у віснику. Власникові привілею забороняли самостійно вступати до акціонерних компаній та передавати права такій компанії, оскільки на це мав бути належний дозвіл.

Підставами для припинення дії привілею слугували закінчення терміну дії, судові рішення, відсутність необхідної довідки про впровадження [160, с. 75–76]. Про припинення дії привілею публікували повідомлення у вісниках двох столиць та у Варшавському щоденнику.

Особливістю законодавства Російської імперії того періоду була розпорошеність норм, що регулювали сферу винахідництва з-поміж інших нормативно-правових актів. До винаходів, відкриттів, удосконалень,

пов'язаних із сільським господарством, застосовували норми, закріплені як у цьому законі, так і в «Статуті сільського господарства». Особливості полягали в тому, що заявки подавали до Департаменту землеробства та сільської промисловості Міністерства державного майна. Їх розглядав учений комітет міністерства. Остаточне рішення про видання привілею ухвалював міністр державного майна, а виданий привілей підтверджували підписом і печаткою [160, с. 76]. Ці положення діяли на території Російської імперії й поширювалися на Польське Царство, яке входило до її складу.

Описані норми були провідними в регулюванні винахідницьких правовідносин аж до кінця XIX ст. Водночас варто звернути увагу на певні недоліки законодавства, насамперед негативною була відсутність чітких критеріїв охороноздатності.

Серед основних нормативно-правових актів, що регулювали відносини у сфері винахідництва, необхідно назвати «Положення про привілеї на винаходи і вдосконалення», ухвалене 20.05.1896 р. (далі – Положення 1896 р.) [273]. Саме з його ухваленням завершився етап формування класичного патентного законодавства Російської імперії.

Згідно зі ст. 1 Положення 1896 р., для охорони виключного права на користування винаходами та вдосконаленнями, зробленими у сфері промисловості, можна було отримати привілей (патент) на винахід чи на вдосконалення [273, с. 3].

Після затвердження Положення 1896 р. у законодавстві Російської імперії вперше були окреслені умови патентоздатності винаходу. Законодавцем передбачені два з трьох чинних критеріїв охороноздатності: суттєва новизна, абсолютний характер та промислова придатність винаходу [118, 66]. Проводячи аналогію із сучасністю, зазначимо, що в Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 р. закріплені три умови патентоздатності: новизна, винахідницький рівень і промислова придатність (ст. 7) [321]. У той час були спроби отримати привілей і на винаходи та вдосконалення, які не могли бути впроваджені. Від громадян до

генерал-губернатора надходили прохання для вивчення таких винаходів. Автори потенційного винаходу апарату для збільшення сили зверталися до генерал-губернатора з проханням про сприяння, мотивуючи це тим, що їхній винахід «відкривав нові горизонти в науці» [441, арк. 89–91]. Подібною була спроба запатентувати вічний двигун «Самодвигатель». Винахідник Янкель Іося Гельман із м. Брусиловка в листуванні з начальником краю наголошував на цінності винаходу не тільки для вітчизняних, але й для американських фахівців і просив сприяння в просуванні винаходу [440, арк. 128, 153–155]. Аналогічним було звернення машиніста А. Дирегальського до київського генерал-губернатора, де від просив сприяння в розробленні й отриманні привілею на двигун, що працює без палива [439, арк. 398 зв.]. На наш погляд, відсутність третього критерію можна пояснити різним рівнем розвитку науки і техніки, особливостями розуміння поняття «винахідницький рівень». Після ухвалення Положення 1896 р. у Російській імперії, за словами В. Афанасьєвої, проводили повноцінну експертизу з перевірки винаходів [10, с. 117]. Такий підхід був на той час достатньо передовим, оскільки окремі країни Європи продовжували застосовувати явочну систему експертизи. Положення 1896 р. уперше вводило перелік об'єктів, які за своїми ознаками могли бути схожі на винаходи, однак на них дія патентного права не поширювалася. Зокрема, у ст. 4 представлено повний перелік об'єктів, на які не видавали привілеї. Серед них були винаходи, що суперечили принципам гуманності й моралі, винаходи та вдосконалення, на які вже видані патенти, винаходи, складники яких були описані в науковій літературі. Окрім цього, не поставали об'єктами винаходу наукові відкриття та абстрактні теорії. Перелік об'єктів, що не підлягали патентуванню, був близьким до сучасного переліку, запропонованого в Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі». На відміну від сьогодення, згідно з положенням не патентували хімічні сполуки, харчові добавки та фармацевтичні речовини, які нині патентують як речовини [321]. Водночас такі пропозиції існували, показовим у цьому є листування колезького реєстратора

О. Рождественського, який винайшов спеціальний склад фарби, що вирізнявся атмосферостійкістю, стійкістю до механічних ушкоджень. На його думку, винайдену фарбу могли використовувати для металевих конструкцій дахів і локомотивів. Вона була стійкіша, ніж цинкування, і значно дешевша від інших фарб. Ще один позитив – її вогнестійкість та естетична привабливість (колір чугунка). Зазначали її порівняльну вартість – 4 р. 50 к. за пуд, свинцеві білила – 6 р., сурик – 5 р., мідянка – 30 р. за пуд. Хоч такі речовини не патентували, однак автор пропонував Управлінню київських шляхів сполучень випробувати фарбу й запровадити її використання [449, арк. 2–2 зв, 3, 4].

Близьким до сучасного було й розуміння суб'єкта права на винахід чи на вдосконалення. Так, згідно зі ст. 2, привілеї на винахід могли отримати російські й іноземні піддані, при цьому не лише винахідники, а і їхні правонаступники [273]. Охочий отримати привілей на винахід повинен був подати особисто або через повіреного заявку до Департаменту торгівлі і мануфактур (ст. 5). Положення 1896 р. запроваджувало інститут патентних повірених, який до ухвалення згаданого закону фактично давно сформувався, однак після Положення 1896 р. він набув остаточної формалізації, оскільки до цього часу порядок подання заявок довіреними особами не був чітко й детально регламентований у законодавстві. На практиці заявки подавали різні довірені особи, зокрема й ті, хто проживав за кордоном.

Важливою зміною стало запровадження системи «першого заявника» (ст. 15) у разі, коли в один день кілька осіб подавали заявки на тотожні винаходи. Законодавство пропонувало укласти угоду й отримати привілей на загальне ім'я, інакше привілей не видавали нікому.

У Російській імперії Положення 1896 р. запроваджувало систему видання так званих охоронних свідоцтв (ст. 7), правові наслідки видання й публікації яких наближені до сучасного поняття «тимчасова охорона винаходу». Згідно зі ст. 8, із моменту отримання охоронного свідоцтва особа могла, не втрачаючи прав на отримання привілею, робити повідомлення та

публікації про винахід, проводити його публічні випробування, розпочинати роботу з ним, надавати свої права на отримання привілею та попереджати шляхом особистих і нотаріальних заяв осіб, які порушують її права, про можливість притягнення їх до відповідальності в разі отримання привілею. Про видання охоронних свідоцтв повідомляли у «Вестнике финансов, промышленности и торговли» (ст. 7) [252, с. 70].

Законодавство передбачало подання заперечень третіми особами проти видання привілею до ухвалення рішення про його видання. Ст. 10 окреслювала перелік підстав для оскарження рішення про видання привілею, ними могла бути відсутність новизни або привласнення чужого винаходу. В останньому випадку розгляд прохання припиняли, і сторони могли розглянути справу в судовому порядку. Реалізація цієї прогресивної і, безсумнівно, потрібної норми мала певні вади. Згідно зі ст. 7, інформацію про видання охоронного свідоцтва публікували у двох виданнях. Саме на основі цих публікацій треті особи подавали свої заперечення проти видання патенту. Варто наголосити, що публікували не опис, а лише назву винаходу. Зрозуміло, що треті особи могли реалізувати своє право протесту тільки тоді, якщо назва була точною й чітко відображала сутність винаходу, інакше подання справді обґрунтованого протесту було б неможливим, оскільки тяжко заперечувати новизну, якщо невідомо, у чому полягає сутність пропозиції. На думку Г. Довгань, більш вдало це питання розв'язане в австрійському законі 1897 р., де ст. 57, 58 передбачають публікацію (виклад) матеріалів заявки в сучасному розумінні [83, с. 82].

Відповідно до ст. 18, заявник уперше отримав право оскаржити рішення комітету щодо результатів розгляду його прохання. Протягом 3 місяців із моменту отримання рішення він міг подати скаргу до Департаменту торгівлі і мануфактур.

Ст. 20 Положення 1896 р. окреслювала форму та зміст патенту на привілей. Зокрема, у патенті зазначали ім'я власника патенту, день подання заявки й підписання патенту, повний і змістовний опис винаходу чи

вдосконалення, відмінні риси винаходу, які доводили новизну, та інші відомості. Патент підписував лише міністр фінансів, що підтверджували печаткою Департаменту мануфактур і торгівлі. Про видання привілею публікували відомості в уже згадуваному «Вестнике финансов, промышленности и торговли». Видання привілею не позбавляло інших осіб права протягом 2 років із моменту його опублікування заперечувати в судовому порядку правильність видання привілею на винахід (ст. 26) [273, с. 9].

Положення 1896 р. збільшило термін правової охорони винаходів із 10 до 15 років (ст. 16). Згідно зі ст. 22, привілей надавав особі право виняткового користування винаходом або вдосконаленням, однак таке користування мало територіальні обмеження [273, с. 7–8].

Одним з обов'язків власника привілею, як і в попередньому законодавстві, було «набуття чинності в Росії винаходу або удосконалення» (ст. 24). Такі територіальні обмеження засвідчували розуміння владою першорядності й важливості винахідництва для Російської імперії, яка не тільки за соціальним устроєм, але й промислово перебувала на дещо нижчому рівні, ніж провідні країни Європи. З іншого боку, мотивом уведення цієї норми було прагнення зобов'язати іноземців, які отримали привілеї в Російській імперії, виготовляти свої винаходи, сприяти швидшому економічному та технічному розвитку країни, перетворенню країни з аграрно-індустріальної в індустріально-аграрну [83, с. 83]. Департамент торгівлі й мануфактур розіслав спеціальні правила, які регламентували порядок видання свідоцтв про впровадження. Ці правила ухвалені 28.09.1898 р. та розіслані старшим фабричним інспекторам [446, арк. 404]. Після отримання привілею його власник у п'ятирічний термін із дня підписання привілею міністром фінансів повинен був активувати винахід й отримати свідоцтво. Свідоцтво видавали старші фабричні інспектори та губернські обласні механіки (за заявою власника або вповноваженої особи). Для видання такого свідоцтва посадовим особам подавали копію чи оригінал

привілею, підтвердження запровадження. Після належного вивчення документів готували свідоцтво [445, арк. 1–1зв.; 447, арк. 91]. Свідоцтво містило такі елементи: назву винаходу або вдосконалення, дату набуття привілеєм чинності, місце, позначку про сплату гербового забору. Старші фабричні інспектори в окремих випадках могли передавати право розгляду окружним управлінням шосейних і водяних сполучень, конторам портів, зокрема Миколаївського, Севастопольського, будівельним відділам губернських правлінь, уповноваженим у сільськогосподарських частинах, окружним горним інженерам. У кінці 19 – на початку 20 ст. зросла кількість винаходів, запатентованих іноземцями та впроваджених в українських губерніях. Архівні дані підтверджують, що серед поданих клопотань стосовно видання посвідчення про запровадження винаходів майже половина представлена іноземцями або їхніми представниками. Зокрема, французький громадянин Р. Комбре через жителя Києва, повіреного французького громадянина Едгара Фішера, звертався до старшого фабричного інспектора Київської губернії з проханням видати посвідчення про запровадження винаходу, привілей на який датований 28 лютого 1901 р. Спосіб дублювання шкіри застосовували впродовж 5-тирічного терміну на Києво-Байковому шкіряному заводі, що належав Олексію Черокіну [443, арк. 2]. Такий винахід запроваджували й на інших шкіряних заводах, як-от на заводі Курдановського в м. Києві [443, арк. 3]. Аналогічні звернення надходили й від підданих інших держав, зокрема від британського підданого Вальтера Кембела щодо набуття чинності вдосконалення писемного столу [444, арк. 14], прохання «Континентального товарищества тормозов» про активування патенту Христенсена (повітряні гальма для вагонів) [444, арк. 40]. Запроваджували й інші винаходи, а саме спосіб дифузії для вилучення соку, привілей на це виданий іноземцю Н. Ноде [444, арк. 12].

На окремі винаходи, що могли бути застосовані як у цивільному обігу, так і у військовій сфері, свідоцтво про впровадження видавали представники військового командування. Наприклад, свідоцтво про впровадження

вдосконаленої польової кухні для потреб армії видане представникам компанії «Марь и Спытка» Центральним штабом Київського воєнного округу [444, арк. 5, 40].

Згідно зі ст. 29, регламентовані причини припинення дії привілею: закінчення чинного терміну охорони винаходу; несплата коштів за підтримку чинності патенту; порушення умов упровадження у виробництво (ст. 24); за рішенням суду в разі доведення відсутності новизни або можливості промислового відтворення (промислова придатність) [273, с. 10–11].

Варта уваги особлива зацікавленість влади винаходами, які могли становити інтерес для військової промисловості. Такі винаходи аналізували силами губернського жандармського нагляду, вони перебували під пильним контролем спецслужб. Подібні пропозиції про патентування винаходів надходили навіть із закордону. Так, румунський підданий Г. Телегой звернувся до російського уряду з пропозицією передати винахід, що усуває звук від пострілу зі зброї будь-якого калібру. Такі випадки не поодинокі: у депеші помічника начальника Губернського бессарабського жандармського управління (м. Ізмаїл) до Департаменту поліції йшлося про винахід – «накладку на артилерійську пушку» – та про готовність передати технологію російському уряду [453, арк. 1–1 зв.].

Для заохочення винахідників і зацікавлення громадськості часто проводили спеціальні виставки й конкурси, де представляли нові технічні розробки. На подібних виставках існували спеціальні комісії, що перевіряли технічний рівень винаходів, можливість їх практичного застосування. Винахід оцінювали за критеріями корисності, новизни та надійності. На підставі рішення експертного комітету переможці конкурсів отримували нагороди. Прикладом є нагородження А. Гаврилова на Одеській виставці за винайдену та експоновану ним підйомну машину. За свій винахід він отримав срібну нагороду, оскільки машина мала проблеми з надійністю та безпекою обслуговувального персоналу [448, арк. 379].

Отже, Положення 1896 р. послугувало регулятором більшості відносин у сфері винахідництва. Його ухвалення зумовлене необхідністю часу та потребами у створенні ефективної нормативної бази для охорони прав винахідників і власників привілеїв. Загалом Положення 1896 р. відповідало тодішнім міжнародним стандартам у сфері охорони винаходів і вдосконалень, створювало сприятливі умови для впровадження нових технічних рішень у промисловості не тільки підданими Російської імперії, але й іноземцями.

Зауважимо, що велика частина патентів була видана на ім'я іноземців. Причиною цього В. Катков уважав загальну технічну відсталість Російської імперії, що зумовила неприєднання Російської імперії до Паризької конвенції [154, с. 30–31].

Основні положення, які регулювали порядок набуття прав на промислові зразки, разом із нормами про винахідництво відображені в «Промисловому статуті» (ст. 199 – 209). Тодішнє законодавство не містило поняття промисловий зразок, однак терміни «фабричні малюнки» та «моделі», що фігурували в законодавстві, були близькими за змістом до сучасного розуміння промислового зразка. Стосовно фабричних малюнків і зразків поняття автор не використовували. У законі до авторів фабричного малюнка або моделі вживали термін «винахідник», що на певний час міг отримати право виключного користування малюнком чи моделлю (ст. 199). Такі самі права мали особи, які викупили у винахідника малюнки чи моделі. Відомий науковець і патентний повірений А. Скородинський уважав за доцільне стосовно авторів промислового малюнка чи моделі оперувати терміном «сочинитель» або «составитель рисунка», оскільки вони найбільш повно відповідали природі промислового зразка [367, с. 6]. Як і щодо інших об'єктів, право інтелектуальної власності на результати у сфері художнього конструювання прирівнювали до права власності на річ. Немайнові винахідницькі права законодавство не закріплювало, з огляду на це всі права на малюнки чи на моделі належали тільки заявникові. Право власності на

модель чи на малюнок, винайдені працівниками на підприємстві, цілком належало власнику підприємства. Спеціальних привілеїв або свідоцтв на фабричні малюнки й моделі не існувало. Право власності на фабричний малюнок чи на модель засвідчували достатньо простим способом через реєстрацію, порядок якої описаний у ст. 201 – 203. Регламентований у статтях порядок був дещо схожий із набуттям прав на товарний знак, але мав свої особливості. Винахідник або власник малюнка чи моделі подавали заяву про реєстрацію права власності до департаменту або до Московського відділення Ради мануфактури. До заяви додавали креслення чи модель у двох примірниках. У заявці зазначали, хто винахідник, а хто власник малюнка чи моделі. Заявку реєстрували в спеціальній книзі, де фіксували прізвище та ініціали заявника, місце розташування фабрики, число й місяць подання заявки, термін, на який необхідні виключні права. Один екземпляр залишався в матеріалах справи, інший з усіма вказівками, що на малюнок чи на модель заявлені права, повертали власникові. Саме екземпляр, повернутий власникові, засвідчував виключні права. У Російській імперії щодо фабричних малюнків і моделей продовжували застосовувати явочний принцип. Установи, що проводили реєстрацію, не перевіряли малюнок на новизну та належність прав саме заявнику[367, с. 11]. Термін дії виключних прав на фабричний зразок чи на малюнок за бажанням заявника становив від одного до десяти років. Вартим уваги є те, що терміни охорони, окреслені в законодавстві, не були якимось чином уніфіковані з іншими країнами. У європейських країнах також до цього застосовували різні підходи. В Англії термін залежав від властивостей малюнка чи моделі, тривав від 9 місяців до 3 років. У Франції виключні права діяли безтерміново, а в Бельгії термін охорони міг становити 3, 10, 20 р. [160, с. 85]. Один із найдовших термінів охорони на той час був у США і становив 15 років, а реєстрували тільки ті промислові зразки, які мали істотну новизну[367, с. 36]. Також варто звернути увагу на момент подання заявки. А. Скородинський зазначав, що промисловий відділ на заявці ставить не фактичний день подання заявки, а

той день, коли документи надійшли з реєстратури до фабрично-заводського відділу, у свідоцтві зазначали дату, що на день-два було пізнішим, ніж фактичний день подання. Наслідки цього були зрозумілими, оскільки для заявника момент подання є вирішальним моментом відліку його прав. Якщо в ці два дні могла надійти заявка іншої особи, то в такому разі міг виникнути конфлікт, який не завжди розв'язували на користь першого заявника[367, с. 20]. Як і з іншими об'єктами промислової власності, фабричні малюнки й моделі, а також права на них підлягали вільному обігу. Однак їх передання повинен був фіксувати Департамент мануфактур і торгівлі або Московське відділення Ради торгівлі і мануфактур. Також позначку про це ставили на екземплярі заявки власника (ст. 206). За підтримання чинності документів сплачували збір у розмірі 50 коп. за 1 рік [160, с. 87].

У законі був передбачений механізм протидії посяганню на фабричні малюнки та моделі, схарактеризовано загальні засади захисту порушених прав. Попередній розгляд спорів про незаконне використання фабричних малюнків та зразків проводив Департамент торгівлі та мануфактури або Московський відділ торгівлі та мануфактури, залежно від того, де зроблено заявку. Безпосередній розгляд спорів проходив у судовому порядку. За необхідності збір доказової бази (огляд обладнання, продукції, у якій втілені малюнки та моделі), експертний висновок готував фахівець департаменту. На місці огляду в присутності поліції складали акт фіксації порушення. Витрати з відрядження сплачував порушник. До порушника застосовували санкції, передбачені в «Уложении наказаний». Згідно зі ст. 1356, за незаконне використання малюнка чи моделі в товарах без попередньої заявки стягували штраф у розмірі до п'ятдесяти руб. Відповідно до ст. 1356, за незаконне використання чужого малюнка чи моделі, завдані збитки стягували штраф від 50 до 200 руб [390, с. 650]. Порушник відповідав за свої дії ще й у межах цивільного позову про компенсацію збитків [160, с. 87].

Досліджувана нами система охорони фабричних зразків не відповідала ідеалові. Основним недоліком була відсутність чіткого визначення того, що

охороняють, деструктиву додавало ставлення до результатів художнього конструювання як до об'єкта власності. Такий підхід хоч і був характерний для тодішнього законодавства, однак він гальмував розвиток системи охорони прав.

Крім сфери авторського права та винахідництва, не залишилися поза увагою законодавства положення, які регулювали відносини навколо товарних знаків. 28 лютого 1896 р. затверджено нормативно-правовий акт, що регламентував порядок використання товарних знаків.

У розділі 1 ст. 1 сформульовано чітке визначення товарного знака. Ним називали будь-які знаки, які наносили виробники або торгівці на товар чи на пакування для його вирізнення з-поміж інших. У статті запропоновано певний перелік різновидів товарних знаків: клейма, ярлики, тавро печаті, пломби, а також інші позначки. Товарним знаком визнавали етикетки й оригінальне пакування. Право фіксувати товарний знак на товарі належало власникам виробництва [160, с. 1–2]. Існували певні категорії товарів, на які нанесення товарного знака було обов'язковим. Згідно зі ст. 739 «Уставу про акцизні збори», на кожному пакуванні цигарок повинні бути зазначені ім'я фабриканта чи назва підприємства, яке було виробником, незалежно від марки та сорту тютюну. Маркування й місцезосташування фабрики мали бути зафіксовані на кожній цигарці (ст. 755). Аналогічні вимоги стосувалися маркування пакувального паперу, у якому продавали махорку. Крім маси та сорту тютюну, виробник повинен був у вільних кутах пакування вміщувати товарний знак (ст. 765). Наприклад, на пакуванні цигарок «Находка», що виготовляла Білоцерківська перша артіль, крім назви, зазначено вагу тютюну (1000 штук – 1 фунт 12 золотників), витяг зі ст. 835 «Статуту про тютюнові збори» і ціну за 10 штук – 3 коп. Аналогічні вимоги окреслювали до гільз, на них ставили фабричне клеймо цього ж підприємства, товарний знак «Большая польза» та подавали інформацію, що гільза зроблена з гігієнічного паперу «Філігрань» [62, арк. 17–19]. Право на фіксування таких знаків мали лише виробники тютюнової продукції, а також особи, які виготовляли

папіросні гільзи чи пакування. Особи, які не належали до виробників та зберігали або розповсюджували пакування чи гільзи з нанесеним маркуванням, підлягали штрафним санкціям, розмір яких не перевищував 120 руб., у них конфіскували папір. Схожі вимоги стосувалися етикеток до спиртних напоїв, що повинні були розливати у скляну, фарфорову, дерев'яну тару, на яку наносили товарний знак виробника [361]. Обов'язковою була фіксація товарного знака на дріжджах, сірниках, маргариновій продукції, фармацевтичних препаратах і мірному посуді [160, с. 11–13].

Держава забороняла використання товарних знаків, які суперечили суспільним принципам і моралі суспільства. Також не допускали використання знаків, що вводили в оману споживача. Забороненим було включення до товарного знака винагород промисловця без вказівки дати їх отримання. Місцеві органи влади теж активно відстежували спроби використання схожих або відомих товарних знаків. Це засвідчує листування київського генерал-губернатора з відділом промисловості щодо реєстрації товарного знака, схожого з товарним знаком «Зингер і К». На думку губернатора, реєстрація такого знака може ввести в оману споживача. Варшавська фірма продавала швейні машини не тільки «Зингер», але й інших виробників, що є менш якісними, це своєю чергою погіршувало репутацію виробника [62, арк. 4–4 зв.].

Право виключного користування товарним знаком доводило свідоцтво (ст. 10), яке можна було отримати на основі державної реєстрації. Процедура державної реєстрації товарного знака була докладно описана в законодавстві. Заявку подавали до Департаменту торгівлі і мануфактури з додаванням трьох екземплярів зображення товарного знака, нанесеного тушшю або стійкими фарбами. Зазначали, для якої групи товарів буде використаний товарний знак (ст. 4). Законодавство не обмежувало виробників у кількості поданих товарних знаків для різних товарів (ст. 7). Цікавим був той факт, що окреслювали чіткі вимоги для знака, який реєстрували. Основною була вирізняльна здатність, не допускали реєстрації знаків, що ввійшли до вжитку.

Знаки складалися з літер, цифр, слів, що не мали смислового значення. Департамент, розглянувши матеріали заявки, ухвалював рішення про реєстрацію товарного знака або ж надавав умотивовану відмову. Якщо рішення було позитивним, заявник повинен був подати до департаменту 100 екземплярів товарного знака, тільки після цього видавали свідоцтво (ст. 9). Перед виданням товарного знака необхідно було засвідчити його в місцевих органах влади. Місцеві органи за спеціальним зверненням подавали повідомлення про наявність виробництва, де планують виготовляти продукцію з використанням товарного знака. Прикладами є звернення про засвідчення товарного знака, що надходили з різних регіонів (звернення про засвідчення товарного знака на папері для цигарок, що виготовляли в майстернях Янкеля Самуїловича в м. Черкаси, від О. Грановського, м. Сквирт, підприємство «Пески», від Х. Ліпіца власнику торгового закладу, що виробляє булочний різнокольоровий папір для пакування) [58, арк. 1, 5, 7, 9]. Подібні звернення надходили і з м. Умань, від Ш. Беренштейна, власника махорочної фабрики [61, арк. 1]. Про видання товарного знака публікували інформацію у «Віснику фінансів» та «Віснику промисловості і торгівлі» (ст. 14). Право на товарний знак було відокремлене від права власності на підприємство чи на майновий комплекс підприємства. Згідно зі ст. 16, у разі передання права власності на підприємство або передання його в оренду виключні права на товарний знак залишалися за попереднім користувачем. Право користування товарним знаком могло бути передане з підприємством за умови збереження якості товару. Про передання товарного знака обов'язково повідомляли департамент. Термін дії свідоцтва становив від одного до 10 років. Термін відраховували не з дати подання заявки, а з дня видання свідоцтва (ст. 12). Також було регламентованим право пріоритету.

Держава описувала в законі загальні засади відповідальності за незаконне використання товарного знаку. Разом із цивільною відповідальністю (компенсація збитків) особу притягували до кримінальної

відповідальності (ст. 19). Що стосується інших розділів, то в розділі 2 виокремлено особливості й порядок сплати гербових зборів за підготовку та реєстрацію товарного знака. Розмір гербового збору, згідно зі ст. 1 розділу 2, становив 80 коп. за кожен лист заявки. Плату стягували й за видання свідоцтва та продовження його чинності. Розмір мита становив 3 руб. за перший рік і по 1 руб. за кожен рік. Також мито сплачували за перереєстрацію свідоцтва на нового власника в розмірі 3 руб. (ст. 1 – 4 розділу 2). Останній третій розділ був присвячений захисту прав власників свідоцтв. Варто зазначити, що санкції за правопорушення у сфері використання товарних знаків були передбачені як у згаданому законі, так і в «Статуті про покарання». Відповідно до ст. 1 розділу 3, виробник або торговець, який незаконно використовував (наносив на товар, етикетку, пакування та ін.) товарний знак, міг бути позбавлений волі на термін від 4 до 8 місяців. Покарання застосовували і до тих осіб, які зберігали чи продавали товар із незаконно нанесеним знаком. Покарання, які діяли до ухвалення положення, також були змінені й суттєво пом'якшені, зокрема ст. 1354 (зводу зак. Т 15 1885). Якщо раніше за підроблення клейм товарних знаків та їх використання передбачали навіть заслання в одну з віддалених губерній (крім сибірських), то нинішнє законодавство за подібні дії запланувало максимальний термін ув'язнення до 6 місяців (ст. 173–176). Також передбачено штрафні санкції за використання знаків із забороненими зображеннями, розмір штрафу становив не вище від двохсот рублів [160, с. 64]. На ті товарні знаки, які були подані до департаменту на момент набуття чинності положення, поширювалися старі правила (розд. 4).

Отже, у другій половині XIX ст. почалася активізація у сфері розвитку законодавства Російської імперії щодо правового регулювання інтелектуальної власності. Загалом розвиток законодавства відставав від динаміки суспільних відносин. Що стосується сфери авторського права, то її законодавче регулювання в окреслений період зазнало певних змін. У 1887 р. норми авторського права були перенесені з цензурного статуту до законів

цивільних (ч. І т. Х) як додаток до примітки 2 ст. 420 «Про право власності» і названі «Про право власності на твори наук, словесності, художеств та мистецтва» [362]. Такий підхід дав змогу певною мірою зарахувати авторські правовідносини, згідно з їхньою правовою природою, до відносин цивільних.

Інакшою була ситуація у сфері промислової власності. Ухвалене в 1896 р. Положення стало основним регулятором відносин у сфері винахідництва аж до 1917 р. Його затвердження зумовлене необхідністю та потребами у створенні ефективної нормативної бази охорони прав винахідників і власників привілеїв. На законодавчому рівні закріплювали критерії патентоздатності винаходу.

Загалом Положення 1896 р. відповідало тодішнім міжнародним стандартам у сфері охорони винаходів і вдосконалень, створювало сприятливі умови для впровадження нових технічних рішень у промисловості не тільки підданими Російської імперії, але й іноземцями.

Поряд із Російською імперією, де сучасне патентне законодавство було ухвалене 1812 р., розвиток патентного права на території австрійських та німецьких земель розпочався приблизно в той же період. На розвиток патентного законодавства суттєвий вплив мало французьке патентне законодавство 1791 р. [496]. Перший австрійський закон про привілеї був виданий 16 січня 1810 р. Приєднання до Австрійської імперії Мілана та Венеції, де діяло французьке патентне законодавство, видане Євгеном Наполеоном 4 червня 1806 року, спричинило великі незручності, оскільки в різних частинах монархії Габсбургів набули чинності два закони, засновані на несхожих засадах. Для усунення цих незручностей 4 серпня 1820 р. ухвалено єдиний закон для всієї імперії, що наближався до французької системи, та був дещо модифікований 31 березня 1832 р. Попри загальноімперський характер закон усе одно поширювався на незначну частину австрійських земель. Із політичних міркувань деякі австрійські землі (Кроація, Далмація, Семиграддя, Угорщина та ін.) не взяли участі в обговоренні цього останнього закону, тому він діяв лише на невеликій

частині володінь Габсбурзького двору. Деякі фахівці негативно оцінювали згаданий закон. Зокрема, А. Пиленко в дослідженні «Право изобретателя» окреслював недоліки закону, із-поміж яких особливу увагу звертав на збереження явочного порядку видання привілеїв, відсутність апеляційної інстанції щодо позовів про визнання привілеїв недійсними, можливість видання секретних привілеїв, підсудність позовів про контрафакцію поліцейським органам [250, с. 134–135]. Перший загальнодержавний закон у сфері патентного права – закон «Про привілеї», що ухвалений 15.08.1852 р. За своїм змістом він був достатньо схожим на російське Положення 1833 р., що вмотивоване подібною динамікою розвитку суспільних відносин. Як і російське законодавство, австрійське патентне законодавство оперувало терміном привілей, що за своїм змістом був схожий на термін патент. Згідно з § 1 австрійського патентного законодавства, об'єктами охорони, на які видавали привілеї, були відкриття, винаходи, удосконалення. Ключові моменти, регламентовані законодавством, такі: підходи до з'ясування новизни, вимоги до винаходу щодо його корисності (§ 17). Виключні права надавали на термін до 15 років. Такий термін охорони характерний для більшості європейських країн. Схожими до російського законодавства були підходи щодо загального змісту прав власника привілею. Згідно з § 21, виключні права власника привілею полягали у використанні привілею та в можливості дозволяти чи забороняти використання привілею іншим особам, а також отримати привілей на певну пропозицію за кордоном. Порядок отримання привілею дещо відрізнявся від російського, йому була властива дворівнева система розгляду заявки, що містила заяву, опис винаходу, креслення, зразки. Першою установою послуговували окремі місцеві представництва державних органів влади. Як зазначає Г. Довгань, у Львові такою установою було Окружне управління Надвірної канцелярії [82]. На першому рівні проводили формальну експертизу, за результатами якої визначали пріоритет. Подальше вивчення матеріалів заявки відбувалося в Міністерстві торгівлі та промисловості, за результатами ухвалювали рішення

щодо видання привілею. За перші 5 років власник привілею повинен був сплатити 10 злотих, за наступні 5 років – 200 злотих, за останні 5 років – 400 злотих.

До нашого часу збереглися нечисленні згадки про видані за названим законом привілеї. Це можна пояснити тим, що інформація про видані привілеї акумулювалася не в місцевих архівах, а в столиці, у Відні. Поряд із цим одними з найвідоміших винаходів є ті, що стосувалися нафтової промисловості, яка на той час була достатньо перспективна на території Галичини. У 1852 р. власник аптеки «Під золотою зіркою» П. Міколяш доручає завідувачеві лабораторії Я. Зегу виконати ректифікацію дистиляту нафти до ступеня «*Oleum petrae album*». 27.05.1853 р. Я. Зег подав до намісництва у Львові заяву про видання патенту на очищення нафти хімічним шляхом. До заяви додано опис винаходу та квитанцію про сплату збору в розмірі 40 флоринів. Патент був виданий у Відні 02.12.1853 р. на ім'я Я. Зега, магістра фармації у Львові. У патенті зазначено: «Винайдення на підставі природної гірської нафти на хімічній основі, що може використовуватися для технічних цілей». Це був не перший винахід Я. Зега, ще в 1850 р. він отримав патент на спосіб вторинного використання водяної пари в паровій машині, а потім отримав ще низку інших патентів [204, с. 2].

Закон 1852 р. діяв на території Австрійської, а згодом Австро-Угорської імперії, зокрема на західноукраїнських землях аж до 1897 р. Недосконалість попереднього закону й розвиток промислового виробництва сприяли переосмисленню чинної на кінець XIX ст. системи винахідницьких правовідносин. Напрацювання нового закону почалися в середині 80-х рр. XIX ст. Були розроблені два проекти, у 1883 і 1888 рр., з огляду на політичні причини та внаслідок протидії Угорщини, що прагнула автономії в питаннях охорони винаходів. Через компроміс спеціальним законом від 27 грудня 1893 р. Австрія та Угорщина автономно регулювали винахідницькі правовідносини. Виготовлений згодом третій проект став компромісним і був затверджений 11 січня 1897 р. [250, с. 135]. Напрацьований закон істотно

відрізнявся від попереднього. Увага законодавця була зосереджена на кількох ключових моментах. Зміни стосувалися критеріїв патентоздатності винаходів, визначення об'єктів винаходу, суб'єктів прав на винахід, власних прав на реалізацію винаходів. Суттєвим моментом у законодавстві була відсутність закріплення поняття винаходу. Як доводять інші положення закону, його зміст лишився незмінним. По суті, винаходом уважали будь-яке технічне рішення, що відповідало двом чітко визначеним критеріям: новизна і промислова придатність (§ 1). Критерій новизни був достатньо локальним і обмежувався територією Австро-Угорщини. Як і законодавство Російської імперії, законодавство Австро-Угорщини, зважаючи на територіальні обмеження новизни, допускало видання привілею вже на заявлені в інших країнах відкриття, винаходи. Новизна винаходу регламентована в порівнянні з наявними описами й виданими привілеями. Закон регулював обмеження щодо патентування окремих продуктів. Не підлягали патентуванню продукти тютюнового виробництва, сіль, порох, харчові й смакові речовини, ліки, засоби дезінфекції та способи їх виготовлення.

Закон 1897 р. окреслював достатньо широке коло суб'єктів прав на винаходи: винахідники, правонаступники, роботодавець, працівник. Зміст прав кожного із них залежав від творчого, фінансового, організаційного внеску у створення винаходу. Безпосередньо винахідником уважали першого заявника, якщо інше не було передбачене угодою з роботодавцем. В останньому випадку згідно з § 5 винахідник мав право на матеріальне заохочення. Водночас охороняли права не тільки винахідника, а й першокористувача. Відповідно до § 9, це була особа, яка на момент подання заявки використовувала винахід або підготувалася до такого використання. Першокористувач мав право вимагати від власника патенту визнання його прав. Законодавство надавало власникові патенту широкий спектр виключних майнових прав щодо використання запатентованого винаходу. Зміст таких прав описаний у § 8. Виключні права полягали в комплексі можливих способів застосування (виготовляти, застосовувати, продавати,

передавати). Австрійський закон передбачав надання дозволу на користування привілеєм (Lizenzzvang) [154, с. 67]. В. Катков зазначав, що «подане в законах обох імперій положення про можливість за необхідності надавати ліцензію на винахід є способом обмеження монопольних прав патентовласника». В умовах загальної промислової відсталості обох імперій це було вимушеним кроком, зорієнтованим на якомога ширше запровадження технологій, оскільки більшість привілеїв видавали саме іноземцям [154, с. 71]. Якщо патент стосувався певного процесу, охорону надавали й предметам, виготовленим за допомогою цього процесу.

Надання виключних прав винахідникам стало істотним кроком у розвитку патентної системи Австро-Угорщини. Закон регламентував загальні терміни чинності патенту, що становили 15 р. із моменту публікації відомостей у спеціальному виданні «Патентні відомості» [81]. По суті, термін відраховували від дня оприлюднення, натомість в інших країнах, зокрема в Німеччині, Франції, із дня подання заявки, а в Росії – із дати підписання [154, с. 202]. Пріоритет фіксували з дня подання заявки. Мито під час подання заявки становило 30 крон; 40 крон – за перший рік чинності патенту. Надалі сума мита за підтримку чинності патенту зростала. Наприклад: за сьомий рік чинності патенту мито становило – 160 крон, а за 15-й – 680 [366, с. 21]. Новацією законодавства стало створення патентного реєстру, де відображено всі дії щодо можливого передання патенту (§ 23). З огляду на наявність у власника патенту широкого спектру майнових прав, патент міг бути об'єктом низки правочинів, зокрема ліцензійного договору, застави, успадкування. Цікавим було те, що успадковувалося як право на одержаний патент, так і право на отримання патенту.

Австро-угорським законодавством передбачене надання тимчасової правової охорони винаходу, експонованого на виставці. Відповідно до спеціальної інструкції від 15 вересня 1898 р., організатори виставки могли просити про надання спеціальним привілеєм тимчасової охорони експонатам. Якщо уряд погоджувався на надання такого привілею, то про це повідомляли

в офіційній газеті (§ 1). Експонати отримували в цьому випадку тимчасову охорону на «увесь час виставки, плюс 3 місяці (§ 6 закону), якщо в цей проміжок часу буде подано прохання про видання привілею, то така заявка вважалася зробленою у момент доставки винаходу на територію виставки» (§ 2) [250, с. 134].

Виключні права патентовласника щодо його винаходу могли бути обмежені повністю або частково з обов'язковою компенсацією. Перелік підстав для обмежень був уміщений у § 15. Як і в Російській імперії, набула чинності обов'язковість упровадження винаходу, для цього планували трирічний термін, після закінчення якого патент анулювали [366, с. 21]. Такий підхід аргументований технічною відсталістю Австро-Угорщини, а обов'язковість упровадження винаходу вможливлювала її подолання.

Основу видання патенту становили процедури розгляду винаходу щодо новизни й патентоздатності. Після закінчення розгляду в разі позитивного результату опубліковували відомості про заявлений винахід. Протягом двох місяців заявку з усіма додатками подавали для загального ознайомлення. У цей період допускали виправлення креслень і малюнків. За надання можливості виправлення стягували плату в розмірі 10 крон. На цей період винаходу надавали тимчасову правову охорону. У зазначений період було передбачене опротестування заявки. Такий підхід законодавця давав змогу збільшити патентну чистоту винаходу [366, с. 21]. Якщо не надходило заперечень, патентне відомство видавало патент.

За навмисне порушення прав патентоволодільця було передбачене покарання у вигляді штрафу в розмірі від 500 до 2000 злотих або арешт від 3 місяців до 1 року. Закон 1897 р. містив положення стосовно діяльності патентного відомства, патентного суду, патентних повірених (розділ II). Патентне відомство працювало у Відні, його членів, зокрема й голову, призначав імператор за поданням міністра торгівлі. Патентний суд був вищою інстанцією, що розглядала апеляції на рішення відділу стосовно недійсності патентів патентного відомства. До його складу належали голова

або голова сенату Верховного суду й Суду касаційного, радник Міністерства торгівлі, двоє радників двору при Верховному суді та троє радників із технічною освітою. Цікавим було положення, згідно з яким представляти інтереси сторін у патентних спорах могли адвокати, патентні повірені, працівники фінансової прокуратури та приватні техніки. Патентні повірені мали бути зареєстровані в реєстрі Патентного відомства, за що сплачували збір у розмірі 100 злотих. Їм ставили такі вимоги: 1) досягнення повноліття; 2) громадянство Австрії та проживання на її території; 3) відсутність судимості; 4) практика в Австрії протягом 2 років; 5) складання іспиту в патентному відомстві; 6) наявність диплома або свідоцтва про складання іспитів у вищій технічній школі, гірничій академії, вищій аграрній школі або на філософському факультеті університету [154, с. 35].

Патентний закон 1897 р. достатньо чітко регулював винахідницькі правовідносини. За своїм змістом, як і російське Положення 1896 р., документ був достатньо передовим нормативним актом. Він став черговим етапом у розвитку патентного законодавства на території українських земель. Подібно до російського, патентний закон Австро-Угорщини відповідав міжнародним нормативним актам, однак Імперія Гавзбургів, як і імперія Романових, не приєдналася до Паризької конвенції на момент ухвалення законів. Цей закон хоч і був яскравим прикладом правового досвіду, однак впливу на формування в подальшому нормативно-правової бази у сфері винахідництва в період становлення української державності в 1917 – 1921 рр. не мав, оскільки надалі законодавство українських земель формувалося на тлі російського законодавства та правової традиції. Справедливо зазначити, що патентна система Австро-Угорщини не була єдиною. Спеціальний закон в Угорщині ухвалений 7 липня 1895 р. Загальні засади охорони винаходів у межах Австро-Угорщини були однакові, проте угорський закон містив свої особливості: не підлягала патентуванню військова продукція й ліки, проте на способи їх вироблення патент видавали; опис складали угорською мовою, в Австрії – німецькою; опис подавали у

двох екземплярах, були бажаними зразки хімічних продуктів та фарб. Відрізнявся і порядок видання патенту. Перевірка новизни, на відміну від Австрії, була формальною. Відмову у виданні патенту, як правило, можна було отримати в разі очевидних ознак непатентоздатності винаходу або несплати зборів. Умотивоване оскарження рішення про видання патенту відбувалося в 15-денний термін. Термін дії патенту становив 15 років, як і в Австрії, однак плата за підтримку чинності патенту була нижчою (за 7 рік – 120 крон, а за 15 – 550, що на 40 і 130 крон менше відповідно) [366, с. 24].

Ефективність патентного законодавства засвідчує кількість виданих патентів за період із 1896 до 1900 рр.: Англія – 21 710; Франція – 11 874; Німеччина – 5 914; Австрія – 5 038; Угорщина – 3 136; Росія – 1500. За даними В. Каткова, до ухвалення Положення 1896 р. щорічно в Росії видавали близько 300 патентів на рік. До кінця 1899 р. видано 2 974 патенти. У перерахунку на 1 млн жителів показник Російської імперії був найнижчим. Англія видала 332 патенти, Франція – 306, Австрія – 197, Угорщина – 167, Німеччина – 110, Росія – 13. Загалом за період існування системи охорони винаходів в Австрії видано 98 909 патентів, в Угорщині – 17 524 [154, с. 39–40].

На території окремих українських земель, що увійшли до складу Чехословаччини, Польщі та Румунії, аналізований закон був чинним до середини 1920-х рр.

Аналізуючи систему охорони інших об'єктів інтелектуальної власності, схарактеризуємо її певні особливості. Законодавство у сфері охорони промислових зразків і засобів індустріалізації на західноукраїнських землях формувалося приблизно в ті самі часові проміжки, що й законодавство в українських губерніях, підконтрольних російській владі.

Система охорони промислових зразків в Австрійській імперії в першій половині XIX ст. не вирізнялася своєю досконалістю. Більшість відносин щодо названого об'єкта регулювали на основі імператорського патенту (указу) від 7 грудня 1858 р. Лише на початку другої половини XIX ст.

напрацьовано закон, затверджений 23 травня 1865 р. Новий закон «Про охорону зразків та моделей для промислових виробів» охороняв результати творчої діяльності, які були близькими до об'єктів авторського права, однак через свою специфіку використовувалися в торгівлі та на промисловому виробництві [481, с. 142–143; 494, с. 28–29]. Як промисловий зразок, австрійське законодавство охороняло будь-який новий, не відомий раніше малюнок, що стосувався форми промислових виробів і був придатний для відтворення (§ 10). Загальне розуміння промислового зразка було близьким до сучасного, однак промисловий зразок за тодішньою правовою конструкцією охороняли норми торгового права. Загальний термін охорони становив 3 роки [367, с. 36]. Наявність прав на промисловий зразок засвідчували спеціальним сертифікатом, дія якого продовжувалася щорічно на підставі сплати спеціального збору. Аналогічні підходи застосовували й щодо охорони товарних знаків, які, як і промислові зразки, охороняли в межах інституту торгового права, згідно з патентом від 7 грудня 1858 р. У 1890 р. в Австро-Угорщині затверджено новий закон «Про охоронні марки». Розуміння торгової марки було досить близьким до сучасного. Згідно з § 1, торгову марку витлумачували як особливі знаки (етикетки), які слугували для розрізнення товарів одного виробника та товарів іншого виробника. Порядок реєстрації торгової марки був передбачений розділом 2. Реєстрацію торгових марок проводила та ж установа, що й реєстрацію промислових зразків, а саме Торгово-промислова палата, згодом – Міністерство торгівлі. Заявник, який бажав зареєструвати торгову марку, подавав 4 екземпляри зображення торгової марки до місцевої торгово-промислової палати. Один екземпляр додавали до реєстру, що вела торгово-промислова палата. Один повертали заявникові, ще два – відправляли до Міністерства торгівлі у Відень або в Будапешт. Заявник обов'язково називав вид й особливості товару, для якого існувала торгова марка. Якщо торгову марку наносили на фаянсі чи на металі, то додатково подавали зразки товару (§ 13). На кожному зразку торгової марки зазначали день і час, коли вона була заявлена, ім'я і прізвище

заявника § 14. Вартість реєстрації торгової марки була фіксована і становила 5 флорентів. Загальний термін охорони торговельної марки був близький до сучасного та становив 10 років, із правом повторного продовження на 10 років. За повторне продовження розмір збору також дорівнював 5 флорентам (§ 15 – 16). Не всі торгові марки могли бути зареєстровані. Згідно з § 3, забороняли реєстрацію торгових марок із зображеннями імператорської родини, державних і місцевих гербів або марок, які склалися лише з букв чи з цифр. Забороненою була реєстрація видової назви товару та знаків, що суперечили суспільному порядку, вводили в оману споживачів. Використання торгової марки було не обов'язковим, однак для певних груп товарів за рішенням міністра торгівлі стало обов'язковим нанесення такого знака (§ 6). Важливий момент законодавства – дозвіл на одночасну реєстрацію кількох торгових марок одним підприємцем для певного роду товару (§ 8) [160, с. 53–54].

В основі системи, як і в Російській імперії, перебував явочний принцип. Виключні права на використання торгової марки виникали з моменту реєстрації в торгово-промисловій палаті (§ 19). Подібно до Російської імперії, торгова марка та права на неї не були предметом самостійного обігу. Вони були тісно пов'язані з підприємством як із цілісним майновим комплексом. Згідно з § 20, торгова марка могла переходити до власності іншої особи лише з підприємством. Подібний підхід був застосований і надалі на території України в радянському законодавстві з охорони торгових марок періоду НЕПу. Про передання торгової марки в реєстрі фіксували зміни, а на екземплярі, що був у власника, ставили спеціальну позначку. Вартість перереєстрації становила 5 флорентів [160, с. 55].

За часів Австро-Угорщини правову охорону надавали й комерційному найменуванню. Норми, які стосувалися комерційного найменування, були включені до торгового законодавства. Відповідно до ст. 10 «Торгового уложення», сформульоване визначення комерційного найменування: назва фірми, під якою підприємець провадить торгіву або виробничу діяльність.

Купець, який працював одноосібно, мав використовувати своє ім'я або прізвище як назву фірми (п. 11). Забороняли додавати імена та прізвища інших осіб, однак закон допускав додавання інформації про рід діяльності підприємства. Найменування підприємства переходило й у разі купівлі підприємства іншою особою за договором. Як і в сучасному законодавстві, комерційне найменування містило вказівку про організаційно-правову форму (товариство, акціонерне товариство; параграф 14). Також законодавство регулювало вимоги щодо істинності фірми й відмінності від інших. Згідно з параграфом 17, кожна нова фірма повинна мати найменування, яке не буде тотожним до наявного. Комерційне найменування мало бути внесеним до спеціальних реєстрів т. зв. «торгових списків». За невключення до реєстру закон передбачав судове переслідування та можливі штрафні стягнення в розмірі до 500 гульденів.

У законі описаний механізм захисту прав на комерційне найменування. Особа, права якої порушено, могла вимагати в судовому порядку припинення порушення та компенсацію збитків, а в разі необхідності порушник мав виплатити штраф, розмір якого зазначений вище. Розмір збитків і порядок їх виплати визначали в судовому розгляді, у разі необхідності подавали відомості про порушника або публікували повідомлення про контрафакт у періодичній пресі [30, с. 3–5, 6].

Законодавство передбачало наявність спеціальних санкцій, які застосовували до порушників прав на промислові зразки, товарні знаки та комерційні найменування. За умисне порушення виключних прав стягували штраф у розмірі від 25 до 500 злотих, згодом розмір штрафу був збільшений і становив 50-1000 крон. У разі повторного порушення розмір подвоювали або замінювали арештом на термін до трьох місяців.

За різні порушення прав на торгову марку передбачені штрафні санкції (§ 23 – 25), їхній розмір і порядок стягнення залежали від виду порушення. Згідно з § 23, за продаж або за виробництво товарів під чужими марками

стягували штраф у розмірі від 500 до 2000 флоринтів (1000 до 4000 крон¹), у разі повторного порушення (якщо не пройшло 10 років із моменту штрафу) – арешт до трьох місяців і повторний штраф у тому самому розмірі. За більш тяжкі правопорушення особа відповідала згідно з кримінальним законодавством. У § 27 зазначено, що притягнення порушника до відповідальності могло відбутися тільки з волі особи, права якої порушені. Як додаткові заходи була регламентована можливість знищення обладнання для виготовлення незаконної продукції, а також продукції з незаконно нанесеною торговою маркою. Як зауважено вище, певну категорію товарів (підакцизних) виробляли з обов’язковим нанесенням торгової марки, за її відсутність карали штрафом від 20 до 200 флоринів [160, 57].

Отже, функції, регульовані законодавством, слугували ефективним механізмом протидії зловживанням. Справедливо зауважити, що обидві імперії не приєдналися до Паризької конвенції. Щодо торгових марок між країнами діяли спеціальні міждержавні договори про взаємну охорону. Такий договір укладений 24 січня 1874 р. Сторони гарантували взаємність охорони товарних знаків і прав власників. Договір був чинним і на території Угорщини [160, с. 14–15]. У другій половині XIX ст. у Російській імперії та в Австро-Угорщині законодавство було оновлене, зріс термін охорони авторських прав. Інститут авторського права став частиною цивільного законодавства. На західноукраїнських землях активно розвивався інститут засобів індивідуалізації, уперше на законодавчому рівні були закріплені положення про комерційне найменування.

¹ У 1892 році грошовою одиницею Австро-Угорської імперії стала крона = 100 геллерам / філерам. 1 флорин / флоринт прирівнювався до 2 кронах. Карбування флорина / форинта була припинена, але флорин / форинт залишався у зверненні до 1899 року.

2.3. Модифікація окремих інститутів права інтелектуальної власності в Російській імперії та Австро-Угорщині в кінці XIX ст. – на початку XX ст.

Друга половина XIX ст. у житті Російської імперії вирізняється динамікою суспільного поступу, однак сфера авторського права, як і інші інститути права інтелектуальної власності, розвивалися достатньо консервативно. У становленні законодавства щодо авторського права фактично з 1857 р. до 1887 р. змін не відбувалося [174, с. 23].

Наприкінці XIX ст. ситуація у сфері охорони авторського права в Російській імперії суттєво змінилася. З огляду на природу авторського права та суспільних відносин, що виникали навколо творів літератури науки й мистецтва, ще в 1887 р. норми авторського права були перенесені з «Цензурного статуту» до цивільного законодавства (ч. I т. X) як додаток до примітки 2 до ст. 420 «Про право власності» й отримали назву «Про право власності на твори наук, словесності, художеств та мистецтва» [168, с. 56]. У примітці 2 зазначено: «...право власності на твори літератури та художеств, яке належить авторам, їхнім спадкоємцям або особам, яким воно передане, називається власністю літературною та художньою, а право власності на твори музичні – власністю музичною» [362]. Загалом до нормативного акта фактично були включені положення «Цензурного статуту» і законів, що регулювали сферу використання музичних творів та творів образотворчого мистецтва. Такий крок дав змогу об'єднати в межах єдиного нормативно-правового акту норми, що регулювали не тільки сферу літератури, а й музичну та художню сфери. Дія ст. 420 не поширювалася на малюнки, моделі, що містять художні елементи та відтворюються промислово, оскільки вони охороняються «Промисловим статутом» 1887 р., тому об'єктами авторського права не є [171, с. 102].

Згодом додаток до ст. 420 складався з двох частин. Перша частина регулювала охорону наукових і літературних творів, друга частина

стосувалася саме музичних творів та образотворчого мистецтва. Загалом за своїм змістом названий нормативний акт, порівняно з попередніми, не містив багато змін. У цьому законі детально регламентовані майнові права авторів. Згідно з п. 2, до авторів прирівнювали укладачів народних пісень, казок, повістей, також на рівні авторів охороняли права видавців стародавніх літописів і рукописів. Отже, коло потенційних суб'єктів авторського права було розширене. Більш докладно, ніж у попередньому законодавстві, регламентовані права на друге видання книги. У п. 3 наголошено на необхідності взаємної згоди щодо передруку видавця й автора за умови, якщо між ними не був укладений договір. Новелою стала регламентація порядку укладення договору між автором і видавцем. Ці договори оформляли лише відповідно до нотаріальних правил. Зазнали розширення права авторів стосовно передруку книги. Такий передрук дозволили за умови суттєвого перероблення твору, водночас видавці періодичних видань могли отримали право на вільний передрук малих за обсягом творів (п. 7). Не був заборонений авторам передрук творів в інших виданнях за умови, що такі дії не суперечили угоді з видавцем [171, с. 111].

Порівняно з попереднім законодавством, положення, що регулювали порядок передруку листів, питань контрафакції, термінів охорони, залишилися без змін. Натомість новацією була деталізація порядку вільного використання творів за умови наявності покликань. Відповідно до п. 15, покликання на книгу не вважали самовільним використанням за умови, якщо виписано не більше як третина твору та якщо тексту твору вдвічі більше, ніж тексту, на який роблять покликання. Забороняли переклад книги з уже перекладеного видання, такий твір уважали контрафактом, якщо дві третини перекладу збігалися з наявним перекладом. Попри те, що норми авторського права були вилучені з «Цензурного статуту», згідно з п. 21, друк книги без дотримання правил забороняли, а права на таку книгу втрачали.

У контексті творів мистецтва законодавство оперувало терміном «художня власність», що охоплював твори образотворчого мистецтва та

суміжних із нею галузей. Не змінилися й підходи та процедура реєстрації творів мистецтва, що була загальнообов'язковою. Законодавство обмежувало майнові права авторів творів образотворчого мистецтва (п. 31 – 34). Твори, викуплені урядом, можна було копіювати без дозволу художника. Те саме стосувалося творів, виконаних на замовлення приватних осіб. Ці твори художник міг розповсюджувати лише з дозволу власників. Новелою було включене до п. 38 поняття плагіату в живописі та скульптурі. Сутність плагіату полягала в точному копіюванні сюжетів, фігур твору [171, с. 127, 128].

Характерною рисою законодавства було те, що в ньому немайнові та майнові права авторів виписані не достатньо чітко, у законодавстві не зазначені права авторів, а названі дії, заборонені щодо твору. До музичних творів забороняли видавати ще не опубліковані твори, видавати чужий музичний твір, виконаний публічно, перекладати твір, написаний для одного інструмента, для оркестру, друкувати чужі п'єси зі зміною акомпанементу (п. 42). На підставі сучасної термінології умовно можна виокремити право на оприлюднення й опублікування твору, право на збереження цілісності твору.

Автор міг дозволяти чи забороняти виконання твору або його частини. Законодавство допускало запозичення ідеї твору, за умови, коли її змістове наповнення суттєво відрізнялося від оригіналу, в інших випадках запозичення вважали контрафакцією (п. 44, 45).

Музичні твори, які надруковані за кордоном або права на які були відступлені, обмежували в друці на території Російської імперії [171, с. 134, 135]. Порухені права правовласники могли обстоювати в судовому порядку, загальні засади якого щодо авторських прав схарактеризовано в «Статуті цивільного судочинства» (ст. 217, 1040 – 1042). За привласнення літературних, наукових і музичних творів передбачено кримінальну відповідальність (ст. 1683–1685) у «Статуті кримінальному». Санкції, регламентовані названими статтями, були різні, порушник міг бути

відправлений у заслання, оштрафований та ув'язнений до восьми місяців [171, с. 138–141].

Наприкінці XIX ст. дедалі нагальнішою ставала потреба в ухваленні нового закону про авторське право, який би відповідав вимогам часу. У зазначений період змінилося ставлення до авторських прав і в наукових колах. На думку Г. Шершеневича, основною метою авторського права мав стати матеріальний складник забезпечення авторів. «Задля цього закон повинен надавати виключне право автора в користуванні твором» [465, с. 11]. Зазначений підхід у подальшому був утілений у законодавстві. У 1897 р. Державна рада ухвалила рішення негайно розпочати розроблення нового закону, однак такий закон був затверджений лише в березні 1911 р. Документ був названий як положення «Про авторське право від 20 березня 1911 р.». Під час його розроблення законодавцем узято до уваги тогочасний передовий світовий і європейський досвід.

У законі була закріплена теорія виключних авторських прав. Водночас простежуються елементи колись панівної у Російській імперії традиції ставлення до інституту авторського права як до різновиду права власності. Доказом цього є те, що права авторів оголошували літературною власністю, яка могла повністю відчужуватися на весь термін охорони авторських прав насамперед видавцями, які купували майнові права.

У Законі 1911 р. уперше на законодавчому рівні класифіковано широке коло об'єктів, які підлягали охороні авторським правом відповідно до галузей творчої діяльності. Згідно зі ст. 1 до них належали такі: 1) літературні твори – як письмові, так і усні (промови, лекції, реферати, доповіді, повідомлення, проповіді тощо); 2) музичні твори, зокрема музичні імпровізації; 3) художні твори (живопис, гравірування й інші види графічного мистецтва, архітектури); 4) фотографії та подібні їм твори. Коло об'єктів, окреслених у ст. 1 закону, було досить широким. Новацією стало включення фотографічних творів до переліку в одному нормативному акті з іншими об'єктами авторського права. Закон «Про авторське право» (ст. 2)

регламентував виключність права автора щодо можливостей використання власного твору [168, с. 740–743]. Увівши до переліку твори архітектури («зодчества»), законодавець чітко закріпив самотійність зазначеного об'єкта та відмінність від інших мистецьких творів [78, с. 3].

У Російській імперії до початку XX ст. авторське право на твір виникало в особи з моменту опублікування; твори, видані за кордоном, правову охорону не отримували [115, с. 181]. Для адаптації російського законодавства до європейського, ст. 4 Закону 1911 р. затверджувала, що авторське право визнане й стосовно неопублікованих творів і творів, опублікованих за кордоном, за усіма авторами та їхніми правонаступниками, незалежно від підданства. Закон 1911 р. чітко витлумачував поняття співавторства (ст. 5). Розрізняли подільне й неподільне співавторство (ст. 15). Законодавцем окреслене коло спадкоємців, до яких може перейти авторське право (ст. 6), описані терміни охорони авторських прав (ст. 11, 12) [95, с. 9–12].

Згідно зі ст. 17 Закону, протягом п'ятдесяти років поширювалася охорона на анонімні твори або твори під псевдонімом, а відлік терміну охорони авторських прав починався з 1 січня року смерті автора (ст. 18). Вагомий поступ у розвитку інституту авторського права в Російській імперії засвідчувало розуміння юридичної природи авторського права як двоєдиного комплексу особистих немайнових і майнових прав [365, с. 1–4].

З ухваленням закону вперше на нормативному рівні в Російській імперії визнано право на авторське ім'я, що передбачало використання твору під власним іменем, під псевдонімом або анонімно. Законом було закріплене право автора на недоторканність твору, що полягало в недопущенні без згоди автора або його спадкоємців видавати чи використовувати твір із будь-якими змінами (ст. 20). Під час використання твору або його частин необхідно було зазначати ім'я автора та джерело запозичення (ст. 19) [168, с. 759].

Закон 1911 р. (ст. 37) окреслював коло об'єктів, які не охороняються авторським правом. До переліку включено: закони, урядові розпорядження,

постанови законодавчих установ, суспільних зібрань і матеріали, на яких ці закони, розпорядження й постанови ґрунтовані, а також рішення судових установ.

Важливим нововведенням, закріпленим у Законі 1911 р., стало право перекладу, що існувало за умови зазначення на титульному листі або в передмові про збереження за автором цього права. Виключне право перекладу зберігалось за автором протягом 10 років із моменту публікації оригіналу, за умови друку перекладу протягом 5 років із цього ж часу (ч. 2 ст. 33).

Коло прав автора з використання твору теж розширилося. Зокрема, уперше наголошено, що перероблення оповідального твору в драматичну форму або навпаки допускають лише зі згоди автора чи його спадкоємців (ст. 31). Що стосується художніх творів, то виникнення авторського права на них у попередньому законодавстві залежало від реєстрації цих творів [113, с. 24].

Згідно із Законом 1911 р., художникові належали всі права на його твір. Купівля твору в художника не переносила на покупця твору авторського права власне на твір, якщо це не обумовлювали в договорі. Авторське право художника на твір не було виключним. Ст. 52 регламентувала, що право виставляти, відтворювати й розповсюджувати портрети та бюсти, створені художником, належить особам, із яких написаний портрет або бюст та їхнім спадкоємцям [168, с. 741–777].

Відповідно до ст. 42 Положення 1911 р., композитори отримали виключні права перекладати свої твори на один чи на кілька голосів, інші тони, окремі інструменти або на оркестр. Крім того, автори отримали право перекладу власних творів на механічні інструменти (фонографи, грамофони). Однак це право обмежували в тому, що композитор, який почав виготовляти грамофонні платівки, зобов'язаний був видавати дозволи всім охочим. Якщо композитор не міг дійти добровільної згоди з особою, яка хотіла отримати ліцензію, то таку ліцензію надавав суд у примусовому порядку [251, с. 9–10].

Також у законі зазначено, що публічне виконання музичних творів без згоди композитора можливе, якщо воно відбувалося: 1) не для отримання матеріальної вигоди; 2) під час народних гулянь; 3) для збору коштів на добродійність; 4) виконавці не отримували винагороди. Такі музичні твори, як романси, ораторії, симфонії, не могли бути виконані публічно без згоди композитора за умови, що він на кожному екземплярі твору застеріг це своє право (ст. 48).

Як зауважено вище, у законі серед кола об'єктів, які охоронялися авторським правом, названі фотографії. Для них закон створював певні формальності, які не застосовували до інших форм художньої творчості: фотографія не могла бути анонімною, на ній повинні бути подані ім'я, прізвище, адреса фотографа та рік видання. Авторські права фотографів захищали тільки у творах, зроблених фотографічним, механічним або хімічним способом. Термін охорони фотографічних творів тривав 10 років, для особливо цінних збірок фотографічних творів, що мали культурну та історичну цінність, – 25 років [251, с. 10].

Отже, у другій половині XIX – на початку XX ст. у законодавстві Російської імперії з охорони авторського права сталися істотні зміни. Норми з авторського права, зважаючи на характер відносин і специфіку об'єктів, перейшли з кримінального законодавства до цивільного. Закон 1911 р. – суттєвий крок у розвитку законодавства у сфері авторського права в Російській імперії та спроба адаптації його до світових стандартів [107, с. 85].

Сучасні науковці оцінюють Закон 1911 р. неоднозначно. Зокрема, Є. Греков зазначав, що Положення містило передові досягнення європейської юридичної науки з відображенням традиційного для російського авторського права більш низького рівня охорони авторських прав [53, с. 31]. Водночас не можна погодитися з такою думкою, оскільки норми Положення 1911 р. підготовлені на високому рівні юридичної техніки й відповідали положенням Бернської конвенції. В окремих аспектах, а саме щодо права перекладу, вони були досконалішими, ніж законодавство Австро-Угорщини.

Новий закон про авторське право на твори літератури, мистецтва та фотографії ухвалений 1895 р. На думку І. Й. Бойка, на цей закон істотно вплинули принципи, регламентовані саме в Цивільному кодексі 1811 р. [20, с. 94]. Він складався з 5 загальних розділів та 68 параграфів: 1) загальні положення, 2) зміст авторського права, 3) термін правової охорони; 4) охорона авторського права; 5) прикінцеві положення [83, с. 43]. Згідно з § 1, дія цього закону поширювалася на твори літератури, мистецтва та фотографії. Крім традиційних об'єктів авторського права, закон охороняв усні твори як такі (§ 4), проте певні усні твори не охоронялися. Перелік об'єктів авторського права був досить широкий. Також у документі деталізовано твори образотворчого мистецтва, серед яких виокремлювали картини, скульптури, гравюри, креслення, плани архітектурних робіт, однак архітектурні об'єкти визнавали самостійними об'єктами авторського права, що не належить до художніх творів [168, с. 179, 205]. Закон містив перелік об'єктів, що не охоронялися авторським правом (§ 5): офіційні документи, видані органами влади, промови, виголошені на публічних зборах, прес-інформація, оголошення, інструкції про застосування виробів. Авторське право на твір, опублікований анонімно чи під псевдонімом, отримував видавець. Уперше з'явилися норми, що регулювали відносини співавторства. У § 7 наголошено, що авторське право на твір, підготовлений у співавторстві, належало всім співавторам, які могли розпоряджатися твором лише за спільною згодою. Непорозуміння, що виникали між авторами, розглядали в судовому порядку. У законі витлумачене поняття складеного твору та його суб'єкта (упорядника). Так, авторське право на складені твори (збірники) належало упорядникові, а на твори, що входили до складеного твору, їхнім авторам (§ 8). Була закріплена презумпція авторства (§ 10) [83, с. 43].

До кола окремих об'єктів авторського права входили фотографічні твори, авторське право на які містило право публічного показу, виготовлення відбитків та їх продаж. Визнання фотографії як окремого об'єкта авторського права відбулося на 16 років раніше, ніж у Російській імперії. Для виникнення

авторських прав на фотографію необхідно було зазначити відомості про виконавця: прізвище, адресу фірми та рік появи відбитка. Авторське право на фото, замовлене за оплату, належало замовнику, а термін правової охорони фотографій становив 10 років із моменту виготовлення першого відбитка (§ 48). [83, с. 43–44]. Аналогічний термін охорони твору затверджений і в російському законодавстві

Австрійське законодавство 1895 р. містило норми, які забороняли друк збірок особистих листів без згоди автора або його спадкоємців (§ 24). Однак таке листування підлягало охороні за загальним правилом згідно з § 4, за яким до авторського права належали всі літературні твори, зокрема листи, якщо вони відповідали вимогам до об'єктів авторського права [168, с. 139]. Я. Конторович достатньо критично оцінював це положення законодавства, вважаючи, що листи, які містять ділову або суто особисту інформацію, бути об'єктами авторського права не можуть [168, с. 140].

Досить докладно були врегульовані авторські права на музичні твори (§ 31 – 36). Натомість нічого не згадували про твори архітектури та містобудування, лише зазначали, що охороняють проекти й плани.

Відповідно до § 22 Закону 1895 р., правову охорону надавали назві твору. У тогочасній правовій думці серед авторських прав визнавали лише майнові права, серед них – право опублікування та право публічного виконання (§ 23). Варто зазначити, що § 10 вимагав називати на афішах автора твору, покладеного в основу спектаклю. На цій підставі можна говорити про те, що в законодавстві все ж було закріплене право на ім'я [83, с. 45]. Щоправда, це закріплювалося не безпосередньо, а опосередковано. У цьому аспекті російське законодавство вигідно відрізнялося від австрійського. Річ у тому, що істотним недоліком австрійського законодавства про авторське право була відсутність норм, які захищали інші особисті немайнові права творців [107, с. 86].

Водночас суттєвим недоліком австрійського законодавства про авторське право була відсутність норм, які б захищали інші особисті

немайнові права творців. У законі 1895 р. регламентований термін охорони авторського права: протягом усього життя автора та 30 років після його смерті [95, с. 52]. Якщо твір виданий у співавторстві, то авторське право відраховували зі смерті останнього із співавторів (§ 43). На твори, видані анонімно чи під псевдонімом, право діяло 30 років після виходу твору. Щодо правонаступників, то авторське право було чинним 30 років після розкриття справжнього імені автора в Міністерстві торгівлі [236, с. 157].

У підсумку зазначимо, що законодавство Австро-Угорщини й Російської імперії формувалося під впливом передового європейського та світового досвіду. Загалом Закон 1911 р. був істотним кроком у процесі розвитку законодавства у сфері авторського права на підконтрольних Російській імперії українських землях та спробою адаптації його до світових стандартів і положень Бернської конвенції. На західноукраїнських землях був чинним Закон «Про авторське право на твори літератури, мистецтва та фотографії від 1895 р.», положення якого здебільшого відповідали Бернській конвенції. Принципових відмінностей у законодавстві Російської імперії та Австро-Угорщини у сфері охорони авторських прав не було. Однак можна стверджувати, що Австро-Угорщина почала реформування законодавства в галузі охорони авторського права до світових стандартів на 16 років раніше, ніж Російська імперія.

Положення 1895 р. уможливлювало передання майнових авторських прав за відплатою або без неї. Також допускали укладення договорів на ще не створені твори (16 – 17), передання прав на ще не написані твори спадкоємцям (§ 15) [236, с. 156].

Нове законодавство детально регулювало порядок використання творів та підстави й умови застосування санкцій за порушення авторських прав. На відміну від законодавства Російської імперії, де відповідальність за порушення авторського права регламентована нормами цензурного та кримінального статутів, положення про відповідальність порушників були передбачені безпосередньо в авторському законодавстві. Цікавим було те, що

Австро-Угорщина – єдина держава, але штрафи в Австрії та в Угорщині були різними. За австрійським законодавством, штраф за порушення авторського права сягав від 25 до 1000 флоринів або міг бути замінений на ув'язнення від одного тижня до 6 місяців. Натомість угорським законодавством передбачений штраф у розмірі від 10 до 2000 флоринів або арешт на термін від 1 до 6 місяців. Для малозабезпечених санкцією було ув'язнення з розрахунку 10 флорентів – 1 день. Справедливо зазначити, що законодавство більшості європейських країн містило аналогічні підходи й механізми до застосування санкцій. Для порівняння: за бельгійським і швейцарським законодавством санкція передбачена в розмірі 2000 франків, а в разі порушення могла бути подвоєна [170, с. 83–84]. Законодавство Австро-Угорщини регламентувало систему, що застосовували за менш суттєві порушення, ніж контрафакція. Так, штраф у розмірі від 5 до 100 флоринів стягували з порушників правил цитування. Карали й за цілеспрямоване незазначення автора під час випуску його твору у світ. Схожі санкції застосовували за розміщення імені автора на примірнику контрафактного твору. Окремим параграфом затверджена відповідальність за розпорядження фотографією без згоди особи, зображеної на ній або її спадкоємців (§ 52). Законодавство регулювало механізм компенсації моральних збитків. Згідно з § 57, рішення про відшкодування ухвалював суд, а розмір заходів і механізм компенсації моральної шкоди визначали за результатами судового розгляду.

Аналіз викладеного матеріалу дає підстави стверджувати, що на початку XX ст. у межах обох імперій помітна тенденція до вдосконалення саме інституту авторського права. Особливо це виявлялося на прикладі Російської імперії. Загалом можна констатувати тенденцію до збільшення суб'єктивних авторських прав. Уважаємо, що законодавство обох імперій рухалося в напрямку відмови від пропріетарного розуміння результатів творчості до утвердження теорії виключних прав, яку в кінці XIX ст. обстоювала більшість наукових кіл.

Висновки до розділу 2

На підставі аналізу російської та австро-угорської моделі правового регулювання сфери інтелектуальної власності зроблено низку висновків.

Початок формування законодавства у сфері інтелектуальної власності на території українських земель датований початком XIX ст., коли в межах права інтелектуальної власності формувалися інститут авторського права, патентного права, інститут охорони промислових зразків та засобів індивідуалізації товарів і послуг.

У Російській імперії сферу авторського права регулювали положення цензурного законодавства, яке в першій половині XIX ст. належало до інституту кримінального права. На території українських земель, що входили до складу Австро-Угорщини, авторське й винахідницьке право після ухвалення Цивільного кодексу включені до сфери цивільного права. У законодавстві обох імперій з'являється низка нововведень, чітко окреслений поділ особистих немайнових і майнових прав. На законодавчому рівні зафіксовано поняття контрафакції, визначено рівень відповідальності за неї. Констатуємо консервативність положень авторського законодавства, що в основній суті залишилося без змін. Варто назвати його деякі позитивні риси. Після виходу нової редакції законів Російської імперії в 1857 р. зафіксовано початок еволюції авторського законодавства, яке постійно доповнювали, у ньому динамічно збільшували терміни охорони об'єктів авторського права до 50 років, звертали посилену увагу на боротьбу з плагіатом. До об'єктів авторського права були додані фотографічні твори, які тоді вважали художньою власністю. Це свідчить про розуміння законодавцем специфіки та природи створення фотографічного твору.

У період із 1828 р. до 1911 р. у Російській імперії не було комплексного підходу до розуміння єдиної природи об'єктів авторського права, це підтверджує тривалий поділ у законодавстві об'єктів авторського права на літературну та художню власність. Російська імперія у сфері охорони

авторського права не відставала від європейських країн. Ухвалений у 1911 р. новий закон про охорону авторського права суттєво змінив ситуацію, наблизивши російське законодавство до сучасного. Його норми практично відповідали положенням Бернської конвенції 1886 р.

Австро-угорське законодавство у сфері авторського права, представлене на українських землях, мало свої особливості. В австро-угорському законодавстві, як і в російському, об'єкти авторського права витлумачували як різновид права власності. Відмінністю від російського законодавства стали різні терміни охорони, оскільки в законодавстві Австро-Угорщини вони були диференційовані. Загальний термін охорони становив 30 років, а на окремі об'єкти міг сягати 50 років. Після затвердження 1895 року нового законодавства були більш деталізовані об'єкти авторського права. Недоліком цитованого закону вважаємо відсутність визнання немайнових прав. Паралельно розвивалося й патентне законодавство, однак в Австро-Угорщині патентний закон, що мав загальнодержавний характер, був ухвалений у 1952 р. У Російській імперії такі закони були чинними з 1812 та 1833 рр. Позитивний досвід, запроваджений у Російській імперії, пов'язаний з обов'язковим уведенням патенту. Австро-угорська модель охорони права інтелектуальної власності формувалася в межах європейських правових традицій. На такому тлі констатовано більш швидку зміну привілейної форми охорони винаходів на патентну саме в Австро-Угорщині. У Російській імперії, попри зафіксований у законодавстві термін «привілей», на кінець XIX ст. він фактично мав значення патенту. Після ухвалення в Російській імперії Положення 1896 р. система охорони винаходів набула сучасних рис, а загальна система охорони інтелектуальної власності загалом нічим не поступалася європейській.

Формування інституту охорони промислових зразків у законодавстві обох імперій розпочалося паралельно, із несуттєвими відмінностями. Саме в законодавстві обох імперій з'являється чітке окреслення об'єкта промислового зразка, виокремлені критерії охороноздатності. Незважаючи на

близькість до об'єктів авторського права, російське законодавство, на відміну від австрійського, до автора промислового зразка застосовувало термін «винахідник».

Схожими були підходи до охорони товарних знаків. Як в одній, так і в іншій імперії названі об'єкти підлягали регулюванню нормами торгового законодавства. У законодавстві Австро-Угорщини вперше відображена охорона фірмового найменування як засобу індивідуалізації суб'єкта господарської чи комерційної діяльності, також описані критерії істинності фірми й відмінності від інших.

РОЗДІЛ 3

АЛЬТЕРНАТИВНІ МОДЕЛІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1917 – 1939 РР.)

3.1. Заходи республіканських урядів УНР зі становлення та розвитку національного законодавства у сфері інтелектуальної власності

Лютнева революція 1917 р. виявилася переломним моментом у долі багатьох народів Російської імперії, передусім українців. Вона активізувала не тільки загальнодемократичний, але й національно-визвольний рух на території колишньої імперії Романових. Уперше за багато років в українського народу з'явилася можливість утворити власну державу. 3 березня 1917 р. у Києві проголошено Українську Центральну Раду, яка від перших днів діяльності стала набувати статусу законодавчого органу. У червні після ухвалення Першого універсалу Центральна Рада сформувала перший український уряд – Генеральний Секретаріат. У своїй внутрішній політиці Центральна Рада та Генеральний Секретаріат ішли у фарватері дій і заходів Тимчасового уряду, що зумовлене насамперед політичною позицією Центральної Ради. Її лідери визнавали за Тимчасовим урядом статус загальноросійського, а себе позиціонували як національний, місцевий уряд, що підпорядковується центральному. На території українських губерній, на які поширювалася влада Центральної Ради, чинним було законодавство Тимчасового уряду. Чинним залишалося й законодавство, що регулювало сферу інтелектуальної власності. У ніч із 25 на 26 жовтня 1917 р. у Петрограді до влади прийшли більшовики. За таких умов Українська Центральна Рада відмовилася від попередньої тактики та стратегії в економічній і зовнішній політичній діяльності. 7 листопада 1917 р. Центральною Радою проголошений III Універсал, змістом якого, попри інше, передбачена трансформація Генерального Секретаріату в реальний

виконавчий орган влади в Україні, а також контроль над сферою промисловості та виробництва.

Державні органи Тимчасового уряду на території України припинили своє існування. Жовтневі події в Петрограді українськими політиками були засуджені, більшовицькі ради на території УНР не визнавалися за легітимні органи влади. Тому перед Центральною Радою і Генеральним Секретаріатом постало нагальне питання формування власної фінансової, податкової системи і налагодження власної промислової політики. Зважаючи на складність політичних подій, загалом у період 1918 – 1920 рр. на територіях, підконтрольних національним урядам, у сфері інтелектуальної власності продовжувало діяти дореволюційне законодавство.

22 січня 1918 року Українська Центральна Рада IV Універсалом проголосила незалежність Української Народної Республіки. Згідно з Універсалом, вищим виконавчим органом УНР стала Рада Народних Міністрів, пріоритетним завданням якого обране відновлення промисловості держави [32, с. 103]. Відродження й розвиток промисловості планували доручити Народному міністерству торгу і промисловості, для розміщення служб якого 26 січня реквізовано приміщення Київського відділення Руського технічного товариства по вул. Столипінській [391, с. 5]. Серйозною перешкодою на шляху становлення української системи охорони промислової власності була війна УНР із більшовицькою Росією, що призупинила розпочаті урядом зміни. До евакуації з Києва 25 січня 1918 р. Малої Ради та Ради Народних Міністрів не вдалося зробити практичних кроків щодо реалізації положень універсалу.

3 березня 1918 р. після повернення до Києва відновлено роботу Ради Народних Міністрів, уряд УНР розпочав формування галузевих органів державного управління [389, с. 190]. Робота у сфері становлення національної системи охорони інтелектуальної власності почалася з відновлення роботи державних органів, що мали координувати діяльність у сфері створення такої системи.

У Народному міністерстві торгу і промисловості спочатку планували створити 10 департаментів, серед яких мали бути Департамент винаходів та Департамент з охорони промисловості. Проте через політичну нестабільність, відсутність фінансування та брак фахівців обмежилися створенням відділу винаходів у складі Технічного департаменту. За наказом міністра, завідувачем відділу винаходів із 10 березня 1918 р. призначено інженера Георгія Всеволодовича Родкевича [40]. У квітні 1918 р. при відділі винаходів створено Експертний комітет, штат відділу заповнений службовцями [391, с. 5; 389, с. 327–335]. Провідні фахівці Технічного департаменту та відділу винаходів були інженерами, однак продовжити справу, розпочату урядовцями, відділу винаходів не вдалося через зміни влади та проголошення Української Держави, яка обрала іншу модель розвитку. Варто зазначити, що за доби УНР періоду Центральної Ради робота проходила лише в царині створення органів, які мали опікуватися сферою промислової власності. Спроб узяти під контроль відносини у сфері авторського права не зафіксовано. Аналіз архівних документів засвідчує, що першорядним завданням був контроль над сферою промислової власності. Центром видання охоронних документів повинні були послугувати установи в Києві, а не в Санкт-Петербурзі. Також у зазначений період із боку влади були відсутні спроби будь-яких законодавчих змін у сфері промислової власності та авторського права. На нашу думку, це можна пояснити існуванням нагальніших проблем, які необхідно було розв'язати, зокрема питань війни та земельної проблеми. Продовження початих змін мало відбуватися після відновлення УНР Директорією.

14 грудня 1918 р. гетьман П. Скоропадський зрікся влади й виїхав за кордон, передавши владні повноваження Голові Кабінету Міністрів С. Гербелю, який одразу після прибуття до Києва Директорії передав останній усі урядові справи та Скарбницю Української Держави [368, с. 321–323]. Прийшовши до влади, Директорія оголосила себе правонаступницею УНР доби Центральної Ради. Відновлена Директорією УНР перебувала у

складній зовнішньополітичній ситуації. Уже на початку січня 1919 р. більшовицькі війська розпочали масований наступ на території України проти сил Директорії, яка в цих умовах надто довго не хотіла розуміти, що РСФРР веде з нею справжню війну, підтримувану більшовицькими силами всередині України. Маючи соціалістичну програму, багато в чому схожу на ту, яку реалізовувала РКП(б), Директорія УНР намагалася порозумітися з московським урядом. Однак ці спроби були марними. Територія, контрольована Директорією УНР та її урядом, постійно зменшувалася. Уже в лютому 1919 р. українська влада залишила Київ, не маючи військової змоги обороняти місто. Територіальна, матеріальна і людська база Директорії УНР невпинно зменшувалася, ускладнюючи можливості для проведення зваженої і послідовної політики. Своєю декларацією 26 грудня 1918 р. Директорія відновила закони, що діяли за часів Центральної Ради [93, с. 86]. Процес становлення державної системи охорони інтелектуальної власності продовжився за тими самими принципами, що й за Центральної Ради.

Показовим є те, що робота у сфері охорони авторського права та промислової власності практично не стосувалася змін у законодавстві. Авторські правовідносини регулювало Положення 1911 р. У сфері промислової власності провідними залишалися Положення 1896 р. «Про винаходи та вдосконалення», Положення «Про товарні знаки та промислові зразки». Фактично в основі правового регулювання, як і за часів Гетьманату, перебувало старе імперське законодавство.

Водночас можемо говорити про спроби створити власну модель охорони інтелектуальної власності. Як і за попередніх урядів, система охорони авторського права знову опинилася поза увагою. Основний акцент був зроблений на становленні системи охорони винаходів промислових зразків і товарних знаків. На початковому етапі діяльності помітне правонаступництво у винахідницьких органах.

Уряд Директорії, як і за Центральної Ради, складався з міністерств, які поділяли на департаменти та відділи. При Міністерстві торгу і промисловості

продовжував діяти Фабрично-заводський департамент, сформований за Гетьмана, до його складу входив відділ винаходів. Уже в перші дні роботи, 20 грудня 1918 р., новопризначений комісар Міністерства торгу і промисловості УНР І. Чопівський видав наказ про звільнення урядовців, прийнятих на службу за Гетьманату (із 29 квітня до 15 грудня 1918 р.). Такі кадрові зміни стосувалися й відділу винаходів, проте деякі фахівці, зокрема начальник відділу винаходів Г. Родкевич, працювали до кінця січня 1919 р. [391, с. 31]. Незважаючи на люстрацію, постійні переїзди з одного міста до іншого, зовнішньополітичні труднощі, до яких згодом додалися і внутрішньополітичні, діяльність департаменту, а саме відділу винаходів, не припинялася. Як і раніше, відбувався прийом заявок за попередніми правилами, що засвідчують архівні документи. Наприклад, до фабрично-заводського відділу від товариства тютюно-махорочної фабрики С. В. Володарського та Л. А. Перчика в м. Кременчук надійшло прохання про реєстрацію виключного права користування на товарний знак «Насос». Було сформульоване прохання отримати свідоцтво терміном на три роки (до 1 січня 1922 р.) [427, арк. 1]. У відповіді товариству йшлося про необхідність повторного подання зразків, охайно виконаних, без будь-яких корегувань. Також пропонували всі документи оформити лише українською мовою із зазначенням на товарних знаках ваги й вартості тютюну, покликання на ст. 240 «Уставу про акцизні збори» [427, арк. 4]. Ще одним зверненням, поданим у грудні 1918 р., була заявка про видання свідоцтва на товарний знак «Крем Бон-Тон» для змазувальних і очищувальних продуктів для взуття. У тексті наголошено на необхідності викладення матеріалів заявки та виконання напису українською мовою [426, арк. 1]. Тривала робота щодо прийнятих заявок. Влада проводила пошуки шляхів удосконалення державної системи охорони промислової власності. За Директорії УНР проблемами патентування винаходів, реєстрацією товарних знаків і «фабричних» зразків із січня 1919 р. почало опікуватися Міністерство народного господарства, у яке реорганізували Міністерство торгу і

промисловості та Міністерство продовольства. Департамент отримав назву фабрично-промисловий [54, с. 74]. У його складі працювали загальний відділ, промисловий відділ, контрольний, охорони промислової власності та охорони праці [426, арк. 4].

Зважаючи на необхідність реформування системи охорони промислової власності, влада обговорювала можливість перетворення відділу винаходів у самостійний орган. Із цього приводу начальником відділу, інженером Зеноном Горницьким була подана доповідна директорові Фабрично-заводського департаменту з пропозицією перетворити відділ винаходів у самостійний патентний уряд УНР на зразок західноєвропейських держав [406, арк. 1]. З. Горницький зазначав, що для зацікавленості винахідника в патенті певної держави необхідні два складники: можливість виробництва винаходу в цій державі (фабрик, сировини) і престиж патентної установи, яка надає патентовласникові правові гарантії. У період відродження української державності (1917 – 1920 рр.) у сфері права інтелектуальної власності на українських землях діяло законодавство колишньої Російської імперії. З. Горницький пропонував внести до нього зміни, оскільки часу на розроблення власного нового законодавства не було. Першим кроком, на його думку, мало бути перетворення відділу винаходів в окремий Департамент охорони промислової власності [406, арк. 4–5]. Цей крок, з одного боку, повинен був посилити престиж УНР в очах промислово-розвинутих країн, у яких право інтелектуальної власності відповідало міжнародним стандартам, оскільки засвідчував би усвідомлення значущості винаходів. З іншого боку, український патент міг отримати світове визнання [137, с. 233]

Оновлене Міністерство народного господарства розробило проект статуту, за яким при відомстві створювали Техніко-промислову раду, основним завданням якої стало окреслення стратегії і тактики промислового розвитку країни та охорони інтелектуальної власності. До ради, яку очолював міністр, повинні були ввійти представники міністерств, фабричних інспекцій,

наукових організацій, науково-технічних товариств, директори департаментів міністерства. Також статутом передбачене створення Комітету у справі охорони промислової власності. Питання про значущі для держави винаходи мали розглядати на Раді міністерства під головуванням міністра або його заступників, за обов'язкової участі директорів департаментів і представників, зацікавлених у винаходах відомств [54, с. 74].

Постійні чвари між лідерами Директорії УНР заважали конструктивній роботі уряду щодо налагодження функціонування державного апарату. Через це чергова Державна нарада, яка була скликана у Проскуріві, ніяких значних результатів не принесла. Члени Директорії роз'їхалися по різних містах. С. Петлюра, А. Макаренко – до Рівного, П. Андрійвський – до Станіслава, Ф. Швець – до Кам'янець-Подільського. Фактично на кінець березня 1919 р. Директорія УНР контролювала територію між лінією Сарни – Проскурів – Могилів-Подільський і річками Збруч та Буг. Проіснувавши більше як місяць, Рада Міністрів на чолі з С. Остапенком припинила виконання своїх функцій [173, с. 132–136].

Скориставшись наступом Збройних сил Півдня Росії, війська Директорії УНР на початку червня 1919 р. відновили контроль над Кам'янець-Подільським, а відтак знову продовжили державотворчу діяльність. 24 червня Міністерство внутрішніх справ затвердило інструкцію «Про тимчасову організацію влади на місцях», що мала на меті відновити чітку владну вертикаль, яка за умов постійних бойових дій погано функціонувала [173, с. 139–141, 152–153]. Водночас відновлення владної вертикалі мало вплинуло на функціонування промисловості та політику у сфері інтелектуальної власності. Будь-якої активності в досліджуваній нами сфері в архівних документах не зафіксовано. Істотного деструктиву до владно-управлінських процесів додавав і розширений бюрократичний апарат, що стояв на заваді виробленню цілісної державної політики, зокрема у сфері інтелектуальної власності. На думку В. Винниченка, така чисельність службовців вносила ще більший розлад до державного життя. Бюрократична

тяганина, постійна боротьба між собою, арешти – такою була неповна картина діяльності величезної армії чиновників [36, с. 356].

Восени 1919 р. внутрішня соціально-економічна й суспільно-політична ситуація для Директорії УНР різко загострилася. Насамперед скоротилася територія, на яку поширювалася чинність влади Директорії; по-друге, армія УНР зазнавала поразок від Червоної Армії та Збройних сил Півдня Росії; по-третє, 15 листопада 1919 р. за кордон виїхали А. Макаренко та Ф. Швець [477, с. 358–359]. Усе це засвідчило, що лідери Директорії практично не контролювали ситуації. За таких умов не доводиться говорити про виважену державну політику у сфері охорони інтелектуальної власності [114, с.100].

Проблеми правової охорони промислової власності не залишалися поза увагою уряду. У доповіді від 2 січня 1921 р. про діяльність фабрично-промислового департаменту в 1920 р. зазначено, що його діяльність обмежувалася через постійну зміну місця розташування, брак програми роботи й фахівців (іноді персональний склад обмежувався 1 або 2 особами). Робота розпочалася після переїзду до Вінниці в кінці травня, де працювали переважно над питаннями охорони промислової власності. Фахівці відділу розробили зразки охоронних свідоцтв, проект постанови про мораторій для внесення плати за привілеї на винаходи й удосконалення, отримані в Російській імперії, проект постанови про продовження чинності свідоцтв Російської імперії на товарні знаки, проект постанови про збільшення оплат, що стосувалися привілеїв на винаходи, товарні знаки, фабричні зразки та моделі. Мотиви збільшення плати пояснені в доповіді З. Горницького. Насамперед таке збільшення відбувалося внаслідок гіперінфляції і знецінення гривні. З. Горницький уважав доцільним підвищення плати в кілька разів. Згідно з проектом постанови, зростала плата за публікацію про перехід привілею до іншої особи з 25 до 250 крб.; за видання копії патенту плата збільшилася з 30 до 300 крб.

Таблиця 1. Ставки зборів за підтримку чинності патентів [406, арк. 4]

Рік чинності	Попередні ставки оплати (крб.)	Нові ставки оплати (крб.)	Рік чинності	Попередні ставки оплати (крб.)	Нові ставки оплати (крб.)
1	50	500	9	550	5500
2	75	750	10	700	7000
3	100	1000	11	950	9500
4	150	1500	12	1200	12000
5	200	2000	13	1500	15000
6	250	2500	14	2000	20000
7	300	3000	15	3000	30000
8	400	4000			

Відповідно до таблиці 1, ставки зборів зростали в 10 разів. З одного боку, таке підвищення плати за підтримку чинності привілею компенсувало рівень інфляції, з іншого – названі ставки були досить обтяжливими для власників привілею. Зазвичай, за підтримку чинності патенту після 10 р. сплачували ті особи, патент яких був комерціалізованим і приносив прибуток, однак для більшості підприємств в умовах кризи та постійної війни підвищення плати було вдесятеро обтяжливим. Також планували збільшити плату за додатковий привілей зі 100 до 1000 крб. Зростала плата й за товарний знак із 30 до 300 крб. за перший рік чинності, із 10 до 100 крб. за кожен наступний рік. Збільшеною стала вартість переписування свідоцтва на нового власника з 30 до 300 крб. Що стосувалося фабричних малюнків і моделей, вартість мала зрости з 5 до 50 крб. [406, арк. 4]. Таке підвищення хоч і було вимушеним, однак воно все ж не могло суттєво змінити сферу винахідництва. Значне підвищення засвідчує факт порівняння ставок плати за продовження чинності патенту з коштами, передбаченими на утримання фабрично-промислового департаменту, до якого входив відділ винаходів із

кошторису на травень – серпень 1920 р. Зокрема, на травень заплановано 42 000, червень – 25 тис., липень – 25 тис., серпень – 25 тис., загалом – 117 тис. [407, арк. 3-3зв]. Із цього випливає, що плата за 15 рік підтримання чинності привілею на 5000 крб. була більшою, ніж місячний бюджет департаменту. Уважаємо, що таким підвищенням держава не сприяла винахідництву, а намагалася просто наповнити бюджет з усіх джерел. Зважаючи на обставини, у яких перебувала Директорія УНР, діяльність департаменту й відділу винаходів була малоефективною. В огляді діяльності фабрично-промислового департаменту в 1920 р. зазначено, що робота відбувалася безсистемно, із перервами. Продовжено роботу над перетворенням відділу винаходів на патентний уряд за зразком західноєвропейських держав [405, арк. 1, 1зв.]. Реальне перетворення відділу винаходів у патентний уряд розпочалося після доручення міністра Н. Архипенка від 5 серпня 1920 р., однак діяльність була знов призупинена. Подальшу роботу в цьому напрямі потрібно було проводити після створення Міжнародного патентного уряду, де повинні розв'язувати питання новизни та патентоздатності винаходів і вдосконалень. Саме через ці причини було призупинене створення патентного уряду УНР. Надалі відділ винаходів залишився у складі промислового департаменту, його повноваження полягали в прийомі заявок для видання патентів на винаходи й удосконалення, вивчення новизни. Також відділ продовжував приймати фабричні зразки та товарні знаки й видавати їх на останні документи [408, арк. 21, 21 зв.].

16 серпня 1920 р. у м. Тарнові З. Горницький презентував проект постанови про Патентний уряд УНР. Постанова складалася з двох частин: перша стосувалася власне компетенції Патентного уряду, друга – патентів на винаходи та вдосконалення. Згідно з § 1, Патентний уряд мав право надавати патенти на винаходи й удосконалення, видавати охоронні свідоцтва на зразки та моделі, товарні знаки. До кадрового складу уряду повинні були увійти директор, заступник, члени-фахівці з технічних справ, юристи, технічні та

канцелярійні урядовці. Директора й заступника затверджували за пропозицією Ради Народних Міністрів очільники Директорії УНР. Членів-фахівців призначали на 5 років або пожиттєво. З. Горницький пропонував створити 4 відділи: загальноадміністративний, патентний, апеляційний та охорони ознак.

Автори проекту пропонували різні способи подання заявки. Заявник міг подавати документи як особисто, так і через патентних повірених, якими могли бути лише ліцензовані в Патентному уряді особи з вищою освітою, досвідом роботи у сфері промислової власності та які склали іспит. У проекті постанови окреслено обмеження щодо видання патентів на винаходи, які суперечили громадському порядку, моральності або «чемності». Як і в сучасному національному законодавстві, у проекті постанови наголошували на вимозі новизни винаходу. Не патентували винаходи, що містили лише несуттєві зміни до вже відомих винаходів і вдосконалень; наукові відкриття та абстрактні теорії; винаходи, на які вже видано патент в УНР, або які використовували в республіці без патенту, або які вже були описані в зарубіжній і в українській літературі. На відміну від сучасного законодавства, не можна було отримати патент на хімічні, продовольчі та смакові складники, що нині класифікують як речовини й патентують як винахід. Патентний уряд не проводив дослідження заявленого винаходу на промислову придатність. У § 19 зазначено вимогу щодо конкретизації заявником патентних вимог у формулі винаходу. В описі потрібно було зазначити особливі ознаки винаходу. До Патентного уряду заявник подавав опис об'єкта промислової власності та квитанцію про сплату зборів [83, с. 98–99].

Як і в сучасному українському законодавстві, у проекті визнане право першого заявника (§ 36). Термін дії патенту становив 15 років із моменту його підписання, у документі передбачено вимогу обов'язкового використання винаходу на території УНР протягом 3 років із часу підписання патенту (§ 37). Якщо заявник був незадоволений рішенням Патентного

уряду, він міг протягом 3 місяців оскаржити його в апеляційному відділі. У разі відповідності винаходу чинним вимогам заявникові видавали патентну грамоту від імені УНР. Інформацію про її видання публікували у віснику державних законів та у віснику Міністерства народного господарства. Патентовласник ставав правовласником виключних прав щодо користування винаходом.

У проекті регламентовано процедуру визнання винаходів секретними та державно-необхідними, зокрема тих, що стосувалися військ, флоту або мали державне значення. Для таких винаходів передбачене ведення окремого таємного реєстру.

На думку Г. Довгань, у проекті багато рис сучасного патентного права, які вміщені в національному законодавстві та міжнародних нормах [83, с. 97–100]. Фактично проект постанови мав стати першим патентним законом, основою нової національної моделі охорони промислової власності. Створення Патентного уряду потребувало багато зусиль, тому З. Горницький у доповідній записці директорів фабрично-промислового департаменту запропонував як тимчасовий захід перетворення відділу винаходів в окремий департамент. Аргументуючи свою позицію, він наголошував на недосконалості Російського патентного законодавства, яке було чинним на той час. Недоліком законодавства була слабка система експертизи та довгий період набуття патентом чинності.

Розроблення нового закону потребувало багато часу, але можна було вдосконалити російський закон без кардинальних змін, а саме: перетворити відділ винаходів у департамент охорони промислової власності з правом незалежності; окреслити необхідні для охорони винахідницької таємниці норми. На його думку, суттєвих фінансових видатків не потрібно, однак такий крок надав би значущості українському патенту перед світовою громадськістю [406, арк. 1, 13в].

У статуті фабрично-промислового департаменту, що затверджений 26 лютого 1921 р., відділ винаходів перейменований на відділ охорони

промислової власності. Статут був підписаний З. Горницьким, якого призначили директором департаменту [83, с. 101]. Основним завданням департаменту стало відновлення, підтримка й будівництво промисловості як однієї із засад незалежності держави.

До компетенції відділу охорони промислової власності входило: прийняття заявки на винаходи й удосконалення для дослідження новизни; ухвалення рішення про видання патенту; приймання фабричних зразків і моделей для охорони перед відтворенням іншими суб'єктами; розгляд заяви на затвердження товарних знаків; моніторинг справ у сфері технічної творчості.

У структурі нового департаменту передбачено створення трьох відділів: реєстраційного (реєстрація заяв, архіви, бібліотека); технічно-наукового (дослідження заявленої новизни винаходу, розв'язання спорів і непорозумінь, пропозиції щодо закупівлі винаходів з огляду на державну необхідність, завідування винахідницькими державними майстернями); охорони (виготовлення свідоцтв, патентів, редакція патентного журналу) [391, с. 34]. Згодом були затверджені штати відділу промислової власності в такому складі: 1 начальник відділу, фахівці шостого класу – 5, старший діловод – 1, діловоди – 7, помічник архіваріуса – 1, урядовці першого рангу – 3, друкарі – 3, загалом 30 осіб. Повний склад департаменту – 118 осіб, така кількість працівників зафіксована станом на 1 лютого 1921 р. (м. Ченстохова) [405, арк. 12, 12зв.]. Попри вкомплектування відділу винаходів, реальної роботи в 1921 р. відділ вже не проводив, оскільки Директорія фактично втратила контроль над більшістю українських територій [143, с. 451].

У діяльності республіканських урядів виокремлено два періоди: період Першої УНР та період УНР доби Директорії. Особливістю першого періоду є те, що на початкових етапах діяльності Центральної Ради роботу зі створення власної системи охорони інтелектуальної власності практично не проводили. Центральна Рада рухалася у фарватері дій Тимчасового уряду, ототожнюючи

себе з крайовим органом влади. Після проголошення 9 січня 1918 р. Четвертого універсалу та незалежності УНР роботи в зазначеному напрямі активізувалися. На початкових етапах була створена Урядова владна вертикаль та визначені органи влади, які мали опікуватися промисловим та технологічним розвитком, однак реальні роботи почалися тільки у квітні 1918 р. Уряд УНР розпочав створення органів, які мали опікуватися насамперед промисловою власністю. Владою створений відділ винаходів, сформовані штати. Сфера законодавства за період із січня до травня 1918 р. змін не зазнала, формально чинним лишалося імперське законодавство.

Після відновлення УНР у грудні 1918 р. ситуація дещо змінилася. У спадок від Гетьманату дісталася цілком налагоджена система державної охорони інтелектуальної власності, яка функціонувала попри імперські правові засади. Правове регулювання відбувалося на тих самих доктринальних основах, що й за часів Гетьманату.

3.2. Розвиток права інтелектуальної власності в Українській Державі гетьмана Павла Скоропадського

Прорахунки Центральної Ради у внутрішньоекономічній і зовнішній політиці вплинули на активізацію опозиційних сил. 29 квітня 1918 р. на з'їзді хліборобів, за лояльного ставлення австро-німецької військової адміністрації, П. Скоропадського проголосили гетьманом усієї України. У Грамоті Гетьмана до всього українського народу, оприлюдненій 30 квітня, повідомлено про скасування Центральної Ради та Уряду УНР, звільнення міністрів і їхніх заступників [89, с. 28].

Основним завданням для гетьмана стало наведення ладу в країні та розбудова основних державних інститутів. Тому новостворений гетьманський уряд налагодження державної політики розпочав із формування законодавчої бази. У «Законах про тимчасовий державний устрій України» від 29 квітня 1918 р. уперше на законодавчому рівні

зафіксовано правові гарантії права на творчість «Кожний може в межах, установлених законом, висловлювати і писати свої думки, а рівно розповсюджувати їх шляхом друку або іншими засобами» [73]. На початку травня 1918 р. Гетьман сформував центральний орган виконавчої влади – Раду Міністрів Української Держави [73]. До складу гетьманського уряду увійшло 15 міністерств, зокрема Міністерство торгу і промисловості, одним із завдань якого стала охорона винахідництва в Українській Державі. Уряд, розуміючи значення винахідництва для подальшого економічного розвитку Української Держави, налагоджував державну систему правової охорони інтелектуальної власності, не вдаючись до особливих законодавчих змін. Насамперед Гетьман реорганізував державні органи, що опікувалися промисловою власністю за Центральної Ради. Така реорганізація повинна була покращити ефективність роботи державних органів влади в межах чинного правового поля [114, с. 97].

Із 15 червня 1918 р. наказом Міністра торгу і промисловості скасовано технічний департамент, у структурі якого працював відділ винаходів [74]. Після ліквідації департаменту відділи ліквідованого підрозділу увійшли до фабрично-заводського департаменту, якому передавали справи з винахідництва та охорони промислової власності. Названому департаментові підпорядковувався і відділ винаходів. Кадрові ротації, які пройшли в уряді, стосувалися посадовців вищого рівня, а урядовці нижчого рівня залишалися працювати на своїх місцях. Зберігаючи фаховий потенціал уряду, влада протягом червня – липня 1918 р. провела повну переатестацію фахівців відділів. 15 липня 1918 р. урядовці фабрично-заводського департаменту Міністерства торгу і промисловості були затверджені на посадах. Директором департаменту призначили В. Свірського, а начальником відділу винаходів залишився Г. Родкевич, обраний попередньою владою.

Аналізуючи кадрові ротації в уряді, зазначимо, що Гетьман, розуміючи важливість винахідництва для Української Держави, робив акцент у

становленні державної системи правової охорони промислової власності на перевірені кадри, частина з яких працювала й за Центральної Ради.

Відповідно до статуту фабрично-заводського департаменту Міністерства торгу і промисловості Української Держави, основними обов'язками відділу винаходів була реєстрація товарних знаків, винаходів, фабричних (промислових) зразків і малюнків. При відділі винаходів працював Експертний комітет, до обов'язків якого належали розгляд заявок та ухвалення рішень стосовно них. До його складу входили штатні урядовці організаційно-технологічного відділу цього ж департаменту та фахівці окремих галузей, представлених зацікавленими міністерствами: військовим, внутрішніх справ, морським, шляхів, праці, фінансів і земельних справ. Начальник відділу міг залучати до Експертного комітету окремих фахівців для попереднього розгляду заяв із правом вирішального голосу. Саме Експертний комітет ухвалював рішення про видання охоронних документів. Кількість членів комітету була регламентована рішенням міністра торгу і промисловості залежно від необхідності. При відділі винаходів функціонувала власна канцелярія, спеціальна бібліотека, архів патентних списків, зареєстрованих марок, фабричних зразків [391, с. 11]. Після попереднього розгляду заявок Експертний комітет ухвалював рішення про видання патентів, реєстрацію торгових марок і фабричних зразків [410, арк. 2].

Державну реєстрацію винаходів, товарних знаків і промислових зразків проводили фахівці відділу винаходів, згідно із законами та правилами колишньої Російської імперії, чинність яких була тимчасово продовжена Гетьманом. Основним нормативно-правовим актом лишався «Статут про промисловість» та положення Російської імперії «Про привілеї на винаходи та вдосконалення» від 20.05.1896 р. Відповідно до ст. 1 Положення 1896 р., для охорони виключного права користування винаходами й удосконаленнями, зробленими у сфері промисловості, можна було одержати привілей. У п. 20 Положення Російської імперії про привілеї на винаходи та

вдосконалення від 20.05.1896 р. зазначено, що основним охоронним документом винаходу є патент на привілей [273, с. 7].

Отже, у тогочасному законодавстві Гетьманату, як і Російської імперії, патент уважали формою привілею, що полягав у наданні особі права виключного користування винаходом / удосконаленням [143, с. 388]. Офіційний прийом заяв про видання патентів на винаходи, фабричні малюнки, моделі й реєстрацію товарних знаків відділ винаходів розпочав 15 червня 1918 р. у складі технічного департаменту Міністерства торгу і промисловості Української Держави [411, арк. 1]. Згідно зі ст. 22, привілей (патент) надавав особі широкий спектр майнових прав: право на використання, розповсюдження, право на відчуження [273, с. 8].

Усі охочі отримати охоронний документ на винахід, товарний знак чи на фабричний зразок повинні були написати заяву за чинним зразком. Відділ винаходів підготував офіційний типографський бланк із зазначенням назви міністерства та відділу. До заяви про видання патенту на винахід необхідно було додати квитанцію про сплату збору за державну реєстрацію в розмірі 30 крб. і два примірники опису винаходу й малюнків [412, арк. 3], де чітко викладена патентна формула в описі винаходу, креслення виконані чорною фарбою, один примірник – на коленкорі або на якісному папері для креслення, другий – на прозорому перкалі, обидва розміром 13x16, 13x18 або 13x24 см. Без дотримання цих вимог заяви не реєстрували. Крім того, до заяви й опису винаходу необхідно було додати марки, які засвідчували сплату гербового збору (1 крб. за аркуш) [391, с. 12]. Із 9 вересня 1918 р. гербовий збір збільшили до 4 крб. [391, с. 13]. Зросла плата й за інші послуги. За розгляд заявки на винахід та оголошення реєстраційних свідоцтв і патентів плата зростала з 30 до 100 крб. На видатки щодо повторної експертизи з 15 до 75 крб., на видатки з оголошення про перехід прав на привілей – до 25 крб. Зростали розміри плати за видання копій привілею чи реєстрацію свідоцтва в разі втрати останнього (із 10 до 30 крб.). Влада збільшувала щорічне мито за підтримку чинності привілею на винахід чи на

вдосконалення. Якщо за перший рік чинності мито зростало з 15 до 50 крб., то за останній – із 400 до 3000 крб. [410, арк. 8–8 зв.]. Також збільшувалося мито за додатковий привілей із 20 до 100 крб. Влада піднімала розцінки й на інші об’єкти промислової власності. Зокрема, за видання або за відновлення свідоцтва на товарний знак передбачено 30 крб. за перший рік чинності свідоцтва; із 1 до 10 крб. – за кожен наступний рік. За переписування свідоцтва на товарний знак для нового власника – із 3 до 30 крб. За заявку щодо фабричних малюнків – із 50 коп. до 5 крб. за кожен рік [410, арк. 9]. Повноцінна перевірка винаходу на новизну, корисність, промислову придатність вимагала багато часу й наявності у відділі винаходів належних фахівців. На початкових етапах діяльності Гетьманату перевірку винаходів на відповідність умовам патентоздатності не проводили, також відсутня була офіційно затверджена форма патенту. З огляду на це, за Гетьманату діяла система видання так званих охоронних свідоцтв, правові наслідки видання та публікації яких наближені до сучасного поняття «тимчасова охорона винаходу» [143, с. 388]. Із моменту отримання охоронного свідоцтва особа могла, не втрачаючи прав на одержання привілею, робити повідомлення та публікації про винахід або вдосконалення, проводити його публічні випробування, приводити в дію, уступати свої права на отримання привілею, попереджати через особисті й нотаріальні заяви осіб, які порушують її права, про можливість притягнення їх до відповідальності в разі отримання привілею (ст. 8) [391, с. 13]. Департамент, видаючи свідоцтво, пропонував час для доопрацювання винаходу, а також для уточнення матеріалів заявки. Зокрема, О. Євдокімову та Г. Корнієнку, які подали заявку від 7 серпня 1918 р. для видання патенту на «спосіб утилізації шкіряних обрізків і шматків, а також брезентного і суконного лоскутка та ганчір’я, мотузок для виготовлення підошов і підметок у взутті». У відповіді департаменту йшлося про нечіткість в описі винаходу та незрозумілість викладення новизни. Винахідникам пропонували викласти новизну винаходу як предмет привілею, а тоді скласти опис винаходу, розпочати з головних частин. Зміни

в описі винаходу рекомендували подати до 7 листопада 1918 р. [413, арк. 1, 3]. У відповідях винахідникам департамент рекомендував чітко формулювати предмет винаходу, лаконічно характеризувати сутність винаходу. Подібні рекомендації в процесі листування надійшли жителю с. Киселівка Звенигородського повіту – Сквірському – щодо поданої ним заявки від 10 серпня 1918 р. на отримання привілею на нафтовий двигун. Фактично свідоцтво фіксувало факт створення винаходу та авторство винахідника [417, арк. 5, 6, 9].

Іноземні винахідники могли подавати заявку як особисто, так і через представника (повіреного). П. Грюнталь і Л. Антошевський подали документи для видання патенту на дерев'яну підошву замість калош. У листуванні з винахідниками начальник відділу винаходів Г. Хоткевич рекомендував винахідникам до прохання про видання патенту від 4 червня 1918 р. дати довіреність місцевому патентному повіреному, оскільки винахідники були жителями м. Ростова, на який українська влада не поширювалася. Крім цього, департамент наголошував на відсутності чіткості й лаконічності у формулюванні сутності винаходу, а також звертав увагу, що в описі винаходу зазначена однакова ознака (дерев'яна підошва, що замінює голошу, та дерев'яні сандалі з підошвою). Фактично винахідники хотіли отримати 2 привілеї на один і той самий предмет [411, с. 2–4].

Повідомлення про видання реєстраційного свідоцтва заявникові друкували в рубриці «Офіційні оголошення урядового щотижневика «Державний вісник». В оголошенні зазначали номер і дату видання свідоцтва, прізвище заявника та назву об'єкта промислової власності. Два місяці потому документи подавали до Експертного комітету для ухвалення рішення про видання охоронних документів, після чого інші додаткові матеріали від заявників уже не приймали [391, с. 13]. З огляду на чинність у Гетьманаті законодавства колишньої Російської імперії, незмінним залишився термін правової охорони винаходів, який становив 15 років.

Після отримання патенту одним з обов'язків власника привілею, про, що йшлося у ст. 24 [273, с. 9], було «впровадження винаходу або удосконалення лише на території Російської імперії». Аналогічне правило застосовували й за Гетьманату. Цей факт засвідчував розуміння владою важливості винахідництва для економічного розвитку держави. Також уряд гетьманату підходив лояльно до тих осіб, яким уже були видані привілеї, але через війну вони не були впроваджені. Зокрема, під час вирахування термінів для привілеїв, передбачених ст. 96 «Статуту промислового», проміжок часу з 19 липня 1914 р. до 31 грудня 1918 р. (за новим стилем) до уваги не брали. На період війни теж не зважали в разі сплати мита за підтримання чинності патенту. Особи, які отримали привілей у Росії в період із 19 липня 1914 р., не виплатили вчасно мита за винаходи (якщо мито треба було сплатити), могли внести мито до 31 грудня 1918 р. без пені або до 1 квітня 1919 р. із пенею [410, арк. 5–6]. Особи, які порушили терміни сплати мита, втрачали термін чинності патенту. Аналогічний підхід застосовували й до товарних знаків. На підставі постанови Державної ради про охорону товарних знаків промисловець або торговець мали право на те, щоб до закінчення терміну прохати про відновлення свідоцтва на новий період. У разі запізнення з поданням прохання право користування товарним знаком могло бути надане іншій особі, а попередній власник втрачав право користування. Більшість запізнень була через війну та революційні події. З огляду на це, вираховуючи терміни клопотань про продовження чинності товарних знаків, влада не брала до уваги період із 19 липня 1914 р. до 31 грудня 1918 р. (за новим стилем) [410, арк. 6]. Справедливо зауважити, що причинами запізнень зі сплатою мита були не тільки військові дії та фінансове становище населення. Фактично в період із січня 1918 р. до квітня 1918 р. власники привілеїв і свідоцтв були дезорієнтовані, через постійну зміну влади вони обстоювали вичікувальну позицію, не знаючи, чи буде сплачене мито зараховане в разі зміни режиму. Частина власників просто не знала, куди й кому сплачувати кошти. Окремі особи просто не бажали платити, передчуваючи прихід до

влади більшовиків, які категорично заперечували будь-які монопольні права на винаходи та не визнавали свідоцтв на товарні знаки, видані іншими режимами.

На шляху до обов'язкового впровадження винаходу в дію впродовж п'ятирічного терміну з дня видання привілею постала промислова розруха, породжена війною та революцією. Більшість заводів і фабрик були або зруйновані, або ж простоювали, ті, що працювали, використовували обладнання чи процеси, запущені до революції. На випробування нових винаходів і технологій необхідні були інвестиції, які в умовах війни майже не надходили. Також фактично припинила роботу Фабрична інспекція, представники якої могли видавати свідоцтво про введення в дію винаходу. Саме це було об'єктивною причиною відсутності подань щодо впроваджених у дію винаходів [410, арк. 7]. Цікавим було те, що більшість привілеїв, виданих у довоєнний період, належала іноземним громадянам, які через військові дії не мали змоги повноцінно реалізовувати свої права.

Розвиток винахідництва в часи Гетьманату засвідчує практика звернень громадян до відділу винаходів із заявою про видання свідоцтва. Переважна частка звернень стосувалася винаходів у сфері легкої промисловості. Свідоцтво видавали на пристрій та спосіб. Так, реєстраційне свідоцтво видано Стругачу Авраамові Борисовичу про одержання заяви на патент для винаходу «Шкіряні калоші». До заяви додано детальний опис способу виготовлення шкіряних калош за фасоном гумових [415, арк. 2–3]. Також подавали до патентування різні способи обігріву приміщень. Цікавим є спосіб «спалювання нафти та мазуту в цілях опалення», свідоцтво на який було видане 26 червня 1918 р. [422, арк. 2, 3]. Констатовано спроби запатентувати речі, що не були достатньою мірою патентоздатними. Подібною вважаємо спробу патентування опорної бляшки для підборів жителем Катеринослава С. Полонським. Відділ винаходів просив у листуванні подати додатковий опис пропозиції з уточненням суті предмета привілею [412, арк. 3, 5, 13]. Незважаючи на складну політичну ситуацію в

країні, заяви надходили з усіх регіонів української держави. Зокрема, спілка сприяння винахідникам м. Одеса, представляючи інтереси стосовно довіреності, звернулася до відділу винаходів із проханням видати привілей на «гігієнічний бритвенний прилад та камеру для дезінфекції» [416, арк. 4]. В описі названі вирізняльні ознаки винаходу. Зазначено, що винахід може робити масову дезінфекцію приладів, кожному клієнтові гарантували обеззаражену щіточку, ємність із мильною піною, що не були в ужитку [416, с. 7–7 зв.].

Відділ винаходів вивчав матеріали заявок досить детально, у разі необхідності додаткових матеріалів подавав повідомлення винахідникові або його представникам. Формулювали пропозиції, які були корисні для важкої промисловості. Цікавою вважаємо пропозицію П. Янушевського. Винахідник подав заявку для отримання привілею на спосіб приготування бабіту, що містив в основі олово. Автор, характеризуючи новизну, окреслював можливості використання винаходу на виготовлення підшипників для паровозів і пасажирських вагонів, представляв описи сплавів залежно від необхідної твердості [418, с. 2, 3, 5–5 зв.]. Саме початком ХХ ст. датований інтенсивний процес розвитку електротехніки. Більшість заявок, поданих до відділу винаходів, стосувалася різних електроприладів. Розглядаючи винахід М. Вакуленка «електрична плита», відділ винаходів пропонував переробити малюнок для розуміння винаходу [419, арк. 1, 3]. На електричні нагрівальні прилади з тепловою ізоляцією в описі винаходу зазначали їхню заощадливість під час тривалого застосування [420, с. 2, 4]. До розгляду пропонували й інші технології, зокрема кухонну плиту «Економъ», що, на думку винахідника, мала суттєві переваги, як-от економічність (2-3 фунти вугілля для приготування обіду на 15 осіб), використання для обігріву приміщень, невелика вага, виконання функцій самовару. Заявка на названий винахід подана патентним повіреним, інженер-технологом І. Б. Комарницьким, що діяв на підставі нотаріально засвідченого доручення [421, арк. 2, 4]. Архівні документи доводять факт подання досить

унікальних пропозицій. Зокрема, Й. Шафіраву було видане реєстраційне свідоцтво про прийняття заявки на патентування винаходу «Гідровелосипед», до заяви були додані опис, малюнки у 2 примірниках та навіть 2 моделі велосипеда [414, арк. 1].

Якщо на винаходи держава видавала тимчасові свідоцтва, то з товарними знаками ситуація була краща. Революційні події менше вплинули на розвиток сфери торгівлі, більшість звернень стосується саме продовження чинності товарних знаків. У зверненні до відділу винаходів від власника тютюно-махорочної фабрики в м. Черкаси Марії Яківни Каплан висловлено прохання перезасвідчити й відновити чинність свідоцтва на товарний знак та видати охоронне свідоцтво терміном 10 р. на торгову марку «Наєздник». До заяви додане свідоцтво, видане Міністерством торгу і промисловості від 19 травня 1914 р., «25 екземплярів товарного знака, копію промислового свідоцтва, квитанцію Черкаського казначейства про сплату 3 крб. мита, про переписування знака, квитанцію про відновлення товарного знака на 10 р., копію акта про перехід цього товарного знака до неї від Л. Каплана та Д. Чуднорвської в м. Черкаси засвідченого в кременчуцького нотаріуса, копію акта про передання товарного знака товариству «Штенберг і Добкин» м. Кременчук» [424, арк. 7].

Також товариству «Штенберг і Добкін» видане свідоцтво на виключне право користування товарним знаком. Документи подавали на перезасвідчення. Це свідоцтво видане 7 листопада 1918 р. Крім назви фірми, користувача та знака, у свідоцтві розміщували витяг зі «Статуту промислового», представляли перелік можливих способів використання. Свідоцтво, подане в одному кольорі й масштабі, давало право виключного користування знаком у всіх кольорах і масштабах. Також на свідоцтві зазначали порядок сплати гербового збору та порядок продовження чинності [425, арк. 1].

Як і винаходи, торгові марки ретельно перевіряли насамперед щодо тотожності та схожості з наявними. Одеські підприємці, які вели

господарську діяльність під фірмовою назвою «Легуміноза», Яків Кісельман та Михайло Юліус подали до відділу три зразки товарного знака на пакувальних обгортках для рослинних напоїв під назвою «Чайная роза Сходу», із проханням видати свідоцтво на 10 років. Водночас у Російській імперії був заборонений продаж сурогатів чаю. Свою позицію вони мотивували тим, що «Чайна роза Сходу» не вводить в оману споживачів, оскільки чайна роза є назвою рослини. Згідно з циркуляром міністра внутрішніх справ від 20 серпня 1888 р. № 1799, продаж фруктового чаю в пакуванні, де є слово чай, заборонений [423, арк. 1].

У листі до фірми Легуміноза за підписом Г. Родкевича наголошено на необхідності надіслати до відділу результати аналізів суміші, після їх розгляду підприємцям мали надіслати посвідчення [423, арк. 4]. Однак їм усе ж відмовили у виданні свідоцтва, причиною цього стала недоплата мита, яке підвищили з 3 до 30 крб. [423, арк. 7].

Наведені приклади доводять, що, попри політичну нестабільність і воєнні дії, процес реєстрації об'єктів права інтелектуальної власності не припинявся. Прогресивні бізнесові кола були зацікавлені в якнайшвидшій стабілізації системи охорони інтелектуальної власності. Аналіз архівних даних засвідчує, що сфера винахідництва розвивалася в багатьох напрямках, заявлені винаходи стосувалися переважно легкої промисловості або ж задоволення життєвих потреб людини. У зазначений період складно говорити про якість заявлених пропозицій, їхній технологічний рівень. Особливістю гетьманської моделі охорони інтелектуальної власності є першорядна орієнтація на сферу промислової власності, практичну відсутність згадок про сферу авторського права. З огляду на продовження чинності законів Російської Імперії, за Гетьманату не зафіксовано спроб виробити власну концепцію національного законодавства у сфері інтелектуальної власності. Також відсутні будь-які теоретичні напрацювання. На нашу думку, це можна пояснити консервативністю поглядів як Павла Скоропадського, так і його адміністрації, що складалася переважно з

колишніх російських чиновників. Ще одним фактором є теоретичне наповнення будь-якої реформи, зокрема й інтелектуальної власності, на вироблення цього в Гетьмана не залишалося часу. Збільшення митних зборів за оформлення документів і підтримку чинності патентів вважаємо вимушеним кроком уряду, що вмотивований інфляційними процесами в Українській Державі. Описана модель системи інтелектуальної власності заслуговує на увагу, незважаючи на зовсім не новаторські підходи, закладені в ній. Вона є прикладом можливості функціонування системи в складних умовах.

3.3. Альтернативні моделі правового регулювання сфери інтелектуальної власності на західноукраїнських землях у міжвоєнний період (20 – 30-ті роки XX ст.)

На початку 1920-х рр. з огляду на низку геополітичних причин західноукраїнські землі опинилися у складі інших держав: Польщі, Чехословаччини та Румунії. Сфера інтелектуальної власності розвивалася відповідно до чинної правової системи та правових традицій країни, до складу якої ввійшли території згідно з Версальсько-Вашингтонською системою договорів. Територія Східної Галичини, унаслідок підписання Ризького мирного договору, перейшла до складу Польщі [46]. У період перебування у складі інших держав на західноукраїнських землях діяли різні моделі законодавства.

На території Східної Галичини до 22 січня 1922 р. функціонувало австро-угорське законодавство, яке було визнане й Західноукраїнською народною республікою. Чинність цих норм була достатньо умовною, оскільки з розпадом Австро-Угорщини й утворенням низки держав на початкових етапах їх існування система охорони інтелектуальної власності напрацьована не була.

Як зауважено вище, територія Східної Галичини була окупована Польщею. Незалежність Польща проголосила 11 листопада 1918 р., оскільки її території були поділені між Австро-Угорщиною та Росією. Єдиної системи законодавства не існувало. Активне напрацювання законодавства почалося після укладення Версальського мирного договору.

Згідно з положеннями Версальського договору 1919 р., Польща приєдналася 28.01.1920 р. до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів 1886 р. Такий крок дав змогу включити Польщу до міжнародної системи охорони авторського права. Закон у сфері авторського права був ухвалений лише в 1926 р.

Напрацювання нового авторського законодавства відбувалося достатньо довго, силами Кодифікаційної комісії. Для розроблення проекту закону про авторське право в межах діяльності Кодифікаційної комісії створено спеціальний комітет на чолі з С. Врублівським, до обов'язків якого входило окреслення концептуальних засад та основних положень закону про авторське право. До підготовки нового закону були залучені найкращі правники: С. Голомб, В. Дбаловський, Ф. Золль. До складу групи увійшли: міністр культури та освіти З. Пшесмуцький-Міріам, варшавський адвокат, суддя Верховного суду Я. Літауер. Комісію створено 3 червня 1919 р., робота над законопроектом тривала сім років. Після остаточного узгодження законопроект був направлений до міністерства юстиції, а після схвалення та внесення низки правок закон затверджений сенатом [281].

Закон Республіки Польща «Про авторське право» був ухвалений 29.03.1926 р. В основу документа покладено низку принципів, що містилися в Бернській конвенції, до якої приєдналася Республіка Польща в 1920 р. Серед таких принципів – закріплення подвійної природи прав інтелектуальної власності, на чому наголошував один із розробників закону Є. Золль, обстоюючи доцільність комплексної охорони авторських майнових та особистих прав [506, с. 4–5]. Саме формування закону за усталеними принципами охорони вплинуло на достатньо високий рівень охорони

авторських прав у Республіці Польща. Загалом цей закон був змінений лише один раз у 1935 р. і діяв до 1952 р. [188].

Структурно закон складався із семи розділів та 77 статей [499]. У розділі 1 «Загальні положення» окреслено об'єкт авторського права, схарактеризовано суб'єкти, регламентовано зміст суб'єктивних авторських прав. Згідно зі ст. 1 Закону, предметом авторського права були результати духовної діяльності, що мали ознаки особистої творчості. На фотознімках для правової охорони необхідно зазначити рік виготовлення світлини. Перелік об'єктів, описаних у ст. 1, не був вичерпним. У документі класифіковано як самостійні, так і несамостійні твори. Окремо на законодавчому рівні (ст. 2) закріплено перелік похідних творів (переклади, аранжування, переробки, похідні музичні твори, опрацювання для кінематографу та ін.). Створення похідного твору потребувало дозволу власника оригінального твору. Крім того, був обмежений дозвіл на створення похідного твору, що становило 5 років.

На законодавчому рівні зафіксовано охорону кінематографічних творів. Суб'єктом авторських прав був визнаний автор, за яким згідно зі ст. 6 Закону закріплювали презумпцію авторства. Охороняли права укладачів народної творчості та інших збірок (ст. 7). Права автора на твір, виданий під псевдонімом або анонімно, захищав видавець до того моменту, коли автор не оприлюднить власне ім'я (ст. 9 Закону). Законодавство допускало широкі можливості для регулювання авторських прав, що виникали між автором та іншими суб'єктами в договорі. Закон не містить переліку основних прав автора в сучасному розумінні, основним правом, на яке звертав увагу законодавець, було право розпорядження, що згідно зі ст. 12 полягало в можливості автора розпоряджатися своїм твором, зокрема обирати, оприлюднювати, відтворювати, розповсюджувати текст. Особисті права автора підлягали охороні незалежно від існування авторських прав (ст. 62).

Розділ II закону містив статті щодо обмеження авторських прав і регулював порядок використання творів без дозволу автора. Підходи до

обмеження авторських прав, окреслені в розділі, були близькими до сучасних. Так, у ст. 13 описано випадки обмеження авторських прав, дозволено передрук фрагментів промов, проповідей із зазначенням авторів, однак не більше трьох з однієї роботи. Допускали також використання фрагментів творів у спектаклях, постановках, проте не в театрах і без комерційної мети; короткий виклад опублікованих робіт. Для музичних і творів образотворчого мистецтва виокремлено певні особливості (ст. 15, 16). У музичних творах можна було використовувати фрагменти з виданих творів. Щодо творів образотворчого мистецтва допускали репродукцію, ілюстрацію лекцій, реалізацію релігійних цілей та ін. Авторські права в окремих випадках обмежували за рішенням міністра в справах релігії та народної освіти, однак із належною компенсацією власникові авторських прав (ст. 16). Ключовими вимогами до використання твору були покликання на автора й заборона вносити зміни. Справедливо зауважити, що, порівняно з попереднім законодавством, перелік випадків обмеження авторських прав був суттєво розширений і деталізований, з огляду на специфіку використання музичних та творів образотворчого мистецтва, виокремлення порядку використання творів образотворчого мистецтва стало новим явищем у законодавстві. Неоднозначно схарактеризовані терміни охорони авторського права. Якщо в законодавстві сусідніх країн, зокрема і в СРСР, затверджені єдині терміни охорони авторського права, то в польському законодавстві, чинному на території Східної Галичини, ці терміни були диференційовані [119]. Відповідно до ст. 21 розділу 3, був передбачений 50-річний термін охорони авторських прав після смерті автора або останнього зі співавторів. Такі терміни порівняно з попереднім австро-угорським законодавством зросли. В Австро-Угорщині термін охорони авторського права становив 30 років. Основною причиною збільшення термінів охорони авторського права було приєднання Польщі до Бернської конвенції, за якою охорона суб'єктивних авторських прав була чинною за життя автора й 50 років після його смерті. Виняток становили фотографічні й кінематографічні твори,

термін охорони яких обмежували десятима роками з моменту фотографування, а для кінематографічного твору – 20-ма роками від отримання плівки. Зміни в музиці, зроблені на механічному апараті, охороняли 20 років від часу перероблення. Цікавим було те, що серії фотографій та фотосесії охороняли відповідно до загального правила за життя автора та 50 років після смерті. На нашу думку, це пов'язане з тим, що фотосесія за загальним змістом передбачала єдиний творчий задум, тому підлягала охороні, як і більшість об'єктів авторського права.

В окремому розділі регульовано порядок передання авторських прав. У четвертому розділі IV «Перехід авторських прав» описано основні види авторських договорів, обґрунтовано загальні засади їх укладання (ст. 24). У законі немайнові права безпосередньо не окреслені, однак у ст. 30 зауважено, що автор після передання майнових прав залишає за собою особисті немайнові права. Як і в сучасному законодавстві, особисті немайнові права були невідчужувані, тому предметом правочину не поставали [119].

Це положення засвідчує розуміння законодавцем виключності авторських прав. Законодавець розрізняв такі договори: договір про передання прав на наявний твір, договір на створення твору (замовлення), договір накладу (друк). Інші різновиди договорів передбачені в ст. 49 – 54 (договори постановки, договір виконання фільму та ін.). Новацією стало включення до закону та навіть виокремлення в самостійний розділ «Розділ V» так званих агентських договорів. Поява положень про агентські договори (ст. 55 – 58) доводить визнання законодавцем інституту управління майновими авторськими правами, що було новацією на території українських земель. На відміну від попереднього австрійського законодавства, у законодавстві Польщі деталізований механізм захисту авторських прав. Порухення поділяли на два види: порушення майнових авторських прав та особистих. У руслі перших ішлося насамперед про копіювання твору та його розповсюдження. Автор міг запросити припинення порушення (ст. 60, 61). Цікавим було те, що автор не мав права вимагати припинення будівництва,

якщо порушували його авторські права, однак міг розраховувати на компенсацію. У ст. 62, наведений перелік видів порушень авторського права, що загалом є близький до сучасного. На початкових етапах дії закону санкції за порушення авторських прав були передбачені лише в законі. Згодом після 1935 р. норми, що стосуються покарання за порушення, були закріплені в кримінальному законодавстві. Право на звернення до суду мали як автор, так і правонаступники чи спадкоємці автора. В окремих випадках для захисту інтересів не тільки автора, але й суспільства позивачем могло стати міністерство у справах релігії і народної освіти (ст. 63).

Закон передбачав, що спір розглядали здебільшого цивільні суди в межах району чи міста відповідно до норм ЦПК (ст. 65 – 67). У ст. 68 – 70 регламентоване кримінальне покарання. Включення кримінальних норм до закону про авторське право не було позбавлене дискусій, однак на той час такий крок був вимушеним, оскільки Кримінального кодексу на період ухвалення закону про авторське право в Польщі розроблено не було, тож норми кримінальні стали більш ніж доцільні. Окрему увагу привертають кримінальні санкції, заплановані за порушення авторських прав. Якщо порівнювати із санкціями, які діяли на території українських земель, що входили до складу СРСР, то покарання було достатньо жорстким. На нашу думку, таке покарання було необхідністю в запобіганні порушенням саме майнових прав, які в СРСР не визнавали. За незаконне набуття авторських прав передбачене ув'язнення до 6 місяців та штраф у розмірі 10 тис. За друк тиражу накладом без дозволу автора карали до двох років ув'язнення, або штрафом до 50 тис., або і тим, і іншим. Регламентована відповідальність і за привласнення авторства (плагіат), за це правопорушення санкція ст. 70 передбачала ув'язнення до року, або штраф, або до 10 тис., або і те, і інше. Особа, права якої порушено, разом із кримінальним переслідуванням могла подати цивільний позов. Одним зі способів уважали закріплення норм про 50-річний термін охорони прав від моменту смерті автора [480, с. 28–33, 51, 96].

Формування польського законодавства у сфері промислової власності розпочалося з відновленням Польщею незалежності в час, коли Східна Галичина ще не входила до складу Польщі. Першим кроком стало створення власних патентних органів. 13 грудня 1918 р. Ю. Пілсуцьким був виданий декрет, що прогнозував створення при Міністерстві промисловості та торгівлі Патентного відомства, яке мало стати єдиною установою з видання охоронних документів на об'єкти промислової власності. Такий крок був характерним для новоствореної держави, оскільки ці країни, зокрема Українська держава, згодом УНР доби Директорії розпочинали створення системи інтелектуальної власності з формування державних інституцій, у подальшому напрацьовуючи законодавство.

Створення власної нормативної бази розпочалося з 1919 р. Зокрема, 4 лютого 1919 р. були видані 3 декрети: про патенти на винаходи, про охорону промислових конструкцій та моделей і про охорону товарних знаків [146]. Документи мали регулювати сферу промислової власності до напрацювання закону. Справедливо зауважити, що Польща з моменту відновлення державності не пішла шляхом продовження чинності австрійського чи російського законодавства, а одразу розпочала вироблення власного.

Новий закон Республіки Польща «Про охорону винаходів, зразків та товарних знаків» ухвалений 5.02.1924 р. (далі – Патентний закон Польщі) [500]. Над проектом працювали Ф. Золль і С. Врублевський. Саме погляди Ф. Золя на сферу промислової власності були відображені в законі. На думку Ф. Золя, поняття «промислова власність» є збірним, охоплює регулювання кількох правових інститутів, що належать до сфери кримінального, адміністративного та приватного права [491, с. 3–14].

Засідання секції Кодифікаційної комісії, де обговорювали й новий законопроект, відбувалися у Львові. Наприклад, у засіданні, що тривало з 15 до 24 лютого 1922 р., брали участь такі відомі львівські вчені, як професор А. Долінський, який очолював секцію, професор М. Аллерханд, професор

Р. Лонгхампс де Бер'є, професор К. Стефко, професор Е. Тілл, відомий адвокат Є. Траммер [486, с. 12].

Патентний закон Польщі – великий за обсягом документ, що складався з 4 частин і містив 162 статті. Кожна частина закону стосувалася правового регулювання окремого об'єкта промислової власності. Остання частина окреслювала повноваження й особливості діяльності Патентного відомства, а також регламентувала інститут патентних повірених. Аналізуючи польську модель регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності на західноукраїнських землях, звернемо увагу на особливості трактування польським законодавством об'єктів охорони. Польське законодавство не подавало чіткого визначення винаходів, більшість норм стосувалася саме порядку отримання, а також обігу патенту. Закон не передбачав визначення об'єктів винаходу, водночас докладно аналізував зміст статей розділу 1. Під терміном патент, очевидно, розуміли не тільки охоронний документ, але й технічне рішення [500]. Умови патентоздатності були також прописані недостатньо чітко. Єдиною чіткою вимогою стала новизна винаходу (ст. 3). У цій статті можемо простежити наявність критерію промислової придатності. Саме останній слугував показником якості виконаного завдання та можливостей її промислового відтворення. Варто зазначити, що в Патентному законі Польщі, який з'явився в 1924 р., відчутний брак критеріїв патентоздатності, особливо це стосувалося критерію неочевидності, який уже на той час фігурував у винахідницькому праві. Новизну винаходу перевіряли за публікаціями й за моніторингом фактів використання. На новизну не впливала презентація винаходу на промислових виставках. Неможливим було видання патенту за наявності схожих запатентованих пропозицій (ст. 4). Також згідно зі ст. 5 не підлягали, продукти, ліки й вироби, отримані хімічним способом, однак допускали патентування способів виробництва цих об'єктів. Схожа позиція закладена й у патентному законодавстві СРСР. Польща, як і СРСР, відчувала певний тиск промислово розвинутих держав. Відсутність у законодавстві критерію неочевидності давала змогу

патентувати пропозиції, що були справді корисні для промисловості та які не були запатентовані.

У польському законодавстві загальний термін дії патентних прав становив 15 років (ст. 1, 8), цей термін продовжував діяти стосовно додаткового патенту в разі скасування основного. А. Понікло та Я. Гутовський, автори коментарю до розпорядження президента Польщі від 22.03.1928 р. про охорону винаходів, зразків і товарних знаків, зазначали, що не обов'язково вимагати високого рівня творчості від заявника винаходу [491, с. 40]. Такий підхід невиправданий, оскільки за своєю сутністю винахід є тим рушієм технічного прогресу, новизна якого повинна бути абсолютною, а творчий складник має перевершувати досягнутий рівень техніки або ж хоча б доповнювати його. Лише за таких умов сфера винахідництва слугуватиме каталізатором промислового розвитку.

У документі передбачено наявність права пріоритету, відлік якого розпочинали з моменту подання заявки (ст. 10). Права на отримання патенту мали винахідник і правонаступники. Право на отримання патенту на винахід, створений під час роботи на підприємстві, мав винахідник, за умови якщо інше не обумовлене в трудовому договорі. Роботодавець міг використовувати винахід на підставі ліцензії (ст. 15).

На особливу увагу заслуговують норми, що стосувалися захисту прав патентовласника. Санкції за різні порушення прав патентовласника передбачено власне в законі. Вони не були поділені на адміністративні та кримінальні. Умовно можна виокремити кілька процедур захисту прав. Одна з таких процедур – адміністративна: будь-яка особа, яка вважала, що її права порушені, могла подати до Патентного відомства скаргу про анулювання патенту або визнання його недійсним. Підставою для цього слугувало порушення патентної чистоти винаходу (ст. 27). У ст. 28 зазначено, що в окремих випадках в інтересах суспільства Генеральна прокуратура Польщі за власною ініціативою або за проханням міністерства подає скаргу чи долучається до наявної скарги.

Інший порядок захисту – цивільний, який передбачений у ст. 23 – 26. По захист своїх прав особа могла звернутися до суду з позовом про припинення правопорушення, компенсацію збитків за протиправне збагачення, протиправні дії, виплату неправомірно отриманого доходу за останні три роки, відшкодування будь-якої шкоди, зокрема моральної. Особа могла нести кримінальну відповідальність. За умисні, протиправні дії, особливо стосовно іноземних патентовласників, призначали покарання у вигляді штрафу в розмірі до 50 тис. злотих або арешт на термін до 6 місяців. Кримінальне переслідування відбувалося поряд із цивільним. Право вимагати кримінальне переслідування належало правовласнику, інтереси якого були порушені.

Порядок отримання патенту на винаходи регулював розділ 5. Новацією стала можливість подавати заявку не тільки на один винахід, а й на кілька відразу, якщо вони об'єднані спільним винахідницьким задумом.

Законодавець допускав зміну матеріалів заявки та уточнення креслень (ст. 32). Варто зазначити, що в основі польського патентного законодавства лежала явочна система експертизи. Згідно зі ст. 33, винахід автоматично вважали новим, лише в разі очевидної її відсутності заявник отримував відмову. Явочна система спрощувала процедуру патентування, пришвидшуючи час розгляду заявки, здешевлювала такий процес. Водночас відсутність системи перевірки знижувала патентну чистоту винаходів, розширювала можливості для надуживань, патентування ненових пропозицій. Недоліком такої системи експертизи було несумлінне використання патентів у конкурентній боротьбі [120, с. 17].

З огляду на необхідність пришвидшеного індустріального розвитку, у законодавстві були передбачені певні обмеження патентних прав. Закон містив термін «експропріація патенту», що означав повне або часткове відчуження прав на користь держави за рішенням уряду й належної компенсації (ст. 53). У документі регламентовано окремі процесуальні норми, зокрема щодо підсудності справ (ст. 61 – 63). Фактично норми закону,

що стосувалися винахідництва, були достатньо передовими та сформованими в дусі європейського права.

Як зазначено вище, закон містив норми, що регулювали порядок використання та охорони товарних знаків. Закон охороняв результати промислового дизайну. У документі не подано визначення термінів промисловий дизайн або промисловий зразок, однак польське законодавство застосовувало поняття реєстраційного узору, а також корисної моделі. Реєстраційним узором назване нове виконання в певній формі об'єкта, із залученням зміни в розфарбуванні та зміні елементів зовнішнього вигляду. Таке визначення достатньо віддалено нагадує дефініцію промислового зразка в сучасному розумінні. У польській моделі законодавства корисна модель потрактована як конструктивне вдосконалення для покращення корисності, що тяжіє до естетичних цілей (ст. 79). Специфічною рисою польського законодавства була можливість осіб подати заявку на винахід. Особа могла відмовитися від патенту та охороняти пропозицію як корисну модель (ст. 80). Законом регламентована умова реєстрації лише нових моделей. Забороняли реєстрацію тих пропозицій, що суперечили чинному законодавству та загальносуспільним принципам (ст. 80). Реєстрацію промислового дизайну виконувало Патентне відомство, загальний термін охорони становив 10 років (ст. 79). Відповідно до ст. 90 – 91, механізми захисту застосовували за аналогією до винаходів. Аналізуючи реєстраційну процедуру, передбачену законом, можемо наголосити на її простоті. Для промислового дизайну, як і для винаходів, використовували явочну процедуру. Зміст заявки для реєстрації корисної моделі та промислового малюнка були різні. Крім стандартних вказівок щодо імені, прізвища заявника, заявка на корисну модель повинна була обов'язково містити формулу корисної моделі, натомість для промислового малюнка вимагали його 2 примірники (ст. 93). Це пояснювали тим, що корисна модель містила не лише зовнішню форму, а й певні конструкторські рішення.

Частина 3 Закону 1924 р. регулювала відносини, пов'язані з виникненням прав на торговельну марку. На відміну від сучасного законодавства України, законодавство Польщі, чинне на території Східної Галичини, не містило визначення товарного знака. Згідно зі ст. 107, виключне право обирати символ товару належить власникові підприємства, яке виробляє продукцію. З огляду на це основною функцією, яку виконував товарний знак, була функція індивідуалізації товару.

Термін дії реєстрації товарного знака становив 10 років. Товарний знак ідентифікував товар, а не юридичну особу, проте передання його у власність іншої особи допускали тільки з повним майновим комплексом підприємства (ст. 118). Відомості про перехід прав фіксували в реєстрі. Зауважимо, що такий порядок обігу прав на торговельну марку був характерний і для інших моделей законодавства, що діяли на території України, зокрема австрійського, а згодом – радянського. Положення щодо захисту прав на торговельну марку представлені в ст. 121 – 124. Порухенням називали будь-яке незаконне використання зареєстрованого товарного (ст. 121). Незалежно від наявності умислу, за порушення особа мала компенсувати матеріальні та моральні збитки. На основі добровільного договору або рішення суду була передбачена кримінальна відповідальність. Одна з особливостей – фіксація граничної суми компенсації, що могла вимагати особа, права якої порушили. Її розмір становив 10 тис. злотих (ст. 23). Крім компенсації за умисне порушення прав на торговельну марку, був передбачений штраф у розмірі до 50 тис. злотих або арешт до 6 міс. Фактично сума штрафу, що стягували на користь держави, могла перевищувати розмір компенсації особі, права якої порушено (ст. 122).

Існував також адміністративний порядок захисту порушених прав. Згідно зі ст. 124, будь-яка особа могла вимагати в Патентному відомстві скасування державної реєстрації в разі суперечності вимогам, що передбачені ст. 107 і 110. Скаргу можна було подати й до Генеральної прокуратури

Польщі. Причинами для скасування реєстрації слугували різні фактори, зокрема й подібність до вже відомих товарних знаків.

Приклад застосування механізму припинення реєстрації наводить у своєму дослідженні Г. Довгань, що до анулювання реєстрації товарного знака фірми «Henryk Bloch» (Дрогобич) для позначення вин на підставі скарги компанії «Karmel». Вимоги скаржника були задоволені, однак Вищий адміністративний суд, до якого компанія «Henryk Bloch» подала скаргу встановив, що компанія «Karmel» зареєстрована більш ніж на півтора місяця пізніше від дати подання заявки на реєстрацію знака фірмою «Henryk Bloch». Відтак, дійсність реєстрації товарного знака не може бути скасована через те, що інше підприємство розпочало фактичне використання аналогічного знака. Також у процесі судового розгляду доведено відсутність подібності знаків, оскільки їхні істотні елементи відрізнялися [80, с. 20–21].

Законодавство з промислової власності Польщі було досить ефективним, у період свого існування воно слугувало належним регулятором відносин. Водночас окремі норми щодо регулювання відносин потребували вдосконалення. Цей закон проіснував у такій редакції до 1928 р., але вже 26 квітня 1928 р. на його зміну видали розпорядження президента Республіки Польща «Про охорону винаходів, зразків та товарних знаків» (далі – розпорядження). За тогочасною конституцією, Польща була президентською республікою, з огляду на це розпорядження президента республіки за юридичною силою були рівнозначні нормативному актові. Розпорядження не внесло змін до регулювання відносин у сфері промислової власності. Переважна кількість змін стосувалася усунення перепокликань щодо охорони промислових зразків і товарних знаків на розділ із винаходами. Завдяки зазначеним змінам та доповненням, зміст розпорядження був розширений. Зміни стосувалися здебільшого розпорядження правами на об'єкти промислової власності, зокрема на винаходи. У документі регламентований обов'язок патентовласника почати використовувати винахід або після закінчення 3 років надати ліцензію на його застосування. Також описаний

порядок видання примусової ліцензії зацікавлений особі. Рішення щодо видання останньої ухвалювало Патентне відомство.

Щодо захисту прав промислової власності зміни стосувалися насамперед санкцій за порушення права промислової власності. Крім основних санкцій, які передбачали припинення правопорушення, компенсації збитків та ін., у розпорядженні 1928 р. збільшено розмір штрафів за порушення прав на об'єкти промислової власності. Згідно зі ст. 27 розпорядження 1928 р., розмір штрафу зріс до 75 тис. злотих, частина санкції щодо арешту залишилася незмінною і становила арешт терміном до 6 місяців [497, с. 9].

Варто зауважити, що після ухвалення Патентного закону 1924 р., а згодом і розпорядження 1928 р., свої позиції зміцнило Патентне відомство Польщі. До основних його функцій (ст. 2, 80, 108) належало патентування та реєстрація винаходів промислових зразків і товарних знаків [500]. Крім президії, відділів заяв, спірних справ та апеляцій, запровадили ще відділ контролю за використанням винаходів (ст. 54 розпорядження).

Після появи закону Патентне відомство провело першу реєстрацію товарного знака 11 квітня 1924 р., а 24 квітня 1924 р. видало перший патент [498]. За період із 24.04.1924 р. до 29.11.1924 р. видано 1 117 патентів, із них 163 документи отримали громадяни Польщі, 36 осіб із яких – жителі західноукраїнських земель.

Серед львівських винахідників варто назвати Ігнатія Мошціцького, Мар'яна Бендла, Леона Саковича, Вітольда Хилевського, Людвіга Ебермана [502]. За період із 1919 р. до 1939 р. подано 60 тисяч заявок на винаходи, але лише на половину з них видано патенти. Винахідників із Польщі нараховували 21 %, зокрема з Німеччини – 33 %, решта – з інших держав [490, с. 254].

Інша модель законодавства у сфері інтелектуальної власності представлена на Закарпатті, що після 1918 р. увійшло до складу Чехословаччини як автономний округ. Після прийняття закону про

«Автономію руської нації живучої в Мадярщині» на території Закарпаття стало діяти Чехословацьке законодавство [14, с. 76]. Перебуваючи в складі Австро-Угорської імперії, Закарпаття підпорядковувалося Угорському королівству, з огляду на це на його території діяло угорське законодавство з інтелектуальної власності, яке за своїм змістом було практично ідентичним до австрійського. Чеські землі належали до австрійської частини імперії Габсбургів, тому на чеських землях на момент утворення Чехословаччини чинним було законодавство Австрії [495].

Відразу після створення Чехословаччини було відкориговане законодавство у сфері промислової власності. Перший патентний закон ухвалений 27 травня 1919 р. Чехословаччина, на відміну від Польщі, яка пішла шляхом вироблення власного законодавства, заклала у власний патентний закон стандарти охорони, що були чинними в Австро-Угорщині [488]. Це вмотивоване тим, що на території Чехословаччини працювали австрійські стандарти правової охорони, а на території польських земель у різних регіонах – російське, австрійське й німецьке законодавство, не існувало єдиних правових традицій в охороні інтелектуальної власності. Зміни в цитованому законі стосувалися лише певних термінологічних та мовних особливостей, які були скореговані для нової держави.

Іншим аспектом прийняття попередніх традицій було те, що законодавство у сфері інтелектуальної власності, зокрема патентний закон 1897 р., високо оцінювали фахівці. Позитивним кроком у формуванні законодавства у сфері промислової власності стало входження Закарпаття до міжнародної системи охорони інтелектуальної власності. Чехословаччина в 1919 р. приєдналася до Паризької конвенції з охорони інтелектуальної власності, і Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію товарних знаків, після чого одним із перших кроків стало заснування Патентного відомства та Патентного суду [485]. У тому самому році затверджено штат Патентного відомства, до якого входило 16 технічних співробітників і 4 юристи. Патентне відомство працювало в Празі, у палаці Валенштейн.

За перші кілька років існування робота проходила в напрямі визнання австрійських патентів, першим був перекладений австрійський патент Р 70/1918, із 1918 до 1925 рік, із 6,506 виданих патентів третина була за заявками, підготовленими в часи існування імперії Гавзбургів. У 1922 р. ухвалено новий закон, який вносив несуттєві зміни до сфери регулювання винахідництва та був базований на тих самих стандартах, що й австрійське законодавство.

Із розвитком держави розширювалися й функції Патентного відомства. Станом на 1 січня 1924 р. загальна чисельність співробітників Патентного відомства зросла до 99 осіб (голова відомства, його заступники, 50 техніків, 8 юристів, 6 бухгалтерів, 33 офісні й бібліотечні працівники) [488]. Упродовж 1919 – 1934 р. Патентне відомство Чехословаччини очолювала єдина особа – Алоїс Німіц. Патентне відомство працювало в складі Міністерства промисловості та торгівлі. Протягом 20-ти років ухвалено низку урядових постанов, що доповнювали патентне законодавство та більш докладно регулювали окремі аспекти промислової власності, зокрема постанову № 6 від 22 грудня 1925 р., яка регламентувала права та обов'язки патентних повірених. Вартий уваги певний вплив СРСР на розвиток законодавства Чехословаччини. Чехословацький уряд ухвалив постанову № 62 130/1935 Coll «Про реалізацію угоди про взаємний захист прав власності» відповідно до торговельної угоди з СРСР, що підписана в Празі 25 березня 1935 р.

Зміни, внесені до законодавства, стосувалися юридичної освіти членів Патентного відомства, які розв'язували конфліктні питання щодо патентних заявок. Також зміни стосувалися збільшення розміру штрафів через порушення прав патентовласників. Згідно з рішенням суду, за різні порушення були передбачені санкції в розмірі від 50 крон до 2000 або позбавлення волі від трьох днів до одного місяця. Економічний розвиток країни сприяв зміні державної політики у сфері патентного захисту. У жовтні 1922 року влада збільшила збори за подання патентних заявок і щорічну плату за підтримку чинності патенту. Із 1 грудня 1922 р. розмір плати за

подання заявки становив 100 крон, за підтримку чинності патенту – від 100 крон у перший рік чинності, він зростав до 1700 крон за п'ятнадцятий рік [488].

Інша сфера стосувалася літературної творчості. Формування власного законодавства в галузі авторського права відбувалося за тими самими принципами, що й законодавство у сфері промислової власності. У період із 1918 р. до 1926 р. чинність австрійського закону про авторське право поширювалася на всю територію Чехословаччини. У такий спосіб була запроваджена єдина модель охорони авторського права на чеських і словацьких землях, зокрема із Закарпаттям.

Новий закон про авторське право ухвалено 1926 р. Основою нового законодавства став австрійський закон 1895 р. У законі 1926 р. відображено систему й основні принципи австрійського законодавства, які полягали в єдності та виключності авторських прав, що закріплювали не тільки матеріальні, але й нематеріальні права [489]. Положення закону 1926 р. відповідали міжнародним стандартам охорони авторського права, оскільки Чехословаччина приєдналася до Бернської конвенції 1921 р. [506]. За своїм змістом закон був достатньо схожим на австрійський закон 1895 р., однак мав певні особливості. У § 1 чітко окреслений предмет регулювання закону, до нього належала сфера літературної, художньої, музичної та фотографічної творчості. Також подано перелік об'єктів авторського права (§ 4, 5), проте перелік представлений не в одній, а в кількох статтях, які об'єднували об'єкти авторського права за певним напрямом і специфікою. Якщо в § 4 описано різні оригінальні твори, то в § 5 йшлося про похідні твори. На рівні з іншими об'єктами Закон 1926 р. охороняв твори кінематографії або твори, підготовлені аналогічним чином. До окремої групи в межах § 4 зараховані креслення, плани, карти, пластикові креслення, ескізи, географічні й топографічні плани, глобуси, фотографії та інші твори технічного змісту. Запропонований у § 4 перелік об'єктів авторського права не був вичерпним. Закон охороняв твори як такі, чітко не визначаючи об'єктивну форму

існування. З огляду на це можемо зробити висновок, що закон 1926 р. охороняв твори в будь-якій формі існування – як усні, так і письмові [144, 12].

У § 7 регламентовано правову охорону похідних творів, зокрема перекладів аранжувань та інших творів. Такі твори були об'єктами правової охорони за умови наявності дозволу на переклад або перероблення від власника оригінального твору. У документі витлумачене поняття публікації твору (оприлюднення; § 8). Автором твору, відповідно до § 9, уважали особу, яка підготувала твір. З огляду на це автором могла бути тільки фізична особа, хоч у законі про це безпосередньо не сказано. Чітко окреслене поняття співавторства, яке за своєю структурою розмежоване на подільне й неподільне (§ 10). Ці підходи достатньо близькі до сучасних. Окремими статтями регламентовані особисті немайнові права, право на ім'я (§ 12), право видати твір анонімно або під псевдонімом (§ 13). Автор міг передати права невизначеному колу осіб або в спадщину. Реалізація майнових прав та порядок передання прав на твори були аналогічні до закону 1895 р., однак окремі положення більш деталізовані. Так, був регламентований порядок замовлення твору (§ 17), порядок передання права власності на твір та правові засади щодо укладання контракту, наслідків його невиконання (§ 19). Важливими стали положення, що закріплювали конфіденційність і приватність листування. Без згоди авторів забороняли листування такої особи, якій адресований лист (§ 26). Право дозволяти чи забороняти опублікування листів після смерті автора належало спадкоємцям.

Перелік випадків вільного використання творів (§ 29) був обмежений, практично незмінним порівняно із законом 1895 р. Як і раніше, дозволяли цитування, використання в навчальних і наукових цілях, у домашніх умовах та ін. Новацією стала поява положень у законі, які регламентували порядок діяльності літературних та інших асоціацій, фактично започатковували систему колективного управління. Тривалість термінів охорони твору збільшили до 50 р. Така тенденція характерна для більшості країн, утворених

унаслідок підписання Версальсько-Вашингтонської системи договорів. Як і Польща, Чехословаччина долучилася до Бернської конвенції, тому термін охорони в новому законі був збільшений від 30 р. (Австрійський закон 1895 р.) до 50 р. Охороні підлягали цілісність і зміст творів, які були цінними для суспільства. Справедливо зауважити, що чехословацьке законодавство, чинне на території Закарпаття, застосовувало 50-річний термін охорони не для всіх творів. Згідно з § 41, фотороботи охороняли 10 років після видання, якщо робота була опублікована після смерті автора, то 10 років після публікації. Особливістю закону 1926 р. була деталізація положень щодо захисту порушених авторських прав. Положення про захист були включені до IV розділу закону. Порушення прав на твір класифікували за ступенем тяжкості. Зокрема, свідоме порушення авторських прав, що вчинила особа, прирівнювали до злочину (§ 45, 46). Санкція передбачала позбавлення волі на термін від двох тижнів до шести місяців, або штраф у розмірі двохсот п'ятдесяти тисяч крон, або ж обидва покарання. Натомість за менш жорсткі порушення санкції були значно меншими. Відповідно до § 47, за порушення авторського права, яке не завдало суттєвих збитків, стягували штраф у розмірі від п'ятдесяти до десяти тисяч крон або позбавляли волі на термін від трьох днів до одного місяця. Також у документі описано підсудність справ та особливості притягнення до відповідальності окремих категорій осіб, зокрема військовослужбовців (§ 49). Поряд із кримінальною відповідальністю за правопорушення, окреслені в § 45 або в § 46, у процесі розгляду могли бути застосовані тимчасові заходи, які передбачали різні дії, що внеможливлювали подальше порушення до закінчення розгляду справи [503].

Регламентована й можливість заміни ув'язнення грошовим стягненням. Більшість осіб відповідала в межах цивільного позову. Зміни до закону про авторське право 1926 р. датовані 1936 р., вони загалом були несуттєвими і стосувалися окремих параграфів (порядку використання твору (§ 16 (а))); порядку публікації твору, порядку видання дозволів на публікацію (§ 21).

Використання творів з освітньою й пізнавальною метою в громадських місцях регламентоване в § 23, творів періодичної преси та інших творів із зазначенням джерела – у § 24. Деякі зміни стосувалися прав професійних асоціацій, які, по суті, були організаціями колективного управління. У § 30 а схарактеризовано правовий статус такої асоціації, загальні засади її діяльності, ліцензування з боку держави. На підставі внесених змін асоціації, що мали певний статус, отримали цілий спектр можливостей для управління майновими правами авторів. Облік таких асоціацій проводило Міністерство освіти Чехословаччини [504]. Законодавство Чехословаччини у сфері авторського права, зберігаючи у своїй основі старе австрійське законодавство, зазнало суттєвих змін, зроблених у дусі європейських тенденцій [125, с. 47]. У документах деталізовано об'єкти охорони, сформульовано положення щодо управління майновими правами авторів, посилено норми відповідальності за порушення авторського права.

Однією з етнічних українських територій, що після розпаду Австро-Угорщини опинилася у складі сусідньої держави, стала Північна Буковина. У 1918 р. на територію Північної Буковини введено румунські війська, а на українських землях почала діяти румунська правова система, яка мала власну модель правового регулювання сфери інтелектуальної власності.

Основу регулювання цивільних відносин становив «Цивільний кодекс» Румунії, ухвалений 1865 р. і чинний до 2011 р. У період перебування Північної Буковини у складі Румунії його дія поширювалася й на її територію. «Цивільний кодекс» опосередковано регулював відносини у сфері інтелектуальної власності, описуючи переважно договірні відносини, також окреслював правовий статус фізичних і юридичних осіб, які за певних умов могли стати суб'єктами права інтелектуальної власності. Щодо безпосереднього регулювання сфери інтелектуальної власності, то в Румунії, як і в більшості європейських країн, функціонувало спеціальне галузеве законодавство, яке формувалося паралельно з австро-угорським і російським. На відміну від новоутвореної Польської республіки, яка формувала

нормативну базу з чистого аркуша, та Чехословаччини, де за основу взяли австро-угорське законодавство, на території Північної Буковини в досліджуваний період було запроваджене законодавство, що напрацьоване ще до Першої світової війни.

У Румунії перший закон, який стосувався інтелектуальної власності, затверджений у 1879 р. за рішенням парламенту. Документ мав назву «Закон про товарні знаки і торгівлю». Цей закон діяв на території румунських земель аж до 1967 р. Щодо сфери винахідництва, то Закон «Про патенти», затверджений 17 січня 1906 р., був чинним упродовж 60 років [478].

Закон «Про патенти» 1906 р. розробляли в достатньо суперечливих умовах, без консультацій із торгово-промисловими палатами і промисловими колами (Союз промисловців у Румунії «General (UGIR)»). Так, 8 грудня 1905 р. Іон Лаховарі подав законопроект до палати депутатів («Законопроект про патенти»). Із чинних трьох патентних систем законодавець зробив вибір на користь французької, де експертиза заявки базувалася на явочних принципах. Таку систему використовували у Франції, Бельгії та Італії. Законопроект був проголосований Асамблеєю, а 21 грудня 1905 р. схвалений Сенатом. Закон 13 січня 1906 року опубліковано в «Офіційному віснику», із 17 січня 1906 р. він набув чинності [478].

У законі обґрунтовано загальні засади системи державного управління сферою винахідництва. Передбачено, що всі питання, пов'язані з патентами, належатимуть до компетенції Міністерства сільського господарства, промисловості, торгівлі, у підпорядкуванні якого перебувало патентне відомство «OSIM».

Законом (ст. 18 – 22 і ст. 27 – 44) регламентовані чіткі завдання названого відомства, яке в 1920 р. трансформували у відомство Промислової власності (IPO). У незмінному статусі цей орган проіснував до вересня 1950 р.

У 1920 р. Румунія мала приєднатися до Паризької конвенції і Мадридської угоди, підтвердити міжнародні стандарти охорони права

промислової власності. Такий крок спонукав владу до розроблення спеціального законодавства щодо охорони промислових зразків. На початку 1922 р. у Румунії підготовлено проект першого закону «Про промислові зразки» [483], його опубліковано в № 4–5 «Офіційного вісника» Управління промислової власності за 1922 р. Оприлюднений проект закону складався з п'яти розділів:

- розділ I «Загальні положення»;
- розділ II «Загальні та реєстраційні формальності»;
- розділ III «Реєстрація промислових зразків»;
- розділ IV «Підроблення, притягнення до відповідальності й покарання»;
- розділ V «Різні пристрої і остаточні положення».

Аналізований законопроект був підготовлений Управлінням промислової власності із залученням правового досвіду промислово-розвинених країн Західної Європи та положень Паризької конвенції про охорону промислової власності, що підписана Румунією в 1920 р. Через внутрішні суперечності й несприятливу політичну ситуацію в Румунії, ухвалення законопроекту відкладали на невизначений час. Отже, у період 20 – 40-х рр. на території Буковини, що входила до складу Румунії, спеціального законодавства у сфері охорони промислових зразків не було, а результати промислового дизайну охороняли в межах інститутів авторського та винахідницького права [484].

Румунське законодавство щодо захисту авторських прав також еволюціонувало. На момент входження Північної Буковини до складу Румунії діяв Закон 1862 р., зі змінами від 23 березня 1904 р. Серед основних положень закону варто виокремити такі: авторські права на твори в різних галузях належали авторіві, письменнику, композиторові; автор твору мав право користуватися власністю протягом свого життя, відтворювати, продавати або відчужувати права; за несанкціонований автором друк,

копіювання або імітацію роботи держава стягувала штраф у розмірі вартості однієї тисячі копій оригінального видання та конфіскувала зразки.

У 1906 році Румунія провела перший міжнародний конгрес, присвячений літературній і художній власності, що вплинув на сферу авторського права. У його ході обговорено законодавство та практичні рішення, ухвалені стосовно приєднання Румунії до Бернської конвенції. Однак приєднання відбувалося аж 24 березня 1926 року.

Посутні зміни у сфері регулювання авторських правовідносин відбулися після ухвалення нового законодавства у сфері охорони авторського права. У 1923 році, відповідно до Закону № 126 «Про літературну і художню власність» (ст. 1), виникнення авторського права на літературні твори не залежало від виконання будь-яких формальних норм законодавства[493]. Законодавство закріплювало автоматичний порядок виникнення прав із моменту створення твору. Серед особливостей закону варто назвати терміни охорони авторського права. Так, загальний термін охорони авторського права становив 30 років після смерті автора (ст. 4). Цей термін був на 20 років менший, ніж у законодавстві Польщі та Чехословаччини. Авторам творів держава гарантувала виключні права на користування твором, опублікування твору, право на дозвіл використання твору, зокрема на переклад, перероблення та інші зміни твору (ст. 2). Фактично держава гарантувала тріаду майнових прав. Автор міг виконувати будь-які правочини щодо твору, у разі передання прав автори або їхні спадкоємці могли контролювати належне використання твору, обстоювати ім'я автора, запобігати спотворенню твору, захищаючи честь і гідність автора (ст. 3). Зауважимо, що для більш якісного правового регулювання румунське законодавство у сфері авторського права розподіляло об'єкти авторського права залежно від сфери створення. Частина 2 стосувалася особливостей літературних творів і порядку їх охорони та використання, частина 3 – музичних творів, а частина 4 – творів образотворчого мистецтва [487]. Такий підхід уможлилював

урахування специфіки створення конкретних об'єктів авторського права, а також надання конкретному об'єктові належного режиму охорони.

Окрему увагу в румунській моделі авторського законодавства варто звернути на включені до розділу 10 штрафні санкції за порушення авторського права. Відповідно до ст. 48 Закону, будь-який вчинок уважали злочином, а особу могли притягнути до кримінальної відповідальності на основі ст. 339 та 341 Кримінального кодексу Румунії. Санкції за порушення авторського права були різними, коливалися залежно від різновиду порушення (від 2 000 до 10 000 леїв, півроку ув'язнення за фальсифікацію творів (підроблення)). Також міг бути покараний реалізатор фальсифікованої продукції штрафом від 1000 – 5000 леїв. Згідно зі ст. 49, на доповнення до злочинів, передбачених ст. 48, будь-яке порушення положень закону про авторське право вважали злочином, за який карали штрафом у розмірі від 100 леїв до 2000 леїв. Особи, які не могли сплатити штраф, могли бути ув'язнені, тривалість ув'язнення визначали за принципом 50 леїв за день в'язниці (ст. 50). У разі повторного злочину суд мав право подвоїти штрафи, коли йшлося про злочини контрафакції. Також згідно зі ст. 51 існувала змога подання цивільного позову відповідно до ст. 998 «Цивільного кодексу» проти автора підроблення. Закладені в румунському законодавстві підходи щодо порушень авторського права в контексті відповідальності були достатньо схожими на принципи, відображені в австро-угорському законодавстві [124, с. 12].

Такі порушення прав, як контрафакція, згідно зі ст. 52 уважали першорядними. Усі примірники контрафактних творів підлягали конфіскації, а матеріали для виробництва мали знищувати. У разі противоправного показу драматичних творів, музики, танцю та ін. суд міг ухвалити постанову про конфіскацію рукописів, лібрето, музичних нот. Якщо п'єса була показана, то за рішенням суду кошти від показу конфісковували на користь автора для компенсації завданих збитків. Зазначимо, що вміщені до закону санкції та закладені в них принципи були достатньо схожими з принципами

застосування санкцій в інших європейських державах. Значущими вважаємо й процесуальні терміни подання позову. Цивільний позов можна було подати впродовж трьох років із моменту порушення.

Отже, румунська модель законодавства, чинна на території Північної Буковини, мала свої особливості. Її становлення відбувалося паралельно з формуванням законодавства Австро-Угорщини та Російської імперії, тому принципи правового регулювання достатньо схожі на австро-угорську модель. Ухвалене законодавство варто характеризувати як консервативне, що часто не змінювалося. Водночас румунська модель законодавства хоч і була представлена на українських землях, однак істотного впливу на подальший розвиток законодавства на території України не мала, а правовий досвід радянське керівництво до уваги не брало.

Висновки до розділу 3

Для періоду перебування республіканських урядів УНР доби Центральної Ради та Директорії характерне прагнення налагодити функціонування національної системи охорони інтелектуальної власності, однак в умовах постійної війни, та перманентної кризи, спроби реформування не були результативними. Основний акцент у розвитку системи зроблений на промисловій власності, сфера авторського права залишилася поза увагою Центральної ради та Директорії УНР. Дії Уряду УНР доби Центральної Ради в зазначеній сфері вважали мало результативними, однак перші державні органи у сфері винахідництва все ж були сформовані.

Зміни, що сталися за період перебування при владі Директорії, були більш суттєвими, але загалом стосувалися владного підпорядкування органів винахідництва. Навіть керівництво органів винахідництва визнавало негативний стан справ у реформуванні. В умовах інфляційних процесів і постійної війни на кілька фронтів влада практикувала постійне підвищення

державного мита як за подання заявки на об'єкти промислової власності, так і за підтримку чинності охоронних документів. Водночас варто позитивно оцінювати спробу розроблення власної патентної системи, орієнтованої на західноєвропейські правові традиції. Проект постанови про Патентний уряд не можна вважати проектом першого патентного закону УНР, оскільки він не був спрямований на регламентацію правовідносин у сфері винахідництва. Зазначений документ окреслював перспективи створення національної системи державного управління сферою промислової власності, упорядкування відносин щодо подання заявки, її розгляду, порядку експертизи та ін. Суб'єктивних майнових і немайнових прав творців цей документ не регламентував, оскільки саме права та їхнє змістове наповнення є предметом регулювання закону. Що стосується західноукраїнських земель, то з моменту проголошення незалежності ЗУНР до підписання акта злуки 22 січня 1919 р. не зафіксовано реальних кроків влади зі створення власного законодавства у сфері інтелектуальної власності. Причиною цього, на нашу думку, є відсутність часових і політичних можливостей.

За період перебування при владі Павла Скоропадського була відновлена система державних органів управління у сфері промислової власності. У достатньо короткі терміни розпочався прийом заявок на об'єкти промислової власності. Кількість звернень до відділу винаходів засвідчує ефективність роботи як патентного відомства, так і його фахівців. Заявки, що надходили розглядалися детально, що підтверджує листування представників відділу із заявниками, яким часто пропонували змінити чи уточнити матеріали заявки. Як засвідчують архівні документи, більшість заявок стосувалася реєстрації товарних знаків і промислових зразків. Щодо винаходів, то тут ситуація була значно складнішою. Гетьман залишив чинним законодавство Російської імперії, яке регулювало загальні засади охорони прав на винаходи, однак належної системи перевірки заявлених пропозицій так і не створили. Відсутність такої системи унеможливлювала подальшу роботу. Ще однією причиною стала відсутність фахівців із

досвідом роботи. Зауважимо, що більшість фахівців перебувала в Петрограді, куди за часів Російської імперії надсилали заявки на всі об'єкти інтелектуальної власності. На нашу думку, проблем додавало також і ставлення винахідників до новоствореної системи охорони, більшість із них вважала систему недосконалою, а владу Гетьмана – тимчасовою. Водночас варто позитивно оцінювати спроби Гетьмана в умовах війни відновити роботу системи охорони інтелектуальної власності, орієнтовану саме на Українську Державу. Серед позитивних кроків важливим є закріплення права на творчість на рівні конституційного акта, функцію якого в період Гетьманату виконували «Закони про тимчасовий державний устрій». За часів Гетьманату сфера авторського права, подібно до етапу УНР Центральної Ради, залишилася поза увагою влади. На нашу думку, це можна пояснити тим, що для Гетьманату були першорядними питання промислового розвитку як основи сильної держави. Спільною рисою діяльності національних урядів залишалося імперське правове поле охорони як авторського права, так і промислової власності з його позитивними та негативними рисами.

В період 1920 – 1930 рр. частина українських земель, унаслідок військово-політичних подій та укладення низки міжнародних договорів, увійшла до складу Польщі, Румунії й Чехословаччини. На цих територіях діяли різні моделі правового регулювання інтелектуальної власності. Спільною рисою моделей було те, що вони формувалися в різні історичні періоди під впливом загальноєвропейських правових тенденцій.

Після остаточного входження Східної Галичини до складу Польщі була запроваджена польська модель регулювання авторських правовідносин. Ця модель була адаптована до міжнародних стандартів, зокрема до Бернської конвенції, яку Польща ратифікувала за умовами Версальських договорів. Законодавство, яке діяло на території українських земель, вирізняється чіткістю, логічною послідовністю та якістю підготовки. Традиційним стало відображення в законі комплексної природи авторських прав і їх поділу на особисті немайнові та майнові, відповідно до загальноєвропейських

традицій. В основу законодавства покладено теорію виключності авторських прав. Польський законодавець заклав відмінні підходи до визначення термінів охорони об'єктів авторського права.

Законодавство з промислової власності Польщі було виваженим і належно опрацьованим. Після оновлення законодавства в 1924 р. винаходи, промислові зразки, товарні знаки отримали правове регулювання на рівні єдиного нормативного акта. Такий підхід сприяв виробленню єдиної системи охорони промислової власності. Польське законодавство містило недостатню кількість критеріїв патентоздатності винаходів. Як і в радянському законодавстві, домінували критерії корисності, промислової придатності й новизни. На наш погляд, поєднання зазначених елементів у законодавстві та відсутність критерію неочевидності (винахідницький рівень) негативно впливали на патентну чистоту винаходів. Оновлення законодавства, що відбулося в кінці 20-х рр., суттєвою мірою ситуацію не змінило. Переважна кількість змін стосувалася усунення перепокликань щодо охорони промислових зразків і товарних знаків на розділ із винаходами. Завдяки зазначеним змінам та доповненням, зміст розпорядження був розширений. Зміни стосувалися здебільшого розпорядження правами на об'єкти промислової власності, зокрема на винаходи. Законодавство з промислової власності Польщі було досить ефективним, у період свого існування воно слугувало належним регулятором відносин.

Законодавство Чехословаччини у сфері промислової власності та авторського права, зберігаючи у своїй основі старе австрійське законодавство, було істотно доповнене змінами, що зроблені з урахуванням тодішніх європейських тенденцій. Законодавцем деталізовані об'єкти охорони, передбачені положення щодо управління майновими правами авторів, посилені норми відповідальності стосовно прав інтелектуальної власності. Новацією стала поява положень, які регламентували порядок діяльності літературних та інших асоціацій, фактично започатковували систему колективного управління

Румунська модель законодавства, чинна на території Північної Буковини, мала свої особливості. Її становлення відбувалося паралельно з формуванням законодавства Австро-Угорщини та Російської імперії, тому принципи правового регулювання достатньо схожі на австро-угорську модель. Ухвалене законодавство варто характеризувати як консервативне, що часто не змінювалося. Водночас румунська модель законодавства хоч і була представлена на українських землях, однак істотного впливу на подальший розвиток законодавства на території України не мала, а правовий досвід радянське керівництво до уваги не брало. Спільними рисами західноукраїнських земель було те, що в період із 1918 р. до 1939 р. вони, перебуваючи у складі різних європейських держав, були включені до міжнародної системи охорони інтелектуальної власності, на відміну від територій УСРР. Законодавство, чинне на зазначених територіях, за своїм змістом воно виявилось близьким до сучасного.

РОЗДІЛ 4

РАДЯНСЬКА ПРАВОВА МОДЕЛЬ СФЕРИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

4.1. Законодавство у сфері інтелектуальної власності в УСРР / УРСР (1919 – 1928 рр.)

Після Жовтневої революції 1917 р. в українських губерніях, підконтрольних радянській владі, була ліквідована чинна система правового регулювання авторських правовідносин. Радянська влада скеровувала свою діяльність на руйнування попередньої системи авторських правовідносин, усунення монополій у сфері видавничої діяльності. Такий підхід зумовлений необхідністю формування нового правового поля, яке б відповідало основним радянським постулатам. Ліквідація приватних монополій на видавничу діяльність давала радянській владі змогу контролювати всю поліграфічну промисловість, а фінансові надходження від неї спрямовувати на безпосередні потреби революції [48, с. 20].

Серед можливих напрямів радянзації авторського права влада обрала нівелювання суб'єктивних прав авторів [96, с. 5]. Так, першим радянським законом із питань авторського права, що діяв на території українських губерній, підконтрольних радянській владі, був декрет ЦВК від 29 грудня 1917 р. «Про державне видавництво» [221]. Основна мета декрету – негайна організація й розвиток державної видавничої діяльності, що була необхідною в умовах жорсткої ідеологічної боротьби. Відповідно до декрету, Народна комісія з просвітництва (далі – Наркомпрос) повинна була розпочати видавничу діяльність, насамперед випустити доступні за ціною широкому загалу видання російських класиків. Наркомпросу надано право оголошувати державною монополією терміном не більше, ніж на 5 років, твори, дія авторських прав щодо яких закінчилася [96, с. 5]. Цей декрет безпосередньо не зачіпав авторських прав, оскільки монополія стосувалася лише тих творів,

які навіть за попереднім законодавством уважали суспільним надбанням, однак він став проблемою для приватних видавництв, лівова частка прибутку яких залежала від випуску саме творів класичної російської літератури [141, с. 2]. Для ефективного виконання декрету Нарком просвіти видав постанову «Об издании сочинений русских писателей» від 14 лютого 1918 р., де представлено перелік із 56 письменників, видання творів яких стало монопольним правом держави. Твори авторів, які не ввійшли до списку, поданого в постанові, і тих, які померли до 31 грудня 1917 р., могли видавати без будь-яких обмежень.

Реалізуючи наступ на чинну систему авторських правовідносин, радянська влада вдавалася до безпрецедентних кроків. Наступним радянським законом у сфері авторського права був декрет РНК РРФСР від 26 листопада 1918 р. «Про визнання наукових, літературних, музичних і художніх творів державним надбанням» [225]. Цей документ був провідним у регулюванні авторських правовідносин до ухвалення Положення 1925 р. Згідно зі ст. 1 декрету, всі без винятку твори не залежно від характеру підлягали націоналізації. Поширення й публічне виконання націоналізованих творів проходили лише з дозволу Наркомпросу. Варто зазначити, що декрет забороняв друк творів епістолярного жанру та щоденників, що не були призначені для друку без згоди найближчих родичів авторів, які померли. Право визначення найближчих осіб залишалося за Наркомпросом. Відповідно до цього декрету, спадкоємці або ж інші особи, які на законних підставах набули суб'єктивних майнових авторських прав на твір, їх позбувалися. Щоб зняти напруження в літературному середовищі та серед видавців, держава регламентувала в ст. 5 декрету систему компенсацій за націоналізований твір. З одного боку, такий підхід суттєво обмежував суб'єктивні авторські права, з іншого – держава навіть в умовах війни затверджувала своєрідні гарантії в отриманні хоча б мінімальної авторської винагороди.

Аналізуючи окремі положення декрету, зазначимо, що націоналізації підлягали не всі твори. Згідно зі ст. 3 декрету, автори, твори яких не були націоналізовані, зберігали за собою право на розпорядження ними за життя автора та фактично 6 місяців після смерті автора. Істотним кроком радянської влади у формуванні системи правового регулювання авторських відносин стало цілковите позбавлення майнових авторських прав спадкоємців, що скасовували на підставі ухваленого 28 квітня 1918 р. декрету «Про скасування спадкування» [96, с. 20; 235]. Про скасування успадкування авторського права йшлося в ст. 7 декрету «Про визнання наукових, літературних, музичних і художніх творів державним надбанням». Однак непрацездатні родичі мали право на утримання в розмірі прожиткового мінімуму, що виплачували зі спадкової маси, до якої входив авторський гонорар [48, с. 22–23]. У досліджуваний нами період відбулася зміна суб'єктів успадкування авторських прав. Єдиним спадкоємцем авторських прав була держава в особі Народного банку. Видавці, які друкували та продавали ненаціоналізовані твори, повинні були після смерті автора сплачувати до Народного банку суми, що дорівнювали авторському гонорару померлого, для виплати непрацездатним родичам автора утримання [83, с. 117–118; 175, с. 29]. Проводячи наступ на суб'єктивні майнові права авторів та їхніх спадкоємців, держава опікувалася непрацездатним спадкоємцями, покладаючи певний тягар з їх утримання на видавництва. Отже, держава, обмежуючи суб'єктивні авторські права, лишала за авторами ненаціоналізованих творів право на часткове розпорядження та немайнові права [175, с. 31].

У полі уваги перебувала і сфера договірних авторських правовідносин. Одним із перших нормативних актів, що ухвалені радянською владою і стосувалися регулювання договірних відносин у сфері авторського права, став декрет від 10 жовтня 1919 р. «Про припинення дії договорів про набуття у повну власність творів літератури та мистецтва» [96, с. 22]. Влада скасовувала договори видавництв з авторами про повне передання творів у

власність видавництва. Відтепер стосовно будь-якого твору, призначеного до опублікування, мав бути укладений у письмовій формі видавничий договір, у якому необхідно зазначити кількість екземплярів друкованого твору, розмір посторінкової оплати та термін дії договору [83, с. 118]. Такий крок радянської влади спрямований не тільки на ліквідацію монопольного права видавництва володіти твором, а й на викорінення із середовища видавців концепції «літературної власності» та права видавців укладати кабальні договори з авторами. Варто зазначити, що цей декрет був першою спробою правової регламентації видавничого договору з позиції радянської влади [138, с. 14–15].

На початку 20-х рр. радянська влада дещо лібералізує підходи до суб'єктивних авторських прав. У постанові ВЦВК РРФСР від 22 травня 1922 р. «Про основні особисті майнові права» [234] серед прав громадян, що визнані республікою та захищені її судами, згідно зі ст. 5 Постанови названо й авторські права. Проте порядок регулювання авторських прав постанова не описувала, його мали регламентувати окремі нормативні акти [96, с. 22]. З огляду на зміст попередніх декретів радянської влади, постанова лише декларувала суб'єктивні майнові авторські права, але не обстоювала їх.

Цікавим був підхід радянської влади до визначення термінів охорони авторського права. Цю проблему певною мірою пояснювала спеціальна інструкція народного комітету просвіти, видана через 2 місяці після ухвалення декрету. Відповідно до примітки ст. 5 інструкції, від виплати авторського гонорару звільняли твори авторів, які померли до 1868 р., та ненаціоналізовані до 1 липня 1919 р. За основу в інструкції взято п'ятдесятирічний термін охорони авторського права, що існував раніше. Водночас плинність термінів авторського права після видання інструкції фактично призупинялася. Щодо націоналізованих творів, то термін дії майнових прав авторів закінчувався після ухвалення рішення про націоналізацію, а немайнові авторські права фактично діяли безтерміново.

Ставки авторської винагороди за використання творів регламентувала спеціальна інструкція від 9 лютого 1919 р. щодо застосування Декрету 1918 р. Гонорар виплачували за публічне виконання драматичних, музично-драматичних, хореографічних творів. Розміри ставок винагороди коливалися від 0,5 % до 2 % за кожен виконаний акт.

Дещо вищі відсотки авторської винагороди збирали з розважальних закладів (кабаре, естрада, театри зі столиками без загальної плати за вхід), розмір винагороди становив 5 % із заробітної плати всіх працівників мистецтв, що обслуговували художню частину роботи підприємства [155, с. 212].

На початку 20-х рр. після остаточного утвердження контролю радянської влади в українських губерніях чинна система правового регулювання авторських правовідносин, що складалася з кількох декретів, остаточно себе вичерпала. Насамперед це пов'язане з її низькою ефективністю, оскільки основним її завданням було викорінення імперської системи регулювання авторських правовідносин, усунення монополій у сфері видавничої діяльності. Зі створенням СРСР виникла необхідність формування нового правового поля, яке б діяло на території союзних республік.

Формування нових правових норм у сфері охорони авторського права, як і в період 1917 – 1925 рр., відбувалося централізовано, для всіх територій, де існувала радянська влада. На нашу думку, це було необхідно насамперед для створення цілісної нормативної бази з охорони прав інтелектуальної власності СРСР та вироблення єдиних підходів до регулювання авторських правовідносин у всіх союзних республіках.

В Українській РСР у період із 1925 р. до 1928 р. не видано загального закону про авторське право: у той час діяли загальносоюзний закон і низка постанов УРСР, що стосувалися окремих аспектів авторського права [7]. Першим загальносоюзним законом про авторське право були «Основи авторського права», ухвалені 30 січня 1925 р. (далі – Основи 1925 р.) [233].

Постанова ЦВК і РНК СРСР «Про основи авторського права» стала основою регулювання «соціалістичного авторського права» у загальносоюзному масштабі в період нової економічної політики. Більшість положень, регламентованих в Основах 1925 р., утілені в подальших радянських нормативних актах з авторського права [7].

Загалом Основи 1925 р. за своєю структурою були досить стислим, однак змістовним нормативним актом, містили лише 15 статей. Згідно зі ст. 1 Основ 1925 р., авторське право на твір, який випущений у світ на території СРСР або перебував на території СРСР, визнавали лише за автором і його правонаступниками, незалежно від їхнього громадянства. Оскільки СРСР на той час навіть не мав наміру долучитися до Бернської конвенції 1886 р., то на твір, що вийшов у світ за кордоном, авторське право визнавали в межах, передбачених договорами СРСР з іншими державами [233].

Основами 1925 р. окреслене коло об'єктів, які підлягали охороні авторським правом. Так, згідно зі ст. 2 до них належали всі твори літератури, науки й мистецтва, незалежно від форми існування та способу вираження. Основи 1925 р. проводили умовний поділ творів залежно від об'єктивної форми існування. До першої групи зараховували усні твори (промови, доповіді, лекції), до другої – письмові твори (книги, статті, доповіді), окремо розмежовували музичні й музично-драматичні твори. Авторське право поширювалося й на похідні твори (переклади, сценарні твори та інші твори, які мали ознаки самостійних) [233]. Водночас згідно з постановою ЦВК від 10 липня 1925 р. Телеграфне агентство СРСР (ТАСС) користувалося всіма авторськими правами на розміщену ним інформацію та поширену будь-якими засобами зв'язку [155, с. 189]. Аналізуючи положення закону, констатуємо, що авторам надавали порівняно широкий спектр немайнових прав. У ст. 3. Основ 1925 р. авторів гарантували право на ім'я та право на вибір псевдоніма. Також автор мав права на розповсюдження твору та користування ним на свій розсуд [233]. За автором визнавали виключне право на використання твору всіма законними способами (ст. 13). Подібні

положення вміщено й у сучасному Законі України «Про авторське право і суміжні права» (ст. 14, 15) [282]. Автор драматичного, музичного й музично-драматичного твору мав право на публічне сповіщення ще не випущених у світ творів [233].

Загальний термін авторського права становив 25 років із моменту публікації твору. Терміни охорони авторського права для різних суб'єктів авторського права суттєво відрізнялися. Видавці газет, журналів та інших періодичних видань, а також енциклопедичних словників зберігали авторське право на ці видання протягом десяти років із часу їх появи у світ.

Що стосується авторських прав на хореографічні твори, пантоміми, кінематографічні сценарії й кінострічки, то згідно зі ст. 8 термін їх охорони був значно коротшим і становив десять років. Термін дії авторського права на фотографічні твори для окремих знімків становив лише три роки, для збірника знімків – п'ять років [233].

Спадкоємці могли користуватися авторським правом лише п'ятнадцять років після смерті автора. Цікавим було те, що в разі смерті спадкоємця до закінчення терміну охорони твору авторські права припинялися (ст. 11) [233].

Основи 1925 р. наводили широкий перелік випадків вільного використання творів. Варті уваги: вільний переклад чужого твору на іншу мову; публічне виконання чужих драматичних, музичних, музично-драматичних, кінематографічних та інших творів у місцях вільного входу; використання художніх і фотографічних творів у виробках заводської й ремісничої промисловості; відтворення художніх творів, що розташовані на вулицях, площах і в публічних музеях; виробництво будівель і споруд за опублікованими автором архітектурними, інженерними й іншими технічними планами, кресленнями, малюнками, якщо під час опублікування не зауважено, що таке право автор зберігає за собою [233].

Держава залишала за собою право примусового викупу твору урядом СРСР або ж урядом будь-якої союзної республіки, якщо такий твір був суспільно необхідним (ст. 15) [169, с. 125]. Однак, на нашу думку, така норма

на практиці мала лише декларативний характер. Оскільки Основи 1925 р. були загальносоюзним законом, в Україні в цей період спеціального закону про авторське право не існувало. Деякі питання, зокрема про розміри та особливості виплати й розподілу винагороди, регулювали на підставі нормативних актів РНК УРСР. Наприклад, у грудні 1925 р. була ухвалена постанова «Про авторський гонорар за публічне виконання драматичних і музичних творів» [7].

Не оминув законодавець і сфери договірних відносин. Зокрема, у ст. 12 Основ 1925 р. зазначено, що відчуження майнових прав може відбуватися на підставі договорів, які повинні були укладати в письмовій формі. Цей підхід був виправданий, оскільки авторські договори належать до цивільно-правових договорів, що, як і більшість документів, укладені в письмовій формі.

Отже, радянська модель системи охорони авторського права в 1923 – 1925 рр. була представлена Основами 1925 р. Згаданий нормативний акт став одним із перших усесоюзних галузевих законів, що регулювали сферу авторського права [108, с. 51]. Радянська влада вперше на законодавчому рівні чітко зафіксувала коло об'єктів, які підлягали охороні нормами авторського права. Загалом наведений перелік був ідентичний тому, який містився ще в імперському Положенні про авторське право 1911 р. та Бернській конвенції. Особливість цього закону полягала в тому, що воно істотно розширювало перелік випадків вільного використання творів, одночасно звужуючи суб'єктивні права авторів.

Винахідництво як один із видів науково-технічної творчості завжди відігравало посутню роль в економічному та промисловому розвитку будь-якої держави.

Після Жовтневої революції 1917 р. система охорони винаходів зазнала змін. У перші роки становлення радянської держави влада не змогла повноцінно реформувати патентне законодавство. До 1919 рр. у РСФРР та УСРР продовжував діяти ухвалений ще за часів Російської імперії Патентний

закон 1896 р. За своїм змістом закон не відповідав ідеології більшовиків, оскільки закріплював за патентовласником монополні права на винахід. В умовах громадянської війни вкрай складно було контролювати винахідництво, однак окремих заходів із реєстрації винаходів усе ж уживали. Окремі заявки, подані до революції, розглядали спеціальні виїзні комісії в Петербурзі та Москві. Основним завданням комісій стала фіксація авторства, перевірку винаходів відкладали до кращих часів. Першим кроком радянської влади стало скасування привілеїв на винаходи. Видані до революції 1917 р. привілеї, посвідчували лише факт авторства винаходу [201, с. 12–13].

Положення нової реформи обговорювали на засіданнях Вищої ради народного господарства (далі – ВРНГ). Саме під головуванням М. Горбунова і Ф. Ленгіка почалося розроблення структури органів управління та основних принципів, закладених у нове радянське винахідницьке законодавство [201, с. 14]. Створення нової системи охорони винаходів відбувалося централізовано, згори для всіх територій, де панувала радянська влада. Зміни проходили у двох напрямках. Першим напрямом стало формування нових органів влади, які мали втілювати радянську політику у сфері винахідництва [135, с. 29]. Так, упродовж 1917 р. у складі Народного комісаріату торгівлі та промисловості працював Комітет у технічних справах, який 1918 року кілька разів зазнавав реорганізації. У січні Комітет у технічних справах передано в підвідомчість ВРНГ, улітку 1918 р. його перейменували на підвідділ винаходів і включили до складу відділу організації виробництва ВРНГ, а восени 1918 р. до Комітету в справах винаходів [83, с. 129]. Саме цей орган мав розробити й утілити в життя політику у сфері винахідництва.

Іншим напрямом стало напрацювання нової радянської моделі нормативно-правової бази охорони винаходів. Перше радянське положення про винаходи було затверджене декретом від 30 червня 1919 р. (далі – Декрет 1919 р.). Цей документ був провідним у регулюванні винахідницьких правовідносин аж до ухвалення Положення 1924 р. Декрет 1919 р. скасовував

усе попереднє законодавство і вносив кардинальні зміни до системи правового регулювання винахідництва.

За своєю структурою Декрет 1919 р. був невеликим за обсягом документом та налічував лише 10 статей. Регулюючи винахідницькі правовідносини, Декрет на законодавчому рівні не закріплював визначення винаходу та не конкретизував, що є об'єктом винаходу. Документ регулював відносини щодо користування та розпорядження винаходами [134, с. 93].

Згідно зі ст. 1 Декрету, винаходи, визнані корисними Комітетом у справах винахідництва, за необхідності могли бути кваліфіковані постановою Президії ВРНГ надбанням республіки. У ст. 2 держава окреслювала обмеження щодо користування винаходами, які могли бути застосовані у військовій сфері та становили особливу цінність для держави. Відповідно до ст. 3, винахід оголошували надбанням республіки за згодою винахідника, а в разі відсутності такої згоди це відбувалося в примусовому порядку. У будь-якому випадку закон гарантував авторові визнання та охорону його права авторства, а також виплату винагороди, що держава не оподатковувала (ст. 3, 4 декрету 1919 р.) [231]. З одного боку, такий підхід радянського керівництва суттєво обмежував суб'єктивні винахідницькі права, з іншого – держава навіть в умовах війни передбачала своєрідні гарантії в отриманні хоча б мінімальної авторської винагороди за винахід.

Декрет 1919 р. запроваджував нову систему охорони винаходів авторськими свідоцтвами, які видавали винахіднику [231]. Зміна охоронного документа, на нашу думку, укотре підтверджує стратегію держави, збереження за винахідником лише немайнових прав. У цьому контексті варто зазначити, що положення Декрету доповнені виданою на виконання Декрету «Загальною інструкцією комітету у справах винаходів». Так, у Декреті з-поміж суб'єктивних винахідницьких прав названі лише права на ім'я. Відповідно до інструкції, під захищеними свідоцтвом авторськими правами на винахід розуміли право на ім'я, право пріоритету, право виготовлення й розповсюдження та право на авторську винагороду в розмірах, затверджених

державою [398, с. 42]. Статтею 5 Декрету передбачена можливість патентування винаходу в інших країнах, але лише після подання заявки в РСФСР та інших радянських республіках. На відміну від положення 1896 р., яке чітко регламентувало критерії патентоздатності винаходу, радянське законодавство 1917 – 1924 рр. подібних критеріїв не містило. Це пояснюють тим, що в умовах громадянської війни та розрухи в промисловості для держави життєво необхідним було впровадження всіх винаходів, які могли дати хоча б якийсь позитивний ефект у виробництві. У той час фактично єдиним критерієм винаходу залишився критерій корисності [134, с. 93–96].

Для визначення корисності винаходів при Комітеті у справах винахідництва працювала спеціальна секція, до якої заявка надходила в першу чергу. Після визначення корисності винахід міг бути направлений до Експериментального бюро, якщо було необхідне його подальше розроблення або доопрацювання. Останній етап – направлення винаходу до Оцінної комісії, яка визначала розмір винагороди за створений винахід. Кінцевий розмір погоджували з автором. У разі відсутності погодження Оцінна комісія могла призначити винагороду в примусовому порядку [398, с. 43]. У науковій літературі того періоду наголошено на певній несумісності «Декрету про винаходи» та «Інструкції до положення», виданої Комітетом у справах винахідництва. В інструкції суб'єктивні права автора потрактовані як право на ім'я, право пріоритету, а також права виготовлення, розповсюдження винаходу й користування ним та право на винагороду. Частина з названих прав за сучасною класифікацією можна зарахувати до особистих майнових прав. Декрет 1919 р. заперечував існування майнових прав, крім права на винагороду [398, с. 42–43].

Отже, упродовж 1917 – 1924 рр. винахідницькі правовідносини регулював спеціальний Декрет радянської влади та кілька відомчих інструкцій, виданих на його виконання. У досліджуваний нами період радянська влада ліквідувала попередню модель охорони винаходів. Робота відбувалася в напрямі націоналізації окремих винаходів. Акцент робили на

охороні немайнових прав і переважному нівелюванні майнових винахідницьких прав.

Зміни суспільно-політичних умов і завершення формування СРСР як державного утворення сприяли переосмисленню чинної системи правовідносин у сфері винахідництва. Домінантний на той час принцип суспільної власності на винаходи поступово вичерпував себе, причиною цього стали нові економічні реалії, пов'язані насамперед із переходом СРСР та союзних республік до НЕПу. Нові підходи в економіці вимагали ширшого застосування нових технологій і вдосконалень. Також для ефективного розвитку промисловості необхідне було широке залучення іноземних технологій, власники яких не поспішали завозити їх до СРСР, знаючи про відсутність права монопольного використання. З огляду на ці обставини, розроблення й ухвалення нового патентного закону для керівництва СРСР було нагальною справою [398, с. 42–43].

Закон був затверджений 12.09.1924 р. під назвою Постанова «Про патенти на винаходи» (далі – Постанова про патенти). Постанова суттєво відрізнялася від Декрету про винаходи 1919 р. своїм змістом та обсягом [218]. Разом із Постановою про патенти, ЦВК РНК СРСР видав ще один документ «Постанову про введення у дію Постанови про патенти на винаходи». У документі обґрунтовано загальні засади правової регламентації охорони винаходів, патенти на які були видані в дореволюційні часи. Згаданою постановою радянська влада вкотре підтвердила визнання лише тих охоронних документів, які були видані нею. Патенти, видані до революції 1917 р., остаточно втрачали чинність. Водночас у ст. 3 документа регламентовано порядок набуття прав на технічне рішення, що було заявлене до радянської влади. Допускаючи можливість відновлення патентних прав, влада розробила механізм перевірки рішення на новизну, за умови, якщо заявка подана після 1 січня 1910 р. [155, с. 2]. Право відновлення чинності патенту належало лише винахідникам. Ст. 3 регламентувала обмеження в

терміні дії патенту. Термін чинності патенту, виданого до радянської влади, скорочували на час, що тривав від видання патенту до 15 вересня 1924 р.

Держава залишала за собою право контролю та відчуження суспільно корисних винаходів. Зокрема, на винаходи, відчужені на користь держави до набуття чинності Постанови про патенти, патент не видавали, а винахід ставав суспільним надбанням (ст. 5) [218].

На виконання окреслених положень ВРНГ затвердила спеціальну інструкцію «Інструкція ВРНГ про порядок видання патентів на винаходи, заявлені до 15 вересня 1924 р.». За своєю структурою вона складалася з 14 параграфів, які регламентували порядок подання, розгляду заявки про видання патенту на винахід, виконаний у дореволюційні часи, та винахід, виконаний до 1924 р.

Аналізуючи зміст Постанови про патенти на винаходи, фіксуємо її суттєву відмінність від попереднього радянського законодавства. Законом була передбачена єдина форма правової охорони – патент замість чинних раніше авторських свідоцтв на винахід [110, с. 73–78].

Як і в Декреті про винаходи 1919 р., домінантним критерієм для винаходів залишилася промислова придатність. Законодавець чітко не окреслив, що є об'єктом винаходу, однак, аналізуючи зміст ст. 1, можемо дійти висновку, що об'єктом винаходу був продукт (винахід, нова пропозиція, придатні до промислового використання) та спосіб (спосіб виготовлення лікувальних, харчових і смакових речовини та речовини, одержаної хімічним шляхом). Власне на речовини патенти не видавали [223].

Важливим був названий у ст. 2 критерій новизни пропозиції. Відтепер новизна не обмежувалася територією СРСР.

Право на отримання патенту мав винахідник (ст. 3), а також інші особи, (заявники) та підприємство коли винахід був виконаний на його виробничих потужностях. Цікавим є те, що патент міг бути виданий тим особам, які надавали суттєву технічну, організаційну та інші види допомоги під час створення винаходів (ст. 4) [223].

Право на видання патенту не обмежувалося громадянством, однак іноземці повинні були довести свою правочинність через представників, які були громадянами СРСР.

Законодавство представляло певний перелік майнових і немайнових прав (ст. 7, 9, 10), однак коло немайнових прав обмежувалося лише правом на ім'я (ст. 7). Щодо майнових прав патентовласника, то порівняно з попереднім законодавством їхнє коло розширювалося. Згідно зі ст. 9, патентовласникові в межах СРСР дозволяли виготовляти, продавати, уводити в обіг, упроваджувати у виробництво, відчужувати в будь-який спосіб, передавати в спадщину, видавати ліцензію на використання винаходу (ст. 10).

На наш погляд, суттєве розширення майнових прав патентовласника насамперед пов'язане з переходом СРСР та республік до нової економічної політики, в основі якої лежало часткове відновлення приватного сектору економіки й пожвавлення ринкових відносин. Одним із прав винахідника, яке знайшло своє нормативне закріплення, було право на вдосконалення винаходу. Так, згідно зі ст. 12, автор винаходу мав пріоритетне право отримати додатковий патент на подальше вдосконалення винаходу [277]. Усі патенти в СРСР видавав Комітет у справах винаходів при ВРНГ СРСР.

Порядок видання патентів безпосередньо регламентований ст. 27 «Постанови про патенти» та «Інструкцією про порядок подання заяв на видання патенту на винахід» від 12.09.1924 р. (далі – Інструкція). В Інструкції зазначено вимоги щодо змісту заявки, описано порядок складання опису, подано вимоги до креслень [155, с. 75–76].

Відповідно до ст. 17, термін охорони винаходу становив 15 років, його відраховували з моменту видання заявочного свідоцтва, де фіксували дату подання заявки.

Крім прав патентовласника, держава регламентувала й певні обов'язки. Винахід після патентування потрібно було впроваджувати в промислове виробництво впродовж п'яти років після видання патенту. В іншому разі

держава залишала за собою право на видання примусової ліцензії. Законодавство передбачало механізм повного позбавлення прав патентовласника, якщо в судовому розгляді буде доведено, що винахід не використовували умисно [155, с. 50–51].

За порушення прав патентовласників (ст. 23) передбачена як цивільна, так і кримінальна відповідальність [223]. Кримінальний кодекс УСРР 1922 р. (ст. 199) регламентував відповідальність за самовільне користування фабричним чи ремісничим знаком, малюнком, моделлю та чужим найменуванням. Санкція статті передбачала покарання у вигляді примусових робіт до 1 року або штраф у потрібному розмірі прибутку, отриманого від використання. Аналогічні норми вміщено в ст. 191 КК УСРР 1927 р. Однак санкція за вчинення подібних злочинів була легшою: примусові роботи до 6 міс., штраф до 3 тис. р. [183, с. 182–183; 388 с. 62; 387]. Згідно зі ст. 177 Кримінального кодексу (ред. 1926 р.), порушення норм законодавства про винаходи карали примусовими роботами на термін до трьох місяців або ж штрафом до 1000 крб. [155, с. 50–51].

Важливим кроком стало включення до закону статей, які описували порядок проведення експертизи заявки. (ст. 33, 36) [223]. У ході експертизи перевіряли новизну та промислову придатність.

Отже, Постанова про патенти послугувала основою для подальшого розвитку радянського законодавства у сфері регулювання винахідництва. Це був якісно новий нормативний акт, який змінював форму охорони винаходу, розширював коло майнових прав, фіксував критерії патентоздатності винаходу. За окремими елементами патентне законодавство СРСР періоду 1924 – 1931 рр. нічим не поступалося західноєвропейському законодавству. Зауважимо, що поряд із винахідництвом радянське керівництво чимало уваги приділяло й раціоналізаторській роботі як на підприємствах, так і в сільському господарстві. Основний акцент зроблений на механізації процесів, їх удосконаленні. Наприклад, раціоналізаторська діяльність на Тьоткінській селекційній станції дала заощадження з посівів різних культур

від 40 до 56 %, а раціоналізаторські заходи були робітничою ініціативою [66, арк. 4 зв., 5зв.]. Вихід нового положення оптимізував утворення незалежних громадських органів, що мали сприяти винахідництву. У 1924 р. утворено Асоціацію працівників технічної творчості, що 6 травня 1924 р. перейменована на Всеукраїнську асоціацію винахідників. Основне її завдання – сприяння винахідництву. У березні 1925 р. затверджено статут організації, знову змінено її назву на «Українську асоціацію робочих винахідників» (далі УАРВИН).

Із моменту створення асоціації робота проходила в напрямі формування структури та органів організації, налагодження зв'язків із різними установами, активації механізму консультативної допомоги винахідникам. Також проводили дослідження у сфері винахідництва за 12 секціями [428, арк. 13 зв.].

УАРВИН представляла інтереси авторів на підставі договорів або на засадах членства. Для набуття членства в асоціації необхідно було подати заяву про вступ та сплатити внесок 1 крб. Надалі щомісячно сплачували членські внески в розмірі 50 коп. щомісяця [429, арк. 23, 36]. Договори на представництво інтересів укладали в письмовій формі від імені організації. За представництво інтересів винахідник зобов'язувався перерахувати на користь асоціації 25 % від прибутку, який він отримує з винаходу. Наприклад, у договорі з винахідником О. Федоровим йшлося про те, що асоціація бере на себе зобов'язання з утілення в життя винаходу трактора «Насикомоед» для знищення шкідників. Із цим же винахідником укладено й інший договір із приводу винаходу «Вагонетки для обпалювання керамічних виробів» [429, арк. 15–16]. Договори з асоціацією укладали не тільки на допомогу в патентуванні винаходу, але й на повний юридичний супровід і захист інтересів винахідника. Зокрема, із гр. Алексєєвим був укладений договір на юридичний супровід за умовами договору з Південним машинобудівним трестом від 21 січня 1925 р. про реалізацію винаходу «Паровий насос у дію» [429, арк. 1]. До УАРВИН зверталися по підтримку та

оцінювання фахівцями потенційного винаходу. Часто винахідники отримували відмову. У відповіді жителю м. Макіївка, Сталінського округу щодо винаходу «Машинки для прибивання чугунної мітки на доменних печах» ішлося про негативні відгуки фахівців про винахід. Водночас зазначали, що винахідник міг подати заявку особисто до комітету в справах винаходів, за адресою м. Ленінград, вул. Фонтанка, 76, 78 [430, арк. 19]. Окремі винаходи подавали на розгляд фахівців для вивчення новизни. Спочатку винахід аналізували на засіданні комісії зі сприяння робітничому винахідництву. Далі він міг бути переданий до розгляду іншими фахівцями або установами. Зокрема, винахід С. Зеленберга «Механізм, пружина якого постійно заводиться автоматичною силою магнітів» був представлений на розгляд комісії. У постанові комісії акцентовано на його потенційній реальності та водночас на неможливості застосування на виробництві, де працює винахідник. За рішенням комісії, для подальшого розгляду винаходу винахідник разом з винаходом вирушав до м. Харків, до комісії з винахідництва при ВРНГ, у складі якої перебували провідні фахівці певної галузі [430, арк. 6]. Такими установами могли бути кафедри технічних університетів. У посвідченні, виданому С. Г. Зеленбергу, зазначено, що він представив винахід «Механізм, який сам заводиться». У ході розгляду на кафедрі фізики за участю проф. Шеліховського підсумували, що це чергова спроба створити вічний двигун [430, арк. 5].

У період із 1926 р. до 1931 р. створена ще низка органів, які повинні були реалізувати управління сферою винахідництва та координувати роботу. На початку 1927 р. на засіданнях підготовчої комісії РНК УСРР обговорювали проблеми створення Міжвідомчого українського комітету сприяння винахідництву, який мав стати координаційним центром у сфері винахідництва [409, арк. 2]. В Україні працювало кілька органів, зокрема Бюро сприяння робітничому винахідництву при НТУ ВРНГ УСРР, Бюро винаходів та поліпшення трансферу НКПС «УЗУЛ», які контролювали сферу винахідництва. Попри це Постанова НК РСІ регламентувала створення

Міжвідомчого українського комітету сприяння винахідництву. До завдань Комітету входили: 1) організація всебічної патентно-правової та технічної консультації; 2) організація спеціальних майстерень та лабораторій із Конструкторським бюро; 3) організація відомчих органів сприяння винахідництву; 4) організація підвищення технічної освіти винахідників; 6) популяризація винахідництва; 7) організація догляду використання радянських і закордонних патентів та ін. [409, арк. 2, 3].

Схожі міркування були відображені й у постанові колегії НК РКІ щодо доповіді про стан винахідницької справи в Україні від 22 лютого 1927 р. У постанові наголошено на доцільності створення комітету допомоги винахідництву. Доручено в місячний термін розробити положення про названий орган, та розглянути можливість створення інституту акціонерного товариства з реалізації вдосконалень. ВРНГ запропоновано вжити заходів із реєстрації винахідників за соціальним станом. Визнане доречним злиття УАРВИН із Товариством робочо-технічної ініціативи (ОРТІ) [409, арк. 13, 24].

Президія ВРНГ для впорядкування та створення системи органів винахідництва ухвалила рішення про створення контор для самозабезпечення при великих підприємствах і трестах, для перевірки реалізації винаходів. Їхня ефективність залежала безпосередньо від мережі експериментальних заводів, яку планували створити [433, арк. 3 зв.].

Водночас у цей період існували й певні негаразди, що виникли у зв'язку з організацією Бюро сприяння робітничому винахідництву (далі – БІД) та описані у спеціальному документі ВРНГ. Бюро сприяло лише тим винахідникам, чиї справи вело, для інших воно залишалося лише перехідним пунктом до відділу винаходів. Становив сумніви і правовий статус бюро, оскільки ліквідація підвідділу винаходів та організація бюро не були оформлені постановою президії ВРНГ.

У роботі бюро існували більш суттєві недоліки, а саме неохайність у веденні реєстрів, хаотичне передання справ на тлі кадрової плинності, втрата

креслень, описів, відсутність вісника у справах винахідництва, проблеми з веденням видатків, зберіганням окремих винаходів, розгляд справи за відсутності достатньої зрозумілості винаходу [409, арк. 52].

Для оптимізації винахідницької роботи планували утворити новий орган, який мав сприяти винахідницькій роботі. За словами Г. Довгань, «уперше про необхідність організації такого органу йшлося в протоколі засідання підготовчої комісії РНК УСРР від 24.10.1927 р. Комітет допомоги винахідництву планували створити при Укрдержплані. ВРНГ УСРР за згодою з НК РСІ, НК освіти УСРР та Укрдержпланом мали скласти проект положення про комітет допомоги винахідництву при Укрдержплані. Невдовзі комітет був створений, свою діяльність він розпочав у складі Української економічної ради» [84, с. 71].

НЕП повернув СРСР до способів охорони прав винахідників, що були схожі на західноєвропейські. З огляду на це ще одним об'єктом, який не залишився поза увагою радянського керівництва, стали промислові зразки. 12 вересня 1924 р. затверджено постанову ЦВК і РНК СРСР «Про промислові зразки (малюнки і моделі)» [227]. Документ регламентував порядок набуття й використання промислових зразків і фабричних малюнків на території СРСР.

На відміну від винаходів, промислові зразки не були об'єктами патентного права згідно з чинною правовою конструкцією. Право на промисловий зразок засвідчувало свідоцтво про внесення промислового зразка до реєстру (ст. 5). Згідно зі ст. 1, промисловим зразком були нові за зовнішнім виглядом художньо-промислові малюнки, моделі призначені для відтворення в промислових виробках [155, с. 112]. Проводячи аналогію із сучасним законодавством, маємо підстави стверджувати, що змістове наповнення поняття промисловий зразок змінилося не суттєво (ст. 1, 5. Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» [324]). Не вважали промисловими зразками ті об'єкти, які за своїми ключовими ознаками або процесом створення належали до винаходів, або об'єктів авторського права. Тому непоодинокими були відмови комітету в справах винахідництва

реєструвати пропозиції як промислові зразки. Наприклад, Комітет у справах винахідництва відмовив у реєстрації як промислового зразка «російсько-латинського» шрифту, оскільки, охорона методик вивчення мов, охорона результатів друку відбувалася за нормами авторського права. Аналогічне рішення комітет ухвалив під час спроби заявників зареєструвати «таблиці для обрахунку квадратних коренів». Відділ промислових зразків і товарних знаків відмовляв у виданні свідоцтва тим особам, які бажали зареєструвати як промисловий зразок загальновідомі речі. Зокрема, у 1925 р. заявникам відмовили в спробі зареєструвати як промисловий зразок «мило в тубусі», оскільки заявники спробували зареєструвати загальну ідею продажу мила в тубусах [155, с. 112–113].

Як і в попередньому законодавстві, в основу охорони промислових зразків була покладена явочна система. Ознаками охороноздатності промислового зразка були вирізняльна здатність та новизна, причому остання слугувала основним критерієм. Новим промисловим зразком, відповідно до «Постанови про промислові зразки», уважали ті зразки, що не використовували на території СРСР та не відображали в друці за п'ятдесят років до виходу постанови [227]. Суб'єктами права на промисловий зразок визнавали автора промислового зразка або його правонаступників. Автором (ст. 3) називали першого заявника. На кожен окремий промисловий зразок складали заявку. Порядок подання заявки та її зміст регламентований у спеціальній інструкції Комітету в справах винахідництва. Останній у разі дотримання всіх формальних вимог повинен у двотижневий термін ухвалити рішення про внесення промислового зразка до реєстру та видати свідоцтво (ст. 5) [155, с. 114].

Тривалість охорони промислового зразка становила від трьох до десяти років і залежала від можливостей та бажання автора сплачувати мито за підтримку чинності. За перші три роки чинності мито сплачували разом із поданням заявки на реєстрацію промислового зразка. Продовження терміну чинності свідоцтва ще на три роки коштувало 25 крб., якщо автор бажав

продовжити термін дії свідоцтва, він мав ще на чотири роки сплатити мито в розмірі 100 крб. Зазвичай, на останні чотири роки продовжувалася охорона тих промислових зразків, які були актуальними та які використовували, а отже, приносили правовласнику прибуток. З огляду на це 100 крб. мита держава вважала не такою суттєвою сумою [105, с. 136-139].

Виключні права на промисловий зразок виникали з моменту реєстрації (ст. 7). Зареєстрований промисловий зразок міг бути предметом ліцензійних угод, відчуження та успадкування [364].

Не зовсім чітким, на нашу думку, у «Положенні про промислові зразки» було формулювання ст. 10, де схарактеризовано різновиди порушень права на промисловий зразок. Так, порушенням прав на промисловий зразок визнавали його промислове відтворення в інших матеріалах іншим способом, в інших розмірах чи в кольорах чи зі змінами. По суті, ідеться про відхід від оригіналу. Однак у примітці до статті зазначено, що відтворення малюнка, призначеного для зображення на поверхні у вигляді об'ємної форми й навпаки, не вважають порушенням прав на промисловий зразок.

Збитки, завдані неправомірним використанням зареєстрованого промислового зразка, компенсували на підставі чинного цивільного законодавства, проте порушники не звільнялися від кримінальної відповідальності. Покликання в законі на необхідність притягнення порушника до кримінальної відповідальності, на нашу думку, умотивоване відповідальністю особи не тільки перед правовласником, але й перед суспільством, виразником інтересів якого була радянська держава.

Порядок застосування положення про промислові зразки більш докладно регламентований у спеціальній інструкції ВРНГ. Переважна частина інструкції дублювала положення про промислові зразки, однак окремі положення інструкції варті дослідницької уваги. Так, у ст. 4, 5, 6 подано вимоги щодо змісту та порядку подання заяви на реєстрацію промислового зразка. Заявка повинна бути чіткою, лаконічною, із зазначенням імені заявника. До заяви, згідно зі ст. 7, додавали по 2

екземпляри промислового зразка та два екземпляри його опису. Існували спеціальні вимоги до креслень промислового зразка. У ст. 12 зазначено, що креслення повинні бути зроблені тушшю, не мають перевищувати формат 33×21 см, в окремих випадках 33×42 см. На малюнку наявна чітка вказівка, до якого документа вони додані. Об'ємні промислові зразки не повинні були перевищувати висоту 50 см та вагу 8 кг. Разом зі свідоцтвом заявникові видавали зразок промислового зразка або креслення з поставленими на них печатками Комітету, інший екземпляр зберігався в Комітеті.

Положення про промислові зразки скасоване в 1936 р. Після цього нового нормативного акта у сфері охорони промислових зразків не ухвалювали. Об'єкти, які вважали промисловими зразками, упродовж 29 років охороняли нормами авторського права, аж до 1965 р. [42].

Наступним правовим інститутом, який був відновлений у період НЕПу, став інститут засобів індивідуалізації товарів та послуг. 12 лютого 1926 р. ЦВК і РНК СРСР видана Постанова про товарні знаки [230], що вийшла з певним запізненням у період початку поступового згортання НЕПу.

Загалом право користування товарним знаком надавали всім без винятку підприємствам на території СРСР. Автори постанови конкретизували, яке позначення в СРСР уважати товарним знаком. Згідно зі ст. 1, товарним знаком називали будь-яке позначення, яке наносили на пакування, воно мало вирізняльну здатність для товару. До таких вирізняльних знаків закон зарахував клейма, пломби, тавро, мітки, етикетки, ярлики, обкладинки, слогани, слова, словосполучення, оригінальне пакування. Крім оригінальної назви, товарний знак повинен був містити назву підприємства та його виробничу адресу. Виключне право на використання товарного знака мали підприємства за умови реєстрації останнього у відділі комітету винахідництва (ст. 6). Надаючи певну свободу у виборі товарного знака, держава окреслювала заборони. У «Положенні про товарні знаки» заборонена реєстрація знаків, тотожних з іншими товарними знаками, знаків, які містять неправдиву інформацію, знаків, що вводять в

оману споживача, знаків із зображенням державних гербів, червоного хреста та півмісяця (за винятком тих підприємств, які належать до зазначених організацій). Також не визнавали товарними знаками усталені зображення, ті, що не мають вирізняльної здатності, називають вагу, міру та інші цифрові значення [109, с. 20–24]. Оскарження рішення про відмову у виданні свідоцтва відбувалося у двотижневий термін, із дня отримання повідомлення про відмову в реєстрації. Оскарження подавали до Ради з розгляду скарг при Комітеті в справах винахідництва.

Як засвідчує практика, основними підставами для відмови в реєстрації були тотожність товарних знаків, неправильність оформлення документів. Однак траплялися випадки, коли Рада задовольняла скарги заявників про відмову в реєстрації товарного знака. Так, за скаргою ТОВ «Бредфорського товариства Красильщиків» про відмову в реєстрації відділом товарних знаків товарного знака «В. Д. А.» пояснено, що ст. 5 п. б забороняє реєстрацію букв як товарного знака. У процесі розгляду скарги Рада дійшла висновку, що розташування букв мало смислове значення, оскільки ці букви були ініціалами фірмового найменування виробника. Цей прийом розташування букв, на думку Ради, широко застосовували в західній практиці й на території СРСР. Крім того, споживач завдяки розташуванню літер у товарному знаку ідентифікує товар не тільки з товарним знаком, але й з іменем виробника [155, с. 152]. Відділ готував відмови щодо товарних знаків, які безпосередньо називали вид товару чи його функціональне значення. Розглядаючи скаргу про відмову в реєстрації хіміко-фармацевтичного товарного знака «Стироль», рада підтримала рішення відділу товарних знаків про відмову в реєстрації, мотивуючи це тим, що слово «стирол» складається з кореня «стир» і суфікса «оль», їх поєднання засвідчує не що інше як видову назву товару – засобу прання. З огляду на ці обставини, у реєстрації товарного знака відмовили. Стосовно тотожності товарних знаків показовим є випадок відмови в реєстрації товарного знака шампуню, який був подібний до відомого на той час товарного знака фірми «Schwarz Kopf», що вперше

випустила засіб для миття голови «Шампунь». Заявник створив власну торгову марку через наслідування вже відомої. Ще одним прикладом відмови в реєстрації торгової марки через схожість із загальновідомою слугує відмова в реєстрації торгової марки для крему «Дивиня». Комітет відмовив у реєстрації торгової марки через схожість її основних елементів і зображень із торговою маркою «Metamorphosa», що була зареєстрована раніше. У зв'язку з цим Рада з розгляду скарг при Комітеті винахідництва залишила рішення відділу щодо товарного знака без змін [155, с. 154–156].

Як для інших об'єктів інтелектуальної власності, під час подання тотожних товарних знаків використовують право першого заявника (ст. 9). Порядок реєстрації товарного знака був регламентований у спеціальній інструкції із застосування постанови про товарні знаки. За своєю структурою інструкція складалася з 25 статей та переліку класів, у яких реєстрували товарний знак. Інструкція характеризувала зміст заявки. Обов'язковими умовами були ім'я заявника, термін, на який просили видати свідоцтво, найменування та юридична адреса підприємства, зазначення класів. До заяви додавали квитанцію про сплату заявочного збору в розмірі 10 крб., витяг із торгового реєстру, установчі документи підприємства, зображення товарного знака в трьох екземплярах, доручення, якщо заявку подавала повірена особа. Заявка, подана іноземцями, мала додатково містити копію свідоцтва про реєстрацію товарного знака в країні, із якої походить особа. Також обов'язково надавали довідку Головного концесійного комітету про допуск іноземної особи до господарської діяльності на території СРСР або довідку компетентного органу країни заявника, що належним чином легалізована наркоматом закордонних справ про право підприємства на реєстрацію товарного знака на території СРСР [155, с. 143–145]. У ст. 10, 11 представлено чіткі вимоги до зовнішнього оформлення малюнка, який подають до реєстрації як товарний знак. У разі позитивного висновку Комітету заявник упродовж місячного терміну з дня ухвалення рішення повинен був подати: квитанцію про сплату збору за видання свідоцтва, гроші

за публікацію про видання свідоцтва, 125 екземплярів знака і кліше для його виготовлення.

Товарний знак можна було зареєструвати в 34 класах, які були об'єднані за предметно-тематичним принципом. Класи 11 – 13 утворювали товарні знаки, які використовували у виробництві верстатів, знарядь праці, сільгоспмашин, а до класів 20 – 26 належали ті торгові марки, під якими виробляли продукти харчування. Наприклад, до класу 23 зараховували виноградні вина, а до 24 – спиртні напої. Товарний знак міг бути зареєстрованим у кількох суміжних класах.

Особливості також полягали в термінах чинності свідоцтва на товарний знак. Верхньої межі чинності свідоцтва не існувало. Свідоцтво видавали на термін, названий заявником. Чинність свідоцтва на товарний знак могла бути припинена за заявою власника товарного знака, у разі ліквідації підприємства, непоінформування Комітету про зміну власника підприємства. Відділ товарних знаків та промислових зразків Комітету винахідництва вів спеціальний реєстр товарних знаків, а всі зображення товарних знаків включали до спеціального альбому. Також зображення товарних знаків надсилали до наркомату внутрішньої і зовнішньої торгівлі. Положення передбачало процедуру визнання свідоцтва на товарний знак недійсним за рішенням суду. Підстави для визнання свідоцтва недійсним були різними. Одна з них – використання відомих лікарських засобів та їх реєстрація як товарних знаків. Ці факти підтверджені й судовою практикою. Відділ товарних знаків Комітету в справах винахідництва 20 липня 1925 р. зареєстрував за орендарями першого державного заводу ім. Первухіна такі товарні знаки: «Леснін», «Окарін», «Орхітицин», «Пантефазин», «Серебрін Цель», «Мамин», «Спермін» під номерами свідоцтв 116 – 122. У зв'язку з цим представники Всеросійського акціонерного товариства виробництва і торгівлі фізико-хімічними препаратами й медичним майном «Держмедторгпром» і ВРНГ подали до Ленінградського губерніального суду позов до орендарів заводу ім. Первухіна стосовно скасування свідоцтв на

названі товарні знаки. Їхня позиція аргументована тим, що «Леснін», «Окарін», «Орхітицин», «Пантефазин», «Серебрін Цель», «Мамин», «Спермін» були назвами лікарських засобів і відомих товарів, тому з огляду на п. а, ст. 5 Закону про товарні знаки такими бути не можуть. Як доказ позивачі надали свідоцтво Наркомату охорони здоров'я за № 90597 від 30 червня 1924 р., згідно з яким згадані препарати ввійшли до загального вжитку під цими назвами. На основі наведених доказів суд задовольнив позов у повному обсязі. Верховний суд із касаційної колегії в цивільних справах залишив рішення суду першої інстанції без змін [155, с. 161]. Цікавим було те, що названі вище препарати розроблені німецьким професором Пелем і вже поставали об'єктами патентного права.

Держава не допускала передання прав на товарний знак окремо. Товарний знак могли передавати лише з підприємством або з відокремленою частиною такого підприємства. Новий власник чи орендар у шестимісячний термін повинні були подати до відділу промислових зразків і товарних знаків документи, що засвідчували законність передання підприємства. На підставі документів вносили зміни до реєстру товарних знаків, у свідоцтві робили запис (ст. 17). За незаконне використання товарного знака в радянському законодавстві передбачена кримінальна та цивільна відповідальність. Відповідно до ст. 178 Кримінального кодексу, особу, яка незаконно використовувала товарний знак, карали примусовими роботами на термін до 6 місяців або штрафом до 3 тисяч крб. [386].

Отже, положення про товарні знаки разом зі спеціальними інструкціями слугували основними регуляторами відносин у сфері реєстрації та обігу товарних знаків аж до 1936 р. Попри несуттєвий обсяг, положення було достатньо ефективним регулятором відносин. З одного боку, забезпечуючи простоту й доступність реєстрації, положення охороняло вже відомі товарні знаки. Водночас у положенні недостатньо відображені виключні права суб'єктів права на товарний знак. Також негативним, на нашу думку, був зв'язок товарного знака з конкретним підприємством. Це

забезпечувало зв'язок «місце виробництва – репутація – якість товару», що, безперечно, було позитивом для кінцевого споживача, однак ставало на заваді розвитку виробництва й масштабів продажу товару, ідентичного за технологією виробництва, не менш якісного товару під відомою назвою іншим підприємством.

Ефективним був описаний у положенні механізм розгляду скарг як на етапі видання свідоцтва, так і після його отримання. Продемонстровані приклади засвідчують, що Рада з розгляду скарг при Комітеті винахідництва слугувала дієвим механізмом захисту зареєстрованих і відомих торгових марок від недобросовісної конкуренції з боку окремих господарських суб'єктів. Зі зміною пріоритетів в економічній політиці ухвалений у 1926 р. закон втратив актуальність уже на початку 30 рр. Товарний знак як об'єкт виключних прав нівелював своє значення. Його функція полягала лише в ідентифікації товару, а не в конкурентній боротьбі як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

Розвиваючи власну систему охорони промислової власності та авторського права, СРСР як суб'єкт міжнародних відносин звертав увагу на чинну міжнародну систему охорони промислової власності, підґрунтя якої становила низка міжнародних договорів і конвенцій. Через політичні й ідеологічні суперечності СРСР не міг долучитися до Паризької конвенції, оскільки учасники конвенції дотримувалися єдиних принципів охорони промислової власності. У законодавстві СРСР, що регулювало сферу інтелектуальної власності, поступово утверджувався принцип суспільної власності. З огляду на ці обставини СРСР розбудовував систему охорони об'єктів права інтелектуальної власності через укладання низки двосторонніх договорів з окремими країнами. Показовими в цьому вимірі стали двосторонні договори з Німеччиною. Один із них – радянсько-німецька угода від 12 жовтня 1925 р., частина якої стосувалася охорони промислової власності.

4.2. Особливості системи охорони прав інтелектуальної власності в межах формування командно-адміністративної системи в 30 рр. – на поч. 40 рр. XX ст.

Ліквідація НЕПу та остаточне утвердження командно-адміністративної системи вимагали внесення низки корективів до чинних нормативно-правових актів. Основним завданням, яке постало перед владою, було пристосування авторського права до нових соціально-економічних реалій і тотального владного контролю за всіма суспільно-політичними процесами, що відбувалися в державі [117, с. 14].

Новий загальносоюзний закон «Основи авторського права» ухвалений 16 травня 1928 р. (далі – Основи 1928 р.) [243; 358, с. 47]. Згаданий закон не був кардинально новим нормативно-правовим актом. Підґрунтям для його створення послуговували Основи 1925 р., до яких влада внесла окремі зміни та корективи. Для розвитку загальних положень, передбачених цим законом, у всіх союзних республіках затверджені нормативні акти про авторське право, які практично повторювали загальносоюзне законодавство. В УРСР Закон «Про авторське право» був виданий 6 лютого 1929 р. (далі – Закон УРСР 1929 р.). Аналізуючи положення закону, зазначимо, що певні категорії прав авторів у новому законі зазнали модифікації. Так, згідно із Законом УРСР 1929 р., авторське право на твори, що вийшли у світ в УРСР або в інших союзних республіках, визнавали за авторами творів і їхніми правонаступниками (ст. 1). Основна вимога до твору – наявність об'єктивної форми існування. Щодо творів, які вийшли у світ за кордоном, авторське право визнавали лише за умови наявності договору між СРСР і країною, де створено твір [157, с. 5].

У законі представлено достатньо широкий перелік об'єктів, що підлягали охороні, ці об'єкти конкретизовані в ст. 4. Загалом перелік творів був близьким до того, який уміщений в Основах 1925 р. [233]. Водночас серед об'єктів авторського права окремо згадані «плани, ескізи і пластичні

твори, які стосуються наук» та «фотографічні твори або твори, виконані способами, аналогічними до фотографій» [158, с. 17]. Законом УРСР 1929 р. регламентовані й відносини співавторства. Авторське право на колективний твір визнавали за всіма співавторами, кожен із яких мав права на частину твору або ж у рівних частинах, якщо був наявний факт неподільного співавторства.

Упорядники твору прирівнювався до автора (ст. 6.). У ст. 7 Закону УРСР 1929 р. зберігалось й навіть дещо розширилося коло немайнових прав. Поряд із випуском твору у світ під власним іменем або псевдонімом автор мав право залишитися анонімом, реалізуючи своє право на ім'я [153, с. 72]. Також декларувалося право збереження цілісності твору. Згідно зі ст. 27, видавець і видавниче підприємство не мали права без згоди автора вносити зміни до тексту, до заголовка або до способу зазначення на ньому імені автора [158, с. 17].

Варто зауважити, що, на відміну від попереднього законодавства, був суттєво розширений перелік випадків вільного використання творів. Відповідно до ст. 9 Закону УРСР 1929 р., їх налічували 15. На нашу думку, суттєвим кроком у нівелюванні авторських прав залишався вільний переклад чужого твору іншою мовою (п. 1 ст. 9 Закону УРСР 1929 р.) [158, с. 20].

Суттєві зміни стосувалися термінів охорони суб'єктивних авторських прав. Згідно зі ст. 10 Закону УРСР 1929 р., термін дії авторського права регламентований протягом усього життя автора. Спадкоємцям належало виключне право на використання твору впродовж 15 років після смерті автора (ст. 15) [158, с. 24]. У певних випадках цей термін міг бути продовженим. Наприклад, згідно зі ст. 15 у разі, коли внаслідок політичного або культурного гноблення в дореволюційний час автор чи його спадкоємці були позбавлені можливості користуватися належними їм авторськими правами, термін відраховували з моменту, коли стало можливим використати авторське право.

Достатньо уваги в законі зосереджено на відносинах авторів і видавництв. Так, Законом УРСР 1929 р. (ст. 16) уможливлене передання авторських прав на підставі договору. Також ст. 18 викладена у формулюванні Основ 1925 р. [7, с. 31]. Відповідно до неї, видавничі договори з видавництвами, що належали приватній особі, дозволяли укладати на термін не більше як 5 років. Однак де-факто така норма була анахронізмом, оскільки вже на початку 30-х років приватних видавництв на території УРСР не залишилося.

Не оминув законодавець і положень щодо виплати авторського гонорару. Згідно зі ст. 29, авторам гарантували право на виплату авторського гонорару, але мінімальні ставки авторського гонорару були затверджені в інших нормативних актах, зокрема в постановах Наркомпросвіти УРСР «Про авторський гонорар за прилюдне виконання драматичних, музичних, кінематографічних та інших творів», «Про мінімальні ставки авторського гонорару за літературні твори та норми авторського тиражу» та деяких інших, виданих упродовж 1930 – 1935 рр. [153, с. 78].

Союзним республікам дозволялося корегувати законодавство в окремих питаннях, зокрема авторських договорів, розміру гонорару автора художнього або фотографічного твору за використання їх у промислових виробках та деякі інші питання [243].

Права авторів творів літератури, науки та мистецтва підлягали судовому захисту. Порядок розгляду таких справ визначали за рішенням Судової колегії в цивільних справах, Верховного суду СРСР [1, с. 32]. Отже, авторське право в УРСР регулювали на основі союзного законодавства (Основи 1928 р.), Закону УРСР 1929 р., типових договорів, які мали нормативне значення, інших нормативних актів.

Завершення періоду НЕПу та перехід до політики індустріалізації вимагали формування ефективного правового поля й у сфері використання винаходів. Попереднє законодавство було адаптоване до ліберальних економічних відносин, тому суперечило курсу інтенсивної індустріалізації,

проголошеного ВКП (б). Ще одним чинником, який спонукав до розроблення нового законодавства, було те, що існування виключних прав на винаходи, надані патентом, не відповідало ідеологічним постулатам та обмежувало право суспільства на передові досягнення в науці і техніці. Підготовка нового положення про винаходи розпочалася в середині 1920-х рр. [121, с. 47]. У 1926 р. комісія Народного комісаріату контролю, перевіривши Комітет у справах винаходів, дійшла висновку про необхідність переосмислення законодавства у винахідницькій сфері. Перші проекти нового закону з'явилися в 1928 – 1930 рр. Навколо підготовки проектів точилися гострі дискусії, учасники яких були солідарними стосовно необхідності тісного зв'язку винахідницького законодавства з планами економічного та промислового розвитку СРСР. Одним із завдань, що поставало перед авторами законопроектів, було створення ефективного механізму запровадження винаходів у виробництво із забезпеченням інтересів як авторів, так і держави. З огляду на це, актуальним було питання доцільності збереження виключних прав на винахід. Розглядали можливості залишення патентної системи без змін; модифікації правового змісту патенту (можливість за потреби обмежити виключні майнові права); створення комбінованої системи охорони винаходів як патентами, так і авторськими свідоцтвами за вибором (зміст патенту пропонували лишити без змін, а от авторське свідоцтво повинно було засвідчувати лише особисті немайнові права винахідника, а також право на авторську винагороду) [201, с. 89–90].

Серед усіх обговорюваних моделей остання визнана найбільш оптимальною, оскільки в умовах функціонування командно-адміністративної системи, планової економіки та роботи промисловості (понад 80 % державної форми власності) повноцінно реалізувати виключні права патентовласника на практиці було складно. Одним із прихильників зміни форми охорони з патентної на свідоцтво був професор С. Ландкоф. У своїх коментарях до проекту нового закону він наголошував на «неможливості реалізації прав патентовласника в соціалістичному суспільстві через відсутність механізму

комерціалізації прав або ж упровадження винаходу у власне виробництво». Тому систему, що ґрунтована на виключності прав у радянському суспільстві, проф. С. Ландкоф уважав «неприродною для індустріалізації радянського господарства. Радикальне ламання цієї системи є гасло, що наспіло» [189, с. 1]. На цілковитому вилученні поняття «виключних прав автора як таких, що не потрібні радянському суспільству в усьому законодавстві про інтелектуальну власність у СРСР», наполягав професор І. Хейфец, який водночас був одним з активних противників запровадження авторських свідоцтв, обґрунтовував це непорозуміннями у винахідницькому світі. Його ідея в реформуванні системи охорони винаходів у СРСР полягала у «відмові від патентної форми охорони з обмеженням виключних майнових прав на винахід на користь держави» [201, с. 91; 398, с. 55–57]. Разом із розробленням нової нормативно-правової бази провадили діяльність з ідеологічного наповнення ідеї реформування системи охорони винаходів у СРСР. Важливими передумовами ухвалення нового законодавства в СРСР загалом та УРСР зокрема став вихід у світ кількох постанов ЦК ВКП (б) і ЦК КпбУ, що мали сприяти розвитку винахідництва та всіляко популяризувати його. Перш ніж ухвалити нове положення про винаходи, ЦК ВКП(б) проводить моніторинг у сфері охорони винаходів і негативно оцінює стан винахідництва в СРСР упродовж 1920-х рр. Рушієм технологічного розвитку СРСР, на думку партійного керівництва, повинно було стати масове винахідництво. У постанові ЦК ВКП (б) від 26 жовтня 1930 р. ідеться про сприяння масовому винахідництву з боку партійних органів і керівництва підприємств [35, с. 9]. Масове винахідництво потрактоване як рушій технічного прогресу країни, якому необхідно було сприяти на всіх рівнях. Роботу винахідницьких органів на підприємствах пов'язували із загальними планами реконструкції та раціоналізації на підприємстві, а комплектування кадрів науково-дослідницьких інститутів повинно здійснюватися за рахунок талановитої молоді. Згідно з документом, наркоматам доручали розробити механізми заохочення винахідників [35, с. 10]. Подібні документи ЦК

ВКП (б) не були декларативними, на тлі форсованих темпів індустріалізації, будівництва соціалістичного суспільства та масштабного розгортання масових репресій зволікання з упровадженням ідей партії могло бути оцінене як контрреволюційний саботаж, винні особи – притягнуті до кримінальної відповідальності. На виконання постанови в союзних республіках затверджено документи. В УСРР така постанова ухвалена 25 січня 1931 р. Її зміст переважно був аналогічний до постанови ЦК ВКП (б), однак вважаємо за необхідне звернути увагу на окремі елементи, що були відмінними. У п. 2 наголошено на необхідності створення у великих промислових містах (Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Сталіно (Донецьк), Маріуполь, Миколаїв та ін.) бюро винахідництва, розроблення положень про їхню діяльність. Стимулювання винахідництва не обмежували великими містами та промисловими центрами. Масове винахідництво заохочували й в аграрному секторі виробництва [35, с. 12]. Ці заходи разом з ухваленням нового законодавства у сфері винахідництва повинні були дати потужний економічний ефект і сприяти технологічному прориву промисловості СРСР.

Остаточний та узгоджений закон був ухвалений у травні 1931 р. під назвою «Положення про винаходи й технічні вдосконалення» (далі – Положення 1931 р.) [265]. Згідно зі ст. 1 нового положення, охорона поширювалася не лише на винаходи, але й на технічні вдосконалення виробничих процесів (ст. 10), які суттєвої новизни не мали, але підвищували ефективність виробництва. Фактично під охорону потрапляли ті об'єкти, які в сучасному законодавстві можемо схарактеризувати як корисні моделі та раціоналізаторські пропозиції.

Держава відновила систему видання авторських свідоцтв на винаходи, що діяла до 1924 р. Отже, можемо констатувати повернення радянського керівництва до принципів суспільної власності на винаходи. Унікальним явищем для радянської системи стало паралельне існування двох форм охорони винаходів, що тривало до 1991 р. Автор мав право вибору між свідоцтвом і патентом. Не змінилися й об'єкти винаходу, ними, як і в

попередньому законодавстві, залишилися продукт та спосіб. Однак у хімічній і фармацевтичній сфері патенти та авторські свідоцтва видавали лише на способи виготовлення речовини, а не на речовину [35, с. 19].

Залежно від вибору форми охорони винаходу, відрізнялися і права, що гарантовані авторським свідоцтвом чи патентом. У разі вибору авторського свідоцтва право використання винаходу належало державі. Винахідник міг використовувати винахід у власному приватному виробництві. Однак це положення насправді було декларативним, оскільки з ліквідацією НЕПу майже всі приватні виробництва в УСРР припинили своє існування. На винаходи, створені за державні кошти або на замовлення державного органу, секретні винаходи видавали лише авторські свідоцтва [274, с. 19].

Під час вибору патентної форми охорони всі права належали патентовласникові (ст. 5), але на пільги від держави не розраховували. Термін дії патенту становив 15 років від дня видання патенту, однак права винахідника охороняли з моменту подання заявки. До обов'язків патентовласника належало впровадження винаходу впродовж 3 років із дня видання патенту. Позитивним моментом було те, що запровадження винаходу повинно було відбутися в СРСР. Подібні обмеження в правах патентовласника гарантували державі, що винахід буде впроваджений на державному підприємстві та працюватиме на користь радянської економіки.

У Положенні 1931 р. передбачено механізм надання як виключних, так і невиключних ліцензій на впровадження винаходу. Також ст. 5 п. є описувала механізм видання примусової ліцензії [274, с. 20–21].

Аналіз норм Положення 1931 р. засвідчує, що держава заохочувала й підтримувала переважно винахідників, які обирали авторське свідоцтво, надаючи їм пільги. В умовах соціалізму патентовласник фактично не мав змоги реалізувати свої виключні права. Підтвердженням цих слів є статистичні відомості за 1932 р. які наводить Є. Мельник: із 20 836 заявок авторські свідоцтва отримали 3 702 особи, патент – 266, із них 159 іноземців.

За 1934 р. із 20 146 осіб свідоцтво отримали 4 341 заявник, патент – 387, зокрема 358 – іноземці [83, с. 142; 201, 93].

Згідно з розділом 2 Положення 1931 р., при великих підприємствах, машинно-тракторних станціях і радгоспах створювали низку спеціальних державних органів. До їхніх функцій належали добір, розроблення й упровадження винаходів у виробництво протягом найкоротших термінів. На органи при головних управліннях покладали завдання з патентного пошуку, вивчення іноземних технологічних новацій для можливого їх упровадження в радянській промисловості [35, с. 22–23; 265].

Позитивним елементом нового законодавства стала процедура добору й використання корисних винаходів. Держава залишала принцип корисності домінантним, однак проф. В. Бошко зазначав, що, «лишаючи принцип корисності домінантним, ми далекі від визнання явочної системи» [22, с. 539]. Лише на підставі визнання корисності винаходу галузеві органи, навіть не чекаючи перевірки щодо новизни, починали розроблення винаходу. Розроблення винаходу, технічні випробування відбувалися на спеціальних експериментальних заводах і в лабораторіях за участі винахідника [35, с. 23–24]. Передбачена оплата праці винахідника, який брав участь у розробленні й випробуванні винаходу.

Винахід, визнаний корисним, згідно зі ст. 27, набував чинності на всіх підприємствах профільної галузі. За допомогою такої фільтрації держава відбирала нові й корисні рішення, які ставали основою технічного прогресу та пришвидшеної індустріалізації країни.

Держава звертала увагу й на технічні вдосконалення. Відповідно до ст. 32, органи винахідництва на підприємствах акумулювали інформацію про подані пропозиції та вдосконалення. Далі до таких удосконалень застосовували положення ст. 21 – 28, що описували порядок запровадження пропозицій у дію. Фінансові витрати, пов'язані з винахідництвом і запровадженням винаходу в життя, відшкодовували спеціальні фонди на підприємствах (ст. 37) [265].

Згідно зі ст. 38, право на подання заявки для отримання авторського свідоцтва мав винахідник, його спадкоємці або підприємство, але тільки за дорученням винахідника. Заявку подавали до профільного комісаріату. Положення 1931 р. окреслювало умови експертизи, яка полягала переважно в з'ясуванні новизни винаходу [355, с. 17].

Безпосередній зміст заявки, порівняно з попереднім законодавством, лишився незмінним. У заяві зазначено автора винаходу, описано предмет винаходу, подані ім'я та адреса заявника. До заявки додавали опис винаходу з малюнками та кресленнями (ст. 39). Винахідник протягом місяця з дня надходження заявки міг доповнювати неточності, не змінюючи формули винаходу. Положення 1931 р. (ст. 41) регламентувало умови попередньої експертизи, у ході якої перевіряли винахід і відсутність помилковості пропозиції.

Тривалість кваліфікаційної експертизи (перевірка на новизну), згідно зі ст. 50, не повинна перевищувати шести місяців, після цього заявникові надсилали постанову про видання авторського свідоцтва [265].

Щодо порядку патентування винаходу, то загалом застосовували правила, передбачені в розділі 4 Положення 1931 р., однак у процедурі отримання патенту існували свої особливості. Заявку про видання патенту могли подати як особи, що проживали в СРСР, так й іноземці, але через представника. Положення про винаходи 1931 р. регламентували поняття співавторства. Як і в попередньому законодавстві, надання технічної допомоги не було підставою для виникнення співавторства (ст. 48).

Положення 1931 р. оперувало новим поняттям «заводський винахід». Під заводським винаходом розуміли технічне рішення, що зроблене на підприємстві чи в організації, факт авторства на яке не можна довести. У такому разі авторське свідоцтво видавали на ім'я підприємства або організації (ст. 49) [355, с. 19]. Також була передбачена охорона додаткових винаходів. Без застосування основного додатковий винахід не підлягав використанню. На додатковий винахід (ст. 69) винахідникові видавали

залежне свідоцтво або залежний патент, що був чинним упродовж охорони основного патенту. У Положенні 1931 р. схарактеризовано особливий порядок використання секретних винаходів та вдосконалень. Закон забороняв оголошувати в пресі відомості про секретні винаходи, розголошувати їхню суть. За подібне розголошення існувала кримінальна відповідальність (ст. 80) [265].

Держава активно опікувалася винаходами, що мали велику цінність для народного господарства або оборони. Нагляд за використанням реалізували на найвищому державному рівні. Це засвідчує зміст доповідної записки під грифом (цілком таємно), поданої секретарем ЦК КбУ П. Постишеву. У ній йшлося про винайдену робітником Горянським на київському заводі Чубаря «камеру згорання для дизеля, що працює на нафті та є швидкохідним». Цей винахід мав велике значення для військових цілей. Аналізований винахід був включений до плану заводу, а осіб, які затягували впровадження, покарано. Основним проханням було забезпечити завод фінансуванням, станками, а також фахівцями з дизелебудування для подальшого розроблення винаходу [436, арк. 1–2].

Для реалізації винаходів деякі винахідники зверталися безпосередньо до керівництва ЦК КПБУ, Косіора, Постишева, Попова. Таке звернення надійшло від винахідників стратосферного літака, що працював на рідкому кисні і який планували реалізувати на базі Київського індустріального інституту. Для цього проекту на початкових етапах виділено 350 тис. крб., однак за 3 місяці роботи, на думку винахідників, нічого не виконали, витративши 60 тис. Ідеться про злочинне зволікання, витрачання коштів, некомпетентність фахівців інституту. Автори винаходу просили притягнути винних до відповідальності та посприяти пришвидшенню винаходу [436, арк. 29–31]. Про цінність свого винаходу доповідав С. Косіору й винахідник Кислицин, який доводив можливість підвищення урожайності до 8 млн. пудів по Україні завдяки використанню винайдених ним торфотуків [436, арк. 23].

Винагороду виплачували лише авторам винаходів і вдосконалень, що отримали авторське свідоцтво (ст. 87). Її розмір визначали за інструкцією Комітету винахідництва при Раді праці і оборони від 31 жовтня 1931 р.

Ставки винагороди залежали від позитивного ефекту пропозиції та заощаджених коштів. Розмір винагороди виростав пропорційно до розміру зекономлених коштів. Наприклад, якщо річна економія, яку вможлиблювало застосування винаходу, становила від 500 до 1000 крб., розмір винагороди дорівнював 50 крб., якщо економія сягала більше як мільйон – розмір винагороди становив 2 % (20950 крб.).

Якщо основна користь пропозиції полягала не в економії, її ефективність визначали на підставі порівняння з пропозиціями, що вможлиблювали заощадження. Інструкцією була передбачена надбавка за ті пропозиції, які звільняли від імпорту або ж розширювали експорт певного виду продукції. В інструкції описаний механізм виплати авторської винагороди. Винагороду до 500 крб. виплачували відразу після визначення корисності пропозиції. Винагороду від 5 000 до 10 000 виплачували частинами: 25 % одразу, 25 % – під час уведення пропозиції в експлуатацію, 50 % – після шести місяців експлуатації [201, с. 108, 109; 356, с. 52–53].

В окремих випадках винагорода за винахід або технічне вдосконалення могла бути замінена премією. Згідно з наказами народного комісаріату промисловості від 29 серпня 1936 р. «Про економію металів» та від 11 вересня 1936 р. «Про економію кольорових металів», за пропозицію, що заощаджувала метали, планували премію в розмірі 25 % від фактично одержаної економії в грошовому вираженні. Коли премія перевищувала зазначений в інструкції розмір, винагороду змінювали. Скарги про розмір винагороди розглядали комісії, створені при народних комісаріатах відповідно до ст. 91 Положення 1931 р.

На окремих підприємствах Тули існувала практика створення конфліктних комісій, що розв'язували питання про розмір винагороди. Позитивний досвід роботи комісій був оцінений Усесоюзним з'їздом

товариства винахідників та розширений на територію УСРР [35, с. 29; 201, с. 111].

Додаткова постанова комітету винахідництва від 29 липня 1934 р. остаточно врегульовувала порядок створення діяльності конфліктних комісій. Їх організовували на підприємствах-трестах, при народних комісаріатах із членів адміністрації, профспілки та представників місцевої Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. Примусове виконання рішень комісій в УСРР регулювали на підставі Постанови народного комісаріату юстиції УСРР від 26 червня 1933 р. «Про видання судових наказів на справлення винагороди за винаходи, технічні вдосконалення та організаційні удосконалення» [72, с. 59–60].

Премію за технічні вдосконалення виплачувало підприємство, яке їх використовувало. У разі застосування вдосконалення на кількох підприємствах галузі премію виплачувало головне управління або трест (ст 89) [355, с. 24].

Винагороду за використання винаходу прирівнювали до заробітної плати, із якої обраховували прибутковий податок, однак винагорода до 6000 крб. не підлягала оподаткуванню.

Талановиті винахідники могли розраховувати на низку пільг – як житлових, так і соціальних. Житлові пільги винахідників передбачені на основі циркуляра НК комунального господарства УСРР від 6.11.1931 р. «Про житлові пільги винахідників». Щодо інших заохочень, винахідники-робітники могли отримати право на пільговий вступ до середніх спеціальних та вищих навчальних закладів, додаткову дотижневу відпустку, а тим, хто втратив працездатність, гарантували спеціальну пенсію (ст. 100–101). Також винахідники і члени їхніх сімей могли розраховувати на санаторно-курортне лікування та в разі необхідності на спеціальне медичне забезпечення. Описані вище пільги отримували лише винахідники, які обрали авторське свідоцтво як форму охорони винаходу. Власники патенту подібними пільгами не користувалися [35, с. 29]. Такий стан справ доводить, що

держава всіляко заохочувала винахідників до вибору авторського свідоцтва як форми охорони, беручи на себе тягар реалізації майнових прав (право на винагороду). Автори технічних удосконалень користувалися подібними пільгами, ця норма стосувалася авторів особливо цінних удосконалень. Більшість авторів отримувала несуттєву винагороду [244, с. 12].

Отже, у Положенні 1931 р. урегульовано більшість питань, що стосувалися винахідництва. Ті питання, які не ввійшли до положення, були регламентовані цілою низкою підзаконних нормативно-правових актів.

Законодавство передбачало адміністративний і судовий порядок розгляду скарг. Суперечки, що стосувалися новизни винаходу, розглядав в адміністративному порядку Комітет винахідництва [274, с. 29]. Щодо судового порядку проблемним було неправильне тлумачення судами норм у сфері винахідництва. У зв'язку з цим 16-й пленум Верховного суду СРСР постановою від 21 лютого 1931 р. видав роз'яснення, що спір про авторство винахідника підлягає судовому розгляду, незалежно від того, виданий на винахід патент чи авторське свідоцтво [201, с. 115; 274 с. 45]. Після ухвалення Положення 1931 р. змінено й законодавство, що регламентувало відповідальність за порушення законів у сфері винахідництва. Так, згідно з постановою ЦВК і РНК УРСР від 25 травня 1931 р. № 19 «Про кримінальну відповідальність за порушення законів про винахідництво» унесені зміни до Кримінального кодексу УРСР. Ці зміни стосувалися переважно відповідальності за передання винаходів за кордон. Відповідно до ст. 54-4, заявка й передання за кордон винаходів, які стосувалися секретів оборони, карали позбавленням волі до трьох років із повною або ж із частковою конфіскацією майна. Якщо такі дії завдали суттєвої шкоди державі, то порушник міг бути притягнутий до вищої міри покарання – розстрілу. Також зміни були внесені до ст. 126-1, згідно з цими статтями регламентовані виправні роботи до одного року або штраф до 1000 крб. за заявку за кордоном без належного дозволу винаходів, зроблених у СРСР, або ж винаходів, зроблених громадянами СРСР [35, с. 38].

Держава вела боротьбу з бюрократизмом та зволіканнями в справі винахідництва. Це підтверджує видана 22 травня 1933 р. постанова пленуму Верховного суду СРСР «Про судову відповідальність за бюрократизм, тяганину і шкідництво в галузі масового винахідництва». Пленум Верховного суду звертав увагу Верховних судів республік на те, що за бюрократизм у винахідницькій справі та недбале ставлення до директив партії про винахідництво, порушників необхідно притягувати до відповідальності за статтями Кримінального кодексу про службові злочини. У разі виявлення шкідництва таких осіб необхідно притягувати до відповідальності за статтями про контрреволюційні злочини (саботаж, економічна контрреволюція) [35, с. 39–40].

Поряд із судами сферу винахідництва контролювали силами прокурорського нагляду. У наказі прокурора СРСР № 109/10 від 21 грудня 1935 р. зазначено на необхідності прокурорського контролю за сферою винахідництва. Справи у сфері винахідництва були першочерговими, їх доручали високопрофесійним слідчим. У процесі розгляду справ у сфері винахідництва в суді обов'язковою була присутність державного обвинувачення, а в особливо важливих справах – особиста участь обласного або крайового прокурора [35, с. 41].

На початку 30-х років змінилася система органів управління сферою винахідництва. У 1932 р. були реорганізовані ВРНГ союзних республік. Керівництво винахідництвом і раціоналізацією перейшло до народних комісаріатів. У тому ж році створено наркомати – усесоюзний важкої промисловості та об'єднані легкої і лісової промисловості. На місцях завдання спочатку виконували відділи або бюро раціоналізації і винахідництва на підприємствах, машинно-тракторних станціях та в радгоспах. Типові положення про ці органи були затверджені впродовж 1931 – 1932 рр. [274, с. 46]. Посутню роботу проводило й Усесоюзне товариство винахідників. Тільки в 1931 – 1932 рр. в Україні нараховували 756 місцевих осередків товариства та 17 800 постійних членів [352, с. 45]. Після виходу

постанови РНК СРСР і ЦК ВКП (б) від 8 квітня 1933 р. «Про роботу вугільної промисловості Донбасу» уся робота у сфері організації винахідництва й раціоналізації була покладена на начальників цехів, директорів підприємств, керуючих главками. На окремих підприємствах роботу виконували певні фахівці дільниць, що не були спеціалістами у винахідницькій справі. Наслідком цього стало скорочення кількості поданих заявок на винаходи та вдосконалення. У літературі представлено відомості щодо Горьківського автозаводу. Так, у 1933 р. кількість поданих пропозицій скоротилася з 1675 у першому кварталі до 897 у третьому. Зросла чисельність і нереалізованих пропозицій: із 223 у першому кварталі до 1220 у третьому [201, с. 120]. Надалі керівництво масовим робочим винахідництвом у СРСР відбувалося завдяки профспілковому руху. Згідно з Постановою ВЦРПС, обласні крайові та фабрично-заводські профспілки повинні були в десятиденний термін від дня виходу постанови прийняти всі справи щодо робітничого винахідництва та створити відділи масово-виробничої роботи й робочого винахідництва. Усесоюзне товариство винахідників ліквідували в 1938 р. [244, с. 8]. Про зростання ролі винахідництва йшлося в постанові Оргбюро ЦК КПБУ «Про стан робітничого винахідництва». Очільники партії акцентували на недостатній ролі ВРНГ, трестів, бюрократизмі, тяганині та малій реалізації винаходів, а також на кволому виконанні постанови ЦК 1929 р. «Про винахідництво». На думку керівництва, робітниче винахідництво мало стати органічним складником роботи підприємства.

Функцію локомотиву з реалізації винаходів мало виконувати Акціонерне товариство Вуакторвін, яке необхідно було забезпечити виробничою базою та фінансуванням. Сприяння винахідництву в галузі торгового виробництва покладали на Наркомторг і Кооперацію [432, арк. 80].

Ще одним органом, що потребував покращення, була Українська асоціація робітників-винахідників (далі – УАРВИН). На думку партійного керівництва, його склад не відповідав потребам і викликам часу. Федерації господарських органів рекомендували посилити УАРВИН фінансово, для

закупівлі літератури та проведення виставок і заходів. Окружні виконкоми Одеси, Києва, Сталіно, Артемівська, Луганська мали забезпечити експериментальні майстерні коштами [432, арк. 80–80 зв.]. Також планували направити на роботу в органи винахідництва 250 працівників для посилення кадрового складу [433, арк. 5–5 зв.]. Водночас у забезпеченні коштами виробничих майстерень існували проблеми. Наприклад, для забезпечення коштами київської виробничої майстерні планували виділити в 1931 р. 160 тис. крб., частина з яких надходила з бюджету, а решту мали забезпечити підприємства. Однак виділення коштів у бюджетах підприємств не було передбачене, в окремих випадках необхідний був дозвіл Наркомату фінансів. Зважаючи на це, підприємства відмовлялися направляти кошти, що підтверджує офіційне листування з окрвиконкомом [68, арк. 3, 5–10].

Справедливо зазначити, що не всі Наркомати звертали активну увагу на винахідництво. Негативний стан справ був у Наркомземі, Наркомторзі, Наркомпошті, а в Наркоматі внутрішніх справ роботу з раціоналізації і винахідництва взагалі не проводили [433, арк. 4].

Наступні зміни відбулися на основі постанови № 39 ЦВК і РНК СРСР від 22 липня 1936 р. Насамперед вони стосувалися процедури реєстрації винаходів. Згідно з п. 1 постанови, Комітет у справах винахідництва був ліквідований. Повноваження з розгляду заявок перейшли до відділів винахідництва в профільних народних комісаріатах. Реєстрацію виданих наркомаами авторських свідоцтв і патентів проводила Державна планова комісія при РНК СРСР. На народні комісаріати покладали відповідальність за ведення обліку винаходів і вдосконалень та впровадження їх у життя [245, с. 1–2].

Хоч упродовж 1930-х рр. і була напрацьована цілком солідна нормативна база, основні проблеми полягали в її виконанні та тлумаченні окремих норм, особливо щодо винагороди. На деяких підприємствах і в шахтах Донбасу зволікали з обчисленням економії та виплати винагороди. Прагнення винахідників отримати свідоцтво чи патент подекуди засуджували

як вияв антигромадських тенденцій. Тих осіб, які подавали багато заявок та мали по декілька свідоцтв, звинувачували в небажанні відкрито обмінюватися досвідом. Існували випадки відрахування таких осіб із профспілки. Це ставлення до винахідництва негативно вплинуло на кількість поданих заявок (у 1931 р. надійшло 19 343 заявки, 1932 р. – 20 836, 1933 р. – 18 569) [201, с. 116–117].

Дещо покращило стан винахідництва в СРСР, передання керівництва масовим робочим винахідництвом профспілковому руху. У зв'язку з цим у 1938 р. Усесоюзне товариство винахідників ліквідували. Згідно з Постановою ВЦРПС, обласні крайові та фабрично-заводські профспілки повинні були в десятиденний термін від дня виходу постанови прийняти всі справи щодо робітничого винахідництва та створити відділи масово-виробничої роботи й робочого винахідництва [244, с. 8].

Доля винаходу залежала від того відомства, куди спочатку потрапила пропозиція [8, с. 51]. Про стан винахідництва в народних комісаріатах промовисто йдеться в доповідній записці секретарю ЦК КпБУ П. Г. Любченко (про стан винахідництва в Наркомземі). Після перевірки у квітні 1933 р. виявилось, що тільки в Наркомземі зафіксовано 327 цінних винаходів, що не впроваджували роками, в Уполнарюмсовхозі – 76 цінних пропозицій, аналогічна ситуація констатована в Тракторцентрах. Нарком Одинцов звільнив із посад кількох осіб, але реального впливу на ситуацію ця санкція не мала. Наприклад, винахід «Керосиномір», що не впроваджений у 1929 – 1932 рр., міг давати щорічно 10 млн крб. економії. Подібна ситуація була з іншими винаходами: інкубатор «Комунар», щодо використання якого подано 40 раціоналізаторських пропозицій, з їх упровадженням зволікав «Птахотрест». Серед заходів Цк КпБУ пропонував зобов'язати Наркомзем у місячний термін розглянути і прийняти більше як 400 пропозицій та поставити в МТС найважливіші винаходи, процес упровадження висвітлити в газеті «Радянське село». Також пропонували довести розмір фондів стимулювання винахідництва до 1,4 % річного фонду зарплати згідно із

законом. У декадний термін рекомендували розробити єдину систему проходження й розгляду пропозицій [435, арк. 28, 30, 34].

Схожою була ситуація у вугільній галузі республіки. Через бюрократизм і відсутність системи сприяння впровадженню призупинялася перевірка способів Лібхарта, Болвіна і Строкова та Страшкова, застосування яких у вуглевидобуванні могло підвищити рівень видобутку й безпеку праці [434, арк. 45].

За даними «Изобретугля», у 1931 р. заплановано до реалізації 60 винаходів і раціоналізаторських пропозицій, однак масштабних винаходів до реалізації не пропонували. Водночас у вугільній галузі простежувана позитивна динаміка. Із-поміж відібраних «Угольделом» у 1931 р. – 60 пропозицій; 1930 р. – 29; 1929 р. – 11; 1928 р. – 3; 1924 р. – 2. Загалом в «Угольделе» накопичилося 280 пропозицій і 130 в архіві, разом 410. У доповідній записці Косіору пропонували запровадити нагляд за сферою винахідництва з боку ЦК КПБУ, Усеукраїнському комітету сприяння винахідництву подати в РНК УСРР проект постанови, у якій комітет отримував статус вищого органу винахідництва в УСРР; поширити його вплив на підприємства вугільної галузі та «Изобретуголь». Укотре наголошено на необхідності належного кадрового забезпечення «Изобретугля» та запропоновано до віддалених промислових районів відправити на роботу по 10 фахівців у сфері винахідництва [434, арк. 47, 49].

Відсутність належного кадрового забезпечення та децентралізація у сфері винахідництва, на нашу думку, були невиправданими. У зв'язку з різними критеріями оцінювання пропозицій, зазнавала нівеляції патентна чистота винаходів.

За даними УАРВИН, зафіксоване зростання винахідництва вдвічі. Якщо на 1 травня 1929 р. чисельність винахідників становила 2 350 осіб, то через рік – 8 712 осіб. Із-поміж них переважна кількість була робітниками (4103 особи), службовцями (1285). Чисельність винаходів серед студентів (265 осіб) і селян 50 (осіб) також зросла у 2,5 рази.

За наявними архівними даними, по 17 трестах і 2 заводах у 1928 – 1929 рр. надійшло 11 678 пропозицій, із них розглянуто – 5429, відхилено – 4218, реалізовано – 3631, ще 1736 перебували в розробленні. Річна економія за окреслений період становила 5 162 130 крб. Виплачено премії 26 760 крб., нереалізованими лишилися 33 %. Водночас незадовільним було виконання й упровадження пропозицій: у 1928 – 1929 рр. прийнято 3 949, реалізовано – 2 600, не реалізовано – 1 349; у 1927 – 1928 рр. цей відсоток становив 23, а через нереалізовані пропозиції держава недоотримала 2 млн крб. Відрізнялася й економія на підприємствах. На заводах, що виробляли машини та знаряддя для сільського господарства («Червона зірка» і «Комунар»), у 1928 – 1929 рр. річна економія становила понад 90 тис. На заводі «Серп і молот» економія дорівнювала 12 500 крб. Відсоток відхилених пропозицій на перших двох підприємствах був нижчий і становив 30–36 %, на «Серп і молот» – 35 %, але значно нижчою була винахідницька активність серед усіх трестів галузі [433, арк. 2–2 зв.].

Положення 1931 р. без змін загалом було чинним упродовж 10 років. Цілий спектр проблем, які виникли у сфері винахідництва в період дії Положення 1931 р., аргументував необхідність унесення змін до законодавства у сфері винахідництва. Оскільки вносити зміни до Положення 1931 р. було вже недоцільно, радянське керівництво вирішило ухвалити нове положення, яке відповідало б потребам часу та рівневі розвитку радянського суспільства.

Новий закон «Положення про винаходи і технічні вдосконалення» затверджене РНК СРСР 5 березня 1941 р. (далі – Положення 1941 р.) [269]. Окремі норми нового законодавства вносили багато нового в практику винахідницьких правовідносин. Новелою законодавства стало визнання згідно зі ст. 1 авторського права за винахідником. Авторські права на винахід засвідчували авторським свідоцтвом чи патентом. На нашу думку, такий підхід був узятий із законодавства про авторське право, де авторське свідоцтво насамперед засвідчувало факт авторства твору та особисті

немайнові права. Основною ознакою, як і в попередньому законодавстві, лишилися новизна та промислова придатність (ст. 2). Водночас новизна винаходу, згідно зі ст. 30, повинна була мати абсолютний світовий характер. Положення 1941 р. розширювало перелік об'єктів охорони. Відповідно до ст. 2, крім винаходів, правову охорону одержали лікувальні, харчові, смакові речовини, що отримані хімічним шляхом. Об'єктами охорони стали нові, але апробовані способи лікування хвороб. Згідно з Положенням 1941 р., право інтелектуальної власності на зазначені об'єкти засвідчували свідоцтвам. Патент видавали лише на способи виробництва названих речовин. На нашу думку, такий підхід був доцільним, оскільки держава на законодавчому рівні закріплювала результати творчої діяльності. Передбачаючи в законі такі принципи, держава не допускала виникнення монопольних прав, які надавав патент на важливі для всього суспільства результати творчої діяльності (методи лікування). Серед об'єктів правову охорону отримували (на підставі свідоцтва) результати селекції у сфері рослинництва, однак критерії їх охороноздатності та порядок набуття прав були регламентовані постановою РНК СРСР від 29 червня 1937 р. «Про заходи щодо покращення насіння зернових культур» [269, с. 8].

Положення 1941 р. розширювало для власника авторського свідоцтва коло немайнових прав. Держава вперше дозволяла авторові присвоїти винаходу своє ім'я (ст. 3). Новим у Положенні 1941 р. став нормативно закріплений у ст. 10 обов'язок автора сприяти введенню в експлуатацію винаходу, визнаного корисним. Правова регламентація патентної форми охорони повністю дублювала попереднє Положення 1931 р. Згідно зі ст. 9, порядок використання прийнятих удосконалень прирівнювали до порядку використання винаходів. Підтвердженням права авторства на технічне вдосконалення було свідоцтво, яке видавали наркомати чи підприємства, де використовували вдосконалення [8, с. 50; 269, с. 8].

Одне з цікавих нововведень стосувалося регламентації співавторства. Авторське право на винахід належало всім співавторам порівну. На відміну

від попереднього законодавства, відповідно до якого видавали одне авторське свідоцтво на весь авторський колектив, у ст. 37 Положення 1941 р. зазначено, що автори, які спільною працею створили винахід, мали право індивідуально отримати авторське свідоцтво із зазначенням свого імені, а також імені всіх співавторів [269, с. 21]. Популяризації винахідництва та спрощеному доступу до нової технічної інформації сприяла обов'язкова публікація матеріалів заявки, креслень, технічної інформації про винахід у «Бюлетені бюро винаходів Держплану при Раднаркомі СРСР» і брошур з описом винаходів, на які видані авторські свідоцтва, що становили «Зведення винаходів СРСР» [269, с. 25].

Несуттєві зміни стосувалися й системи органів управління сферою винахідництва. За координацію роботи у сфері винахідництва відповідали галузеві наркомати. У наркоматах і Центрсоюзі були утворені бюро винахідництва. Організацію винахідницької роботи та контроль за її реалізацією покладали на керівників підприємств, шахт радгоспів і МТС. Цікавим було те, що, згідно зі ст. 18 Положення, МТС належала робота з організації винахідництва в колгоспах.

Новації охопили й порядок розгляду скарг щодо розміру винагороди. Конфліктні комісії були ліквідовані, замість них згідно зі ст. 22 Положення 1941 р. такі спори розглядали в адміністративному порядку керівники вищої господарської організації. Позови з винахідницьких питань розглядали в загальному судовому порядку [8, с. 17]. За незаконне присвоєння авторства, неправомірне використання винаходу, право на яке належить державі, розголошення суті винаходу до подання заявки положення регламентувало кримінальну відповідальність. За бюрократизм і тяганину в справі розгляду, розроблення й упровадження винаходів та технічних удосконалень, затримування виплати винагороди винних осіб притягували до відповідальності, аж до звільнення з роботи (ст. 13) [83, с. 148].

Із 1941 р. була запроваджена централізована експертиза новизни – у Бюро експертизи та реєстрації винаходів Держплану при РНК СРСР (ст. 33).

Один примірник заявки надсилали саме до бюро, інший примірник слугував для вивчення наркоматом корисності, а третій зберігався в архіві Бюро у справах винаходів певного наркомату. Особи, які постійно проживали за кордоном, вели свої справи про видання патенту через Усесоюзну торговельну палату (ст. 44) [269, с. 29]. Зауважимо, що, на відміну від попереднього положення, акцент в експертизі робили саме на новизні пропозиції, оскільки питання корисності для окремих винаходів було умовним. Це аргументоване неможливістю технічного відтворення окремих пропозицій за наявного рівня техніки. На це звертали увагу й у наукових колах. Відмова у визнанні корисності жодним чином не стосувалася експертизи новизни, у разі підтвердження її наявності пропозицію визнавали винаходом, що отримує правову охорону. Науковці допускали правову охорону так званих перспективних винаходів, які не можуть бути реалізовані на момент проведення експертизи [349, с. 82–83]. Централізація експертизи на новизну в одній установі, на нашу думку, безперечно, була корисною, оскільки унеможливлювала видання авторського свідоцтва або патенту на схожі за змістом технічні рішення різними наркоматами. Водночас перевірку винаходу на новизну проводили фахівці, які мали достатні знання та інформацію про рівень техніки за кордоном, тому могли відсіяти справжні нові технічні рішення з-поміж численної кількості заявлених.

Вартий уваги факт змін щодо виплати винагороди. Порядок виплати авторської винагороди був регламентований інструкцією від 27 липня 1942 р. У ст. 70 зазначено граничний розмір авторської винагороди, до перевищення якого податки не стягували. Цей розмір становив 10 000 крб., що було на 4 000 більше, ніж у попередньому законодавстві. Зростання максимального неоподаткованого розміру винагороди, на наш погляд, можна пояснити спробою влади заохотити винахідника або раціоналізатора, а також інфляційними процесами в державі.

Записи про винагороду разом із записами про преміювання фіксували в трудовій книжці винахідника. Серед інших переваг винахідника – закріплене

в статті 72 право на першочергове заміщення посад у наукових інститутах та підприємствах.

У період чинності Положення 1941 р. укотре відбулася реорганізація винахідницьких органів. У березні 1947 р., за ініціативою президента академії наук РСР академіка С. Вавілова та внаслідок ухвалення Постанови від 14 березня 1947 р. № 525, утворено Комітет винаходів і відкриттів при Раді Міністрів, що проіснував недовго. У лютому 1948 р. він увійшов до складу Держтехніки СРСР, однак у 1951 р. Держтехніку СРСР ліквідували, функції з управління сферою винахідництва передали міністерствам і відомствам. Після затвердження цієї постанови вперше в СРСР започатковано новий правовий інститут охорони наукових відкриттів [24, с. 21].

Положення 1941 р. суттєво не змінило системи винахідництва СРСР, однак окреслило основні засади винахідницьких правовідносин у СРСР у роки Другої світової війни та в період післявоєнної відбудови. Фактично в 1946 – 1950 рр. органи винахідництва зареєстрували найбільшу за всю історію СРСР кількість винаходів – 25 911 [24, с. 21]. Аналізуючи систему правового регулювання винахідницьких правовідносин, зазначимо, що радянське керівництво свідомо реалізовувало принцип суспільної власності на науково-технічні досягнення. Влада всіляко стимулювала й заохочувала винахідників, які вибирали авторське свідоцтво. Варто наголосити, що, обираючи авторське свідоцтво, радянський винахідник розумів відсутність можливостей реалізувати виключні права патентовласника у СРСР. Також перевагою Положення 1941 р. стало введення єдиного органу експертизи новизни, що суттєво поліпшило винахідницький рівень тих об'єктів, які патентували.

На початку 1950-х рр. перед СРСР постали нагальні завдання з пришвидшеного економічного розвитку більшості галузей народного господарства СРСР. Актуальною залишалася й оборонна сфера, оскільки СРСР перебував на початковому етапі холодної війни, що вимагало

технологічного розвитку держави. Розв'язати окреслені проблеми можна було через інтенсифікований розвиток науки та винахідництва.

У середині 1950-х рр. у СРСР проголошено курс на пришвидшення науково-технічного прогресу. Як наслідок 23 лютого 1956 р. РМ СРСР знову створила єдиний орган у справах винахідництва – Комітет у справах винаходів і відкриттів при РНК СРСР [24, с. 21].

Отже, у період інтенсивної індустріалізації винахідницькі правовідносини регулювало Положення 1931 р., а згодом – Положення 1941 р., окремі елементи яких наявні й у сучасному законодавстві. Уперше в радянському законодавстві на рівні з винаходами охорону отримали технічні вдосконалення. Більшість норм у Положеннях закріплювали саме права держави. Такий підхід є традиційним для переважної частки тогочасних радянських нормативних актів у сфері інтелектуальної власності. Недосконалою, на нашу думку, була система розподілу винаходів між наркоматами, оскільки вони часто застосовували неоднакові критерії, розглядаючи винаходи. Подібна система була не новою, її застосовували в імперському патентному законодавстві. Відсутність фахівців уповільнювала процес розгляду заявок та ухвалення рішень. Держава запровадила систему соціальних гарантій винахідникам, які обрали авторське свідоцтво як форму охорони. Позитивним моментом став чітко регламентований механізм перевірки корисності пропозицій та обов'язковість їх запровадження. Використання елементів цього положення може бути корисним для сучасної України. Наявність подібного механізму, з одного боку, дала змогу відсіювати пропозиції, які не є корисними та комерційно привабливими, з іншого – сприяла впровадженню нових технологій на українських підприємствах.

4.3. Зміни в системі охорони права інтелектуальної власності (1960 – 1980 рр.)

У післявоєнний період становлення авторського права в УРСР відбувалося поступово, з урахуванням суспільних потреб. Так, у кінці 40 рр. – 50 рр. XX ст. авторське право на твори літератури науки та мистецтва регулювали на підставі загальносоюзного законодавства (Основи – 1928 р.), Закону УРСР 1929 р., типових договорів, які мали нормативне значення. Однак розвиток суспільних відносин, зокрема й лібералізація суспільно-політичного життя, що розпочалася після смерті Й. Сталіна, вимагав від радянського керівництва змін законодавства у сфері авторського права відповідно до потреб часу [115, с. 24]. Оновлення законодавства СРСР проходило в напрямі кодифікації після якої норми, що регулювали авторське право, були включені до «Основ цивільного законодавства СРСР та союзних республік» і до республіканських цивільних кодексів як самостійні розділи. Основи цивільного законодавства СРСР і союзних республік, затверджені 09.12.1961 р. (далі – Основи 1961 р.), містили розділ IV «Авторське право». Загалом Основи 1961 р. стали тим нормативно-правовим актом, що регулював авторські правовідносини аж до 1991 р.

Основним завданням, яке окреслювало радянське керівництво, вносячи зміни до системи регулювання авторського права, була найбільш широка популяризація творів літератури, науки й мистецтва. На думку влади, вихідним для авторського права в СРСР повинен був стати принцип поєднання інтересів автора як особи, яка створила твір, й інтересів радянського суспільства. Таке поєднання потрібно було втілити в ефективному балансі особистих немайнових і майнових авторських прав [19, с. 40]. Законодавець в Основах 1961 р. чітко окреслив коло об'єктів, що підлягали охороні. Відповідно до ст. 96, авторське право поширювалося на твори науки, літератури та мистецтва, незалежно від форми існування, на оприлюднені й неоприлюднені твори. Аналогічний перелік об'єктів

передбачений і в республіканських кодексах, ухвалених згодом. Основи 1961 р. представляли коло прав автора твору (ст. 98), серед яких були право на опублікування, розповсюдження твору та право на авторський гонорар, ставки й порядок виплати якого регламентовані законодавством союзних республік. Як і в попередньому законодавстві, подано перелік випадків вільного використання творів без виплати винагороди (ст. 103) та з виплатою винагороди (ст. 104) [217, с. 25–27]. Цивільний кодекс Української РСР (далі – ЦК УРСР) ухвалений у 1963 р. За своїм наповненням ЦК УРСР переважно відтворював Основи 1961 р. і теж містив розділ IV «Авторське право», однак окремі аспекти авторських правовідносин у ньому були більш деталізовані.

Так, у ст. 472 ЦК УРСР широко окреслене коло об'єктів, що охороняли норми авторського права. Ця стаття в першій частині дублювала ст. 96 Основ 1961 р., однак у другій частині наводила широкий перелік об'єктів авторського права. Варто зазначити те, що у СРСР та в союзних республіках на той час ще не було виокремлення суміжних прав, тому об'єкти, які нині належать до об'єктів суміжних прав (відеозаписи, теле- й радіопрограми), підлягали охороні авторським правом і були включені до ст. 472 [217, с. 32–33]. На недосконалості республіканського законодавства наголошує С. А. Чернишова, акцентуючи увагу на відсутності в Кодексі УРСР та в деяких інших республіканських кодексах згадок про відеозаписи й кінофільми [466, с. 44]. Окремі дослідники наголошували, що поряд із класичними об'єктами авторського права охороні як публікації підлягають інтерв'ю, реклама, консультації на газетних шпальтах, листи до редакції [462, с. 17, 21, 23]. Для окремих видів творів у законодавстві існували спеціальні вимоги. Фотографічний твір або ж твір, зроблений подібним чином, ставали об'єктом правової охорони в разі зазначення імені автора, року й місця випуску твору. Стаття 475 ЦК УРСР «Авторські права» закріплювала за автором певний перелік суб'єктивних авторських прав, зокрема право на опублікування, відтворення й розповсюдження свого твору всіма дозволеними законом способами під своїм іменем, псевдонімом або

анонімно; на недоторканність твору; на одержання винагороди за використання твору іншими особами, крім випадків, зазначених у законі.

Від можливості публікувати твір під власним іменем (право авторства, право на ім'я) залежало й подальше виникнення майнових авторських прав. Можливість первісного виникнення комплексу особистих немайнових і майнових авторських прав була тісно пов'язана з юридичним фактом створення твору та втіленням його на матеріальному носії [151, с. 6; 103, с. 5].

Законом чітко регламентовані відносини співавторства (ст. 479). Закон у цій нормі не конкретизував різновидів співавторства, однак у той час розуміння співавторства в наукових колах було схоже до сучасного. В. Камишев акцентував увагу на «добровільності співавторства й на недопустимості включення в авторський колектив осіб усупереч волі авторів». Автор наголошував на тому, що окремі особи, користуючись своїм службовим становищем, вимагали включення до співавторства. Наприклад, для запобігання примусовому співавторству щодо музичних творів 5 жовтня 1933 р. Наркомпрос РСФСР видав спеціальний циркуляр, яким заборонялося виконання в театрах та інших видовищних закладах творів, зроблених посадовими особами цих закладів [151, с. 104–106]. Подібного документа після ухвалення Основ 1961 р. та ЦК УРСР, на жаль, не видано.

Цікавим є порядок регулювання відносин, що виникали з приводу службового твору. Згідно зі ст. 481, авторські права на твір, створений за службовим завданням, належали авторові твору в повному обсязі, а порядок використання такого твору в разі виплати винагороди авторові організацією, що замовляла твір, регулювали окремі нормативні акти [217, с. 28–29]. Такий підхід суттєво відрізнявся від сучасного розуміння, закріпленого в законодавстві незалежної України. Згідно з Цивільним кодексом України (ст. 429) [458], право на такий об'єкт належить спільно авторові й роботодавцю, якщо інше не обумовлене в договорі.

Норми ЦК УРСР описували наявність авторського права в юридичних осіб. Відповідно до ст. 482, авторські права на твір належали в повному обсязі організаціям, що випустили у світ самостійно або за посередництва видавництва наукові збірники, енциклопедичні словники, журнали чи інші періодичні видання. Що стосується кінематографічних творів, авторські права належали організації, що створила твір (ст. 483) [3, с. 30–31; 463, с. 5]. Схожий підхід був закріплений в австро-угорському законодавстві.

Твір могли використовувати інші особи, однак лише на підставі договору з автором або з його правонаступниками. Норми ЦК УРСР конкретизували ст. 103–104 Основ 1961 р. щодо випадків використання творів без згоди автора як із виплатою (ст. 490), так і без виплати винагороди (ст. 489, 491). Варто зазначити, що в радянському законодавстві перелік випадків використання творів залишався широким [3, с. 34–35].

Основи 1961 р. на законодавчому рівні закріпили принципи державного регулювання ставок авторської винагороди. Згідно зі ст. 98 Основ 1961 р., ставки авторського гонорару закріплювало законодавство СРСР та союзних республік. У ст. 475 ЦК УРСР зазначено, що ставки авторського гонорару затверджувала Рада міністрів УРСР, крім випадків, коли законодавство СРСР зараховувало це до компетенції вищих органів влади [3, с. 35]. Із погляду законодавця, такий підхід був доцільним, оскільки саме на місцях керівництво могло брати до уваги обсяг книжкового ринку й економічні показники видавництв під час нарахування виплати авторської винагороди [151, с. 57].

Законодавець окреслював можливості та способи захисту авторських прав у разі їх порушення та коло осіб, які могли вимагати захисту (ст. 497 ЦК УРСР). У тодішньому радянському суспільстві більшість конфліктів урегульовували позасудово. В. Камишев пояснює це «відсутністю соціального підґрунтя таких конфліктів. Конфлікти виникали через незнання законодавства або ж у зв'язку з недотриманням умов авторських договорів» [150, с. 12].

Певні зміни й доповнення до радянського законодавства відбулися після приєднання СРСР до Всесвітньої конвенції про авторське право (далі – Конвенції). Однак основні принципи радянського авторського права лишилися незмінні, насамперед тому, що Конвенція перед країнами учасницями не ставила вимоги введення якихось загальних модельних норм. У преамбулі конвенції наголошено на дотриманні загальних принципів і режиму правової охорони. Такий режим допомагав кожній державі зберегти особливості національної системи охорони авторського права [19, с. 41].

Внесення змін до законодавства СРСР продиктовано ст. 10 Конвенції. Згідно з нею, кожна держава-підписант повинна вжити заходів щодо імплементації конвенції. Так, 23 лютого 1973 р. Президія Верховної Ради СРСР ухвалила Указ «Про внесення змін і доповнень в Основи цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік» [219]. Насамперед ухвалені зміни стосувалися виплат авторської винагороди радянським і зарубіжним авторам, а також права на переклад творів.

На початкових етапах становлення радянської системи охорони авторського права зберігався принцип вільного перекладу. Такий підхід у радянській юридичній літературі вмотивований необхідністю культурного обміну та культурного розвитку радянського суспільства [19, с. 44]. Після приєднання до Конвенції, згідно з Указом, зміни були внесені до ст. 102, де абзац 1 був викладений так: «Переклад твору іншою мовою для випуску твору у світ допускався не інакше як за згоди автора та його спадкоємців». У ст. 101 зауважено, що використання твору автора, зокрема перекладу, дозволене лише за наявності авторського договору з автором чи з його правонаступником [19, с. 46]. Аналогічні зміни включені до ЦК УРСР (ст. 486, 487) [3, с. 28–29]. Цими положеннями радянське керівництво відмовилося від декларованого раніше права свободи перекладу. Водночас у наукових колах до перекладу пропонували застосовувати загальні підходи щодо охорони авторських прав зі зміщенням акценту в охороні на немайнові права [15, с. 12–13]. Унаслідок приєднання СРСР до Конвенції та з огляду на

зміни в законодавстві, виникла тенденція до загального збільшення суб'єктивних авторських прав [128, с. 138].

Інша суттєва зміна стосувалася термінів чинності майнових авторських прав. Згідно з Указом «Про внесення змін і доповнень в Основи цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік» (далі – Указу), передбачено зміни до ст. 104 Основ 1961 р. та до ЦК УРСР (ст. 493). Тепер авторське право на твір діяло за життя автора та 25 років після його смерті.

Відлік зазначеного терміну починався з 1 січня року наступного після смерті автора. У попередньому законодавстві цей термін становив 15 років, його відраховували з першого січня року смерті автора [19, с. 4]. Також у контексті термінів охорони важливим було положення ст. 105, яке допускало можливість призначення союзними республіками скорочених термінів охорони авторського права на фотографічні твори. Нижня межа охорони таких творів становила 10 років [190, с. 10].

Отже, у період 60 – 80-х рр. XX ст. Основи 1961 р. та ЦК УРСР стали черговим етапом у розвитку радянського законодавства, що регулювало сферу інтелектуальної власності загалом й авторське право зокрема. У новому законодавстві збереглися риси, характерні для попередніх документів, залишився незмінним перелік випадків вільного використання творів [122, с. 109]. На відміну від Основ 1929 р., конкретизовано належність авторських прав на службовий твір. Певний вплив на законодавство СРСР того періоду мало підписання Всесвітньої конвенції про авторське право. Радянському керівництву довелося внести зміни до деяких положень Основ 1961 р. та республіканських ЦК, насамперед це стосувалося авторського права на переклад. На підставі викладу можна стверджувати, що СРСР та УРСР мали як на той час достатньо просту й ефективну систему охорони авторського права, стрижнем якої стали норми ЦК.

Технологічний прогрес і розвиток суспільних відносин у СРСР вимагали оновлення законодавства у сфері винахідництва. Нове «Положення про відкриття, винаходи й раціоналізаторські пропозиції» та «Інструкція про

винагороду за винаходи і раціоналізаторські пропозиції» затверджені Постановою Ради Міністрів СРСР № 435 від 24 квітня 1959 р. (далі – Положення 1959 р.) [97, с. 13].

За своєю структурою Положення складалося з 11 розділів і 79 статей [267]. Уперше на нормативному рівні введено правову охорону наукового відкриття. Щодо технічних удосконалень Положення 1959 р. застосовувало термін «раціоналізаторська пропозиція». У документі сформульовано термінологічне визначення наукового відкриття, винаходу та раціоналізаторської пропозиції. Відповідно до ст. 2, науковим відкриттям уважали фіксацію раніше невідомих, об'єктивних закономірностей і явищ матеріального світу. Із-поміж об'єктів, які підлягали охороні, наукове відкриття перебувало на першому місці, оскільки слугувало передумовою створення нових винаходів. У законі представлено чіткі визначення винаходу (ст. 3) і раціоналізаторської пропозиції (ст. 7).

Положення 1959 р. було чинним і для селекційних досягнень. Згідно зі ст. 5, на нові й поліпшені сорти рослин, породи тварин, шовкопряди селекціонерам або іншим суб'єктам селекційної справи видавали авторське свідоцтво чи свідоцтво про покращення породи тварин. Однак перевірку новизни, корисності, придатності для розповсюдження здійснювало Міністерство сільського господарства СРСР [248, с. 6]. Такий механізм давав змогу вести облік усіх об'єктів інтелектуальної власності, незалежно від сфери створення й застосування.

Як і раніше, право інтелектуальної власності на винаходи засвідчували авторські свідоцтва або патенти. Авторське свідоцтво видавав (п. 10) на ім'я підприємства Комітет у справах винахідництва і наукових відкриттів. 11 грудня 1959 р. підготовлено роз'яснення щодо застосування п. 10, де регламентована можливість видання авторського свідоцтва на ім'я підприємства [402, арк. 1–2]. Щодо наукового відкриття, то право інтелектуальної власності на нього засвідчували дипломом. Із моменту введення охорони право на раціоналізаторську пропозицію доводили

спеціальним посвідченням видане підприємством на якому воно прийняте (ст. 1, 8).

Положення 1959 р. чітко регулювало питання співавторства. Відповідно до ст. 17, присвоєння авторства, примушування до співавторства, включення складу авторів осіб, які не були причетні до створення винаходу, раціоналізаторської пропозиції чи наукового відкриття прогнозували відповідальність, регламентовану іншими нормативними актами [248, с. 9].

Зміни також стосувалися реєстраційних процедур. Законодавством був передбачений спеціальний порядок оформлення прав на наукове відкриття. Заявку подавали до Комітету винахідництва при Раді Міністрів (далі – РМ) СРСР. Документ містив заяву про видання диплома, опис наукового відкриття, креслення, дані заявника, назву наукового відкриття [97, с. 22; 248, с. 14]. Після надходження заявки до Комітету її направляли до Академії наук СРСР, Академії наук союзних республік, Усесоюзної академії сільськогосподарських наук ім. В. І. Леніна, Академії будівництва СРСР та до інших галузевих наукових установ для отримання підтвердження. Після отримання позитивного висновку Комітет затверджував остаточну формулу відкриття, фіксував дату пріоритету й публікував відомості про відкриття в «Бюлетені винаходів» та в журналі Академії наук [97, с. 22]. Отже, у Положенні 1959 р. уперше у світовій практиці описано механізм оформлення права на наукове відкриття. Перше наукове відкриття зареєстровано в СРСР, лише в 1959 році з пріоритетом від 26 червня 1947 року. Саме за наполяганням колишнього Радянського Союзу наукові відкриття були включені до об'єктів правової охорони Конвенції про створення Всесвітньої організації інтелектуальної власності [396]. Позитивним було те, що перевірку виконували через наукові установи, які акумулювали передові знання й досвід у певних галузях науки. Порядок реєстрації прав на винаходи також зазнав певних змін. Заявку подавали безпосередньо до Комітету. Працівники підприємств та інших організацій відтепер подавали заявки, через підприємства, які зобов'язані були надавати

допомогу в оформленні документів (ст. 30). Щодо винахідників, які не працювали на підприємствах або в організаціях, могли подавати заявки через місцеві органи Всесоюзного товариства винахідників і раціоналізаторів [178, с. 9].

Експертиза заявки була як формальною, так і кваліфікаційною, а пріоритет відраховували з дати надходження заявки. Для нерезидентів СРСР пріоритет визначали за датою першої правильно оформленої заявки в країні походження, якщо заявка в СРСР подана не пізніше року від дня з'ясування пріоритету (ст. 32).

Оснoву кваліфікаційної експертизи становила перевірка пропозиції щодо новизни й корисності, що проводив Всесоюзний науково-дослідний інститут патентної експертизи [97, с. 26–27].

Порядок видання патентів у Положенні 1959 р. регламентований лише трьома статтями. Це можна пояснити тим, що порядок проходження експертизи для видання патенту був аналогічний до порядку видання авторського свідоцтва.

У законодавстві було змінене правове регулювання порядку використання службових винаходів. Згідно зі ст. 10, право отримання свідоцтва на службовий винахід належало підприємству. Якщо винахід розроблений групою авторів на підприємстві або в іншій організації в межах колективної творчості, то свідоцтво на винахід видавали лише на ім'я підприємства [267].

Порівняно з попереднім законодавством, де про технічне вдосконалення йшлося опосередковано, у Положенні 1959 р. докладно схарактеризований зміст заявки на раціоналізаторську пропозицію. Відповідно до ст. 54, раціоналізаторську пропозицію могли подавати практично до будь-якої державної установи чи до підприємства. Головна вимога до подання — це відповідність профілю підприємства. Пропозиції розглядалися у 15-денний термін. Після цього заявникові надходило або ж

повідомлення про прийняття, або ж умотивована відмова про відхилення [248, с. 24].

Деталізація процедури розгляду раціоналізаторських пропозицій на рівні Положення є, на нашу думку, визнанням раціоналізації як різновиду науково-технічної творчості на рівні з винахідництвом.

Не залишився поза увагою й порядок та особливості використання секретних винаходів, наукових відкриттів і раціоналізаторських пропозицій. Загалом винаходи поділяли на секретні й надсекретні (ст. 54). Комітет уживав заходів для засекречення винаходу, який належав до сфери оборони. Щодо надсекретних винаходів, то заявки на них розглядало Міністерство оборони СРСР [267]. Такий порядок розгляду заявок на секретні винаходи засвідчує особливу увагу держави до винаходів, які стосувалися підвищення безпеки та обороноздатності країни, що в умовах чергового загострення холодної війни, датованого кінцем 50-х – початком 60-х рр. XX ст., мало неабияке значення [111, с. 41].

Держава належним чином піклувалася і про якнайшвидше впровадження нових винаходів відкриттів та раціоналізаторських пропозицій. Так, керівництво підприємства розробляло план та графіки упровадження. Держава брала на себе весь комплекс витрат, пов'язаний із запровадженням винаходів і раціоналізаторських пропозицій, та виплати винагороди [176, с. 15].

Ставки авторської винагороди деталізовані в спеціальній інструкції про винагороди. Інструкція поширювалася на винаходи й раціоналізаторські пропозиції, упроваджені після 1 травня 1959 р. [400, арк. 41].

Пільги, які надавала держава, умовно можна розділити на соціальні й матеріальні. До першої групи належали соціальні пільги. Згідно зі ст. 73, про зроблене наукове відкриття, винахід чи пропозицію фіксували запис у трудовій книжці [123. с. 18]. За автором, залученим до впровадження винаходу на іншому підприємстві, зберігався трудовий стаж, право на відпустку та наявні в нього пільги за основним місцем роботи [248, с. 32].

Матеріальні пільги (авторська винагорода) виплачували згідно з інструкцією. Загалом особи, які отримували винагороду, були поділені на три групи. До першої групи належали автори наукових відкриттів, які одержували заохочувальну винагороду в розмірі до 5 000 руб. До другої групи зараховували винахідників і раціоналізаторів. Третю групу утворювали ті, хто сприяв створенню винаходу або його впровадженню у виробництво [401, арк. 57].

В основу обрахунку авторської винагороди, як і раніше, був покладений принцип залежності авторської винагороди від річної економії. Автори могли отримати 3 % від суми продажу ліцензії за кордон. Максимальний розмір авторської винагороди не повинен був перевищувати 20 000 руб. (ст. 9). Згідно зі ст. 12 інструкції, автор міг отримати додаткове заохочення. Так, за подання технічного проекту одержували до 10 %; за представлення готових креслень – до 20 %; за подання готової моделі винаходу – 30 %. Винагороду оподатковували за винятком тисячі (ст. 75). Винагороду в розмірі до 200 крб. виплачували відразу після затвердження плану впровадження. Від суми винагороди, що перевищувала зазначений розмір, виплачували 25 % відразу, але не менше як 200 крб. Іншу частину – за фактичним обсягом упровадження (ст. 15 інстр.) [400, арк. 43]. Інструкція суттєво розширювала перелік осіб, які могли отримати заохочення. За сприяння впровадженню винаходу працівники підприємства теж могли бути удостоєні спеціальної премії. Преміювання проводив керівник підприємства зі спеціального фонду, який створювали за рахунок відрахувань із коштів, спрямованих на винахідництво й раціоналізацію [402, арк. 12, 25 зв.]. Раціоналізаторську й винахідницьку діяльність, крім пільг та винагород, стимулювали й через присвоєння окремим особам звань. Зокрема, в Указі Президії ВР УРСР від 17 травня 1960 р. описано порядок присвоєння почесного звання «Заслужений винахідник УРСР», із врученням грамоти, нагрудного знака, почесного звання «Заслужений раціоналізатор УРСР», також із врученням знака та спеціальної нагрудної грамоти [401, арк. 33].

Рационалізацію та винахідництво заохочували не тільки в промисловості. 30 липня 1964 р. РМ ухвалила постанову «Про заходи з покращення винахідництва і раціоналізації в сільському господарстві» [222]. У документі колгоспам рекомендовано покращити роботу у сфері винахідництва [97, с. 42]. На виконання постанови Міністерство сільського господарства СРСР затвердило «Інструкцію щодо розвитку винахідництва і раціоналізації в сільському господарстві» від 3 лютого 1967 р. Згідно з документом (ст. 2), заявки на винахід подавали до комітету через колгоспи, радгоспи або інші підприємства, де працювали автори. Рационалізаторські пропозиції в аграрному секторі розглядали в колгоспах, радгоспах та інших відомствах Міністерства сільського господарства.

Пропозиції, які стосувалися ветеринарних способів у різних галузях тваринництва та птахівництва, використання сивороток та біогенних стимуляторів, методів боротьби з хворобами, антисанітарією, подавали через ветеринарні відділи обласних (крайових) установ.

Кодифікація законодавства СРСР і республік не мала суттєвого впливу на сферу винахідництва. У 1961 р. був затверджений Цивільний кодекс СРСР, який став основою регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності. Зокрема, ст. 107 – 116 стосувалися регулювання відносин навколо наукових відкриттів, винаходів та рационалізаторських пропозицій. Із 1 січня 1964 р. набув чинності Цивільний кодекс УРСР, що містив розділ V «Право на відкриття» (ст. 514 – 515) і розділ VI «Винахідницьке право» (ст. 517 – 523). Фактично в статтях ЦК УРСР відображено зміст Положення 1959 р. [97, с. 8–10].

Після затвердження Положення 1959 р. структура органів управління сферою винахідництва теж зазнала змін. Згідно зі ст. 22 Положення 1959 р., за основний контроль та роботу у сфері винахідництва відповідав Комітет, який підпорядковувався РМ СРСР. Його структура затверджена РМ. Станом на 2 вересня 1967 р. Комітет складався з 32 відділів, кожен із яких координував роботу у сфері винахідництва різних галузей народного

господарства [97, с. 58, 63–64]. Роботі Комітету сприяло Всесоюзне товариство винахідників і раціоналізаторів у справі розвитку масового винахідництва, на місцях – центральні органи виконавчої влади, керівники підприємств та профспілки [248, с. 11]. Останні спільно з керівництвом підприємств розробляли тематичні плани з винахідництва й раціоналізації, проводили роз'яснювальну роботу у сфері винахідництва, організовували покази та тематичні конкурси з винахідництва [176, с. 15].

Ефективність нового законодавства та роботи органів винахідництва засвідчують архівні дані. Порівняно з 1958 р., винахідницька робота покращилася. За рік кількість винахідників і раціоналізаторів збільшилася на 27,5 % (6 412 осіб) і дорівнювала 28 674 особам. Загалом подано 49 857 пропозицій, із яких – 26 234 упроваджено. Отже, винахідництво забезпечувало державі суттєвий дохід. Економія від упровадження пропозицій становила 167 млн 392 тис. крб. На противагу 1958 р., економія зросла на 40 млн (30,7 %) [402, арк. 31]. Проте багато пропозицій не реалізовували: із 978 тисяч раціоналізаторських пропозицій, прийнятих протягом 1957 – 1959 рр., 208 тисяч були не впроваджені. У зв'язку з цим, Українській республіканській раді товариства доручено посилити контроль за своєчасним розглядом і впровадженням винаходів [402, арк. 61]. Зростання кількості поданих пропозицій та економічний ефект від них засвідчують і регіональні статистичні дані. У Полтавському економічному районі за 9 місяців 1960 р. у раціоналізації взяли участь 4 200 осіб, запропоновано до розгляду 9 490 раціоналізаторських пропозицій, із них 4 732 упроваджено у виробництво, 1 146 перебувало на розгляді, 1 025 – на стадії дослідних зразків. За окреслений період економія чорних металів становила 1 232 тонн, кольорових металів – 28 тонн, пального – 528 тонн, газу – 3 000 куб., електроенергії – 398 431 квт/год. Раціоналізатори заощадили 16858,3 тис. крб. [401, арк. 75].

Упродовж 1960 р. радянське керівництво підготувало низку додаткових нормативних актів, які регламентували організаційні та планово-економічні

питання у сфері науково-технічного прогресу. Одним із таких документів є затверджена 1962 р. постанова РМ СРСР «Про поліпшення охорони державних інтересів у галузі винаходів і про подальше поліпшення організації винахідництва в СРСР». На її основі створено Всесоюзний науково-дослідний інститут державної патентної експертизи та Центральний науково-дослідний інститут патентної інформації [83, с. 153]. Одним із показників якості роботи підприємств стала кількість отриманих свідоцтв. Як зазначає Є. Мельник, основи для такого оцінювання були закладені в постанові РМ СРСР від 19 травня 1967 р. «Про заходи з поліпшення патентно-ліцензійної роботи в країні». Розвиткові винахідництва й раціоналізації сприяло повернення на рахунки підприємства до 30 % від валютної виручки, отриманої за продаж ліцензії. Це стало можливим завдяки Постанові РМ СРСР від 14 червня 1962 р. № 607. Такий підхід мав стимулювальне значення, оскільки кошти спрямовували на розроблення нових винаходів, використання закордонних ліцензій, встановлення нового обладнання та відрядження [201, с. 159]. Подання заявки на службові винаходи було посадовим обов'язком керівника підприємства. Автори службових винаходів, що працювали в авторських колективах на громадських засадах, отримали право на заохочувальну винагороду в розмірі від 20 до 200 крб. за один винахід, але не більше як 50 крб. на одну особу [201, с. 157–158]. Комітет запровадив дві форми заявки: одну для підприємств, іншу для громадян. Заявки, подані підприємствами, були переважно якісно оформлені та кваліфіковано складені.

Створення нормативної бази та активне пропагування з боку радянського керівництва науково-технічної творчості вможливили достатньо потужні результати. Так, із 1960 р. до 1965 р. у СРСР зареєстровано 32 наукові відкриття. Саме в 1956 – 1970 рр. зафіксовано найбільшу кількість (64,5 %) пріоритетів від загальної кількості пріоритетів наукових відкриттів у період 1931 – 1980 рр. [24, с. 22]. Усього за радянських часів зареєстровано близько 400 наукових відкриттів [5, с. 24]. Високий економічний ефект

засвідчують відомості, подані І. Підпригорою. У 1960 р. у країні налічували 1 млн винахідників і раціоналізаторів, у 1970 р. їх стало 3,5 млн, а в 1972 р. – 3,8 млн осіб. Освоєння нових винаходів і раціоналізаторських пропозицій принесло в 1960 р. 45 млн крб. економії, а в 1970 р. – 261,8 млн крб., у 1978 р. – 385 млн. [254, с. 2–3].

Переломним моментом у сфері розвитку інтелектуальної власності в СРСР стало приєднання до Паризької конвенції про охорону промислової власності. 8 березня 1965 р. Рада Міністрів СРСР ухвалила постанову про приєднання до Паризької конвенції щодо охорони промислової власності з 1.07.1965 р. [226]. Разом з ухваленням конвенції у внутрішньому законодавстві СРСР відбулися зміни, що стосувалися насамперед абзаців 2, 3 ст. 33 Положення 1959 р. Цими змінами передбачене визнання СРСР конвенційного пріоритету. Положення 1959 р. доповнені ст. 78 та 79. які стосувалися правомірності використання без спеціального дозволу патентовласника, винаходу на транспортних засобах, які тимчасово перебувають на території СРСР, та правил визначення пріоритету винаходів, закладених в експонатах, які демонструють на міжнародних виставках, організованих у СРСР.

Ще одним регулятором винахідницьких правовідносин були Постанови пленуму Верховного суду СРСР та узагальнення судової практики. У постанові пленуму Верховного суду СРСР від 4 березня 1961 р. подано роз'яснення стосувалися насамперед підсудності спорів у сфері винахідництва та раціоналізації [201, с. 105–106; 378, с. 214].

Наступним нововведенням стало відновлення системи охорони промислових зразків у СРСР. 9 липня 1965 р. Постановою РМ СРСР затверджене нове «Положення про промислові зразки» [263]. На думку Л. Кучинського відновлення інституту охорони промислових зразків зумовлене потребою створення промислових зразків які відзначаються належною якістю, а також створення оптимальних умов для втілення художньо-конструкторських ідей [187, с. 75]. Згідно зі ст. 1, промисловим зразком

(малюнком чи моделлю) визнавали нове, виготовлене промисловим шляхом художнє рішення виробу, у якому наявні єдність художніх та естетичних якостей. До промислових зразків не належали предмети галантереї, швейні і трикотажні вироби, взуття та капелюхи.

На відміну від попереднього законодавства, у якому була введена охорона промислових зразків свідоцтвом, у новому положенні про промислові зразки був закладений аналогічний до винаходів спосіб охорони промислового зразка свідоцтвом і патентом. У новому положенні про промислові зразки існувала низка обмежень щодо видання свідоцтва чи патенту. Згідно зі ст. 3, охоронні документи не видавали на раніше відомі, описані в друці промислові зразки як на території СРСР, так і в іноземних державах, а також ті, що експонували на виставках до подання заявки. Отримати свідоцтво чи промисловий зразок на території СРСР можливо було лише через подання заявки до Державного комітету у справах винахідництва та наукових відкриттів. За своїм змістом процедура подання заявки на промисловий зразок була схожою з процедурою оформлення прав на винахід. Експертизу промислового зразка проводив Усесоюзний науково-дослідний інститут експертизи Державного комітету з координації науково-дослідних робіт упродовж 4 місяців. У ході експертизи перевіряли новизну, естетичну (вирізняльну здатність) та промислову придатність (ст. 7).

У ст. 10 регламентовано термін чинності патенту, що становив 5 років. За бажанням патентовласника цей термін можна було продовжити ще на 5 р. За видання патенту заявник сплачував державне мито в розмірі 10 крб. Право на використання промислового зразка, на який видано свідоцтво, належало державі. Використання відбувалося через упровадження промислового зразка у виробництво[263].

Новелою в законі став механізм, що передбачав видання примусової ліцензії на промисловий зразок, цінний для держави, також можливий був цілковитий викуп патенту (ст. 18). Автори, які вибрали свідоцтво як охоронний документ, мали право на авторську винагороду за умови

впровадження промислового зразка у виробництво. Розміри винагороди не повинні були перевищувати 5 000 крб., або 2 000 крб. на одну особу. Після продажу ліцензій на промисловий зразок за кордон автор отримував винагороду в розмірі не більше як 3 % від вартості ліцензії. Проте загальний розмір виплаченої суми з винагородою не повинен був перевищувати 10 000 крб. [263]. Інші пільги авторів промислових зразків були аналогічними до пільг винахідників.

Зважаючи на те, що СРСР долучився до Паризької конвенції, окремі її позиції знайшли відображення в Положенні про промислові зразки. Зокрема ст. 24 – 26 регулювали право пріоритету який визначали за датою подання заявки в країні, що є членом Паризької конвенції. Іноземці, охочі скористатися правом пріоритету, повинні разом із поданням заявки представити заяву із зазначенням дати пріоритету та країни, де промисловий зразок уперше зареєстрований.

Законодавство закріплювало можливість патентування промислових зразків за кордоном. Такі дії могли реалізувати лише за рішенням Державного комітету в справах винаходів та наукових відкриттів.

Отже, ухвалене положення про промислові зразки хоч і було новим та відповідало Паризькій конвенції, однак за своєю юридичною конструкцією не істотно відрізнялося від положення про промислові зразки 1926 р. Новою стала зміна охоронних документів та їхнього змісту. Якщо в попередньому законодавстві свідоцтво закріплювало набір особистих немайнових прав і майнові права, то в Положенні про промислові зразки 1965 р. подібне юридичне значення мав патент. Попри це ухвалення Положення стало кроком у відновленні інституту охорони промислових зразків, який є невід'ємною частиною інституту права інтелектуальної власності.

Розвиток продуктивних сил і стрімкий науково-технічний прогрес сприяв зростанню товарообігу як усередині країни, так і зовні. У таких умовах оновленню підлягали й інші правові інститути, зокрема сфера індивідуалізації товарів і послуг. 15 травня 1962 р. РМ ухвалена «Постанова

про товарні знаки» [229], що окреслювала загальні засади та порядок обігу й використання товарних знаків у СРСР. 23 липня 1962 р. затверджене «Положення про товарні знаки», на відміну від попередніх нормативних актів, у новому положенні запропоновано певні термінологічні зміни. Поряд із товарним знаком з'явився термін «знак обслуговування», що використовували насамперед у сфері надання послуг (ст. 1). У положенні передбачене однозначне розуміння функції товарного знака, а саме ідентифікація й розрізнення товару чи послуги та рекламна функція. Товарним знаком уважали художні зображення, сполучення букв, слів, символів, що ідентифікували товар. Не можна було використовувати як товарний знак чи знак обслуговування загальновідомі знаки, знаки, що мають державне значення, ті, які суперечать моральним принципам і міжнародним угодам. Усі товарні знаки, згідно зі ст. 2, підлягали державній реєстрації в Комітеті у справах винаходів та відкриттів. Виключні права на використання товарного знака чи знака обслуговування мала та юридична особа, яка зареєструвала товарний знак (ст. 8).

Виключні права на товарний знак засвідчували свідоцтвом на товарний знак чи знак обслуговування (ст. 19). Термін визначав заявник, однак він не міг перевищувати 10 років. Існувала можливість продовження дії свідоцтва, але не більше ніж на 10 р.

Процедура реєстрації товарного знака передбачала поетапний комплекс дій заявника. Як і в сучасному законодавстві, заявку подавали на кожен клас товарів, для яких реєстрували товарний знак. До заявки входили заява про реєстрацію товарного знака, вичерпний перелік товарів, для яких її реєструють, зразок товарного знака у 20 екземплярах та опис його ознак, довідка про підвідомчість підприємства, квитанція про сплату заявочного збору (2,5 крб. для кожного класу). Товарний знак, який був заявлений, реєстрували в кольорі, зазначеному в заявці.

Комітет після надходження заявки про реєстрацію товарного знака проводив експертизу тривалістю 6 місяців [229]. Новелою для радянського

законодавства стала передреєстраційна експертиза (ст. 18), яку проводили за бажанням потенційного заявника для перевірки можливості реєстрації товарного знака.

Законодавство регламентувало можливість передання прав на знак для товарів і послуг на підставі договору (ст. 23), що зареєстрований у комітеті. Відповідно до ст. 25, кожні юридичні дії з товарним знаком фіксував Комітет у реєстрі товарних знаків [101, с. 101].

Затверджене в 1962 р. «Положення про товарні знаки» загалом відповідало чинній на той час системі економічних відносин. Водночас у соціалістичному суспільстві товарний знак продовжував виконувати здебільшого інформативну функцію для потенційного споживача. Значення товарного знака як елемента конкурентної боротьби відходило на другий план. Закріплене в положенні право надавати ліцензії на використання товарного знака вможливлювало більш ефективне просування товару певної якості, виробленого на іншому підприємстві, у галузі, в іншому регіоні СРСР. Не втрачаючи якості, держава економила витрати на логістиці.

СРСР, захищаючи інтереси своїх підприємств-експортерів, прагнув поширити ідею рівності в юридичному значенні свідоцтва й патенту, насамперед це стосувалося пріоритету. Так, у 1967 р. на Стокгольмській дипломатичній конференції з інтелектуальної власності (червень 1967 р.) СРСР вдалося домогтися прирівняння заявки на авторське свідоцтво до заявки на патент у частині пріоритету [83, с. 163].

У цей період ухвалено конвенцію про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Саме за ініціативи СРСР разом із правами на літературні, художні й технічні твори були включені права на наукове відкриття [24, с. 17, 19].

Подальший напрям розвитку винахідницьких правовідносин був регламентований Директивами XXIV з'їзду КПРС. Законодавство СРСР мало стати модифікованим відповідно до завдань і часу [71].

20 серпня 1973 р. ЦК КПРС і РМ СРСР ухвалили постанову «Про подальший розвиток винахідницької справи в країні, поліпшення використання в народному господарстві відкриттів, винаходів, раціоналізаторських пропозицій і підвищення їхньої ролі в пришвидшенні науково-технічного прогресу». У документі схарактеризована загальна стратегія й напрями розвитку науки, винахідництва та раціоналізації. Нове Положення про відкриття, винаходи і раціоналізаторські пропозиції затверджене 21 серпня 1973 р., воно було чинним у СРСР до 1991 р. [268]. Крім того, влада розробила низку підзаконних нормативних актів, повністю оновивши законодавство у сфері винахідництва й раціоналізації [254, с. 14]. Загалом за своєю юридичною конструкцією Положення 1973 р. було складним нормативним актом, містило 10 розділів і 167 пунктів, кожен із яких регулював окрему групу відносин, пов'язану з результатами науково-технічної творчості. На нашу думку, це було пов'язане з тим, що до сфери регулювання положення були включені ті питання, які впродовж десятиліть регулювали підзаконні нормативні акти.

У розділі 1 Положення 1973 р. обґрунтовано загальні питання винахідницьких правовідносин, зокрема зафіксовано повагу до права авторства на наукове відкриття, винахід чи на раціоналізаторську пропозицію [101, с. 14]. Аналізуючи норми положення, що стосувалися наукових відкриттів варто констатувати певну відмінність від Положення 1959 р. Науковим відкриттям уважали відкриття закономірності та явища матеріального світу, які мають докорінні зміни в рівні пізнання. Формулювання цього визначення доводить, що відкрите явище повинно змінювати уявлення про навколишній світ. Фактично поряд з ознакою новизни наукового відкриття умовно можна виокремити ще одну ознаку фундаментальності.

Порядок реєстрації наукового відкриття (ст. 13 – 15) практично не змінився. Однак нововведенням було те, що, зважаючи на державні інтереси, комітет міг відкласти або взагалі заборонити публікацію інформації про

наукове відкриття. Цікавою була практична спрямованість наукового відкриття. Інформацію про опубліковані наукові відкриття розсилали до галузевих міністерств, відомств, підприємств для вивчення можливостей їх практичного застосування [357, с. 18].

Певні зміни в положенні 1973 р. стосувалися винаходів. Змінилися підходи щодо змісту об'єкта винаходу (ст. 21). Уперше на законодавчому рівні затверджено, що об'єктом винаходу є новий пристрій, спосіб, речовина, застосування раніше не відомих пристроїв, способів, речовин за новим призначенням. Винаходами також визнавали нові штами мікроорганізмів.

Положення 1973 р. також поширювалося на результати селекції у сфері рослинництва та тваринництва. Відповідно до ст. 22, на нові сорти й гібриди рослин, породні типи та лінії тварин пушних звірів і шовкопрядів видавали авторські свідоцтва, а результати селекції у сфері рослинництва та тваринництва прирівнювали до винаходів. Законодавець допускав можливість вибору охоронного документа – авторського свідоцтва чи патенту. На хімічну речовину, яка була об'єктом винаходу, лікарські засоби та секретні винаходи видавали лише авторське свідоцтво (ст. 25). Авторське свідоцтво видавали і на службові винаходи, однак на службовий винахід, створений у межах виконання спільного міжнародного конструкторського проекту, згідно з ч. 2 п. 30, видавали патент на ім'я радянської та міжнародної організації.

Патентні права, закріплені в Положенні 1973 р., були достатньо широкими. Закон гарантував вільний обіг патентних прав, допускав повне передання прав, дозволяв видання ліцензій. Положенням 1973 р. (п. 41) розширені обов'язки підприємства чи установи, до них входили своєчасне виявлення винаходів, оформлення й подання заявок на службові винаходи. Також новелою став обов'язок підприємства разом із заявкою подавати спеціальний висновок щодо новизни заявленої пропозиції.

Зміст заявки докладно схарактеризований у п. 44. Як і раніше, заявка проходила попередню і кваліфікаційну експертизу. Попередня тривала не

більше як 15 днів із моменту подання заявки. Кваліфікаційна (державна науково-технічна експертиза) тривала до 6 місяців відповідно. Термін кваліфікаційної експертизи міг бути подовжений, якщо заявник у процесі надавав додаткові документи (ст. 48). Документ розширював поняття попереднього користувача, із 1973 р. воно стосувалося й права власника авторського свідоцтва.

Відповідно до п. 63 Положення 1973 р., раціоналізаторськими пропозиціями визнавали лише технічні рішення, що стосувалися технологічної сфери виробництва. Організаційні рішення, рішення, які оптимізують сферу збуту продукції, рішення в галузі охорони праці раціоналізаторськими пропозиціями не вважали. Також Положення регламентувало обмеження щодо кола осіб, яких кваліфікували як раціоналізаторів. На пропозиції інженерних, науково-технічних, конструкторських працівників положення щодо раціоналізації не поширювалося. Насамперед це пояснювали належністю роботи з оптимізації виробництва до посадових обов'язків працівників [266, с. 23]. Нове Положення деталізувало повноваження міністерств, відомств, підприємств, установ, організацій щодо розвитку винахідництва.

Центральним органом, що контролював сферу винахідництва, залишився Державний комітет у справах винаходів, наукових відкриттів та раціоналізаторських пропозицій. Закріплені обов'язки державних органів умовно можна розділити на три групи: 1) планування винахідництва; 2) пропагування та просвітницька робота; 3) підготовка винаходів до патентування за кордоном та інші напрями роботи [266, с. 27]. Поряд із державними органами у сфері винахідництва в 1970 – 80 роках продовжувало діяти Всесоюзне товариство винахідників і раціоналізаторів, що станом на 1972 р. налічувало 1 305 343 члени, серед яких 247 988 становили жінки. Зросла й чисельність первинних організацій товариства до 13 911. Однією з функцій товариства була організація винахідницьких конкурсів, проведення виставок і підвищення професійного рівня його членів. Із-поміж форм

пропагування винахідництва варто назвати організацію діяльності громадських патентних бюро, формулювання порад новаторів. В УРСР діяло 12 інститутів та факультетів патентознавства [431, арк. 1].

Посутня увага в положенні зосереджена на секретних наукових відкриттях, винаходах, корисних моделях. Заявки на завідома секретні винаходи чи наукові відкриття, які стосувалися технологій озброєння, розглядали міністерства й відомства, що визначала Рада міністрів СРСР (п. 77 – 81) [266, с. 26].

Важливий момент у радянському законодавстві – поява згадок про новий об'єкт. Насамперед ідеться про винаходи, які могли належати до секретів виробництва. До таких винаходів зараховували технології виробництва, технології, які використовували для власних потреб, штампи, прес-форми, методи контролю, склад речовин. Під час публікації відомостей про названі процеси вони могли бути відтворені на основі патентних описів. Комітет рекомендував щодо таких пропозицій проводити низку дій. Якщо винахід становить інтерес для фірми як ноу-хау, доцільна реклама такого винаходу без розкриття його сутності, для виявлення зацікавленості покупця. Лише після цього з'ясовують питання про доцільність патентування такого винаходу [403, арк. 15–16].

У документі докладно регламентовані відносини, пов'язані з іноземним патентуванням винаходів і розподілом прав між радянськими винахідниками та іноземцями. Не існувало перешкод для патентування винаходу, створеного в співавторстві з іноземцем. Заявку можна було подати в країні, із якої походить іноземний автор. Якщо винахід створений у межах спільного міжнародного проекту, патентування оформляли згідно з установчими документами організації в країні її реєстрації. Щодо всіх інших винаходів, то їх закордонне патентування (згідно зі ст. 106) могло бути проведене тільки з дозволу комітету. Наявність таких положень засвідчує зацікавлення з боку радянського керівництва співпрацею з іноземними компаніями [112, с. 10].

У Положенні 1973 р. уміщено розділи, що регламентували планування винахідницької й раціоналізаторської роботи на підприємстві (п. 89 – 98). Також схарактеризований порядок фінансування витрат на винахідництво та раціоналізацію, їх пропагування (п. 99 – 102). Звернемо увагу на важливість планування в умовах командно-адміністративної економіки та відсутності вільного ринку.

Удосконалення стосувалися системи виплати авторської винагороди. Винагороду за винаходи, які не приносили економії, виплачували відразу. Її обсяг залежав від цінності пропозиції та не перевищував 20 000 крб.

Порядок виплати заохочувальної винагороди за службовий винахід регламентований у п. 110. За службовий винахід авторам виплачували одноразову заохочувальну винагороду в розмірі від 20 до 200 крб. Також винагороду виплачували за винаходи, продані за ліцензією в розмірі 3 % від прибутку підприємства за продаж.

Мінімальний розмір авторської винагороди за раціоналізаторську пропозицію становив 10 крб., максимальний не повинен був перевищувати 5 000 крб. [266, с. 27].

У п. 127 – 135 розвинуті трудові права громадян, основним змістом яких було надання винахідникові змоги брати участь у впровадженні своїх розробок та гарантії оплати такого процесу. Авторам упроваджених винаходів, а також особам, які мали звання заслужений раціоналізатор, надане право на позаконкурсний прийом до ВНЗ (п. 138), право представлення своїх винаходів і відкриттів нарівні з дисертаціями до захисту на здобуття вченого ступеня кандидата та доктора наук (п. 139), однак цей пункт згодом втратив чинність, відповідно до постанови РМ СРСР від 14 липня 1976 р. № 562. Нововведенням було право авторів винаходів, що мали важливе значення для народного господарства, та заслужених винахідників і раціоналізаторів на додаткову житлову площу (20 кв. м.) на рівні з науковими співробітниками [164, с. 20]. Закріплена система соціальних пільг суттєво стимулювала сферу винахідництва.

Порівняно з попереднім законодавством, удосконалено механізми захисту порушених винахідницьких прав. Зміни охопили досудовий порядок урегулювання спору.

Скарги розглядала Контрольна рада науково-технічної експертизи Комітету. Порядок розгляду скарг щодо раціоналізаторської пропозиції порівняно з Положенням 1959 р. залишився незмінним (п. 151–153).

Щодо судового захисту прав, то автор, вважаючи, що його права порушені, міг оскаржити рішення комітету в суді. У новому законодавстві чітко схарактеризована підсудність справ (п. 155). У період дії Положення 1959 р. для визначення підсудності Верховний суд СРСР видав спеціальне роз'яснення.

Автори положення підготували самостійний розділ, де представили пункти, що регулювали порядок преміювання осіб, які сприяли винахідництву та раціоналізації (п. 161 – 167). Розмір премії на підприємствах становив 1,5 % економії, отриманої в першому році використання винаходу, і 35 % від розміру винагороди за винахід, який економії не приносить. У міністерствах і відомствах ставка була нижчою й дорівнювала 0,4 % від розміру економії. Порядок преміювання деталізований у спеціальному документі, затвердженому Державним комітетом із питань праці і заробітної плати. Отже, положення 1973 р. стало основоположним нормативним актом у сфері регулювання винахідницьких правовідносин аж до 1991 р. Варто зазначити, що названий документ був складним і водночас добре підготовленим із погляду юридичної техніки. Утілення його положень було неможливим без існування спеціальних органів у сфері винахідництва, зокрема Державного комітету Ради Міністрів СРСР у справах винаходів і відкриттів та Всесоюзного товариства винахідників і раціоналізаторів, профспілкових й інших громадських організацій.

Діяльність Державного комітету Ради Міністрів СРСР у справах винаходів і відкриттів регулювали на основі Положення від 19.10.1976 р. У

положенні окреслено основні напрями роботи Комітету та завдання, загальну структуру комітету, порядок призначення посадових осіб [357, с. 18].

Окремим напрямом у сфері правового регулювання промислової власності було іноземне патентування винаходів і реєстрація товарних знаків та промислових зразків. Єдиним органом, що сприяв такій діяльності, була Торговельно-промислова палата СРСР. Відповідно до постанови ЦК КПРС та РМ СРСР, Торговельно-промислова палата СРСР (далі – ТПП) рекомендувала в листі від 9.04.1976 р. створити при ТПП УРСР секцію з охорони промислової власності на громадських засадах. До її завдань належало сприяння підвищенню рівня патентно-ліцензійної роботи та узагальнення радянського й зарубіжного досвіду у сфері патентування та продажу ліцензій [403, арк. 28]. Перша секція в УРСР була створена в Харківському відділі ТПП, головою якої став член-кореспондент академії наук УРСР В. Підгорний [403, арк. 36]. Робота в секції проходила на громадських засадах. Основним напрямом діяльності секції мало бути сприяння в іноземному патентуванні винаходів, реєстрації товарних знаків і промислових зразків [403, арк. 30].

Щодо інших напрямів міжнародної діяльності, то СРСР поряд з участю в Паризькій конвенції намагався сформувати власну систему охорони винаходів у межах країн Організації Варшавського договору шляхом взаємного визнання авторських свідоцтв на винаходи. Іншим напрямом у розвитку міжнародної співпраці була ліцензійна торгівля з країнами світу. Зацікавлення радянськими винаходами виявляли провідні світові компанії. Прикладом є компанія «Філіп моріс» (США), БАТ (ФРН), які цікавилися радянським винаходом «Фільтр очищення тютюнового диму», що запатентований у багатьох країнах світу, зокрема в Англії, Швейцарії, Франції.

Фахівцям АН УРСР надавали відрядження за кордон для налагодження роботи у сфері ліцензійної торгівлі, поїздки фінансували за рахунок

валютних резервів, які надавало Всесоюзне об'єднання «Ліцензінторг» Раді Міністрів УРСР за продані на винаходи Академії наук ліцензії [403, арк. 10].

Особливістю радянської сфери винахідництва й раціоналізації було її планування. Зокрема, у висновку Державного комітету в справах винаходів і наукових відкриттів, направлених до РМ УРСР, зазначено, що в постанові ЦК КПРС та РМ СРСР від 20 серпня 1973 р. наголошено на широкому використанні в народному господарстві винаходів і раціоналізаторських пропозицій. Однак у проекті п'ятирічного плану з 408 тем щодо освоєння нових видів продукції тільки в 53 темах (18,6 %) є покликання на використання нових винаходів (76 винаходів); із 225 тем стосовно впровадження прогресивних технологій лише в 15 темах наявне покликання на використання нових винаходів (6,6 %; 25 винаходів) [403, арк. 42]. Щодо низки тем покликання на використання винаходів були взагалі відсутні. Зауважено, що в ході складання 5-річного плану вимоги стосовно патентної чистоти винаходу виконані не були [403, арк. 43].

Стан розвитку винахідництва засвідчують і відомості, подані Державним плановим комітетом до РМ УРСР. У довідці про стан винахідництва констатовано, що за перше півріччя 1976 р. участь у раціоналізації й винахідництві взяло 512 тис. осіб. У народне господарство впроваджено 4,3 тис. винаходів і 389 тис. раціоналізаторських пропозицій. Економія сягнула 408,5 млн крб. Зафіксовано зростання кількості авторів пропозицій на 2,2 %, чисельності авторських свідоцтв на винаходи – на 18,4 %, кількості реалізованих винаходів – на 2,4 %, прийнятих пропозицій – на 1,3 % [403, арк. 63]. Збільшилися показники впроваджених винаходів у галузях, на підприємствах Мінчормету з 336 до 376, Мінлегпрому – із 178 до 188, Укрсільгосптехніки – із 51 до 137, Мінтяжбуду – із 45 до 89, Мінзв'язку – із 1 до 25, Мінгео – із 7 до 16, Мінсільгоспбуду – із 70 до 99, Мінхарчопрому – із 44 до 72, Головлплдвинпрому – із 5 до 15. Водночас у деяких галузях помітна тенденція до зниження кількості впроваджень (Мінвуглепрому – із 399 до 89, Мінбудматеріалів – із 32 до 19). Економія від

упровадження одного винаходу за перше півріччя 1976 р. становила 943 крб. на 1 винахід [403, арк. 64]. Систематичний відбір винаходів проводили не тільки в промисловості, але й щодо селекційних досягнень для включення до плану впроваджень прогресивних технологій у сільськогосподарське виробництво колгоспів. Після 1973 р. кількість раціоналізаторів збільшилася на 11 %, станом на 1 січня 1977 р. дорівнювала 52 385 особам, а впроваджених пропозицій зросло на 30 %, ринкова економія зросла у 2 рази і становила 70,1 млн крб.

Збільшилася й кількість упроваджених винаходів, особливо із селекційних досягнень у рослинництві. Якщо в 1973 р. упроваджено тільки 2 винаходи, то в 1974 р. – 43, у 1976 р. – 217. Економія – 18,1 млн крб., що одержана від зростання урожайності сільськогосподарських культур [434, арк. 27–38]. У довідці Держплану про хід виконання постанови № 465 зазначено, що за період 1971 р. – 1975 р. упроваджено 3646,6 тис. винаходів і раціоналізаторських пропозицій, економія від використання яких сягнула 3,8 млрд крб. Кількість винаходів у сільському господарстві зросла на 80 %, у галузі транспорту – на 14 %, зв'язку – на 28 %, машинобудування – на 9,6 % [404, арк. 113–114].

Держава, усвідомлюючи значення технічного прогресу, збільшувала асигнування. До сфери винахідництва асигнування за період із 1970 р. до 1976 р. зросло майже на 30 %. Якщо в 1970 р. на винахідництво й раціоналізацію заплановано 52,2 млн крб., то в 1975 р. – 77,1 млн крб., а в 1976 р. фінансування дорівнювало 81,3 млн крб. [404, арк. 83]. Зростання фінансування позначилося й на кількості поданих пропозицій. На кінець 1976 р. 850 тисяч осіб провадили винахідницьку діяльність, що було на чверть більше, ніж у 1970 р. Підготовлено понад 1 млн 4,5 тис. заявок на винаходи, із яких 781,1 упроваджено у виробництво. Фактично на кожну тисячу 45 осіб провадили раціоналізаторську діяльність [404, арк. 79].

Розширення винахідницької діяльності породжувало й появу надуживань, що зафіксовані, зазвичай, на рівні керівництва підприємств чи

окремих відділів. Найпоширенішими з них є включення себе до складу авторських колективів для отримання авторської винагороди, подання пропозицій, які не мають ознак раціоналізації. Такі порушення фіксували, однак реального покарання до порушників не застосовували. Показовими вважаємо порушення, названі в довідці Комітету народного контролю УРСР від 21.04.1977 р. Так, директор Усесоюзного проектно-конструкторського інституту зварювального виробництва в м. Києві тов. Олійник був включений до складу авторського колективу із 26 заявок, до 14 із яких він був узагалі непричетний [404, арк. 136]. Головний інженер Дніпропетровського трубопрокатного заводу ім. Леніна тов. Чус та троє працівників інституту УРАЛНІТІ в 1972 р. подали раціоналізаторську пропозицію, від використання якої у виробництві згодом відмовилися. Однак це не завадило у 1975 р. їм скласти фіктивний акт про впровадження та нібито досягнуту ефективність, яка становила 18,5 тисяч крб. У січні 1976 р. тов. Чус та його співавтори отримали в касі заводу 1270 крб. винагороди. Під час перевірки у квітні 1977 р. тов. Чус заявив, що поверне незаконно отримані 320 крб. [404, арк. 134].

На початку 1970-х рр. оновлено законодавство, що регулювало порядок оформлення й використання товарних знаків. Так, 8 січня 1974 р. Комітетом у справах винаходів ухвалене «Положення про товарні знаки» [264], що набуло чинності з 1 травня 1974 р. Положення про товарні знаки 1974 р. складалося з чотирьох розділів. У законодавстві п. 13 сформульовано чітке визначення товарного знака. Ним називали зареєстроване в спеціальному порядку позначення, що використовували для розмежування товарів одного виробника й однорідних товарів іншого виробника. Диференційовано різновиди товарних знаків: словесні, зображувальні, комбіновані. Допускали існування інших різновидів товарних знаків. Товарний знак охороняли в тому кольорі, що зазначений у свідоцтві [357, с. 234–235]. У положенні (п. 30) передбачено обов'язок використання зареєстрованого товарного знака підприємством. За невикористання товарного знака впродовж 5 років

підприємство втрачало права на нього. Розв'язуючи питання про ануляцію товарного знака, Комітет брав до уваги форс-мажорні обставини (стихійне лихо, відсутність сировини, зміна плану виробництва та ін.), які спричинили перерву у використанні. Крім того, зважали на дії іноземного власника товарного знака, направленою на реалізацію його прав [264]. Разом з ухваленням Положення комітет затвердив ще низку локальних нормативних актів, зокрема «Інструкцію з державної експертизи товарних знаків», що набула чинності 1 вересня 1980 р. Порядок реєстрації радянських товарних знаків за кордоном затверджений 1 травня 1974 р. У додатку до положення подана форма заяви на реєстрацію товарного знака [357, с. 242].

Радянське керівництво не залишило поза увагою й законодавство, що регулювало порядок охорони промислових зразків. Зміни стосовно цього об'єкта відбулися на початку 80-х рр. Нове положення про промислові зразки було затверджене 8 червня 1981 р. [262], а набрало чинності в 1982 р. Положення (п. 1) регулювало організаційні, немайнові, майнові відносини, що виникали з приводу промислових зразків. Також чітко схарактеризоване право авторства. Автор, як і раніше, міг обирати охоронний документ – свідоцтво й патент (п. 4) [357, с. 189]. Деякі зміни відбулися у визначенні промислового зразка та у вимогах до нього. Так, промисловим зразком уважали нове художньо-конструкторське виконання виробу, що визначає його зовнішній вигляд і відповідає вимогам технічної естетики, може бути промислово відтвореним. Основна вимога – новизна рішення. Із визначення, поданого в п. 10, випливає, що, крім новизни, існували ще три вимоги: технічної естетики, корисності та промислової придатності [357, с. 190].

Варто зазначити, що з-поміж інших результатів, які відповідали п. 10, правову охорону отримали художньо-конструкторські рішення легкої промисловості як промислові зразки, а саме: товари легкої промисловості, взуття, галантерея. Ці товари охороняли згідно із затвердженим переліком. Нововведенням стало включення окремого підрозділу, який обґрунтовував основні засади захисту за кордоном інтересів СРСР у галузі промислових

зразків. У п. 36 підсумовано, що основою захисту промислових зразків за кордоном є патентування їх у СРСР та продаж ліцензій, а також перевірка патентної чистоти промислових зразків, призначених для експорту.

Перелік країн, у яких можна було запатентувати промисловий зразок, формували відповідно до наявних зовнішньоекономічних угод (п. 38).

За аналогією до положення про наукові відкриття, винаходи й раціоналізаторські пропозиції, в окремому 5 розділі описано права та пільги авторів промислових зразків. Авторів промислового зразка, як і винахідникам та раціоналізаторам, компенсували витрати на проїзд, проживання, якщо промисловий зразок запроваджували не за місцем постійного проживання автора.

Основні принципи нарахування винагороди, порівняно з положенням 1962 р., залишилися незмінними. Винагороду поділяли на основну й заохочувальну. Заохочувальну винагороду виплачували за промисловий зразок, який розв'язував виробничі завдання підприємства, у розмірі від 20 до 120 крб. Винагороду виплачували за впроваджений промисловий зразок у розмірі від 20 до 5 000 крб. Автор міг отримати додаткову винагороду в розмірі до 5 000 крб. із валютних коштів, що надійшли від використання промислового зразка за кордоном по ліцензії (п. 51 – 52).

В окремих розділах акцентований захист прав на промислові зразки. Оскарженню підлягали законність видання промислового зразка, факти авторства, співавторства, порядок виплати й розміри винагороди. Законодавство окреслювало можливі способи захисту прав. Особа, яка вважала свої права порушеними, могла їх обстоювати в судовому порядку (п. 63). Заохочували тих осіб, які сприяли використанню промислових зразків (п. 67 – 70). Премію нараховували з огляду на використання промислового зразка за перші 5 років після публікації даних про нього. Цікавим було те, що преміюванню підлягали й ті особи, які навіть встановлювали технічне обладнання, де виготовляли промисловий зразок, сприяли продажу ліцензій.

Останнім нововведенням стало включення розділу 8, який регламентував порядок організації роботи зі створення правової охорони й використання промислових зразків [357, с. 200–201]. Виокремлення положень у самостійний розділ засвідчує достатню увагу законодавця до економічних перспектив такого об'єкта інтелектуальної власності, як промисловий зразок на внутрішньому й зовнішньому ринку.

Науково-технічний прогрес, а згодом і лібералізація соціально-економічних відносин вимагали змін у законодавстві щодо інтелектуальної власності. Обговорення змін і розроблення нового законодавства активізувалися саме в часи перебудови. Реформа мала стосуватися не тільки винахідницького законодавства, але й судової системи. Більшість фахівців висловлювалася за ухвалення спеціального закону в цій сфері [364, с. 47]. Зважаючи на необхідність і складність напрацювання нового законодавства, відмінного від попереднього й адаптованого до напівринкових відносин, які існували в часи перебудови, повноцінний проект підготували на кінець 1980 рр. Оновлення законодавства відбулося лише влітку 1991 р. Після дворічного обговорення у Верховній Раді СРСР Закон СРСР «Про винаходи в СРСР» [232] ухвалений 31.05.1991 р., документ набув чинності з 1.07.1991 р., за кілька місяців до розпаду СРСР. З огляду на це воно не було повноцінно впроваджено, однак країни, які утворилися на території колишнього СРСР, узяли його за тимчасову основу для регулювання винахідницьких правовідносин до моменту напрацювання власного законодавства.

Висновки до розділу 4

За період свого існування радянська модель охорони результатів творчості пройшла низку етапів становлення. На початкових етапах законодавство не вирізнялося юридичною технікою, ухвалені з 1917 р. до 1924 р. декрети були короткими за обсягами, основним їхнім завданням було руйнування попередньої системи й підготовка суспільної думки до

сприйняття нового законодавства, що мало бути напрацьоване після стабілізації. Ключовими моментами стало скасування монополії видавництв, обмеження майнових прав авторів. У сфері винахідництва таким кроком було скасування привілеїв, уведення свідоцтв, які засвідчували факт авторства. У зазначений період відбулося руйнування системи перевірки винаходів відповідно до умов патентоздатності. Єдиним критерієм лишалася корисність. Радянська влада заперечувала поняття промислової власності, до кінця існування СРСР названий термін у законодавстві не функціонував. Такі кроки дали час для підготовки нових усесоюзних нормативних актів у сфері як авторського, так і винахідницького права.

Основи 1925 р. – один із перших усесоюзних галузевих законів, що регулювали сферу авторського права. Радянська влада вперше на законодавчому рівні чітко зафіксувала коло об'єктів, які підлягали охороні нормами авторського права. Загалом наведений перелік був ідентичний до того, що містився ще в імперському Положенні про авторське право 1911 р. Особливість цього закону полягала в тому, що він істотно розширював перелік випадків вільного використання творів, одночасно звужуючи суб'єктивні права авторів. Кардинально іншим шляхом відбувалося формування законодавства з винахідництва. Постанова про патенти 1924 р. була якісно новим нормативним актом, який змінював форму охорони винаходу, розширював коло майнових прав, фіксував критерії патентоздатності винаходу. Вихід положення оптимізував утворення незалежних громадських органів, що мали сприяти винахідництву. У період із 1917 р. до 1928 р. відновлено законодавство у сфері охорони промислових зразків та товарних знаків, законодавцем чітко визначені критерії охороноздатності названих об'єктів, напрацьовані механізми перевірки й реєстрації. Водночас таке відновлення не було тривалим, уже в умовах інтенсивної індустріалізації охорона зазначених об'єктів була скасована або ж передана до юрисдикції інституту авторського права.

Із початком індустріалізації виникла необхідність у модифікації законодавства. Оновленню підлягало законодавство з авторського та з винахідницького права. Новий закон у сфері авторського права не був кардинально новим документом, однак після його виходу ухвалені республіканські закони, які стали фактичною копією Основ 1928 р. із невеликими змінами. Ключові тези нового законодавства такі: розширення переліку немайнових прав авторів, випадків вільного використання твору, затвердження 15-річного терміну охорони твору після смерті автора. Республіки отримали дозвіл на корегування законодавства в питанні авторських договорів. Зміни у сфері винахідництва були більш істотними. Основним недоліком законодавства радянське керівництво вважало існування патентної системи, що допускала існування виключних прав на винаходи, надані патентом. Законодавство 30 – 40-х рр. – теоретично обґрунтоване й чітко пов'язане з планами економічного та промислового розвитку. Держава відновила систему видання авторських свідоцтв на винаходи, що діяла до 1924 р. Отже, констатовано повернення радянського керівництва до принципів суспільної власності на винаходи. Унікальним явищем для радянської системи стало паралельне існування двох форм охорони винаходів, що тривало до 1991 р. Автор мав право вибору між свідоцтвом і патентом. Залежно від вибору, відрізнялися і права винахідника та наявність соціальних гарантій, останні надавали тільки особам, які вибрали авторське свідоцтво.

Підсумовано, що держава на всіх етапах сприяла розробленню й обов'язковому впровадженню винаходів і технічних удосконалень, розвиваючи мережу спеціальних майстерень. За період 30-х рр. створено величезну мережу органів сприяння винахідництву. За бюрократизацію і шкідництво винахідництву передбачено відповідальність. Чергове оновлення законодавства у сфері винахідництва відбулося на початку 40-х рр. На рівні винаходів і технічних удосконалень уперше правову охорону отримали селекційні досягнення в рослинництві. Новацією було закріплення обов'язку

сприяти винахідникові. Ключовим у сфері винахідництва стало введення єдиного органу експертизи, зміщення основного акценту в перевірці винаходу з корисності на новизну.

У період 1960 – 1991 рр. радянська модель охорони інтелектуальної власності розвивалася достатньо динамічно. У сфері авторського права впродовж 60 – 80-х рр. XX ст. Основи 1961 р. та ЦК УРСР стали черговим етапом у розвитку радянського законодавства, що регулювало сферу інтелектуальної власності загалом та авторське право зокрема. У новому законодавстві збереглися риси, характерні для попереднього, залишено суттєвий перелік випадків вільного використання творів. На відміну від Основ 1929 р., конкретизовано належність авторських прав на службовий твір. Істотний вплив на законодавство СРСР того періоду мало підписання Всесвітньої конвенції про авторське право. Радянському керівництву довелося внести зміни до деяких положень Основ 1961 р. та республіканських ЦК, насамперед це стосувалося авторського права на переклад. Зазначено, що СРСР та УРСР мали як на той час достатньо просту й ефективну систему охорони авторського права, стрижнем якої послуговували норми ЦК.

Виокремлено 1959 – 1973 рр. – черговий етап еволюції законодавства у сфері винахідництва й раціоналізації. Аналіз норм радянського законодавства дає підстави стверджувати, що радянському керівництву вдалося створити ефективну систему правового регулювання сфери винахідництва. Посутню увагу радянське керівництво звертало саме на раціоналізаторську діяльність, усвідомлюючи вагомий економічний ефект від неї. Позитивом, на нашу думку, є введення відповідальності за незаконне примушування до співавторства та безпідставне включення до авторського колективу. Подібні норми, які б унеможливлювали «удаване співавторство», доцільно передбачити й у сучасному законодавстві з промислової власності та авторського права.

Аналізована система не була позбавлена недоліків. Основним недоліком став бюрократизм у сфері охорони наукових відкриттів, винаходів і раціоналізаторських пропозицій, відсутність якісно підготовлених фахівців із патентно-ліцензійної роботи. Також у законодавстві помітне домінування інтересів держави над інтересами винахідників і раціоналізаторів, однак цей підхід є традиційним для радянського суспільства.

На новий рівень у СРСР загалом та в УРСР зокрема вдалося вивести охорону промислових зразків і торговельних марок, оскільки промислові зразки тривалий час охороняли нормами авторського права. Новий закон багато в чому нагадував законодавство про винахідництво. У ньому закладені можливості вибору між авторським свідоцтвом і патентом, гарантоване право на отримання авторської винагороди за використання промислового зразка. Оновлення стосувалося й вимог охороноздатності, поряд із новизною, корисністю та промисловою придатністю з'явилася вимога до естетичної привабливості. Новою була практика виплати частини прибутку, що надходила від продажу ліцензії за кордон. Саме розвиток міжнародної співпраці послуговував основним чинником, який сприяв відновленню охорони промислового зразка нормами спеціального законодавства.

Радянське законодавство, як і правова наука, не зараховувало торгові марки до інтелектуальної власності. Водночас цей підхід не завадив оновленню законодавства з охорони торговельних марок. Вартий уваги факт, що торгова марка в Радянському Союзі поставала об'єктом прав лише юридичних осіб. Різновиди торговельних марок, закріплених у законодавстві, були близькими до сучасних. Після оновлення законодавства названий об'єкт перестав бути невід'ємною частиною майнового комплексу підприємства, у разі припинення використання протягом 5 років підприємства втрачали право на товарний знак.

РОЗДІЛ 5

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

5.1. Формування системи охорони права інтелектуальної власності в 90 рр. XX ст.

Становлення системи законодавчого регулювання охорони інтелектуальної власності розпочалося в 1991 р. зі здобуттям Україною незалежності. Передумовою створення національного законодавства у сфері інтелектуальної власності стало ухвалення Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. Саме цим документом були закладені підвалини сучасного законодавства. У Декларації про інтелектуальну власність безпосередньо не йшлося, однак у розділі VIII зазначено, що Українська РСР є самостійною в розв'язанні питань науки, освіти, культурного й духовного розвитку української нації, гарантує всім національностям, що проживають на території Республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку [69]. Саме ці гарантії науки та освіти вплинули на подальший розвиток права інтелектуальної власності.

На перших етапах існування української держави ще не було напрацьоване законодавство, що регулювало б відносини у сфері інтелектуальної власності. Одним із найпростіших шляхів напрацювання нового законодавства могла стати імплементація радянського законодавства з інтелектуальної власності, із частковою його модифікацією. Такий підхід загалом міг би бути доцільним, оскільки у період із 1990 р. до 1991 р. радянське законодавство у сфері інтелектуальної власності було переважно оновлене. Однак принципи, закладені в ньому, не відповідали загальному курсу, що окреслений у Декларації про державний суверенітет України. Для недопущення законодавчого вакууму в період із 1991 р. до 1993 р. влада продовжила як тимчасовий захід чинність окремих законів СРСР, що мали

регулювати сферу інтелектуальної власності до вироблення постійного законодавства. Період із 1991 р. до 1993 р. у розвитку законодавства з інтелектуальної власності умовно можна схарактеризувати як період зміни законодавчої моделі охорони інтелектуальної власності в Україні, або перехідний [140, с. 10].

Упродовж перехідного періоду Верховна Рада ухвалила постанову «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» № 1545-XII від 12 вересня 1991 р. Документ регламентував, що до ухвалення законів України на території республіки застосовують акти законодавства УРСР та СРСР за умови, що вони не суперечать Конституції УРСР і законам України [328].

Зважаючи на положення постанови, в Україні до ухвалення законодавства відносини у сфері авторського права продовжував регулювати Цивільний кодекс УРСР 1963 р. У сфері промислової власності був чинним порівняно новий Закон СРСР «Про винаходи в СРСР» від 31 травня 1991 р. [232]. Про ефективність такого законодавства за перехідних умов складно дискутувати, оскільки законодавство у сфері авторського права було застарілим ще на початку 80-х рр., а суміжні права взагалі не регламентовані. Радянське законодавство щодо промислової власності загалом було оновлене, однак його спрямованість на регулювання саме «радянських» винахідницьких правовідносин і малоприспособленість до капіталістичного шляху розвитку внеможливіювали практичне використання впродовж тривалого часу. З огляду на це пріоритетним стало формування власної моделі законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Одним із перших нормативних актів незалежної України, де вжито поняття інтелектуальної власності, був Закон України «Про власність» від 7 лютого 1991 р. [285]. Особливістю документа стало те, що інтелектуальна власність не була потрактована як окрема правова категорія. Результати творчої діяльності ототожнювали з власністю особи. Подібний підхід не враховував природи створення об'єкта інтелектуальної власності.

Згідно з п. 2 ст. 13, об'єктами права власності громадян визнані твори науки, літератури й мистецтва, відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, знаки для товарів і послуг та інші результати інтелектуальної праці. Цей перелік об'єктів у законі не був вичерпним. Згаданим законом не регламентований порядок набуття прав і використання зазначених об'єктів. У ньому обґрунтовано лише загальні засади охорони об'єктів права інтелектуальної власності. Закріплення переліку об'єктів інтелектуальної власності на рівні цього нормативного акта стало передумовою створення сучасної моделі законодавчого регулювання сфери інтелектуальної власності. У період із 1991 р. до 1993 р. відбувається напрацювання законодавства у сфері інтелектуальної власності. У цьому контексті пріоритетною стала сфера промислової власності. Першим національним нормативним актом, який регулював відносини промислової власності, було затверджене Президентом України «Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності й раціоналізаторських пропозицій в Україні» (далі – Положення) [375]. Цитований документ мав забезпечити регулювання відносин у сфері промислової власності та функціонування патентної системи до ухвалення галузевих законів. Положення регулювало майнові та пов'язані з ними особисті немайнові відносини, що виникали у зв'язку зі створенням, правовою охороною й використанням винаходів, промислових зразків, товарних знаків і знаків обслуговування, а також відносини, які стосуються визнання прав автора на раціоналізаторські пропозиції. Отже, саме в змісті Положення вперше в Україні на законодавчому рівні окреслене коло об'єктів промислової власності, які підлягали охороні. Згідно з п. 2 Положення, до об'єктів промислової власності належали винаходи, промислові зразки, товарні знаки і знаки обслуговування, які були заявлені й набули правової охорони в Україні у формі патентів (на винаходи та промислові зразки) і свідоцтв (на товарні знаки та знаки обслуговування), виданих Державним патентним відомством України (далі – Держпатент). Раціоналізаторські пропозиції

дістали правову охорону у формі посвідчення для раціоналізаторської пропозиції на підприємстві, в установі чи організації, які визнали пропозицію раціоналізаторською [127 с. 372]. Загалом у частині переліку об'єктів Положення практично повністю відповідало Паризькій конвенції. У Положенні вперше виокремлені критерії патентоздатності та охороноздатності. У документі описано об'єкти винаходу промислового зразка та раціоналізаторської пропозиції (п.6, 7, 9) [375].

Тлумачення об'єкта винаходу й промислового зразка, представлене в Положенні, цілком відповідало світовому досвіду та традиціям. Водночас пункти, що стосувалися раціоналізаторської пропозиції, являли собою безпосередню рецепцію з радянського законодавства.

У Положенні обґрунтовано загальні засади реєстрації об'єктів промислової власності, що була основною умовою для виникнення прав на зазначені об'єкти. Згідно з п. 20, заявку для видання патенту на винахід, промисловий зразок, свідоцтва на товарний знак подавали до Держпатенту України [375]. Ця установа слугувала єдиним реєстраційним центром об'єктів промислової власності, натомість раціоналізаторські пропозиції, як і в радянський період, реєструвало підприємство, на якому передбачене їх використання.

Право подання заявки для видання патенту на винахід чи на промисловий зразок, належало: авторів винаходу чи промислового зразка та іншим особам які мали на це законні підстави. Дещо інші вимоги були до товарного знака. Заявку для видання свідоцтва на товарний знак подавала фізична або юридична особа, яка виробляла товари чи надавала послуги. Отже, право подати заявку на товарний знак фактично залежало від провадження господарської діяльності.

У тимчасовому положенні закладено основи для створення в Україні інституту представників із питань інтелектуальної власності (патентних повірених), оскільки була передбачена можливість подання заявки на охоронні документи через патентного повіреного, зареєстрованого в

Держпатенті України [375]. Також у Положенні сформовано підґрунтя для системи правового регулювання щодо використання об'єктів промислової власності. (п. 42, 44). Фізичні або юридичні особи, які провадили посередницьку діяльність, отримали право використовувати свій товарний знак поряд із товарним знаком виробника товарів чи надавача послуг, а також замість товарного знака, останнього на основі договору між ними [375].

Держава регламентувала порядок обігу прав на об'єкти промислової власності допускала можливість передачі прав за договором.

Ще одна новація полягала в стимулюванні використання винаходів. Відповідно до п. 48, для підприємств, що впроваджували винаходи у виробництво, був регламентований пільговий режим оподаткування [375]. Ці податкові пільги слугували стимулом для пришвидшеного впровадження нових технологій у виробництво.

Іншим напрямом роботи в 1991 – 1993 рр. стало входження України як суб'єкта міжнародних правовідносин до окремих міжнародних договорів. Так, у 1991 р. Україна приєдналася до Паризької конвенції про охорону промислової власності [249], Договору про патентну кооперацію [87], Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків [193], що набули чинності для України 25 грудня 1991 р. Також Верховною Радою була підтверджена участь у Женевській конвенції про авторське право [141]. Це Положення та міжнародні конвенції стали системоутворювальними нормативними актами. Міжнародні договори послугували базою для підготовки спеціальних галузевих законів, ухвалених упродовж 1993 – 1997 рр. Закладений у Положенні принцип об'єднання низки об'єктів промислової власності в одному нормативному акті не мав подальшого втілення, оскільки щодо кожного об'єкта в період першої половини 90-х рр. був затверджений регулювальний нормативний акт, а отже, сформована однорівнева модель законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Ще одним напрямом у формуванні підвалин сучасної системи законодавства було укладання міждержавних договорів. Окремі аспекти інтелектуальної власності відображено в Угоді про торговельні відносини між Україною та Сполученими Штатами Америки (ст. 8, присвячена інтелектуальній власності). Згідно з документом, сторони зобов'язані створити сприятливі умови для адекватної й ефективної правової охорони інтелектуальної власності; забезпечити згідно з положеннями національного законодавства охорону та реалізацію прав інтелектуальної власності, створити механізми захисту від недобросовісної конкуренції [385].

Упродовж 1991 – 1992 рр. вносили зміни й доповнення з питань інтелектуальної власності до загальних законів, що регулювали окремі сфери соціально-економічної діяльності, а саме: «Про власність» (7 лютого 1991 р.), «Про зовнішньоекономічну діяльність» (16 квітня 1991 р.), Митний кодекс України (12 грудня 1991 р.), Основи законодавства України про культуру (14 лютого 1992 р.), «Про обмеження монополізму й недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності» (18 лютого 1992 р.), «Про інформацію» (2 жовтня 1992 р.), «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (10 листопада 1992 р.) тощо [147, с. 32–38].

Отже, період із 1991 р. до 1993 р. у сфері розвитку інтелектуальної власності варто кваліфікувати як перехідний. Упродовж цього етапу відбувалося початкове напрацювання законодавства у сфері інтелектуальної власності, із застосуванням досвіду радянського періоду та міжнародної практики охорони інтелектуальної власності. Ключовим моментами окресленого періоду є ухвалення двох нормативних документів – Закону «Про власність» та Положення. Застосований у першому документі принцип ототожнення власності та прав інтелектуальної власності достатньо архаїчний, у сучасному законодавстві він не відображений. Положення об'єднує в одному нормативному акті об'єкти промислової власності. На нашу думку, це доцільно для вироблення єдиних підходів до охорони й

заслуговує на увагу в процесі сучасного реформування законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Наступний етап у становленні законодавства з охорони інтелектуальної власності – період формування спеціального законодавства, що тривав із 1993 р. до 1999 р. У 1993 р. після ухвалення Законів «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [321], «Про охорону прав на промислові зразки» [324], «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [323] закладено підґрунтя сучасної системи охорони промислової власності. Названі закони, за висловом О. Дзери, «спрямовані на регулювання не творчої діяльності зі створення винаходів, корисних моделей і промислових зразків, а суспільних відносин, що склалися в процесі створення, виявлення, оформлення, використання охорони результатів науково-технічної творчості» [77]. Зазначені закони виконували роль регуляторів сфери промислової власності. Кожен із них має свої особливості, пов'язані насамперед зі специфікою об'єкта правового регулювання. Закони України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [321], «Про охорону прав на промислові зразки» [324] утворюють так звану систему патентного права України.

На відміну від попереднього законодавства щодо сфери винахідництва, у новому законі чітко окреслене поняття винаходу. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», винаходом (корисною моделлю) вважають результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології [321].

Поняттям технології, порівняно з попереднім законодавством, оперували в широкому значенні, що підтверджене дефініцією об'єкта винаходу. Згідно зі ст. 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», об'єктом винаходу може бути продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослин і тварин); спосіб (біотехнологічні способи, способи лікування, діагностики та профілактики) [321].

Уперше в національному законодавстві був уведений новий об'єкт – корисна модель, що за своїм змістом достатньо близька до категорії винахід. Однак для винаходу й корисної моделі в Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» застосовано єдине визначення. Запровадження інституту охорони корисної моделі відбувалося для пришвидшеного введення технічних рішень, що не мали винахідницького рівня, але містили новизну й були придатними для промислового виробництва. Значення корисної моделі близьке до терміна, яким послуговувалися в імперських і в радянській моделі патентного права, а саме – технічні вдосконалення. Справедливо зазначити, що наявність такого об'єкта в законодавстві досить дискусійна, оскільки досвід окремих технологічно-розвинутих країн доводить, що охорона корисної моделі не є запорукою пришвидшеного економічного розвитку, а в умовах перехідної економіки може призвести до певних надуживань. Іншим об'єктом патентного права, що знайшов свою охорону на рівні окремого нормативного акта, став промисловий зразок – результат творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання (ст. 1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки»). Якщо винахід і корисна модель – технологічні рішення, то промисловий зразок являє собою дизайнерське рішення, що поєднує художні й конструктивні елементи. Закон про охорону прав на промислові зразки вводив патентну форму охорони промислових дизайнерських рішень. Варто зауважити, що нині не існує усталеного погляду стосовно правової природи промислових зразків. На думку Л. Работягової, «проблема правової охорони промислових зразків зумовлена їхньою подвійною природою. Промисловий зразок перебуває під впливом двох правових режимів авторського права та промислової власності. Причиною цього є поєднання мистецтва й промисловості. Естетичний аспект потребує правового режиму авторського права, а промисловий (можливість його відтворення промисловим шляхом) вимагає застосування режимів промислової власності» [348, с. 243]. Подвійність правової природи промислового зразка засвідчує й утілення

окресленого підходу в національному законодавстві (ст. 1 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки»). Закріплення промислового зразка як об'єкта промислової власності підтверджують виокремлені критерії охороноздатності: новизна та промислова придатність. «Саме ці критерії є домінантними під час надання правової охорони промислового зразку. Водночас в Україні критерій новизни умовний, оскільки для промислових зразків кваліфікаційну експертизу не проводять і діє явочний принцип» [29, с. 277–278].

У контексті розвитку патентного права зазначимо, що одним із перших в Україні у сфері інтелектуальної власності був ухвалений Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.03.1993 р. [325]. Цей нормативний акт називав сферу селекції рослин як особливу сферу творчої діяльності, оскільки праця селекціонера та створення нового сорту рослин – складний творчий процес. О. Пічкур зазначав, що «сорт рослини є продуктом творчої діяльності селекціонера, тобто роботи його мозку та кропіткої пошукової селекційної роботи, що вже породжує природну монополію автора на цей об'єкт» [259, с. 58]. Згідно зі ст. 3, цей закон застосовують щодо сортів усіх родів і видів рослин.

У новому законі окреслено визначення сорту й закладено основні критерії патентоздатності, ключовим із яких був критерій новизни. Поряд із ними з'явилися критерії однорідності, стабільності та придатності для відтворення. У законі сформульовано чіткі вимоги до назви сорту (ст. 13) та до поширення сорту. Варто зазначити, що ухвалення названого закону послугувало суттєвим кроком у розвитку охорони селекційних досягнень, оскільки ні за імперських часів, ні в радянський період селекційні досягнення в рослинництві як окремий об'єкт права інтелектуальної власності належного місця в законодавстві не мали (ст. 14). Щодо порід тварин, то в цій сфері ухвалено Закон України від 15 грудня 1993 р. «Про племінну справу у тваринництві» [327]. Документ не можна визнати законом, що безпосередньо спрямований на регулювання відносин зі створення й використання порід

тварин як об'єктів права інтелектуальної власності. Цей закон окреслив загальні правові, економічні та організаційні основи племінної справи у тваринництві. «У документі схарактеризовано об'єкти селекції у сфері тваринництва. Для отримання правової охорони породи та визнання певної породи селекційним досягненням необхідний спеціальний наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України, Української академії аграрних наук. Після цього розпочинається державна реєстрація селекційного досягнення та внесення відомостей до спеціального реєстру (подібного реєстру досі не створено)» [49, с. 13–14]. На необхідності удосконалення процедури ведення реєстрів наголошує і А.Л. Правдюк обґрунтовуючи положення системи реєстрації в своєму авторефераті дисертації [276, с. 17–20]. Варто констатувати, що сьогодні в Україні немає спеціального закону про право інтелектуальної власності на породи тварин, що є суттєвою прогалиною.

Наступним напрямом у сфері інтелектуальної власності, що продовжив своє становлення в Україні, був інститут засобів індивідуалізації, насамперед це стосується засобів індивідуалізації товарів і послуг. Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» закріплене єдине родове поняття «знак для товарів і послуг», що охоплює позначення, якими товари й послуги одних осіб відрізняються від однорідних товарів і послуг інших осіб [70, с. 27]. Змістовно знак для товарів і послуг мав подібне значення з термінами, які фігурували в імперському та радянському законодавстві, зокрема товарне клеймо, товарний знак.

Ця теза підтверджена поданим у ст. 5 п. 2 переліком об'єктів знака. Як і в попередніх моделях законодавства, такими позначеннями можуть бути слова, зокрема власні імена, літери, цифри, зображувальні елементи, кольори та комбінації кольорів, а також будь-яка комбінація цих позначень. Обмеження щодо використання знаків стосувалися тих, що суперечать принципам гуманності й моралі. Схожі підходи були закріплені й у радянському законодавстві.

Одночасно з формуванням спеціального законодавства були закріплені права на результати творчої діяльності та правові гарантії їх реалізації були закріплені у Конституції (Конституція України, ст. 41, 47, 54) [167]. Вказаний підхід став важливим у визнанні невідємних прав людини на творчий результат, їх гарантії і захист. Законодавець не обійшов увагою таку сферу людської творчої діяльності, як мікроелектроніка. З огляду на це, 5 листопада 1997 р. ухвалено Закон України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» [326]. На рівні з іншими об'єктами права інтелектуальної власності правову охорону отримала топографія інтегральної мікросхеми (далі – ТІМС). Для національного досвіду правової охорони інтелектуальної власності такий об'єкт був новим явищем, оскільки в попередніх моделях законодавства ТІМС належного місця як об'єкт права інтелектуальної власності не мала. Згідно зі ст. 1, ТІМС потрактована як зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними. Звертаємо увагу, що об'єктом права інтелектуальної власності були саме ТІМС, а не інтегральні мікросхеми. По суті, інтегральну мікросхему вважали кінцевим продуктом, виготовленим за спеціальними кресленнями. Зауважимо, що не в усіх країнах топографія інтегральної мікросхеми отримала охорону на рівні окремого законодавчого акта, у деяких державах така охорона відбувається відповідно до норм авторського права.

У контексті аналізу нормативних актів у сфері інтелектуальної власності складно не помітити їхньої схожості не тільки за змістом, але й за юридичною технікою виконання. Ці нормативні акти за достатньо подібним принципом кваліфікують суб'єктів права інтелектуальної власності та їхні особисті немайнові й майнові права. У Законі України «Про винаходи та корисні моделі» центральним суб'єктом постає винахідник (ст. 8). Винахідник – людина, завдяки інтелектуальній, творчій діяльності якої створено винахід (корисну модель) (ст. 1). Автор промислового зразка – людина, унаслідок творчої праці якої створено промисловий зразок (ст. 1).

Автор ТІМС – фізична особа, творчою працею якої створено топографію ІМС. Подібне визначення автора вміщено й у Законі України «Про авторське право і суміжні права». Автор – це фізична особа, працею якої створено твір. У Законі України «Про охорону прав на сорти рослин» подано дещо іншу термінологію, зокрема використано слово селекціонер (однак зміст поняття тотожний до термінів автор і винахідник). Спільним для цих категорій є те, що автором може бути фізична особа, якій належить право авторства, що являє собою невід’ємне особисте право та підлягає охороні без терміну.

Аналогічними за змістом є положення статей цитованих законів, що регулюють особисті права суб’єктів: ст. 8 Закону України «Про винаходи та корисні моделі», ст. 7 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки», ст. 6 Закону України «Про охорону прав на топографію ІМС», ст. 16 Закону України «Про охорону прав на нові сорти рослин». Подібним чином регламентовані права роботодавця та потрактоване право першого заявника й правонаступників (ст. 9 – 11 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», ст. 8 – 10 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки», ст. 7 – 8 Закону України «Про охорону прав на топографію ІМС», ст. 17 – 19 Закону України «Про охорону прав на нові сорти рослин»).

Для виникнення права інтелектуальної власності такі нормативні акти застосовували реєстраційний принцип. М. Мікуліна звертає увагу на обмеженість реалізації права на ім’я для творців зазначених об’єктів та права авторів секретних винаходів бути визнаними як творці. Дослідниця акцентує на «дискусійності моменту виникнення особистих немайнових прав на об’єкти промислової власності та сорти рослин і породи тварин, насамперед через те, що вони виникають із моменту подання заявки, а не з часу створення й утілення в об’єктивній формі» [210, с. 45]. Під цим поняттям розуміємо не тільки реєстрацію, але й патентування. Виникнення спектру прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель і промисловий зразок пов’язане з процедурою патентування, що регламентована ст. 12 – 17

Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та розділом IV «Порядок одержання патенту» Закону України «Про охорону прав на промислові зразки». Інші об'єкти підлягали державній реєстрації, після проходження якої авторам видавали свідоцтво. Право інтелектуальної власності на ТІМС засвідчували свідоцтвом (ст. 1, ст. 9 – 15 Закону України «Про охорону прав на ТІМС»). Належність товарних знаків конкретному суб'єктові підтверджували спеціальним свідоцтвом на знак для товарів і послуг (ст. 5, ч. 3 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»).

На особливу увагу заслуговує становлення законодавства у сфері авторського права та суміжних прав. Закон України «Про авторське право і суміжні права» [282] ухвалений у 1993 р. Новий закон був вироблений з огляду на попередній досвід і положення міжнародних нормативних актів. Новацією закону стало введення поняття «суміжні права» та об'єктів. Також у самостійному розділі законодавцем виокремлені положення щодо управління майновими правами. У цьому контексті належна увага приділена колективному управлінню.

Перелік об'єктів, що підлягали охороні, представлений у ст. 8. Поряд із «класичними» об'єктами авторського права, що існували в радянському та імперському законодавстві, на рівні самостійних об'єктів закріплені бази даних та комп'ютерні програми. Останні, згідно зі ст. 18, охороняли як літературні твори. Така охорона поширюється на комп'ютерні програми, незалежно від способу чи від форми їх вираження. На відміну від інших системоутворювальних законів, у Законі України «Про авторське право і суміжні права» чітко розмежовані групи особистих авторських прав. Зокрема, у ст. 14 викладено вичерпний перелік немайнових прав: право авторства, право на ім'я (вибір псевдоніма, право на анонімність), право вимагати збереження цілісності твору й протидіяти будь-якому спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі й репутації автора. Права автора були невідчужуваними.

На відміну від закону про власність (ст. 13), об'єкт авторського права з об'єктом власності не був ототожнений. Відповідно до ст. 12, авторське право і право власності на матеріальний об'єкт, у якому втілено твір, не залежали одне від одного.

Перелік майнових прав викладений у ст. 15, він брав до уваги всі можливі способи застосування твору, зокрема законодавчо закріплював й відчуження (ст. 31).

Відмінним від попередніх моделей законодавства вважаємо підхід до визначення в законі суб'єктів аудіовізуального твору. Згідно зі ст. 17, авторами аудіовізуального твору могли бути режисер-постановник; автор сценарію і (або) текстів, діалогів; автор музичного твору, спеціально створеного для аудіовізуального твору, із текстом або без нього; художник-постановник; оператор-постановник.

Водночас майнові права на аудіовізуальний твір після його створення належали організації, що виробляла аудіовізуальний твір, або продюсерів аудіовізуального твору, якщо інше не передбачене договором. Автори зберігали за собою право на винагороду (ст. 17).

Важливим кроком у забезпеченні прав авторів творів образотворчого стало введення нових положень, нехарактерних для попереднього законодавства. Насамперед ідеться про право доступу до твору образотворчого мистецтва (ст. 26) для його відтворення, за умови, що це не порушує законні права власника.

Іншим нововведенням стала поява права слідування (ст. 27). Його сутність полягає в можливості автора твору образотворчого мистецтва, або спадкоємців, упродовж терміну охорони твору послуговуватися правом на одержання 5 % від вартості кожного наступного продажу твору, що йде за першим його продажем, проведеним автором твору.

Також новацією була охорона суміжних прав. Варто зазначити, що перелік об'єктів суміжних прав був вичерпним (ст. 35).

Щодо охорони прав суб'єктів, суміжних прав, то їх поділ відбувався за тими самими принципами, що й авторських. Перелік особистих немайнових прав представлено в ст. 38. У законі деталізовані майнові права стосовно кожного суб'єкта (ст. 39 – 41). Відмінності полягали в тому, що суб'єктом права на телерадіопрограму була лише юридична особа, телерадіокомпанія, правовий статус якої регламентований у спеціальному законодавстві.

Інститут колективного управління вперше законодавчо закріплений у ст. 47 – 49. Створення системи колективного управління стало кроком у сприянні держави ефективній реалізації майнових прав суб'єктів авторського права і суміжних прав.

Аналізуючи юридичний зміст закону, зазначимо, що в руслі попередніх правових традицій у законі збережена класифікація різновидів порушень авторського права та суміжних прав, обґрунтовано загальні засади механізму захисту. У ст. 50 законодавцем подано чітке визначення плагіату, піратства й інших порушень. Більшість наведених у законі порушень стосується саме майнових прав суб'єктів авторського права й суміжних прав. Закон України «Про авторське право і суміжні права» став основою регулювання авторських правовідносин. На нашу думку, за своїм змістом він є збалансованим та ефективним регулятором авторського права та суміжних прав на тривалий час.

Щодо інших аспектів законодавчого регулювання сфери інтелектуальної власності, то довгий час поза увагою законодавця залишалася сфера охорони місць позначень походження товару. Доповненням до чинного законодавства, яке охороняло торговельні марки, стало ухвалення Закону «Про охорону прав на позначення місць походження товарів» (16 червня 1999 р.) [322]. Цей документ уперше на законодавчому рівні закріпив правові засади охорони прав на зазначення походження товарів і послуг.

Згідно зі ст. 1, правову охорону надавали простому та кваліфікованому зазначенню походження товару. У документі закріплена можливість охорони

простого зазначення походження товару на підставі його використання. Законодавець запобіг потенційному введенню в оману споживачів (ст. 6). Натомість кваліфіковане зазначення походження товару – термін, який містить два складники:

- назва місця походження товару (географічне місце походження);
- географічне зазначення походження товару (тісний зв'язок між назвою географічного місця, природних умов та / або людським фактором, що надає товару певних якостей чи інших характеристик) [322].

Законодавче закріплення охорони таких об'єктів стало кроком у наближенні національного законодавства до європейського, де з-поміж об'єктів інтелектуальної власності належне місце посідають саме географічні зазначення.

Паралельно з формуванням спеціального законодавства впродовж другої половини 90-х рр. Україна долучилася до низки міжнародних угод, які після ратифікації стали частиною національного законодавства: до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (31.05.1995 р.) [17], Договору про закони щодо товарних знаків (13.10.1995 р.) [85], Будапештського договору про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів для цілей патентних процедур (01.11.1996 р.) [23], Найробського договору про охорону олімпійського символу (13.03.1998 р.) [213], Конвенції про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм (15.06.1999 р.) [165] .

У період 1990-х рр. законодавство у сфері інтелектуальної власності розвивалося не тільки в напрямі напрацювання спеціальних законів. Протягом 1993 – 1999 рр. ухвалено низку законів, що опосередковано регулювали сферу інтелектуальної власності та стосувалися як площини авторського права й суміжних прав, так і промислової власності. Одним із перших у хронологічній послідовності став Закон України «Про телебачення і радіомовлення» [341], де регламентовано порядок створення, ліцензування й діяльність ключових суб'єктів суміжних прав теле- та радіоорганізацій. У

Законі України «Про авторське право і суміжні права» запропоновано загальні визначення організації мовлення, під якою розуміють телерадіоорганізацію. Натомість у Законі України «Про телебачення і радіомовлення» з'ясовано правовий статус, порядок ліцензування та особливості діяльності телерадіоорганізації. Згідно зі ст. 1, власним продуктом телерадіокомпанії є програми та передачі, їхні частини, які повністю або частково створені та / чи профінансовані телерадіоорганізацією. Відповідно до ст. 35 Закону України «Про авторське право і суміжні права» ці програми постають об'єктами суміжного права. Визначення терміна «передача» подане власне в цьому законі. Також у законі вжито поняття аудіовізуального твору, однак у специфічному розумінні. Аудіовізуальний твір – частина телерадіопрограми, яка є об'єктом авторського права, має певну тривалість, авторську назву і власну концепцію, складається з епізодів або з цілісних авторських творів, поєднаних між собою творчим задумом і зображувальними чи звуковими засобами, та яка є результатом спільної діяльності авторів, виконавців і виробників. Зазначені термінологічні особливості, на наш погляд, не містять суперечностей, а лише доповнюють розуміння терміна теле- та радіопередача.

Відповідно до положень Паризької конвенції, у 1996 р. законодавство у сфері інтелектуальної власності було доповнене Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [307]. У законі йшлося насамперед про засоби індивідуалізації та різновиди посягання на них (ст. 4). Окремий 4 розділ «Неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці» присвячено ще одному об'єкту інтелектуальної власності – комерційній таємниці.

Законодавець чітко окреслив, що варто розуміти під неправомірним використанням чужих позначень, рекламних матеріалів, пакування. Згідно зі ст. 4, неправомірним вважають використання без дозволу правовласника чужого імені, фірмового найменування, знаків для товарів і послуг, інших позначень, а також рекламних матеріалів, пакування товарів, назв

літературних, художніх творів, періодичних видань, зазначень походження товарів, що може призвести до змішування з діяльністю іншого суб'єкта (підприємця), який господарює та має пріоритет на їх використання.

Відповідно до ст. 16 неправомірне збирання комерційної таємниці кваліфікували як здобуття протиправним способом відомостей, що становлять комерційну таємницю. Також виявом недобросовісної конкуренції називали розголошення комерційної таємниці (ст. 17).

Виявом недобросовісної конкуренції також уважали схилення до розголошення комерційної таємниці (ст. 18) та неправомірне використання комерційної таємниці (ст. 19). На виконання нормативної бази ухвалено низку підзаконних нормативних актів.

Законодавство з інтелектуальної власності суттєво доповнив Закон України «Про наукову й науково-технічну експертизу» (10 лютого 1995 р.) [316], що регламентує правові основи експертної діяльності в науково-технічній сфері. Фактично за умов, передбачених у ст. 1, 2, науковій і науково-технічній експертизі підлягала більшість об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема науково-технічна продукція; науково-дослідні роботи в усіх галузях наукової діяльності; дослідно-конструкторські роботи; наукові праці у вигляді спеціально підготовлених рукописів, наукових доповідей, опублікованих монографій чи посібників; процес упровадження результатів наукових досліджень і розробок, інші види наукової та науково-технічної діяльності, що сприяють пришвидшенню науково-технічного прогресу; дисертаційні роботи (ст. 5). Ухвалений закон хоч і не безпосередньо, однак був регулятором відносин у сфері інтелектуальної власності, а отже, послуговував доповненням до чинного законодавства.

Наступним законом, що регулював сферу інтелектуальної власності, став Закон «Про інформаційні агентства» [311] (28 лютого 1995 р.), де схарактеризовано статус та особливості створення й діяльності інформаційних агентств в Україні. У ст. 6 описано суб'єктів діяльності

інформаційних агентств. Серед таких суб'єктів є особи, до професійних обов'язків яких належить створення об'єктів права інтелектуальної власності: творчий колектив; журналіст інформаційного агентства; видавець (виробник) продукції інформаційного агентства.

У контексті розвитку законодавчого забезпечення сфери інтелектуальної власності окремої уваги потребує Закон «Про рекламу» [332] (3 липня 1996 р.), що регулює відносини у сфері створення, розповсюдження реклами. Органічною частиною виготовлення реклами є об'єкти авторського права. У законі вміщено вказівку щодо використання в рекламі об'єктів авторського права та суміжних прав (ст. 4). Водночас серед науковців точаться дискусії стосовно належності реклами як цілісного продукту до об'єктів авторського права. Такої позиції дотримується, зокрема, А. Штефан. Цитований закон описує порядок використання в рекламі знаків для товарів і послуг. У ст. 6 зазначено, що знаки для товарів і послуг у рекламі використовують лише в тому вигляді, у якому вони зареєстровані. У кінці 1990 рр. законодавство у сфері інтелектуальної власності доповнене Законами України «Про видавничу справу» [284] (5 червня 1997 р.), «Про державну підтримку засобів масової інформації й соціальний захист журналістів» (23 вересня 1997 р.) [290], «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» [331] (7 жовтня 1997 р.). Останній документ регламентував правовий статус тих осіб, які провадять свою творчу діяльність на професійній основі. Згідно зі ст. 1, творча спілка – добровільне об'єднання професійних творчих працівників певного фахового напрямку в галузі культури та мистецтва, яке має фіксоване членство й діє на підставі статуту.

Серед численних функцій, передбачених у ст. 3, – правовий, соціальний і професійний захист членів творчої спілки; зокрема у сфері інтелектуальної власності. Згідно зі ст. 9, творчим спілкам надавали право реалізувати управління майновими правами членів спілки, які є суб'єктами авторського права і (або) суміжних прав відповідно до Закону України «Про

авторське право і суміжні права» [286]. Це дає підстави стверджувати, що нормативний акт доповнював регулювання чинної системи колективного управління.

Важливим нормативним актом, що доповнював сферу авторського права, був Закон України «Про кінематографію» [312] (13 січня 1998 р). Сферу регулювання закону (ст. 4) становили відносини, що виникали в процесі виробництва й використання фільму як об'єкта авторського права. Серед основних принципів, названих у законі, – гарантування свободи творчості, захисту інтелектуальної власності, авторських і суміжних прав, моральних та матеріальних інтересів суб'єктів кінематографії (ст. 5). У документі наявне поняття «автора фільму» як фізичної особи, власна праця якої визначає творчий задум та / або способи його реалізації у фільмі. Таке визначення тотожне до загального поняття «автор твору».

Закон про кінематографію врегульовував належність майнових прав на кінофільми (ст. 16). На фільми, створені за рахунок державного бюджету, майнові авторські права отримувала держава.

У згаданому законі виокремлено суб'єктів кінематографії, поділ яких відбувається як за творчим внеском кожного, так і за спрямуванням роботи (створення й виробництво фільмів, автори та виконавці, кіностудії, відеостудії, студії, продюсери тощо).

Поряд із законом про авторське право і суміжні права важливим регулятором сфери авторського права став Закон України «Про архітектурну діяльність» [283], розділ 6 якого присвячений регулюванню питань, пов'язаних з архітектурними творами. У ст. 29 чітко зазначено, що об'єктами авторського права в галузі архітектури є твори архітектури, містобудування й садово-паркового мистецтва, а також плани, креслення, пластичні твори, ілюстрації, карти та ескізи, що стосуються архітектури. У цитованій статті схарактеризовано суб'єктів авторського права на архітектурні твори та регламентоване співавторство.

За аналогічними принципами, уміщеними в Законі України «Про авторське право і суміжні права», співавторами не визнані особи, допомога яких у створенні об'єкта архітектури мала організаційний, консультативний чи технічний характер. Законом деталізовані майнові права на архітектурний твір. Особливості регулювання майнових прав полягають у дещо відмінному трактуванні належності майнових прав на службовий твір. Так, згідно зі ст. 30 права на об'єкт архітектури як об'єкт авторського права, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належали авторові архітектурного твору та роботодавцю, якщо інше не передбачене договором. Подібним чином регулювали розподіл авторських прав між автором архітектурного твору та замовником. У ст. 31 регламентовано окремі аспекти договірних відносин у сфері архітектури. Посутньою умовою договору про створення твору містобудування є правовий режим реалізації майнових прав на містобудівну документацію з планування територій після передання її замовнику.

Серед інших майнових прав, наданих законом, було виключне право автора архітектурного твору на участь у його будівництві, за відсутності обмежень у договорі із замовником або з роботодавцем. Автор мав право на внесення змін до не завершеного будівництвом чи збудованого твору архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва, у разі зміни його функціонального призначення чи реконструкції.

Отже, формування нормативної бази у сфері інтелектуальної власності проходило через ухвалення спеціальної нормативно-правової бази та законів, які у своїй предметі правового регулювання мали інші суспільні відносини, однак суттєво доповнювали законодавство з інтелектуальної власності.

Вказівка в законах на інститут патентних повірених сприяла ухваленню положення й розробленню правової бази, що кваліфікує правовий статус представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) і регулює відносини, пов'язані з набуттям, реалізацією та припиненням права провадити діяльність патентного повіреного. Положення про представників у

справах інтелектуальної власності (патентних повірених) було затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1994 р. № 545[272]. Його дія не поширювалася на представників із питань інтелектуальної власності, на сорти рослин. У положенні окреслено правовий статус патентного повіреного, права та обов'язки, також подані кваліфікаційні вимоги до патентного повіреного. Патентний повірений мав бути громадянином України та постійно проживати в Україні; мати повну вищу освіту у сфері інтелектуальної власності, володіти мінімальним п'ятирічним досвідом практичної роботи у сфері інтелектуальної власності, скласти кваліфікаційні екзамени, пройти атестацію й одержати свідоцтво на право провадити діяльність патентного повіреного [272]. Фактично цим положенням відновлено інститут патентних повірених, який функціонував у часи Російської Імперії та був зруйнований за радянського періоду.

У контексті характеристики становлення законодавства у сфері інтелектуальної власності варто звернути увагу на ключовий документ, який заклав основи системи реєстрації авторського права в Україні. Держава для підтвердження належності авторських прав запровадила порядок державної реєстрації прав автора на твори науки, літератури й мистецтва (постанова Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури й мистецтва» (№ 532 від 18 липня 1995 р.) [292].

Отже, у період 1993 – 1999 рр. в Україні сформовано ефективний механізм охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. Водночас поза увагою законодавця залишилася низка об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема наукове відкриття, яке за радянських часів посідало чільне місце. Наприкінці 90-х років був розроблений та представлений до обговорення проект Закону України «Про охорону прав на наукове відкриття». Документ був за своєю суттю близьким до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі».

У нормативних актах 90-х рр. опосередковано відображений ще один об'єкт права промислової власності – комерційне найменування, положення

про яке сформульовані згодом у Цивільному кодексі України. Також поза правовим регулюванням перебувало ноу-хау. Деякі норми, що регламентували санкції за порушення права інтелектуальної власності, залишилися незмінними, зокрема Кодекс України про адміністративні правопорушення. У період 90-х рр. продовжував свою чинність Кримінальний кодекс УРСР, який давав змогу застосовувати санкції за злочини у сфері інтелектуальної власності.

5.2. Становлення системи органів державного управління інтелектуальною власністю в незалежній Україні

За радянських часів в УРСР не було власних органів, що опікувалися сферою інтелектуальної власності. Основні органи, які реєстрували об'єкти інтелектуальної власності, працювали в Москві. Після проголошення незалежності паралельно з нормативною базою почалося формування власних органів управління у сфері інтелектуальної власності. Спочатку створено органи, які опікувалися промисловою власністю, що датоване 1992 р. У січні 1992 р. Уряд видав Постанову про створення Державного патентного відомства України (Держпатенту) [336]. Патентний фонд України перетворювався на Державне патентне відомство, що підпорядковане Комітету з науково-технічного прогресу при Кабінеті Міністрів України. Ця установа отримала офіційну назву – Держпатент України, на який покладено основні функції із забезпечення правової охорони об'єктів промислової власності. Держпатент видавав патенти й інші охоронні документи на винаходи, промислові зразки та деякі інші об'єкти промислової власності, а також регулював функціонування єдиної патентної системи на території України. У березні 1992 р. створено Науково-дослідний центр патентної експертизи. Ці установи підпорядковувалися Державному комітетові науки, техніки і промислової політики. Також у травні 1992 р. спеціальною постановою «Питання Державного патентного відомства України» [253]

затверджені штати працівників патентного відомства та витлумачений статус працівників. Загальна чисельність працівників патентного відомства (п. 1) не перевищувала 130 осіб. Оплату роботи працівників патентного відомства прирівнювали до оплати працівників комітетів при Кабінеті Міністрів. Повноваження патентного відомства схарактеризовано в «Положенні про державне патентне відомство», що затверджене Постановою КМУ від 21 липня 1992 р. № 411[295].

У ст. 1 зазначеного положення регламентовано статус Держпатенту як центрального органу державної виконавчої влади у сфері правової охорони промислової власності, на який покладена реалізація державної політики правової охорони промислової власності та забезпечення функціонування єдиної патентної системи України. У п. 3 окреслено основні завдання Держпатенту, серед яких – забезпечення правової охорони об'єктів промислової власності, видання охоронних документів на об'єкти промислової власності; інформаційне забезпечення фізичних і юридичних осіб щодо об'єктів промислової власності. Зважаючи на тогочасну відсутність належної нормативної бази у сфері промислової власності та необхідність її напрацювання в межах тісної взаємодії між іншими країнами, Держпатент відповідав за міждержавну співпрацю та участь у підготовці й укладанні міждержавних угод із питань охорони промислової власності.

Коло обов'язків Держпатенту описане в п. 4 положення. На підставі аналізу їх можна умовнорозділити на кілька груп. Першу групу становить аналітична й правотворча діяльність. У межах своїх повноважень Держпатент вивчав стан сфери охорони промислової власності, її загальні тенденції й динаміку розвитку, формулював пропозиції КМУ щодо вдосконалення роботи систем. У руслі нормотворення Держпатент розробляв проекти нормативних актів із питань охорони промислової власності. Наступним напрямом роботи була експертна діяльність та діяльність із видання охоронних документів на об'єкти промислової власності. Крім того, Держпатент відповідав за інформаційно-аналітичну й просвітницьку

діяльність діяльність (ведення реєстрів, популяризація винахідницької та патентно-ліцензійної діяльності). Наявність широкого спектру обов'язків і повноважень давала змогу цій установі розпочати активну діяльність із налагодження роботи у сфері промислової власності.

Статичні дані засвідчують, що фактично з грудня 1992 р. розпочалося видання охоронних документів [45, с. 13–14]. Протягом 1993 р. до Центру патентної експертизи надійшло близько 10 000 заявок, однак переважна частина з них – клопотання про видання патентів за нереалізованими позитивними рішеннями патентного відомства СРСР. Надалі потік таких заявок зменшився (1994 р. – 5900; 1995 р. – 5200). У 90 роках діяльність патентного відомства характеризують як повільну: у 1996 р. у Центрі патентної експертизи з 30 тис. заявок, що надійшли з 1991 р., розглянуто лише 11 тисяч. Аналогічна ситуація зафіксована і з реєстрації знаків для товарів та послуг (розглянуто менше як чверть, понад 13 тис. чекало на розгляд) [45, с. 17–18].

Початок формування системи органів державної влади, що опікувалися сферою авторського права, був закладений Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо соціального захисту діячів літератури і мистецтва в умовах переходу до ринкових відносин» [318]. Поряд із питаннями підвищення соціального захисту й виплат до фондів літературних спілок, авторської винагороди за використання творів Кабінету Міністрів доручено створення Державного агентства України з авторських і суміжних прав.

На виконання Указу Президента України Кабінетом Міністрів України видана постанова «Про створення Державного агентства України з авторських і суміжних прав» від 25 березня 1992 р. № 154. Документ затверджував «Положення про Державне агентство України з авторських і суміжних прав» (Далі – ДААСП України) [334].

Базою для створення агентства, згідно з п. 1 Постанови, стало Українське республіканське агентство з авторських прав (УРААП), що ліквідовували. До управління ДААСП переходили приміщення, обладнання,

майно та фінансові кошти ліквідованої структури. Фінансування відбувалося за рахунок комісійних відрахувань з усіх видів авторської винагороди й нарахувань до фондів спілок, надання послуг українським і зарубіжним правовласникам щодо використання творів та об'єктів суміжних прав, а також інших доходів. Частина фінансування надходила з республіканського бюджету. Штат агентства становив 40 осіб (п. 4, 5).

Статус ДААСП схарактеризований у «Положенні про Державне агентство України з авторських і суміжних прав» (Далі – ДААСП України; далі – Положення пр. ДААСП). Згідно з п. 1, ДААСП створене як орган державної виконавчої влади з безпосереднім підпорядкуванням КМУ. Цей орган відповідав за проведення державної політики України в галузі авторського права та суміжних прав. На підставі аналізу сфери діяльності (п. 4) варто виокремити кілька ключових моментів. ДААСП став першою організацією колективного управління на території України та проводив роботу в межах окреслених правовласниками прав. Ще один напрям роботи, що був регламентований державою та правовласниками творів, пов'язаний зі збиранням, акумулюванням й розподілом авторської винагороди. Наступний важливий момент – надання ДААСПУ функцій реєстратора об'єктів авторського права [132, с. 18].

Коло повноважень ДААСП розширювало можливості для надання на договірній основі правової допомоги щодо захисту авторських і суміжних прав як національних, так і зарубіжних суб'єктів. Унаслідок аналізу функцій (п. 3) і повноважень (п. 4), підсумуємо, що у сфері авторського права та суміжних прав ДААСП у 90 роках функціонувало як аналог Держпатенту в галузі промислової власності. Справедливо зауважити, що статусу Центрального органу ДААСП, на відміну від Держпатенту, не мав. Така система органів у сфері інтелектуальної власності діяла до 13 березня 1999 р., після чого Указом Президента України «Про зміни у системі центральних органів виконавчої влади України» на базі Міністерства України у справах науки і технологій, Держпатенту та ДААСП утворено Державний комітет

України з питань науки та інтелектуальної власності [309]. Новостворений орган так і не розпочав повноцінної роботи, оскільки 15 грудня 1999 р. Указом Президента України «Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади» на базі Державного комітету України з питань науки та інтелектуальної власності, Міністерства освіти України утворено Міністерство освіти і науки [310].

Фактично після реформатування органів державної влади, що виконували функції державного управління сферою інтелектуальної власності, Міністерство освіти України (МОУ), положення про яке затверджене указом Президента від 7 червня 2000 р. [271], стало головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти, наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності (п. 1). У межах МО об'єднано координацію всіма сферами, які стосувалися творчої діяльності.

Серед завдань, сформульованих у положенні, – участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері освіти, наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності й інтелектуальної власності. Одним з основних завдань було окреслення перспектив і пріоритетних напрямів розвитку у сфері освіти, наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності.

Згідно з п. 4 Положення, МОУ мало виконувати низку функцій. Сфери інтелектуальної власності стосувалися підпункти 29 – 32. Зокрема, МОУ організовувало в чинному порядку експертизу об'єктів інтелектуальної власності та видавало охоронні документи на них. Також міністерство мало проводити реєстрацію угод про передання прав на використання об'єктів інтелектуальної власності, що охороняють на території України.

Положенням передбачене видання бюлетеня з питань інтелектуальної власності, координація діяльності щодо трансферу (передання) технологій і прав на об'єкти інтелектуальної власності. Серед інших функцій, що

належали МОУ, варто назвати організацію підготовки й перепідготовки кадрів у сфері інноваційної діяльності та інтелектуальної власності, укладення відповідно до законодавства міжнародних договорів про співпрацю у сфері освіти, наукову, науково-технічну, інноваційну діяльність та інтелектуальну власність.

Для належної координації роботи у сфері інтелектуальної власності 2000 р. у складі МОУ утворено Державний департамент інтелектуальної власності (далі – ДДІВ) [270]. Положення про департамент затверджене 20 червня 2000 р. Документ окреслював компетенцію та основні напрями діяльності департаменту. За своїм статусом (п. 1 Положення) Державний департамент інтелектуальної власності (далі – Департамент) був урядовим органом державного управління, у складі Міністерства освіти і науки. До основних завдань ДДІВ належала реалізація пріоритетних напрямів державної політики у сфері інтелектуальної власності та організаційне забезпечення державної політики в цій галузі. Коло повноважень департаменту, схарактеризоване в положенні, було достатньо широким. До основних напрямів роботи ДДІВ зараховували функціонування системи експертизи заявок на об'єкти інтелектуальної власності, визначення порядку державної сертифікації діяльності у сфері інтелектуальної власності. ДДІВ виконував і реєстраційні функції, зокрема: проводив державну реєстрацію та вів державні реєстри об'єктів інтелектуальної власності. ДДІВ видавав охоронні документи на об'єкти інтелектуальної власності, реєстрував договори про передання прав на об'єкти інтелектуальної власності, що охороняють на території України, та ліцензійні договори. Ще одним напрямом у роботі була координація діяльності щодо передання прав на об'єкти інтелектуальної власності та забезпечення адміністративного порядку розгляду скарг стосовно видання охоронних документів. Згідно з п. 14, департамент був юридичною особою, що мав самостійний баланс, печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням. Основні підрозділи ДДІВ – державні підприємства Український інститут

промислової власності, Українське агентство з авторських і суміжних прав, Інтелзахист, що опікувався питаннями видання контрольних марок на аудіовізуальну продукцію, та Інститут інтелектуальної власності і права. Така структура проіснувала понад десять років.

Посутні зміни в реформуванні системи державного управління інтелектуальною власністю відбулися у 2011 р. Так, ДДІВ, що працював із 2000 року, у 2011 р. ліквідували, на його базі організували Державну службу інтелектуальної власності (далі ДСІВ). 8 квітня 2011 р. Указом Президента затверджене Положення про Державну службу інтелектуальної власності України [300]. Зміни стосувалися насамперед статусу названого органу. Відповідно до п. 1 Положення ДСІВ, України була центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовує й координує Кабінет Міністрів України. Цей статус цілком відповідав терміну «установа» (центральный орган у сфері інтелектуальної власності), яким оперували в більшості галузевих нормативно-правових актів.

Державна служба увійшла до системи органів виконавчої влади й забезпечувала реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності. У перші два роки свого функціонування ДСІВ координувало Міністерство освіти і науки України, однак у 2013 р. згідно з Указом Президента [287] її підпорядковано Міністерству економічного розвитку і торгівлі України.

Аналізуючи зміст положення, вважаємо за доцільне звернути увагу на деякі моменти. У п. 3 зазначено, що основним завданням ДСІВ була реалізація державної політики у сфері інтелектуальної власності. Це завдання раніше належало до компетенції МОНУ. На ДСІВ, як і раніше на ДДІВ, покладено реєстраційні функції об'єктів ІВ, ведення експертизи, реєстрів об'єктів ІВ, видання охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності, атестацію представників у справах інтелектуальної власності. Водночас у підпунктах 6, 7 п. 4 описано можливості організації та

проведення перевірок суб'єктів господарювання стосовно дотримання законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Крім цих функцій, ДСІВ контролювала діяльність організацій колективного управління та проводила їх реєстрацію; запроваджувала заходи щодо видання контрольних марок через Єдиний реєстр одержувачів контрольних марок. Також до компетенції ДСІВ належало ліцензування виробництва дисків для лазерних систем зчитування, матриць та присвоєння й визнання спеціальних ідентифікаційних кодів, нанесених на диски та / або на експортовані або на імпортовані матриці.

ДСІВ виконувала свої функції, тісно взаємодіючи з митними органами, видаючи документи для митного контролю та митного оформлення товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності. Окремі повноваження ДСІВ стосувалися контролю за обігом комп'ютерних програм та їхніми виробниками й розповсюджувачами. Важливим аспектом діяльності, представленим у положенні, стало надання повноважень щодо погодження для видання державного посвідчення на право розповсюдження й демонстрування аудіовізуальної продукції, стосовно дотримання авторського права і суміжних прав.

Отже, повноваження ДСІВ, регламентовані в Положенні, були достатньо широкими. Водночас точаться дискусії стосовно доцільності підпорядкування ДСІВ Мінекономрозвитку. На нашу думку, цей крок можна пояснити необхідністю узгодження системи державного управління з європейськими стандартами [136, с. 12]. Одним з аргументів щодо зміни підпорядкування є взаємозалежність розвитку економіки від правильної державної політики у сфері інтелектуальної власності.

Чергові зміни відбулися в повноваженнях ДСІВ у 2014 р., після затвердження нового Положення про Державну службу інтелектуальної власності України від 19 листопада 2014 р. № 658 [299]. Порівнюючи його зміст із попереднім положенням, зауважимо, що зміни були не кардинальні, а стосувалися лише окремих напрямів роботи. У новому положенні вміщені

пункти стосовно взаємодії ДСІВ із митними органами. ДСІВ втратила повноваження на посвідчення фільмів, ведення нагляду за виробниками й розповсюджувачами комп'ютерних програм, ведення їхніх реєстрів. Змін зазнали повноваження щодо контролю суб'єктів господарювання. Якщо згідно з попереднім положенням (п. 4 підпункт 23) ДСІВ виконувала державний нагляд (контроль) за дотриманням суб'єктами господарювання всіх форм власності відповідно до вимог законодавства у сфері інтелектуальної власності, то в новому положенні ці повноваження обмежені сферою авторського права і суміжних прав, сферою виробництва й розповсюдження дисків для лазерних систем зчитування (підпункт 17 п. 4) Зміни стосувалися й діяльності основних підприємств, зокрема Інтелзахисту та ДП «Українське агентство авторських і суміжних прав» (ДААСП), що перебували в підпорядкуванні ДСІВ. Державне підприємство Інтелзахист із 2002 р. до 2015 р. вело реєстр контрольних марок. У зв'язку з розвитком неконтрольованого обігу програмного забезпечення через мережу Інтернет, ці функції вже на початку 2010 рр. стали неактуальними. Основною загрозою ринку інтелектуальної власності було піратство й неконтрольоване розповсюдження об'єктів інтелектуального права через інтернет-ресурси. Зважаючи на нові виклики, ДСІВ ухвалила рішення щодо реформування Інтелзахисту відповідно до потреб часу та наявних викликів. У документі передбачене оновлення керівного складу підприємства та його структури. Діяльність Інтелзахисту зосереджена саме на наданні послуг правовласникам авторського й суміжних прав щодо захисту їхнього права інтелектуальної власності, зокрема в мережі Інтернет. Основними послугами, що надавало підприємство, була фіксація веб-сторінки (screenshot; є доказовою базою в суді), досудове врегулювання спорів із порушення прав інтелектуальної власності, моніторинг поширення цифрового контенту, захищеного авторським правом, патентний аудит в українському сегменті Інтернету [196].

Спроби ліквідації ДААСП зроблені у 2011 р. Державною службою інтелектуальної власності України. 22 грудня 2011 р. видано наказ № 277-н «Про ліквідацію Державного підприємства «Українське агентство з авторських та суміжних прав» [314]. Як зазначено в науковій літературі, початкові кроки щодо ліквідації ДААСП не були достатньо продуманими. П. І. Репешко стверджує, що «вони могли завдати суттєвої шкоди системі колективного управління». З огляду на це вже через місяць ліквідацію ДААСП припинили [351, с. 72]. До вересня 2012 р. тривав підготовчий етап ліквідації. 18 вересня 2012 р. служба видала наказ № 579-Н, де описала основні заходи в разі ухвалення наказу про ліквідацію. Такий наказ ДСІВ був виданий від 25 липня 2013 р. № 392-Н «Про припинення діяльності Державного підприємства «Українське агентство з авторських та суміжних прав» через реорганізацію в Державну організацію «Українське агентство з авторських та суміжних прав». Реорганізація стосувалася зміни організаційно-правової форми й обмеження функцій УАСП лише як організації колективного управління, що наближало організацію до міжнародних стандартів функціонування аналогічних організацій колективного управління. У ході реорганізації підприємства й подальшого його функціонування як державної організації колективного управління «Українське агентство з авторських та суміжних прав» незмінними залишилися відносини з суб'єктами авторського права та суміжних прав, а також із користувачами, із якими укладено авторські договори [399, с. 183]. У 2015 р. несуттєві зміни відбулися стосовно ще одного підприємства – Українського інституту промислової власності, що був утворений наказом Міністерства освіти і науки України від 7 червня 2000 року № 175 «Про створення державного підприємства «Український інститут промислової власності» [337]. 14 травня 2015 р. ДСІВ перейменувала Державне підприємство «Український інститут промислової власності» у Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності» і затвердила його статут, при цьому відновивши історичне скорочене найменування

підприємства – «Укрпатент». Зміни відбулися не лише в назві, але й у функціях та завданнях. Укрпатент мав реалізувати функції з розвитку всієї інтелектуальної власності, а не лише промислової власності. Частина виокремлених завдань дублює завдання ДСІВ, а саме в контексті аналітико-правової роботи, формування стратегії розвитку інтелектуальної власності, розроблення пропозицій з удосконалення нормативно-правової бази, формулювання пропозицій щодо розроблення рекомендацій із забезпечення правової охорони об'єктів, які мають недостатній режим правової охорони (наукових відкриттів, комерційних найменувань, комерційної таємниці, раціоналізаторських пропозицій). Також до функцій додане технічне адміністрування всіх державних реєстрів, розпорядником яких є ДСІВ, зокрема стосовно авторського права та суміжних прав [197].

Зміни в назві й повноваженнях інституту стали першим етапом запланованої реформи системи державного управління інтелектуальною власністю. 1 червня 2016 р. розпорядженням Кабміну від 1 червня 2016 р. № 402 затверджена Концепція реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні. Ця концепція підготовлена відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», що схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5 [338]. У документі обґрунтовано основні засади реформування системи державного управління інтелектуальною власністю та інноваційним розвитком. Ключовою ідеєю концепції є запровадження дворівневої структури державної системи правової охорони інтелектуальної власності замість малоефективної трирівневої системи через створення національного органу інтелектуальної власності, який належатиме до сфери управління Мінекономрозвитку. Так, поширеною світовою практикою під час побудови системи управління інтелектуальною власністю було підпорядкування організації, що вживає заходів із надання правової охорони об'єктам права інтелектуальної власності, профільному міністерству, яке відповідає за розвиток економіки,

торгівлі та промисловості. Таку систему застосовують у більшості розвинених держав з інноваційною економікою.

Реалізувати Концепцію заплановано протягом 2016 р. – I кварталу 2017 року. У концепції можна виокремити кілька ключових моментів: ліквідація ДСІВ; створення на базі державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» національного органу інтелектуальної власності, що працюватиме за принципом єдиного вікна; ліквідація «Інтелзахисту»; трансформація державної організації «Українське агентство з авторських та суміжних прав» у недержавну організацію колективного управління.

Перший крок був зроблений у серпні 2016 р. Постановою Кабінету Міністрів від 23 серпня 2016 р. № 585 «Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади державної системи правової охорони інтелектуальної власності» ДСІВ ліквідували. Завдання й функції з реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності перейшли до Міністерства економічного розвитку і торгівлі [75]. Державні підприємства: Український інститут інтелектуальної власності, Українське агентство з авторських та суміжних прав, Інтелзахист – як цілісні майнові комплекси були передані до безпосереднього управління Мінекономрозвитку. Водночас, ДСІВ продовжила виконувати повноваження та функції з реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності до набуття чинності актом Кабінету Міністрів України щодо можливості виконання зазначених повноважень та функцій Міністерством економічного розвитку і торгівлі [196].

ДСІВ була не єдиним центральним органом, що реалізував державне управління сферою інтелектуальної власності. На виконання міжнародних зобов'язань у 2002 р. створено органи, які опікуються сферою охорони нових сортів рослин. У Законі України «Про охорону прав на сорти рослин» зазначено, що державна реєстрація прав на сорти рослин відбувається через подання заявки до спеціального органу (установи), що працює у складі центрального органу виконавчої влади [325]. У 2002 р. Постановою Кабінету

Міністрів України від 1 червня 2002 р. № 714 «Про утворення Державної служби з охорони прав на сорти рослин та Українського інституту експертизи сортів рослин» створений спеціальний урядовий орган – Державна служба з охорони прав на сорти рослин (Держсортслужба), що функціонувала у складі Мінагрополітики. Український інститут експертизи сортів рослин, який входив до підпорядкування Держсортслужби, утворено через реорганізацію Державного центру сертифікації, ідентифікації та якості сортів рослин Державної комісії з випробування й охорони сортів рослин (п. 4) [342]. У серпні 2002 р. затверджено «Положення про Державну службу з охорони прав на сорти рослин», де потрактований статус і повноваження Держсортслужби [298]. Крім Інституту експертизи нових сортів рослин, у підпорядкуванні Держсортслужби розпочали роботу Державна інспекція з охорони прав на сорти рослин і регіональні структурні підрозділи: Державний центр Автономної Республіки Крим із державною інспекцією з охорони прав на сорти рослин Автономної Республіки Крим, обласні державні центри експертизи сортів рослин із державними інспекціями з охорони прав на сорти рослин областей. Також до цієї структури входили державні сортодослідні станції, лабораторії й інші заклади експертизи. Названі підприємства сформували державну систему охорони прав на сорти рослин. За своїм статусом Держсортслужба була аналогом ДДІВ у сфері охорони та захисту прав на нові сорти рослин. До її завдань належали контроль за набуттям прав на сорти рослин та їх реєстрація, проведення експертизи сортів рослин в Україні на наявність генетично модифікованих організмів, забезпечення державного нагляду за збереженістю сортів рослин, реєстрацією ліцензійних договорів на їх використання та виплатою авторської винагороди; проведення державної науково-технічної експертизи сортів рослин як об'єктів інтелектуальної власності; організація й реалізація державного випробування сортів рослин із метою визначення придатності для поширення їх в Україні. Ключовими, на нашу думку, були функції приймання та розгляду заявок на сорти рослин і видання охоронних

документів (п. 3, 6). Згідно з п. 5 Положення, на Держсортслужбу покладали функції ведення реєстру заявок на сорти рослин, патентів, реєстру сортів, придатних для поширення. Широкий комплекс повноважень, закріплених у підпунктах 1 – 28 п. 5, давав Держсортслужбі змогу цілком ефективно виконувати зазначені функції.

На кінець 2000 років у системі органів з охорони нових сортів рослин відбулися зміни. Насамперед це пов'язане з проведенням в Україні адміністративної реформи. На місці ліквідованого у 2011 р. органу утворено дві установи. Її функції передано Державній ветеринарній та фітосанітарній службі. Функції контролю за набуттям і реалізацією прав на сорти рослин почала виконувати Державна інспекція сільського господарства України (Держсільгоспінспекція) [43, с. 8]. Розподіл функцій Держсортслужби за двома органами, на нашу думку, не сприяв ефективній роботі в цій галузі. Основні функції з реєстрації нових сортів рослин мала виконувати Держветфітослужба, а Держсільгоспінспекція була контрольною інстанцією. Аналізуючи «Положення про державну ветеринарну фітосанітарну службу», затверджене Указом Президента від 2011 р., зазначимо, що Держветфітослужба (п. 1 Положення) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якої спрямовує і координує Кабінет Міністрів України через міністра аграрної політики та продовольства України. На неї покладено функції із забезпечення реалізації державної політики в галузі ветеринарної медицини, безпечності харчових продуктів, у сферах карантину та захисту рослин, охорони прав на сорти рослин, державного нагляду (контролю) за племінною справою у тваринництві [297]. Таке поєднання в межах одного органу не позбавлене дискусії щодо другорядності значення охорони прав на сорти рослин і породи тварин. Однак передання повноважень Держветфітослужбі у сфері охорони прав на нові сорти рослин за статусом наблизило її до поняття установа, що сформульоване в Законі України «Про охорону прав на сорти рослин».

Відповідно до повноважень, окреслених у п. 4, Держветфітослужба проводить експертизу сортів рослин як об'єктів інтелектуальної власності; виконує державне випробування сортів рослин із метою визначення придатності для поширення їх в Україні; організовує приймання заявок на сорти рослин, проведення їх експертизи, ухвалює рішення щодо них; видає охоронні документи на сорти рослин. Із-поміж інших повноважень – видання документальних підтверджень для вивезення з України посадкового матеріалу сортів рослин, що не є об'єктами інтелектуальної власності або які вивозять із дозволу власника патенту на сорт рослин, повідомлення про ввезення дослідних зразків для експертизи щодо придатності на поширення сорту.

Держветфітослужба проводить атестацію робочих місць спеціалістів з експертизи сортів рослин, атестацію й реєстрацію представників із питань інтелектуальної власності на сорти рослин. Серед інших повноважень – ведення реєстрів представників із питань інтелектуальної власності на сорти рослин, реєстру заявок, реєстру патентів, реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні [297].

Викладені в Положенні повноваження цілком відповідали повноваженням і функціям ліквідованої Держсортслужби. З огляду на це вважаємо, що реформування органів охорони прав інтелектуальної власності у сфері охорони нових сортів рослин було не чим іншим як простим переданням повноважень від одного органу, що ліквідовували, до іншого органу, який утворювався без суттєвих системних змін та вдосконалення функцій [126, с. 30–33].

Іншим напрямом роботи, що стосувався сфери інтелектуальної власності, стало надання органу спеціальних повноважень з охорони сфери селекції тварин. Цим питанням приділено увагу в підпунктах 108 – 112 п. 4. Держветфітослужба реалізує нагляд (контроль) за дотриманням законодавства про племінну справу у тваринництві; контролює виконання вимог щодо відповідності племінних (генетичних) ресурсів чинним вимогам;

контролює ведення племінного обліку, бонітування, визначення племінної цінності тварин, атестації та допуску плідників до відтворення, апробації; контролює господарську діяльність у племінній справі у тваринництві, що пов'язана з виробництвом племінних (генетичних) ресурсів, збереженням племінних (генетичних) ресурсів, торгівлею племінними (генетичними) ресурсами, проведенням генетичної експертизи походження та аномалій тварин.

Варто констатувати, що описані в положенні повноваження стосувалися лише загальних питань нагляду за селекцією тваринництва та організаційних засад контролю за сферою селекції. Про визначення повноважень щодо реєстрації породи тварини як об'єкта права інтелектуальної власності, проведення експертизи новизни породи тварин у документі не йшлося.

Повноваження Держсільгоспінспекції в частині охорони прав на сорти рослин полягали в контролі за дотриманням юридичними й фізичними особами вимог законодавства з охорони прав на сорти рослин у сфері виробництва, використання, зберігання, реалізації й розмноження садивного матеріалу сортів рослин, збереження сортів рослин, за реєстрацією ліцензійних договорів на їх використання та виплату авторської винагороди. Серед повноважень – контроль за набуттям прав на сорти рослин та їх реєстрацією, увезення до України садивного матеріалу (насіння) незареєстрованих в Україні сортів рослин; дотримання особистих немайнових і майнових прав на сорт, прав автора сорту в разі відмови власника від майнового права на сорт, порядку вивезення з України посадкового матеріалу (насіння) сортів рослин, що містять об'єкт інтелектуальної власності, угоди, укладеної між роботодавцем та автором сорту щодо виплати справедливої винагороди [289].

Водночас у процесі функціонування органів порушували питання доцільності окремого контрольного органу у сфері охорони прав на нові сорти рослин. Загалом із моменту створення ця інспекція проіснувала

близько трьох років. 10.09.2014 р. Кабінетом Міністрів України ухвалена Постанова № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [319]. Згідно з п. 2 зазначеної постанови, Державну інспекцію сільського господарства ліквідовували, а її функції із сертифікації насіння й садивного матеріалу, державного нагляду (контролю) у сферах охорони прав на сорти рослин, насінництва та розсадництва переходили до новоствореного органу – Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів.

Згідно з п. 3 Постанови, Міністерство аграрної політики та продовольства мало виконувати функції з реалізації державної політики у сфері племінної справи у тваринництві та в галузі охорони прав на сорти рослин. Основні функції схарактеризовано в Положенні про Державну службу з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів [301].

До завдань служби належав державний нагляд (контроль) у сфері охорони прав на сорти рослин. Повноваження з контролю за сферою охорони прав на сорти рослин цілком дублювали пункти положення про Держсортслужбу. Водночас у 2015 р. внесено певні зміни (від 25 листопада 2015 р. № 1087) до Положення про Держспоживслужбу в межах підпунктів 4, 5. Держспоживслужба у сфері охорони прав на сорти рослин організовує та реалізує державний нагляд за дотриманням юридичними особами вимог законодавства з охорони прав на сорти рослин, за використанням садивного матеріалу сортів рослин, за реєстрацією ліцензійних договорів. До компетенції Держспоживслужби належить контроль за виплатою авторської винагороди, ведення первинного насінництва власниками майнових прав інтелектуальної власності та підтримувачами сортів рослин. Держспоживслужба мала контролювати набуття прав на сорти рослин та їх реєстрацію, увезення в Україну садивного матеріалу незареєстрованих в державі сортів рослин, дотримання особистого немайнового права авторства на сорт, майнового права власника сорту та прав інших суб'єктів, які на законних підставах користуються сортом [288].

Поряд із названими органами з 2000 р. до 2005 р. у сфері управління інтелектуальною власністю працював Міжвідомчий комітет із проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, що був створений як постійний координаційний орган при Кабінеті Міністрів України та мав, крім координаційних функцій у сфері інтелектуальної власності, виконувати низку інших завдань: контроль за дотриманням законодавства з інтелектуальної власності, запобігання незаконному використанню об'єктів інтелектуальної власності, розроблення законопроектів із питань імпорту, експорту, тиражування й використання об'єктів інтелектуальної власності; контроль за виконанням міжнародних зобов'язань у сфері протидії контрафакції. Комітет як орган був колегіальний, до нього входили представники більшості міністерств, а також представники силових структур. Згідно з п. 6 Положення про комітет, рішення останнього були обов'язковими для органів виконавчої влади [343]. Цей комітет проіснував чотири роки; як зазначено в науковій літературі, високої ефективності він не мав, тому був ліквідований у 2005 р.

Отже, упродовж 2000 рр. сформувалася чинна система державної охорони інтелектуальної власності, її основу становили МОНУ та Державний департамент, а згодом – Державна служба інтелектуальної власності. Дискусійним залишився статус «установи» як центрального органу виконавчої влади у сфері інтелектуальної власності. Аналіз змісту положень про державні органи дає підстави стверджувати, що статус установи в окреслений період належав саме МОНУ, однак функції, передбачені спеціальним законодавством, виконував ДДІВ, потім – ДСІВ разом із тими державними підприємствами, які входили до її структури. Окремі державні органи контролювали сферу селекції. Водночас ліквідація Держсортслужби та розподіл її повноважень між низкою органів, на наш погляд, не сприяли провадженню конструктивної діяльності з охорони результатів селекції.

5.3. Проблеми та перспективи розвитку інституту права інтелектуальної власності у 2000 рр.

У кінці 1990-х – на початку 2000-х рр. тривала робота з удосконалення законодавчого забезпечення сфери інтелектуальної власності незалежної України. Якщо 1990-ті рр. були періодом формування системи охорони інтелектуальної власності, то на початку 2000 рр. діяльність відбувалася за кількома ключовими напрямками. Перший напрям – удосконалення чинного законодавства та його адаптація до міжнародної системи охорони інтелектуальної власності. Другий напрям пов'язаний із підготовкою Цивільного кодексу України. Третій напрям роботи – реалізація прагнень України стати повноцінним членом СОТ. Названі напрями корелювалися з євроінтеграційними намірами країни, що вимагали адаптації вітчизняного законодавства до європейського. У 1998 р. Президентом України затверджена «Стратегія інтеграції України до ЄС», що окреслювала основні етапи взаємодії України та ЄС. Основною базою для розроблення стратегії стали положення, закріплені в Угоді про партнерство і співпрацю між Україною та європейськими співтовариствами, їхніми державами-членами (від 14 червня 1994 року (УПС)). Згідно з розділом 1 п. 1 Стратегії передбачене загальне реформування правової системи в дусі європейських стандартів. Реформуванню підлягали ключові галузі законодавства України, зокрема законодавство з інтелектуальної власності [305]. У 1999 р. затверджена Концепція адаптації законодавства України до законодавства ЄС [313]. Із-поміж пріоритетних напрямів реформування був визнаний захист конкуренції та захист прав інтелектуальної власності. У 2000 році Указом Президента схвалена програма інтеграції України до Європейського Союзу [344]. Саме пункт 6.1.3 стосувався інтелектуальної власності. Серед найближчих і тривалих перспектив наголошено на необхідності гармонізації положень національного законодавства із законодавством ЄС.

У межах проголошеної євроінтеграційної стратегії та окремих міждержавних договорів відбувалася робота з приєднання України до системи міжнародних конвенцій і договорів у сфері інтелектуальної власності (так звані інтернет-договори ВОІВ 1996 р.). Упродовж короткого терміну забезпечена участь України в протоколі до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків, що ухвалена в Мадриді 28 червня 1989 р. [345]. Ця угода забезпечувала охорону через міжнародну реєстрацію товарного знака. Згідно зі ст. 2, особи, які є власниками базової реєстрації з дотриманням умов Протоколу, отримали змогу забезпечити охорону свого знака на території договірних сторін через реєстрацію цього знака в реєстрі Міжнародного бюро Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Цікавим було те, що учасники протоколу мали право реєстрації, незалежно від участі в Мадридській угоді про міжнародну реєстрацію знаків. Приєднання до протоколу спростило суб'єктам господарювання, виробництво товарів яких орієнтоване на експорт, можливості охорони та просування своїх товарів за кордоном. Поряд із протоколом Україна приєдналася 1 червня 2000 р. до Ніщцької угоди про Міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків. Закон, ухвалений Верховною Радою, регламентував те, що Україна прийняла єдину з країнами Євросоюзу класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків. Водночас класифікація не пов'язує країни-учасники ні в контексті з'ясування обсягу охорони знака, ні в аспекті визнання знаків обслуговування [330]. На початку 2000 рр. Україна долучилася до Договору про патентне право та до Інструкції щодо Договору про патентне право [86] та ще до низки угод. Ці міжнародні угоди суттєво доповнили чинну систему охорони інтелектуальної власності. Окремі договори були ратифіковані й у сфері авторського права та суміжних прав (Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення (20.09.2001 р.)) [208]. Положення конвенції, захищаючи інтереси суб'єктів суміжних прав, не йшли в розріз з інтересами та правами суб'єктів авторського права (ст. 1). Приєднання до міжнародної

конвенції відбулося в межах міжнародних зобов'язань. Вітчизняні суб'єкти суміжних прав отримати належний взаємний рівень охорони в усіх країнах-членах. Також у конвенції схарактеризовані мінімальні обсяги охорони прав користувачів (ст. 7), мінімальні права організацій мовлення (ст. 13) та мінімальні терміни охорони, які становили 20 років (ст. 14). Справедливо зауважити, що національне законодавство суттєво розширювало окремі положення. Відповідно до ст. 44 Закону України «Про авторське право і суміжні права», термін охорони на об'єкти суміжних прав сягав 50 р. [282].

Законодавець не оминув увагою і сферу селекції. Україна остаточно приєдналася до Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин [207]. Закон був ухвалений Верховною Радою у 2006 р. [329]. У документі схарактеризовано умови надання правової охорони, чітко окреслені критерії новизни, однорідності, стабільності (ст. 6 – 9). Також у конвенції описано обсяг прав селекціонера. Відповідно до ст. 14, дозволу потребували всі без виключення дії стосовно розмножувального матеріалу. Наведені в ст. 14 права цілком відповідали майновим правам селекціонера, що представлені в Цивільному кодексі України та спеціальному законодавстві. Ратифікація цієї конвенції засвідчувала розуміння країною першорядного значення селекції для вітчизняного АПК.

Остаточним етапом у приєднанні до системи міжнародних договорів стала у 2005 р. ратифікація Угоди ТРІПС [384]. У цій угоді запропоноване пояснення терміну «інтелектуальна власність», що потрактований як більшість об'єктів інтелектуальної власності. Ратифікація угоди була обов'язковою передумовою вступу України до СОТ. Основними цілями угоди став захист і контроль за об'єктами інтелектуальної власності, що мало сприяти запровадженню технологічних нововведень, переданню й поширенню технологій для взаємної вигоди виробників і користувачів технологічних знань (ст. 7). Договірні держави, надаючи належний режим правової охорони, мали вживати заходів щодо запобігання надуживанню правами інтелектуальної власності власниками цих прав та використанню

практики, яка непомірно обмежує торгівлю чи негативно впливає на передання технологій між країнами.

У другій частині угоди подано стандарти щодо наявності сфери дії та меж використання прав інтелектуальної власності. Що стосується авторського права є певні моменти, на які варто звернути увагу. Так, згідно з п. 2 ст. 9, захист авторського права поширюється на вислови, а не на ідеї, процедури, способи дії або математичні концепції як такі. Натомість у законодавстві відсутнє пояснення терміну «вислів». У Законі України «Про авторське право і суміжні права» фігурують терміни «усний твір», «промова», «проповідь».

Варто зазначити, що ст. 12 Угоди подає специфічне розуміння термінів охорони авторського права. Якщо термін охорони твору в національному законодавстві тривав за життя автора й 70 р. після його смерті, то згідно з Угодою термін охорони становив 50 р., його відраховували від кінця календарного року публікації. Якщо ж твір був не опублікованим, то термін охорони становив 50 р. від закінчення календарного року створення такого твору [209, 151]. Дія статті не поширювалася на фотографічні твори та твори прикладного мистецтва. Треба зауважити, що до останніх національне законодавство містило такі самі критерії, як до інших категорій творів.

В Угоді запропоноване визначення товарного знака, виокремлено його елементи, водночас наголошено, що договірні держави можуть затверджувати додаткові вимоги охороноздатності, зокрема пов'язані з використанням товарного знака. Угода допускала, що підписанти можуть запровадити реєстрацію залежно від розрізнявальної здатності, знаку, та як умову реєстрації, вимагати щоб позначення сприймалися візуально (ст. 15).

Більшість положень угоди відповідала раніше ухваленому національному законодавству. За угодою товарним знаком могло бути будь-яке позначення, однак у 2014 р. до Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» включені обмеження щодо реєстрації елементів товарних знаків, які пов'язані з радянськи минулим (ч. 2 ст. 5).

Цікавим є те, що країни СНД, які є членами СОТ, інколи практикують використання подібних елементів у назвах торгової марки. Згідно зі ст. 3 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», міжнародне законодавство є пріоритетним у разі існування в національному законодавстві обмежень. З огляду на це внесені у 2015 р. зміни, на нашу думку, суперечать міжнародній угоді ТРІПС, а саме ч. 1 ст. 15.

Посутній вплив на національне законодавство мали положення, які стосувалися географічних зазначень. Ратифікувавши угоду, Україна щодо географічних зазначень зобов'язувалася забезпечити належний правовий режим запобігання будь-якому незаконному нанесенню охоронюваному географічного зазначення.

Окремо в угоді звернено увагу на використання географічного зазначення у виробництві спиртних напоїв. Згідно зі ст. 23 п. 1, держави-учасниці зобов'язувалися забезпечити для зацікавлених сторін, які мають право використовувати географічне зазначення, законні засоби, що перешкоджають нелегальному використанню географічних зазначень, які винну продукцію. Саме ця вимога є проблемною для вітчизняних виробників винної продукції та для її практичної реалізації.

Оскільки законодавство України у сфері інтелектуальної власності загалом відповідало Угоді ТРІПС, проблеми існували переважно з практикою реалізації та ефективності притягнення порушника до відповідальності. Угода ТРІПС вимагала вдосконалення механізму притягнення до відповідальності за порушення у сфері інтелектуальної власності. Цілий спектр заходів передбачений у ч. 3 Угоди. Ключовими з них є доступність процедур захисту, можливість оскарження дій адміністративного органу в судовому порядку, забезпечення належного механізму цивільно-правового захисту порушених прав (ст. 41). Угода регламентувала можливість судової заборони (ст. 44), компенсації завданої шкоди (ст. 45) та інші заходи.

Серед спеціальних заходів, окреслених у ч. 4, – призупинення переміщення товарів через митний кордон, що мають ознаку порушення

(ст. 51). Для цього необхідне було спеціальне звернення правовласника з обов'язковим представленням доказової бази. Водночас Угода встановлювала обов'язок заявника надати заставу, що була достатньою для захисту відповідача від зловживання (ст. 53).

З огляду на складність імплементації деяких положень угоди та їхній негативний вплив на економіку країн, що розвиваються, таким державам-членам угоди надавали певний період для адаптації. Згідно з п. 1 ст. 65, країна-підписант може не застосовувати окремі пункти угоди ще рік після набуття чинності. Відповідно до п. 2 ст. 65, країна-член, що розвивається, має право відтермінувати ще на 4 роки дату застосування. Для найменш розвинутих країн перехідний термін згідно зі ст. 66 становив 10 р. із можливістю його продовження. Деякі дослідники наголошують на відповідності більшості національних правових норм положенням угоди ТРІПС. Положення частини 3 ст. 39 Угоди ТРІПС відображено в ст. 508 ЦК, що стосується охорони від недобросовісного використання інформації, яка є комерційною таємницею. Однак ЦК України не регламентує положень стосовно ексклюзивності даних із конкретними термінами охорони. Натомість ст. 39 затверджує 2 окремі режими охорони ексклюзивності даних. Перший – це режим комерційної таємниці; інший режим – закритих даних щодо випробування чи інших відомостей, одержання яких пов'язане із суттєвими зусиллями [211, с. 3–4].

Подальший розвиток законодавства у сфері інтелектуальної власності відбувається в напрямі вдосконалення механізму реалізації напрацьованої нормативно-правової бази, зокрема через ухвалення низки підзаконних нормативних актів, указів Президента України.

В Указі Президента України «Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні» № 285 від 27 квітня 2001 р. [308] виокремлено пріоритетні кроки щодо розвитку сфери інтелектуальної власності у 2000 рр.

Першочерговим мало стати внесення на розгляд Верховної Ради України законопроектів, що регламентували б порядок набуття прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені за рахунок коштів державного бюджету й державних цільових фондів. Доречними були законопроекти про вдосконалення порядку проведення експертизи заявок на об'єкти промислової власності, про скорочення термінів розгляду заявок за прикладом європейських держав. Серед пріоритетних завдань – упорядкування оцінної діяльності у сфері інтелектуальної власності.

Посутню увагу зосереджено на створенні спеціальних відділів у структурах УМВС та СБУ щодо контролю за дотриманням законності у сфері інтелектуальної власності. Саме ухвалення Указу започаткувало створення інституту державних інспекторів у сфері інтелектуальної власності.

Новацією стала популяризація знань про інтелектуальну власність в Україні. У вищих навчальних закладах розпочалося розроблення й запровадження курсу з основ інтелектуальної власності. Цей курс мав бути запроваджений для всіх спеціальностей із метою розширення знань про інтелектуальну власність та формування культури використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Вагомий акцент в указі зроблений на підвищенні фахового рівня працівників органів державної влади, що працюють з об'єктами права інтелектуальної власності. Для цього наголошено на необхідності підготовки за державним замовленням фахівців із питань інтелектуальної власності.

Окреслене коло заходів мало сприяти пришвидшеному розвитку сфери інтелектуальної власності у 2000 рр. Варто зазначити, що положення Указу в окремих напрямках були належно реалізованими. Упродовж 2000 рр. створено ефективну систему підготовки кадрів у сфері інтелектуальної власності. Як зазначає О. Орлюк, «підготовка спеціалістів названих профілів була започаткована в Україні ще з 1999 р. За цей час продемонстровано унікальний досвід підготовки фахівців інноваційного спрямування на

пострадянському просторі, що брали до уваги в Казахстані, Молдові та в інших країнах» [241, с. 44–49].

У 2002 р. затверджена Концепція розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності [172], що була розроблена в межах Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами, їхніми державами-членами та в контексті Угоди ТРІПС.

Мета концепції полягала у формуванні стратегії забезпечення ефективної охорони й захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, у створенні умов для формування цивілізованого ринку цих об'єктів права інтелектуальної власності. Виокремлені в концепції завдання загалом дублювали положення Указу Президента України. Водночас удосконалення нормативно-правової бази та системи захисту прав у сфері інтелектуальної власності витлумачені як основний пріоритет на найближчі роки.

Одним із завдань, описаних у концепції, було створення дієвого механізму боротьби з виготовленням і розповсюдженням контрафактної продукції. Справедливо зауважити, що в кінці 90-х рр. проблема піратства гостро поставала не лише в Україні. За даними Н. Бочарової, піратство в ЄС наявне в усіх сегментах ринку: ІТ – 35 %, аудіовізуальний сектор – чверть ринку, сектор виробництва іграшок – 12 %. Втрата робочих місць від піратства становить більше як 100 тис. щорічно [21, с. 47]. З огляду на ці відомості, формулювання норм відповідальності належало до нагальних завдань. Наприклад, за дослідженнями компанії, що проведені на замовлення «Бізнес Софтуер Альянс», втрати ВВП України від порушень у сфері авторського права на програмні продукти у 2000 році становили 265 млн дол.; податкові втрати бюджету – 94 млн дол. За умови збереження піратства на рівні 89 % до 2004 р. внесок індустрії розробок програмного забезпечення в українській ВВП становив лише 57 млн дол., на тлі зниження показників піратства до середньосвітових показників – 34 % [203, с. 20].

Черговим кроком у реалізації майнових прав суб'єктів авторського права та суміжних прав на початку 2000 років стало ухвалення низки законів, які регулювали порядок розповсюдження й обігу об'єктів авторського права та суміжних прав. Першим серед таких документів став Закон України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» (2000 р.) [333]. Закон захищав інтереси як суб'єктів авторського права й суміжних прав, так і споживачів продукції. Аналізуючи правовий зміст закону та сферу його регулювання, виокремимо кілька ключових моментів. Згідно зі ст. 3, основною умовою розповсюдження примірників аудіовізуального твору, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм і баз даних, а також їх прокату було маркування спеціальними контрольними марками. Маркування продукції, на нашу думку, робило можливим контроль за обігом продукції, що містила об'єкти авторського й суміжних прав.

Право на одержання контрольної марки в чинному порядку (ст. 5) отримали лише імпортери, експортери й відтворювачі примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних за умови наявності в них суб'єктивних прав на це (п. е ст. 5). Уведено спеціальні серії контрольних марок (А, В, К,) (ст. 6). Ст. 10 забороняла роздрібну торгівлю примірниками аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних, що не містять спеціального маркування.

Контроль за дотриманням закону, згідно зі ст. 12, покладали на державних інспекторів з інтелектуальної власності, які мали право вилучати немарковану продукцію. Ухвалення цитованого закону стало важливим етапом у боротьбі з контрафактною продукцією й інтелектуальним піратством. Водночас боротьба з цим явищем потребувала комплексного підходу з боку держави. У 2002 р. для недопущення в Україні незаконного виробництва, експорту, імпорту дисків для лазерних систем зчитування та захисту прав інтелектуальної власності в цій сфері набув чинності Закон

України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» [320]. Дія цього закону поширювалася на суб'єктів господарювання, які виробляють, експортують, імпортують диски для лазерних систем зчитування, матриць, а також експортують, імпортують обладнання й сировину для їх виробництва (ст. 2). Виробництво дисків для лазерних систем зчитування підлягало ліцензуванню (ст. 3). У законі обґрунтовано загальні засади державного контролю за вказаною сферою (ст. 6). Ухвалення аналізованого закону було необхідністю, оскільки на початок 2000 рр. Україну вважали одним із найбільших порушників у згаданій сфері. Закон уможлилював проведення як планових, так і позапланових перевірок, без попереднього повідомлення суб'єкта господарювання. У законі передбачено також штрафні санкції (ст. 8). Розміри штрафів, описаних у законі, коливалися від 200 відсотків вартості продукції, але не перевищували 5 000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Як спеціальні заходи припинення правопорушень держава застосовувала обмеження, тимчасово забороняла діяльність суб'єктів господарювання в разі її невідповідності вимогам; анулювала ліцензії на виробництво дисків для лазерних систем зчитування, матриць у разі повторного порушення ліцензійних умов; тимчасово припиняла дію ліцензії на виробництво дисків для лазерних систем зчитування та матриць у разі виявлення порушень. Затверджені норми були малоефективними, оскільки проблема полягала не в законодавстві, а в недосконалості механізму його реалізації.

Доповненням до спеціального законодавства, підготовленого впродовж 90-х рр., стало ухвалення Верховною Радою України у 2001 р. Закону України «Про народні художні промисли» [315]. Цей нормативний акт став своєрідним додатком до чинної системи законодавчого забезпечення права інтелектуальної власності й був спрямований на охорону, відродження, збереження та розвиток народних художніх промислів як важливого складника духовної культури українського народу. Зазначимо, що згідно зі

ст. 1 Закону, народний художній промисел потрактований як творча діяльність, яка відбувається на основі використання багаторічних традицій, як цілісне явище, яке підлягало охороні. Закон не надавав особливого режиму охороні результатів народних художніх промислів, оскільки результат такої творчої діяльності охороняли норми Закону України «Про авторське право і суміжні права». Водночас у документі схарактеризовано правовий статус осередку народного художнього промислу, де акумулюються знання, уміння, традиції. Завдяки їх поєднанню з'являється виріб народного художнього промислу – художній результат декоративно-вжиткового призначення, виготовлений відповідно до традицій.

Положення ст. 4 дають підстави стверджувати, що держава ставилася до такого виду не тільки як до особливого різновиду інтелектуальної творчості, але і як до специфічного типу господарської діяльності. Стимулювання цієї діяльності мало відбуватися через пільгове оподаткування і кредитування. Отже, упровадження Закону України «Про народні художні промисли» дало змогу охороняти твір декоративно-прикладного мистецтва як об'єкт авторського права, а також власне художній промисел як цілісне явище, що поєднує творчий складник й одвічні традиції.

На початку 2000 рр. норми, що регулюють право інтелектуальної власності, були втілені в кодексах. У 2003 р. ухвалено Господарський кодекс [51], окремі норми якого стосувалися використання об'єктів права інтелектуальної власності суб'єктами господарювання. Використання об'єктів інтелектуальної власності регулював розділ 16. Об'єктами права інтелектуальної власності у сфері господарювання згідно зі ст. 155 ставала більшість об'єктів інтелектуальної власності, передбачених у ст. 421 ЦКУ. Також у кодексі описано правомочності щодо використання промислового зразка корисної моделі (ст. 156) та торговельної марки (ст. 157). Аналіз змісту цих статей дає підстави стверджувати, що вони мали констатувальний характер, а норми – кореспонденційний, оскільки містили покликання на Цивільний кодекс України та спеціальні галузеві нормативні акти. Реальне

регулювання відбувалося за нормами Цивільного кодексу. Окремий розділ присвячено використанню комерційної концесії суб'єктами господарювання.

Регулювання права інтелектуальної власності суттєво змінилося після ухвалення Цивільного кодексу України (далі ЦКУ), що містить окрему книгу IV «Право інтелектуальної власності» [458], де описано більшість об'єктів права інтелектуальної власності. Закріплення в ЦКУ норм, які регулювали об'єкти права інтелектуальної власності, підтверджувало підхід до відносин у сфері інтелектуальної власності як до цивільних. З огляду на це до відносин у сфері інтелектуальної власності застосовували передбачені в ст. 3 загальні засади цивільного права, як-от: неприпустимість позбавлення права власності; свобода договору; свобода підприємницької діяльності, що не заборонена законом; судовий захист цивільного права та інтересу.

На законодавчому рівні закріплено визначення права інтелектуальної власності. Право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, що визначений у ЦКУ та законах України.

Показовим стало закріплення підходу щодо розмежування права інтелектуальної власності та права власності. Згідно зі ст. 419 «Співвідношення права інтелектуальної власності та права власності», право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного. Перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ та навпаки. Подібний принцип закріплював природу виникнення прав інтелектуальної власності, ставлячи на перше місце творчий складник створення об'єкта, нематеріальний.

Варто зазначити, що ЦКУ з-поміж об'єктів інтелектуальної власності на законодавчому рівні закріпив ще кілька об'єктів, ідеться, зокрема, про комерційне найменування та комерційну таємницю, наукове відкриття (ст. 420).

У ст. 424 ЦКУ «Майнові права інтелектуальної власності» представлено перелік майнових прав, серед яких право на використання

об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, зокрема забороняти таке використання. Зауважимо, що спеціальне законодавство стосовно всіх майнових прав регламентує виключний порядок використання. Ухвалення ЦКУ хоч і було етапом становлення законодавства у сфері інтелектуальної власності, однак у ньому виявлені окремі вади. На необхідності усунення суперечностей між загальним законодавством (ЦКУ) і спеціальним наголошує О. Орлюк. Насамперед це стосується термінологічних розбіжностей (знаки для товарів і послуг – торговельна марка, фірмове найменування – комерційне найменування, зазначення походження товарів – географічне зазначення, топографія інтегральної мікросхеми – компонування (ЦКУ)). Неузгоджені положення законів впливають і на правозастосовну діяльність під час судового розгляду спорів про порушення прав інтелектуальної власності. Іншим напрямом, який окреслює О. Орлюк, є необхідність усунення конкуренції законів у сфері інтелектуальної власності. Порушена проблема не розв'язана й на рівні узагальнення судової практики, що готують судові органи. У застосуванні правових норм суди звертаються до спеціального законодавства. Однак у разі виникнення колізій щодо службових творів цей підхід не використовують [242, с. 30–31].

За висловом А. Штефан, ЦКУ додав багато суперечностей у регулювання сфери інтелектуальної власності, наприклад, суперечності між ЦКУ і міжнародними нормативними актами, ратифікованими Верховною Радою. У регулюванні відносин з інтелектуальної власності ЦКУ не позбавлений внутрішніх суперечностей, численна кількість статей просто дублює спеціальне законодавство, також наявна термінологічна неузгодженість. Дослідниця наголошує на самодостатності й відповідності міжнародним стандартам галузевого законодавства у сфері авторського права. У ч. 1 ст. 441 опублікування потрактоване як спосіб використання

твору. На думку А. Штефан, до цілої категорії творів, зокрема до хореографічних, творів архітектури, застосовувати таку термінологію не можна. Науковець вважає, що в ст. 441 доцільно оперувати терміном «оприлюднення», що вжитий у Законі України «Про авторське право і суміжні права» та в міжнародному законодавстві [470, с. 30–33]. Також суперечності містяться в ч. 1 ст. 442 ЦКУ. У ЦКУ як синоніми використані терміни «опублікування» і «випуск у світ». Бернська конвенція під випуском твору у світ розуміє його видання з дозволу автора, незалежно від способів виготовлення екземплярів твору [470, с. 35].

ЦКУ оцінювали як такий документ, що стане поштовхом у розвитку сфери інтелектуальної власності та оновить законодавчу базу, однак цього не сталося. А. Кодинець акцентує увагу на різних підходах до регулювання розподілу прав на службові об'єкти інтелектуальної власності в ст. 429 ЦКУ й у Законі України «Про авторське право та суміжні права» (ст. 16), ст. 9 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», Законі України «Про охорону прав на промислові зразки» (ст. 8). За цими нормами виключне право інтелектуальної власності на твір належить роботодавцеві, якщо інше не передбачене договором. Зрозуміло, що ЦКУ є «основним актом цивільного законодавства». Подібна ситуація сформувалася й у сфері реєстрації договорів з інтелектуальної власності. Ч. 2 ст. 1114 ЦКУ регламентує обов'язкову реєстрацію договорів у сфері передання майнових прав інтелектуальної власності як обов'язкову умову для набуття чинності договору. Натомість спеціальне законодавство затверджує факультативність такої ознаки [163, с. 12–13].

Водночас ЦКУ закріпив єдиний порядок регулювання прав інтелектуальної власності на службові твори. Чіткою вважаємо позицію законодавця щодо немайнових прав. Згідно з ч. 1 ст. 429, особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт. ЦКУ вможлилював належність окремих особистих немайнових прав юридичній

або фізичній особі, де або в якій працює робітник. На нашу думку, остання частина стосується окремих об'єктів промислової власності, оскільки спектр немайнових прав на об'єкти авторського права виникає з моменту створення об'єкта авторського права (ст. 437 п. 1) і не потребує будь-яких формальностей. Законодавцю варто конкретизувати випадки належності майнових прав роботодавця. Майнові права належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або в якій він працює, спільно, якщо інше не передбачене договором.

У ЦКУ немає суттєвих змін щодо регулювання прав більшості об'єктів, закладені в ньому принципи були тотожні галузевим законам і міжнародним договорам. Справедливо визнати, що стосовно деяких об'єктів інтелектуальної власності норми ЦКУ залишилися єдиними. Серед таких об'єктів варто виокремити раціоналізаторські пропозиції. Витлумачуючи раціоналізаторську пропозицію як результат творчості (ст. 420, 481), ЦКУ не закріплював механізму реалізації прав на неї [130, с. 26]. Також не передбачено навіть елементарного механізму охорони пропозиції. Подібна ситуація склалася і з науковими відкриттями. Включивши положення про наукове відкриття в ЦКУ (ст. 457, 458), держава визнала факт існування такого об'єкта права інтелектуальної власності, водночас не напрацювала належного механізму охорони прав на нього. Насамперед це пов'язане з неоднозначністю поглядів щодо охорони наукового відкриття спеціальним законодавством. З огляду на специфіку наукового відкриття та необхідність поширення знань про нього, у більшості країн світу наукове відкриття охороняють нормами авторського права на рівні публікацій. Прихильники охорони наукових відкриттів як окремого об'єкта інтелектуальної власності аргументують свою позицію тим, що «охороні підлягає не явище матеріального світу, а процес його пізнання, який потребує інтелектуальних зусиль, тому є самостійним об'єктом інтелектуальної власності, що не може охоронятися нормами авторського права, оскільки законодавство України охороняє лише форму вираження твору, але не процеси, методи, концепції і

явища» [214, с. 220–221]. Окремі вчені наголошували на необхідності прийняття спеціального закону у якому були б деталізовані процедура реєстрації, порядок видачі диплому, прописані пільги та регламентовано процедуру захисту прав на наукове відкриття [26, с. 248]. Подібної думки дотримується А. В. Гончарова та А. Д. Мотрюк, стверджуючи, що удосконалення охорони наукового відкриття стане одним із показників цивілізованості суспільства, гарантією економічного і соціального розвитку держави [47, с. 220]. У руслі охорони комерційного найменування положення, закріплені в Цивільному кодексі (ст. 489–491), також стали провідними для подальшої правової охорони. Системний недолік ЦКУ – неповнота правового регулювання. На думку Є. Отцевича, «на законодавчому рівні не закріплені способи й форми використання комерційного найменування». За висловом науковця, «дискусійними є положення щодо термінів «найменування» і «комерційне найменування» юридичної особи». Водночас автор наголошує на необхідності термінів стосовно найменування юридичної особи, які мають залишитися на рівні ЦКУ [247, с. 46–47]. І. Кривошеїна визнає доцільність регулювання комерційного найменування на рівні положень спеціального нормативно-правового акта. ЦКУ закріплював єдині підходи до охорони нових сортів рослин і порід тварин. Якщо у сфері селекції рослинництва є спеціальний закон, що регулює загальні засади охороноздатності та порядок набуття прав на сорти рослин, то в аспекті порід тварин законодавство перебуває в стані напрацювання [181, с. 7–8].

Після ухвалення ЦКУ відбувся перехід від однорівневої системи законодавства, яка є традиційною в країнах Європи, до дворівневої, представленої кодексом та спеціальними законами. Такий підхід традиційно застосовували в Україні на різних етапах формування законодавства з інтелектуальної власності. Упродовж останніх років точиться чимало дискусій щодо можливостей кодифікації законодавства у сфері інтелектуальної власності. Аргументом для цього слугує наявність норм

стосовно охорони інтелектуальної власності не тільки в цивільному та господарському законодавстві, але й у конституційних актах. Норми інтелектуальної власності закріплені в низці кодексів, зокрема в Кримінальному та КУПаП. Прихильники кодифікації стверджують, що кодифікація могла б заповнити прогалини в регулюванні відносин із приводу окремих об'єктів інтелектуальної власності, усунути термінологічні розбіжності й дублювання норм. В основі кодифікації – максимально повне регулювання відносин у межах одного акта. Також кодифікація повинна забезпечити максимально чіткий механізм реалізації правових норм [476, с. 103]. Попри позитивні моменти кодифікації, у наукових колах дискутують із приводу її проведення та способів реалізації. В. Дозорцев наголошує на необхідності існування дворівневої системи законодавства, оскільки на рівні кодифікованого акта неможливо досягти деталізації регулювання відносин, що відбувається за спеціальним нормативно-правовим актом [88]. Іншої думки дотримується Т. Яковенко, стверджуючи, що кодифікація покликана розв'язати кілька завдань, обґрунтувати загальні положення та їхні окремі групи й критерії диференціації інститутів. Інший аспект пов'язаний із можливими способами реалізації кодифікації. В. Крижна, аналізуючи світовий досвід регулювання інтелектуальної власності, описує кілька варіантів. Першим варіантом є однорівнева система, що передбачає існування окремих галузевих законів стосовно кожного об'єкта інтелектуальної власності (більшість країн світу). Другий варіант – дворівнева система (Україна), що регламентує основні положення, описані в Цивільному кодексі, та наявні спеціальні нормативні акти. Третій варіант – кодифікація законодавства з інтелектуальної власності або на рівні включення всіх норм у сфері інтелектуальної власності до Цивільного кодексу (Російська Федерація), або ж на рівні окремого Кодексу інтелектуальної власності (Франція, Португалія). Оскільки кодифікація слугує способом систематизації законодавства, дослідниця вважає, що її проведення дасть змогу усунути низку суперечностей у регулюванні окремих

об'єктів інтелектуальної власності. Переваги кодифікації аргументовані єдиним системним підходом до підготовки нормативного акта з боку авторів, що допомагає уникнути різних тлумачень, уміщених у законах з однієї групи правовідносин. Аналізуючи досвід кодифікації на прикладі Російської Федерації, дослідниця наголошує на певних недоліках, пов'язаних із включенням норм адміністративного права до приватно-правового акта й конкретизацією положень Цивільного кодексу в підзаконних нормативно-правових актах. Уникнути цього можна на дуже високому рівні конкретизації, чого в аспекті Цивільного кодексу досягти складно [182, с. 111–113]. На думку В. Крижної, на початковому етапі підготовки кодифікації доречним є процес роботи над другим рівнем законодавства, суттєвим його оновленням та узгодженням положень із положеннями ЦКУ. Лише після цього можна розпочинати роботу над створенням кодексу. Актуальним є включення до майбутнього кодексу інтелектуальної власності норм адміністративного права й норм про адміністративну та кримінальну відповідальність.

У середині 1990 рр. та у 2000 рр. окреме місце в системі законодавства України посідають двосторонні угоди про співпрацю у сфері інтелектуальної власності між урядом України й урядами інших держав: Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Азербайджанської Республіки про співпрацю у сфері охорони промислової власності [379], Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про співпрацю у сфері охорони промислової власності [380], Угода про науково-технічну співпрацю між Україною та Іспанією [382]. У додатку до останньої угоди обґрунтовано основні засади співпраці у сфері інтелектуальної власності між двома країнами. Схожі за змістом угоди укладали з провідними країнами Сходу, як-от Угода про співпрацю у сфері інтелектуальної власності між Кабінетом Міністрів України та Урядом Китайської Народної Республіки [383]. Зазначені договори регламентували порядок набуття та належності прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені в межах

двосторонньої наукової співпраці. В. Батова, аналізуючи зміст міждержавних договорів, стверджує, що «основною метою договорів є налагодження партнерських взаємин між урядами країн для подальшої науково-технічної співпраці підприємств та створення конкретних об'єктів права інтелектуальної власності. Лише невелика частина договорів містить положення щодо регулювання права інтелектуальної власності, зокрема стосовно опису суб'єктів права інтелектуальної власності, порядку визначення належності майнових прав і питань розподілу прибутків» [16, с. 31, 33].

Органічним елементом становлення права інтелектуальної власності в Україні є інститут патентних повірених, що у 2000 роках отримав новий поштовх для розвитку. На кінець 2000 року в Україні зареєстровано 163 представники у справах інтелектуальної власності. Уже у 2001 р. зареєстровано 36 представників, 2003 р. – 22 особи; 2004 – 17, 2005 р. – 18, 2006 – 10 представників. Загалом на середину 2000 рр. у різних сферах України зареєстровано 307 осіб. У 90 роках ухвалено Положення про представників у справах інтелектуальної власності, що регламентувало статус патентного повіреного. 25 липня 2006 р. вийшов наказ Міністерства освіти і науки України «Щодо питань атестації представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених)». Документ удосконалював порядок атестації представників у справах інтелектуальної власності. У наказі описано умови атестації, порядок її проведення; регламентовано порядок складання кваліфікаційних іспитів, проведення співбесіди. На виконання наказу ДДІВ 8 вересня 2006 р. затверджене Положення про атестаційну комісію [161, с. 120–130].

У 2000 роках змінено систему захисту порушених прав інтелектуальної власності. Долучаючись до низки міжнародних договорів, зокрема й до угоди ТРІПС, Україна взяла на себе зобов'язання вжити жорстких заходів щодо кримінального й адміністративного стягнення. З огляду на це норми, які затверджують розміри адміністративного стягнення, були включені до

Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [162]. Сфери інтелектуальної власності стосувалися ст. 51-2 «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності», ст. 164-3 «Недобросовісна конкуренція», ст. 164-9 «Незаконне розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних», ст. 164-13 «Порушення законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва». Цитовані статті передбачали за порушення адміністративні стягнення, що коливаються від 10 до 200 неоподаткованих мінімумів доходів громадян залежно від статі. Також КУпАП описував перелік осіб, які мали право фіксувати адміністративне правопорушення та складати протокол. Згідно зі ст. 255, особами, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення, є державні інспектори з питань інтелектуальної власності (статті 51-2, 164-9, 164-13) та державні інспектори з охорони прав на сорти рослин (стаття 51-2).

У 2001 р. ухвалений Кримінальний кодекс України [184], норми якого містили санкції за злочини у сфері інтелектуальної власності. Безпосередньо об'єктам інтелектуальної власності присвячено ст. 176, 177, що стосувалися порушень у сфері авторського права й суміжних прав та об'єктів промислової власності. Санкція за порушення прав на засоби індивідуалізації передбачена ст. 229. Належний захист надано й комерційній таємниці (ст. 230, 231). Санкціями були як кримінальні штрафи, так і обмеження або позбавлення волі (максимальний термін – до трьох років). Ці норми суттєво посилили рівень відповідальності порушників перед державою.

Динаміку захисту прав інтелектуальної власності засвідчує статистика. У 2004 – 2006 рр. до господарських судів України надійшла 701 позовна заява зі спорів, пов'язаних із сферою інтелектуальної власності. Також зросла кількість справ, розглянутих цивільними судами у сфері авторського права, із 99 у 2002 р. до 123 у 2007 р.; спорів у сфері промислової власності – із 58 до 76. Зафіксовано збільшення кількості справ, розглянутих у межах

адміністративного провадження за порушення ст. 51 КУпАП: у 2002 р. – 199 справ, у 2007 р. – 1033, із яких щодо 848 ухвалено постанови. Зросла чисельність справ, порушених за незаконне розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм комп'ютерних програм, баз даних (ст. 1649 КУпАП) із 1259 у 2002 – до 7246 у 2007 р. Збільшився обсяг кримінальних проваджень: у 2006 порушено 812 справ, у 2007 р. – 1058. Як зазначає О. Орлюк, «більшість спорів у сфері інтелектуальної власності стосується саме господарських судів» [240, с. 7]. Представлені відомості засвідчують зростання ефективності діяльності судової системи щодо спорів із права інтелектуальної власності.

Упродовж 2000 років ухвалено цілий спектр підзаконних нормативно-правових актів, більшість яких мала на меті врегулювання задекларованих у законах принципів. У руслі авторського права та суміжних прав ключовими документами 2000 рр. є «Постанова Кабінету Міністрів України про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються авторського права на твір» від 27 грудня 2001 р. № 1756 [291].

Вона спрямована на розвиток положень (ст. 11. п. 5) Закону України «Про авторське право та суміжні права». Постанова регламентує процедуру проведення державної реєстрації авторського права та подає перелік документів, необхідних для реєстрації, окреслює вимоги до оформлення заявки.

У першій половині 2000 рр. виходить ціла низка постанов, а саме: «Про мінімальні ставки авторської винагороди (роялті) за публічне виконання, публічний показ, публічне сповіщення або ретрансляцію (повторне публічне сповіщення) творів науки, літератури і мистецтва» [293]; «Тимчасове положення про мінімальні ставки гонорару та авторської винагороди за фільми, що створюються за державним замовленням на кіностудіях України» (2001) [306]; «Про затвердження Положення про державного інспектора з питань інтелектуальної власності Державної служби інтелектуальної власності» [296]; «Про затвердження Порядку прийняття рішення про

застосування до суб'єктів господарювання спеціальних заходів, спрямованих на припинення порушень вимог Закону України» [304]; «Про затвердження Порядку надання, зберігання та видачі примірників дисків для лазерних систем зчитування» [303]; «Про затвердження Порядку легалізації комп'ютерних програм в органах виконавчої влади» (2004) [302] та деякі інші.

У період 2000 рр. не залишається поза увагою сфера селекції рослин і тварин. Саме в цей період ухвалена низка законів, що надалі характеризують особливості діяльності у сфері селекції. У зв'язку з приєднанням України до Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин (Далі – UPOV), про який ішлося раніше, Закон України про «Охорону прав на сорти рослин» вийшов у новій редакції. У цьому законі гармонізовано положення попереднього нормативного акта щодо норм конвенції UPOV. У 1990 рр. проблема полягала в тому, що патентно-правову охорону надавали обмеженій кількості сільськогосподарських культур, оскільки, за словами Г. Монке, «були відсутні методики експертного оцінювання рослин, належної роз'яснювальної роботи серед керівництва установ. Наслідком цього став брак можливості патентування окремих сортів рослин, придатних для виробництва». Новація закону – зрівняння сортів, на які видані авторські свідоцтва за часів СРСР, та сортів, що мають авторські свідоцтва України. Однак авторське свідоцтво СРСР охороняло як немайнові, так і майнові права селекціонера. Натомість сучасне авторське свідоцтво засвідчує немайнові права. Г. Монке вважав «доцільним прирівняння авторського свідоцтва до патенту за зразком механізму, застосованого Укрпатентом у 1995 р.» [212, с. 38]. Наступним кроком стало ухвалення Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні» від 15 травня 2003 р. Цей реєстр являв собою документ, що містить відомості про сорти рослин, а також дані щодо державної реєстрації майнових прав інтелектуальної власності на них [39, с. 77–78].

Отже, упродовж 2000-х рр. тривало формування нормативної бази у сфері інтелектуальної власності. Цей процес відбувався за чотирма напрямками: розроблення спеціального законодавства, спрямованого на боротьбу з порушеннями прав інтелектуальної власності; узагальнення норм на рівні Цивільного кодексу й перехід до дворівневої системи законодавства; приєднання до міжнародних угод, зокрема до ТРІПС; ухвалення підзаконних нормативних актів, що забезпечували виконання законодавства та функціонування системи охорони інтелектуальної власності. В окреслений період оновлено кримінальне законодавство, а норми, що регулювали сферу інтелектуальної власності, відображено в господарському законодавстві. Унаслідок ухвалення ЦКУ з'явилася низка як відвертих суперечностей, так і термінологічних розбіжностей, що постали предметом вивчення в наукових працях.

5.4. Зміни в системі національного законодавства з питань інтелектуальної власності у зв'язку з угодою про Асоціацію України з ЄС та перспективи його подальшого реформування

У період незалежності України сформовано достатньо ефективний механізм охорони прав інтелектуальної власності. Упродовж десятиліть для формування нормативної бази у сфері охорони інтелектуальної власності брали до уваги не тільки національний досвід і потреби економіки, але й насамперед міжнародні стандарти, закладені в міжнародних договорах, що регулюють сферу інтелектуальної власності. Із 1992 р. до 2010 р. Верховна Рада ратифікувала більшість міжнародних конвенцій. Зміни, що відбувалися на початку й усередині 2000 років, пов'язані передовсім із підготовкою вступу України до СОТ. Після підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про Асоціацію) [381]. Україні, як суб'єктові зовнішньої

політики та міжнародних відносин, довелося взяти на себе певні зобов'язання, зокрема з уведення єдиних стандартів щодо охорони інтелектуальної власності з країнами ЄС. Ці стандарти описано в главі 9 розділу 4 Угоди про асоціацію, що ратифікована Верховною Радою. Затверджені стандарти стосуються більшості об'єктів права інтелектуальної власності. Необхідність уніфікації аргументована впровадженням всеосяжної зони вільної торгівлі з країнами ЄС, під час дії якої застосовують усі правила належного захисту інтелектуального складника товарів, якими торгують.

Для національного законодавства у сфері інтелектуальної власності Угода про асоціацію не була новим явищем, оскільки її основою послуговували деталізовані положення Угоди ТРІПС і низки міжнародних конвенцій. Основне завдання угоди, що подане в п. 1 ст. 158, – доповнення й уточнення прав і зобов'язань сторін, згідно з Угодою ТРІПС та іншими міжнародними договорами у сфері інтелектуальної власності. З огляду на це, вплив на законодавство України у сфері інтелектуальної власності, що не одноразово змінювалося в процесі підготовки України до вступу в СОТ, мав бути мінімальним. Угода набула чинності практично для всіх наявних об'єктів інтелектуальної власності. Водночас в Угоді не згадано таких об'єктів інтелектуальної власності, як наукове відкриття й раціоналізаторська пропозиція, що закріплені в Цивільному кодексі України. Це вмотивоване відсутністю належної уваги до зазначених об'єктів і в законодавстві європейських країн.

Важливими були положення Угоди, задекларовані в ч. 2 ст. 159, що гарантували захист прав інтелектуальної власності. У ч. 2 глави 9 схарактеризовано стандарти охорони прав інтелектуальної власності. Традиційно першими були стандарти щодо охорони авторського права й суміжних прав. Щодо більшості об'єктів авторського права та суміжних прав Угода відмінностей не мала. Разом із тим, у ст. 166 затверджено термін охорони критичних і наукових публікацій, що стали загальним надбанням. Максимальний термін охорони таких прав становить 30 років від дати, коли

твір був уперше правомірно опублікований. Подібного виокремлення в українському законодавстві немає. До наукових і критичних публікацій застосовують загальний режим правової охорони авторського права. Аналогічним є виокремлення оригінального фотографічного твору (ст. 167), термін охорони якого триває за життя автора та 70 р. після смерті. Водночас національне законодавство визнає охорону фотографічного твору як такого, без зазначення його оригінальності. Окремі положення угоди регламентували охорону технічних пристроїв або засобів охорони твору (ст. 175) [381].

У документі зосереджено увагу на комп'ютерних програмах як об'єктах права інтелектуальної власності. Згідно ч. 2 ст. 180 охорону надавали лише математичному виразу комп'ютерної програми будь-якої форми. Ідеї та принципи, на яких ґрунтовані елементи комп'ютерної програми, зокрема ті, на яких базований її інтерфейс, не підлягають охороні авторським правом згідно з цією Угодою. Єдиним критерієм охороноздатності комп'ютерної програми, що зазначений в угоді, є оригінальність комп'ютерної програми. В Угоді дещо по-іншому, ніж у ст. 429 ЦКУ, регламентоване право роботодавця на комп'ютерну програму. Якщо комп'ютерну програму створює найманий працівник на виконання своїх трудових обов'язків або відповідно до вказівок роботодавця, то роботодавцеві належать усі виключні майнові права на створену комп'ютерну програму, якщо інше не передбачене контрактом. Отже, ці положення розширювали права роботодавця. З огляду на положення Угоди, змін потребує і ст. 429 Цивільного кодексу.

Кардинально іншою була ситуація з промисловою власністю. Після підписання Угоди зміни до національного законодавства мали бути внесені саме в галузі торговельних марок. У законодавстві ЄС фігурував єдиний термін «торговельна марка», тому Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» необхідно узгодити з Цивільним кодексом та Угодою.

Більшість змін стосувалася саме реєстраційних процедур. У ст. 193 передбачено створення й функціонування загальнодоступної електронної

бази даних заявок на торговельні марки та інформації про реєстрацію торговельних марок.

Ст. 198 п. 1 уможлиблювала анулювання реєстрації торгової марки, якщо протягом безперервного п'ятирічного періоду вона не використовувалася і відсутні належні причини для невикористання.

Аналізовані положення угоди передбачали фактичну імплементацію Директиви Європейського парламенту та Ради ЄС № 2008/95/ЄС від 22.10.2008 р. про наближення законодавств держав-членів щодо торговельних марок і Регламенту ради ЄС № 207/2009 про торговельну марку Співтовариства[228].

Наступною сферою, що потребує переосмислення у зв'язку з набуттям угодою чинності, є охорона географічних зазначень. Згідно зі ст. 202 Угоди, сторони погодили загальні принципи охорони географічних зазначень, умови охорони зазначень, які вміщено в додатках угоди. Охороні підлягає безпосередньо географічне зазначення і назва місця походження як вид географічного зазначення.

У ст. 203 сторони домовилися про можливість доповнення новими географічними зазначеннями, що підлягають охороні, додатків XXII-C та XXII-D до Угоди. Обсяг охорони географічного зазначення описаний у ст. 204. У п. 2 вказується «географічні зазначення, що охороняють, не стають родовими на територіях сторін». Як географічні зазначення охороняли омоніми. Охорону надають кожному зазначенню за умови, що її використовують добросовісно та з належним урахуванням місцевого і традиційного використання. Однак омонімічна назва, що формує хибне уявлення про товар або вводить в оману споживача, охороні не підлягає.

А. Олефір вважає, що окремі положення угоди мають суперечливий характер та «обмежують міжнародну угодоздатність України». «Якщо сторона в контексті переговорів із третіми країнами пропонує охороняти географічне зазначення третьої країни й назва є омонімічною з географічним

зазначенням іншої сторони, остання повинна бути повідомлена та мати змогу висловити свою думку перед тим, як назву почнуть охороняти» [237, с. 88].

Беручи на себе обов'язок навести лад у сфері використання географічних зазначень, сторони дійшли згоди щодо перехідного періоду, упродовж якого можливе використання географічних зазначень виробниками для плавного переходу до нових стандартів використання. Ст. 208 допускає реалізацію продукції, виробленої і маркованої географічним зазначенням, згідно з національним законодавством до набуття чинності Угоди, доки та не закінчиться на складі. Насамперед це стосувалося алкогольної продукції, зокрема: a) Champagne, b) Cognac, c) Madera, d) Porto, e) Jerez /Xérès/ Sherry, f) Calvados, g) Grappa, h) Anis Português, i) Armagnac, j) Marsala, k) Malaga, l) Tokaj. Перехідний період становив 10 років. Крім того, це було чинним для сирів: a) Parmigiano Reggiano, b) Roquefort, c) Feta. Перехідний період – 7 років [381]. Отже, норми регулювали те, що реалізація продукції, яка містить географічні зазначення, описані в ст. 208, була можлива лише на території України. Справедливо зауважити, що Україна взяла зобов'язання стосовно наведення ладу у сфері географічних зазначень під час вступу до СОТ, однак де-факто нічого не було зроблене.

Охороні прав на промислові зразки присвячено розділ 4. Питання охорони прав на промислові зразки є найбільш актуальними з-поміж інших. В Угоді запропоновано дещо інше визначення промислового зразка. Промисловий зразок означає зовнішній вигляд усього продукту або його частини, що зумовлений особливостями, зокрема ліній, контурів, кольорів, форми, текстури та / або матеріалу продукту та / або його оздоблення. У національному законодавстві промисловий зразок потрактований як результат творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання. Поняття промислового зразка охоплює не лише сферу промислового виробництва, але й ремісничі та кустарні промисли. По-іншому, ніж у національному законодавстві, в угоді витлумачені ознаки охороноздатності промислового зразка. Зокрема, охороні підлягають промислові зразки, які є

новими й мають індивідуальний характер. Новим вважають промисловий зразок, якщо жоден ідентичний промисловий зразок не був доведений до загального відома або на нього була подана заявка. Індивідуальний характер фіксували в тому випадку, коли загальне враження, яке він справляє на поінформованого користувача, відрізняється від того, як впливає інший, доведений до загального відома промисловий зразок на користувача.

Новелою була охорона як зареєстрованих промислових зразків, так і незареєстрованих, останні охороняють із моменту доведення до загального відома промислового зразка. Водночас трактування терміна «доведення до загального відома» пов'язане з опублікуванням, експонуванням на виставці, використанням у торгівлі чи з розголошенням у будь-який інший спосіб. У разі охорони незареєстрованого промислового зразка його вважають доведеним до загального відома, якщо він був опублікований, експонований на виставці, використаний у торгівлі або розголошений у такий спосіб, що в ході звичайного ведення бізнесу ці заходи з об'єктивних причин могли б стати відомі в колах, які спеціалізуються в якомусь секторі, під час діяльності на території, де заявлена охорона.

Відмінний від національного законодавства й термін «охорони промислових зразків», що згідно зі ст. 214 становить від 5 до 25 років. В Україні термін дії патенту становить 10 р. Терміни охорони незареєстрованих промислових зразків, відповідно до угоди, становить 3 роки, натомість національне законодавство подібного не передбачає. Ще однією новацією стала можливість охороняти промисловий зразок у межах інституту авторського права з дати його створення та фіксації в будь-якій формі..

З огляду на цілий спектр новацій, передбачених Угодою, ДСІВ виокремлені основні напрями реформування законодавства України у сфері охорони промислових зразків. В основу Угоди про асоціацію покладено європейське законодавство, тому прогнозована імплементація Директиви Європейського парламенту та Ради № 98/71/ЄС від 13.10.1998 р. про правову

охорону промислових зразків і Регламенту Ради (ЄС) № 6/2002 від 12.12.2001 р. про промислові зразки Співтовариства.

Зміни стосувалися і сфери охорони винаходів, переважно кількох напрямів, а саме продукції, призначеної для захисту здоров'я та рослин, що охороняють патенти (ст. 220). Згідно з п. 2 ст. 220, сторони повинні забезпечити додатковий період охорони лікарського засобу або продукту для захисту рослин, який охороняють патентом. Термін охорони може бути продовжений на період, що триває від моменту подання заявки до отримання дозволу на використання продукту. Для лікарських засобів яким необхідні педіатричні дослідження, сторони надають додаткове шестимісячне продовження періоду захисту. Окремі положення угоди обґрунтовують основні засади у сфері охорони біотехнологій (ст. 221).

В угоді передбачено, що патентуванню підлягає біологічний матеріал, тому в документі запропоновано конкретні визначення термінів «біологічний матеріал» і «мікробіологічний процес».

Патентуванню підлягають й елементи, відокремлені від людського організму чи будь-яким чином вироблені шляхом технічного процесу, що охоплює послідовність або часткову послідовність генів, може бути патентоспроможним винаходом, навіть якщо його структура ідентична до структури природного елемента. Це положення стосується насамперед винаходів у сфері гормонального відтворення. Винаходи вважають непатентоспроможними в разі суперечності їх «ordre public» (публічному порядку) або суспільній моралі. Насамперед це стосувалося процесів клонування та будь-яких експериментів з ембріональними тканинами. Окремі положення угоди стосувалися сфери охорони компонувань інтегральних мікросхем.

У підрозділі 6 Угоди фігурує термін «топографії напівпровідникових продуктів», що відрізняється від терміна, який застосований у Цивільному кодексі України. З огляду на це в угоді подане специфічне розуміння терміна «напівпровідниковий продукт» і «топографія напівпровідникового

продукту». Останній означає набір взаємопов'язаних зображень, що зафіксовані або закодовані; представляють тривимірну структуру з прошарків, із яких складається напівпровідниковий продукт. Ці відмінності є першорядними на рівні національного законодавства.

На окрему увагу заслуговує ст. 229 Угоди «Генетичні ресурси, традиційні знання та фольклор». Угода декларує повагу, гарантує збереження, підтримку й розвиток традиційних знань, інновацій і практичних надбань корінних та місцевих громад, що втілюють традиційні стилі життя. Цитовані положення вимагають від України вироблення дієвого механізму охорони традиційних знань і фольклору саме в контексті норм права інтелектуальної власності. З огляду на це важливим є розроблення й ухвалення спеціального закону «Про охорону традиційних знань, фольклору, народних художніх ремесл та промислів». Закон став би логічним продовженням положень, закріплених у ст. 229 Угоди. До того ж у ч. 2 названої статті сторони домовилися продовжувати роботу, спрямовану на розвиток міжнародно узгоджених «*suī generis*» моделей для юридичної охорони традиційних знань.

Поряд із положеннями, що окреслювали основні засади охорони об'єктів інтелектуальної власності, в Угоді акцентовано на механізмі захисту прав інтелектуальної власності. Згідно зі ст. 230, сторони, розвиваючи положення Угоди ТРІПС, погодилися на оптимізацію й забезпечення подальших додаткових положень щодо захисту об'єктів права інтелектуальної власності. Аналізуючи зміст ст. 231 – 249, можемо дійти висновку, що більшість положень тією чи тією мірою дублюють положення угоди ТРІПС. Водночас вважаємо за доцільне звернути увагу на окремі моменти, утілити які Україна зобов'язалася впродовж 18 місяців із дати набуття чинності Угоди. Насамперед положення Угоди передбачають адаптацію норм цивільного й господарського права, а також норм процесуального права до європейських норм.

У підрозділі 1 ч. 3 схарактеризовано цивільні заходи, процедури й засоби захисту прав інтелектуальної власності. Аксіомою стало положення ст. 232, що передбачала презумпцію авторства в разі звернення по захист. У випадку порушення авторських прав аналогічними були підходи щодо захисту суміжних прав. Положення вмотивовані тим, що виникнення авторського права як в Україні, так і в ЄС фіксують унаслідок створення твору, це не потребує формальностей.

Деякі положення угоди стосуються саме доказової бази й можливостей її захисту та збереження. Прозорість доказів контролює протилежна сторона. Гарантованою є їхня конфіденційність.

Угода прогнозує цілий спектр попередніх і попереджувальних заходів, як-от попередня судова заборона (ч. 1 ст. 236). Попередня судова заборона може існувати у формі арешту рухомої і нерухомої власності ймовірного порушника, зокрема блокування його / її банківських рахунків та інших активів. Якщо виявлено безпідставні звинувачення споживача, відповідач має право вимагати компенсації завданих збитків унаслідок попередніх заходів. Таке збалансування прав відповідача й позивача має запобігати недобросовісному використанню попереджувальних заходів як засобу боротьби з конкурентом. Серед заходів, що застосовують до порушника, варто назвати виправні заходи (ст. 237), судові заборони (ст. 238), альтернативні заходи (ст. 239) та збитки (стаття 240). Окреслений спектр заходів відображений у національному процесуальному законодавстві (ЦПК, ГПК). Ст. 242 уможлиблює публікацію повністю або частково судових рішень за заявою заявника та за рахунок порушника. Такі положення, дають змогу заявникові оперативно поширити інформацію щодо справи, довести чистоту своєї ділової репутації, яка могла зазнати шкоди від протиправних дій відповідача.

У підрозділі 2 зосереджено увагу на відповідальності посередників. Насамперед положення ст. 244 – 248 стосувалися постачальників інформаційних послуг, що виконували посередницькі функції. Сторони

зобов'язувалися забезпечити вільний обіг інформаційних послуг, водночас захищати права інтелектуальної власності в цифровому середовищі.

Загалом Угода про Асоціацію стала головним стимулом для подальшого розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності. Із моменту її підписання на законодавчому рівні не тільки розпочалася робота з адаптації національного законодавства до положень угоди й директив ЄС, на яких вона базована, але й подальший розвиток системи охорони інтелектуальної власності в цілому.

Першим етапом реформування системи інтелектуальної власності стало затвердження указом Президента України «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» 12 січня 2015 року [338]. У документі передбачено ухвалення в Україні європейських стандартів життя та виходу держави на провідні позиції у світі. Ключовим у цьому є проведення реформи захисту інтелектуальної власності, що визнане пріоритетом у межах вектору безпеки. Також стратегія регламентує, що Україна повинна стати державою із сильною економікою та з передовими інноваціями (вектор розвитку). У цьому сенсі О. Орлюк справедливо зазначає, що «Україна, яка має високий науковий і творчий потенціал, повинна створити розгалужену інноваційну структуру, що в подальшому спонукатиме до комерціалізації інтелектуальної власності та перетворення її в інтелектуальний капітал» [239, с. 77]. Саме ці положення домінують у Концепції реформування державної системи охорони інтелектуальної власності, що схвалена 1 червня 2016 р. [340]. Кінцевою митою реформування має стати не тільки оновлення законодавства та уніфікація його з європейським, але й цілковите перезавантаження на нових засадах державної системи правової охорони інтелектуальної власності.

Основним напрямом, на якому зосереджена увага, є створення дворівневої структури державної системи правової охорони інтелектуальної власності. У цій структурі Мінекономрозвитку забезпечує формування й реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності;

спеціальний орган виконує цілий спектр функцій, а саме: упровадження державної політики в життя, експертні, реєстраційні та інші функції. Першим кроком до створення дворівневої системи стала ліквідація ДСІВ. Згідно з концепцією, новий орган має бути створений на базі державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності», ліквідованого державного підприємства «Інтелзахист». Установа повинна виконувати широкий спектр завдань, у напрямі реалізації державної політики в сфері інтелектуальної власності. Спрогнозовано, що новий орган проводитиме свою роботу на засадах прозорості й самоокупності. Фінансування діяльності відбувається за рахунок надходжень за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, а також за рахунок оплати послуг, наданих відповідно до законодавства.

Окрема частина концепції присвячена саме законодавчим змінам. Такі зміни мають відбуватися на тлі адаптації національного законодавства до положень Угоди про Асоціацію та імплементації положень окремих директив ЄС. Ключовим напрямом роботи в концепції визнано створення належного рівня охорони й захисту об'єктів права інтелектуальної власності в цифровому середовищі, підвищення рівня відповідальності в межах Кримінального кодексу та КУпАП. Зауважимо, що останні заходи потребують належного вивчення проблеми й системного підходу. Як зазначає І. Калакур, «серед основних недоліків цивільного законодавства – його розпорошеність, суперечливість положень, що не сприяють одноманітному застосуванню». Дослідник наголошує на необхідності якісного впорядкування, його погодженості й компактності, нового переосмислення матеріалу, що зумовлене інституційними змінами та Угодою про Асоціацію [148, с. 102].

Після затвердження аналізованого документа Уряд схвалив 23 серпня 2016 р. поетапний план утілення концепції. У структурі плану заходів запропоновано три частини. Перша частина стосувалася запровадження дворівневої структури державної системи охорони інтелектуальної власності.

Саме в межах цього етапу потрібно було реорганізувати й ліквідувати низку установ і державних підприємств, створити національний орган із питань інтелектуальної власності та напрацювати нормативно-правову базу [148, с. 102]. Наступним блоком заходів є реорганізація системи колективного управління майновими авторськими й суміжними правами для наближення її до європейських стандартів. Іншим напрямом повинно стати забезпечення прозорості діяльності системи колективного управління, зокрема у сфері збору й розподілу винагороди за використання твору. Із цією метою передбачене створення спеціальної електронної системи обліку винагороди. Третій блок заходів можна умовно назвати нормативним, він стосується гармонізації національного законодавства відповідно до законодавства ЄС, з урахуванням принципів і положень, закладених в Угоді про Асоціацію [294]. Виконання завдань повинно відбуватися поетапно. У завданнях окреслені лише орієнтовні, а не остаточні терміни їх виконання. На поетапності й поступовості змін наголошує перший віце-прем'єр-міністр України, міністр економічного розвитку і торгівлі С. Кубів. За його словами, «поетапність виконання реформи дасть змогу реалізувати затверджену концепцію без будь-яких ризиків для стабільного функціонування системи інтелектуальної власності. Пріоритетною має бути боротьба з порушеннями та явищем «патентного тролінгу»» [186, с. 12–13].

Зважаючи на напрям нашого дослідження, вважаємо за доцільне докладно схарактеризувати законодавчі зміни й нововведення, утілення яких є ще одним кроком у розвитку законодавства з інтелектуальної власності. У межах оновлення законодавства Міністерством економічного розвитку і торгівлі спільно з НДІ інтелектуальної власності розроблений та запропонований для обговорення проект Закону України «Про Національну систему охорони інтелектуальної власності». Для його підготовки запрошено цілий спектр фахівців, юристів-практиків, експертів, міркування яких узяли до уваги розробники проекту. За висловом О. Орлюк, «розробники закону підійшли до сприйняття системи інтелектуальної власності не у вузькому, а в

широкому розумінні, оскільки в ньому акцентовано на цілому спектрі питань, які спрямовані на формування й реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності, організацію національної системи охорони інтелектуальної власності». У проекті обґрунтовано загальні засади сприяння розвитку творчого потенціалу держави й ефективному впровадженню об'єктів права інтелектуальної власності в господарський обіг, поступ інноваційної економіки [239, с. 78]. Аналізуючи положення проекту закону, вважаємо, що за період становлення законодавства у сфері інтелектуальної власності подібна спроба розробити й ухвалити узагальнювальний нормативно-правовий акт була реалізована вперше. У законопроекті на рівні законодавчого акта вперше (ст. 3) сформульовано визначення терміна «національна система охорони інтелектуальної власності», що потрактований як сукупність законодавчих структурних і функціональних інститутів, які в комплексі забезпечують формування й реалізацію державної політики у сфері охорони інтелектуальної власності, сприяють розвитку творчого потенціалу суспільства. Складниками системи є насамперед її суб'єкти та наявні матеріальні ресурси. У законопроекті описано загальне коло суб'єктів системи інтелектуальної власності. До таких суб'єктів належать особи, які є творцями та які мають майнові права інтелектуальної власності, заявники, особи, що використовують об'єкти права інтелектуальної власності на законних підставах, представники в справах інтелектуальної власності (патентні повірені), професійні організації у сфері інтелектуальної власності, організації колективного управління, суб'єкти наукової і науково-технічної діяльності, вищі навчальні заклади, суб'єкти господарської діяльності, суб'єкти інноваційної діяльності, громадські об'єднання [317]. Водночас не зовсім зрозумілими вважаємо принципи формування суб'єктного складу. По суті, у переліку суб'єктів названі всі без винятку фізичні та юридичні особи, які хоч частково належать до сфери інтелектуальної власності. Доцільно було б застосувати принципи класифікації суб'єктів, запропоновані в Цивільному кодексі, а статтю викласти в такій редакції: «Суб'єктами національної

системи охорони інтелектуальної власності є творці (автори, виконавці, винахідники, селекціонери), а також фізичні особи та юридичні особи (не залежно від форм власності та правового статусу, які на законних підставах набули прав інтелектуальної власності), користувачі інтелектуальним продуктом, представники у справах інтелектуальної власності (патентні повірені), професійні організації у сфері інтелектуальної власності, організації колективного управління, суб'єкти наукової і науково-технічної діяльності». Завдяки такому підходові, суб'єкти умовно згруповані в три групи: творці; юридичні особи – користувачі, правовласники, суб'єкти господарювання, навчальні й наукові заклади, громадські та професійні організації; представники у справах інтелектуальної власності, організації колективного управління.

Окрему групу становлять суб'єкти, які мають державно-владні повноваження (органи законодавчої виконавчої влади, Президент України та місцеві органи влади). Серед органів влади спеціальним статусом володіє національний орган інтелектуальної власності, наділений окремими владними повноваженнями у сфері безпосередньої охорони інтелектуальної власності. Заплановане створення органів, які виконуватимуть консультативно-дорадчу функцію, зокрема Національної ради України з питань інтелектуальної власності та Ради з питань інтелектуальної власності при державних обласних адміністраціях. Справедливо зауважити, що досвід створення подібних органів існував на початку 2000 рр. Тоді працював Міжвідомчий комітет із проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, що, однак, не мав суттєвої ефективності.

У статтях, зокрема в ст. 9, законопроекту потрактований статус деяких суб'єктів: творців (авторів, виконавців, винахідників), виробників фонограм, виробників відеограм та організацій мовлення. Водночас ця стаття не має інформаційно-змістового наповнення, а є лише кореспонденційною нормою, фактичний зміст якої викладений у попередній статті та в галузевих нормах. Заслуговує на увагу характеристика в межах окремої норми статусу заявника.

Проте розробники проекту не зазначили, хто може бути заявником, і момент виникнення такого статусу. На нашу думку, варто було б конкретизувати положення статті такими словами: «Заявник – фізична чи юридична особа, громадяни України, іноземці, особи без громадянства, юридичні особи, нерезиденти України...» Породжує дискусії описаний у законі статус таких суб'єктів, як патентні повірені. Суперечливими вважаємо положення щодо п. 2 ст. 10, а саме стосовно реалізації прав у відносинах із НОІВ або особисто, або через патентного повіреного. Виклад положень у цій редакції призводить до монополізації ринку послуг у сфері інтелектуальної власності. З одного боку, такий підхід дає змогу створити механізм надання справді якісних послуг, з іншого боку, не дає відповіді на запитання про те, чи може юридична особа реалізувати відносини з НОІВ через уповноваженого фахівця, який працює на підприємстві і статусу патентного повіреного не має.

Окремі статті регулювали питання представництва у сфері інтелектуальної власності. Ст. 12 трактує статус представника у справах інтелектуальної власності. Порівнюючи запропоновані положення з попереднім законодавством, зауважимо, що суттєвих змін у документах не виявлено, однак заслуговує на увагу спроба окреслити повноваження та сферу діяльності представника у справах інтелектуальної власності на рівні закону, а не підзаконного нормативного акта [317]. Із-поміж інших суб'єктів національної системи охорони інтелектуальної власності саме функції представника у сфері інтелектуальної власності найбільш докладно описані в законопроекті. Окремі статті (ст. 13) регулюють порядок набуття та припинення права на провадження діяльності патентного повіреного. Варте уваги включення до законопроекту положень щодо діяльності Національної асоціації представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) України. Ця організація, згідно з п. 1 ст. 14, є недержавною, некомерційною професійною організацією, що об'єднує патентних повірених України, її створюють для реалізації завдань самоврядування патентних

повірених. Саме асоціація має стати елементом механізму громадського контролю за діяльністю як національного органу інтелектуальної власності, так і представників інтелектуальної власності. У складі асоціації передбачене створення дисциплінарної комісії, що ухвалюватиме рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності патентних повірених України. Одним із видів такої відповідальності може бути рішення про призупинення або про припинення права на провадження діяльності патентного повіреного.

Удокладнення варті положення закону, які обґрунтовують загальні засади діяльності й повноваження Національної ради України з питань інтелектуальної власності, Національного органу інтелектуальної власності. Відповідно до п. 1 ст. 23, Національна рада України з питань інтелектуальної власності є постійно діючим консультативно-дорадчим органом, що створюють при Кабінеті Міністрів України. По суті, орган має виконувати функції стратегічного планування розвитку сфери інтелектуальної власності. Також у законопроекті названа низка функцій НОІВ, основними з яких є експертні функції; функції Міжнародного пошукового органу (МПО) та Органу міжнародної попередньої експертизи (ОМПЕ), відповідно до угод із Всесвітньою організацією інтелектуальної власності. Як зазначає О. Орлюк, «пришвидшене ухвалення законопроекту послугує підставою для отримання позитивних висновків ВОІВ у процесі перереєстрації функцій МПО та ОМПЕ у 2017 р., коли це питання розглядатимуть щодо всіх МПО у світі» [239, с. 81].

Крім того, НОІВ має виконувати функції адміністрування державних реєстрів об'єктів права інтелектуальної власності, фіксування відомостей, підготовки витягів, видання охоронних документів. Заплановане й виконання цілого спектру завдань і функцій, пов'язаних із підготовкою фахівців у сфері інтелектуальної власності, виданням охоронних документів, контролем за діяльністю патентних повірених, проведенням науково-дослідницьких робіт та ін.

Одним із важливих моментів у роботі НОІВ повинне стати спрощення процедури реєстрації об'єктів інтелектуальної власності, із застосуванням принципів «Єдиного вікна». У контексті реформування державної системи інтелектуальної власності та ухвалення Угоди про асоціацію вкотре актуалізовані питання змін у Цивільному кодексі та в спеціальному законодавстві. На необхідності реформування й систематизації цивільного законодавства наголошують О. Харитонova та Є. Харитонов. На їхню думку, запровадження нових норм, навіть тих, що відповідають міжнародним стандартам, у недостатньо систематизоване національне законодавство може створити багато незручностей і колізій, що, безперечно, негативно позначиться на охороні інтелектуальної власності. Ця проблема може бути розв'язана на рівні Цивільного кодексу за двома напрямками:

- подолання неузгодженості положень Цивільного кодексу та спеціального законодавства;
- чітке окреслення пріоритетності й порядку застосування нормативно-правових актів.

Науковці пропонують низку змін до Цивільного кодексу. Зокрема, вважають доцільним удосконалення глави 35 Цивільного кодексу через включення концептуальних положень, які б характеризували поняття та зміст права інтелектуальної власності. Дослідники рекомендують диференціювати виокремлені у ст. 420 об'єкти права інтелектуальної власності, передбачити в книзі 4 Цивільного кодексу три розділи: об'єкти літературно-художньої власності; об'єкти промислової власності; засоби індивідуалізації учасників цивільного обігу товарів і послуг. Подібний підхід був закладений у модельному цивільному кодексі СНД [394, с. 107–108]. Уважаємо доречним поділ об'єктів інтелектуальної власності відповідно до міжнародних угод та західноєвропейських традицій на дві основні групи: літературно-художня власність та промислова власність. Низка змін, запропонованих ученими, стосується ст. 421 Цивільного кодексу «Суб'єкти права інтелектуальної власності». Рекомендовано змінити визначення дієздатності малолітніх і

неповнолітніх осіб у сфері права інтелектуальної власності. Необхідно передбачити єдиний підхід до визначення майнових прав, зокрема до поділу на виключні та невиключні, оскільки в більшості спеціалізованих законів усі права належать до виключних майнових прав.

На окрему увагу заслуговує практика застосування нормативних актів у разі суперечностей галузевих законів нормам Цивільного кодексу. Попри наявність роз'яснень Міністерства юстиції щодо застосування актів у випадку колізії, ефективним засобом подолання колізій у законодавстві є узгодження законодавства, що повинне відбутися в межах його реформування та гармонізації з європейським.

Інший напрям, який останнім часом обговорюють серед науковців, – напрям кодифікації законодавства у сфері інтелектуальної власності, що має достатньо прихильників та опонентів. Для названого напрямку в Україні сформувалася низка передумов. У зв'язку з підписанням угоди про асоціацію, з'явилася потреба уніфікації законодавства з європейським. Таке узгодження може відбутися не тільки через імплементацію положень директив ЄС, але й через обрання моделі охорони інтелектуальної власності однієї з провідних країн, де законодавство у сфері інтелектуальної власності кодифіковане. У законодавстві наявні численні суперечності, навіть у межах одного нормативного акта. Також чинними є закони, які регламентують однотипні правовідносини з приводу одного й того самого об'єкта інтелектуальної власності. Зафіксовано численну кількість термінологічних розбіжностей, зокрема в руслі komponування інтегральних мікросхем, географічних зазначень. Констатовано прогалини в регулюванні порядку розподілу майнових прав інтелектуальної власності на службові твори. Відсутнє належне регулювання договірних відносин у сфері інтелектуальної власності. Наявні норми, що стосуються права інтелектуальної власності в ГК, який регламентує правовідносини, що належать до регулювання ЦКУ та галузевих законів.

Такі численні суперечності актуалізують питання про доцільність низки поправок до нормативних актів. На думку Р. Стефанчука, внесення змін призведе до колізій та ще більшої нерозбірливості в непростій системі законодавства з інтелектуальної власності в Україні. Дослідник стверджує, що єдиним можливим способом «наведення ладу» у сфері законодавчого регулювання інтелектуальної власності є кардинальні зміни в законодавстві. Серед варіантів регулювання правовідносин учений називає такі: ухвалення нових галузевих нормативно-правових актів (однорівнева модель); дворівнева модель (ЦКУ та спеціальні закони), кодифікація (кодифікація або на рівні ЦКУ, або ж на рівні Кодексу інтелектуальної власності). Щодо останньої моделі Р. Стефанчук вважає її найбільш прийнятною, аргументуючи свою позицію досвідом передових західноєвропейських країн: Франції (кодифікація відбулася 1992 р.), Італії (2005 р.) та ін. Також дослідник наголошує, що на європейському просторі все частіше обговорюють пропозицію про необхідність затвердження Європейського кодексу інтелектуальної власності та вироблення єдиних підходів і стандартів охорони права інтелектуальної власності [370, с. 86–92].

У досліджуваній нами національній правовій традиції кодифікація законодавства у сфері інтелектуальної власності могла б стати новим явищем, оскільки за часів Російської імперії й Австро-Угорщини існували однорівнева та дворівневі моделі регулювання права інтелектуальної власності. Аналогічні моделі були застосовані на різних етапах еволюції права інтелектуальної власності й за часів СРСР [129, с. 22]. Насамперед це вмотивоване тим, що кодифікація є вершиною правотворчості. Також кодифікована модель законодавства, на нашу думку, менш динамічна, тому потребує суттєвих зусиль для розроблення, належного рівня підготовки.

Студіюючи перспективи кодифікації законодавства у сфері інтелектуальної власності, І. Калакур доводить, що в Україні сферу інтелектуальної власності вже регулюють норми кодифікованого акта. На його думку, «важко зберегти унікальність структури Цивільного кодексу та

розв'язати проблему змістового навантаження положень, що стосуються права інтелектуальної власності» [148, с. 103].

Інший напрям, окреслений в угоді й концепції, – створення ефективної та дієвої системи захисту порушених прав. Запорукою цього слугує належне функціонування судової системи. Майбутня модель функціонування судової системи описана в Законі України про судоустрій і статус суддів. Згідно зі ст. 17, систему судоустрою становлять: 1) місцеві суди; 2) апеляційні суди; 3) Верховний Суд. Для розгляду окремих категорій справ у системі судоустрою передбачені вищі спеціалізовані суди. Вищими спеціалізованими судами, відповідно до ст. 31, є: Вищий суд із питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд [339]. За висловом голови Вищого Господарського Суду України Б. Львова, спеціалізовані суди мають стати важливим елементом підвищення якості та професійності правосуддя, зважаючи на чималий досвід функціонування подібних судів у провідних країнах світу (Австрія, Велика Британія, Німеччина, США, Швеція) [192, с. 146]. З огляду на спеціалізацію судів, у ст. 33 закріплені вимоги до кандидатів на посаду судді, призначення якого відбуватиметься за результатами кваліфікаційного оцінювання. У п. 1 ст. 33 зауважено, що суддею Вищого суду з питань інтелектуальної власності може бути особа, яка відповідає хоча б одній із передбачених у законі вимог: має стаж роботи на посаді судді не менше від трьох років; має досвід професійної діяльності представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) щонайменше п'ять років; має досвід професійної діяльності адвоката щодо здійснення представництва в суді у справах із захисту прав інтелектуальної власності щонайменше п'ять років; має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності), передбачений у попередніх пунктах, не менше як 5 років [339]. Ці кваліфікаційні вимоги дають надію на професійну роботу суддів. Завдяки спеціалізованому суду стають можливими оперативність, гнучкість, економічність, професійність процедури розгляду справ. Б. Львов наголошує на «позитивній практиці господарського судочинства у сфері

інтелектуальної власності та на професійності суддів господарської юрисдикції, що, безперечно, можуть бути залучені до роботи нової судової інстанції» [192, с. 147].

На доцільності й необхідності створення спеціалізованого суду наголошує О. Блажківська, аргументуючи це тим, що «вузька спеціалізація судів дасть змогу сформувати належну нову інституцію стосовно захисту прав інтелектуальної власності, як це працює в Німеччині, США, Франції» [18, с. 171]. Спори у сфері захисту прав інтелектуальної власності мають комплексний характер, поєднують приватно-правові й публічно-правові відносини, тому розгляд справ у судах різних юрисдикцій призводить до неоднакової та розрізненої судової практики.

Отже, після підписання Угоди про Асоціацію в Україні проголошено не тільки реформування системи охорони інтелектуальної власності, але й зміни в системі законодавства. Реформи мають проходити не лише під впливом європейського законодавства, але й з урахуванням національних потреб. Одним із перших кроків, який був зроблений урядом, стало ухвалення концепції та плану дій з їх реалізації. Ключовим у реформуванні системи інтелектуальної власності є створення дворівневої системи охорони інтелектуальної власності, основу якої становитимуть Мінекономрозвитку та НОІВ.

Висновки до розділу 5

За період незалежності України напрацьовано досить потужну та ефективну нормативну базу у сфері охорони інтелектуальної власності. Особливістю законодавства є те, що в період 90-х рр. воно мало однорівневу структуру, притаманну більшості європейських країн. Сформоване спеціальне законодавство вирізнялося високою юридичною технікою та охоплювало більшість об'єктів інтелектуальної власності. В основу спеціального законодавства покладено теорію виключних прав

інтелектуальної власності. У цей період підписано й ратифіковано низку міжнародних конвенцій, які стали частиною національного законодавства. Зауважено, що більшість міжнародних конвенцій побудована на пропрієтарних підходах. На відміну від попередніх моделей, в українському законодавстві на рівні спеціального нормативного акта закріплено низку об'єктів, що тривалий час не потрапляли до фокусу уваги, зокрема ТІМС, сорти рослин, породи тварин. Водночас правове регулювання названих об'єктів потребує суттєвого вдосконалення. Уваги потребують насамперед критерії охороноздатності та вироблення єдиних підходів до охорони сортів рослин і порід тварин.

Перехід до дворівневої системи законодавства, що датований 2004 р., має свої позитивні й негативні наслідки. Визнання права інтелектуальної власності на рівні кодифікованого нормативного акта підтверджує правові традиції, які склалися на українських землях. Водночас неузгодженість низки положень, про які йшлося раніше, деструктує процес правового регулювання інтелектуальної власності. У період 2000-х років істотно посилена відповідальність за порушення законодавства у сфері інтелектуальної власності, сформована система державних органів управління. Подальшого розвитку набув інститут представників у справах інтелектуальної власності. В умовах сучасного технологічного та інноваційного розвитку зазначена система на кінець 2000-х почала потребувати змін. Поштовхом до таких змін стало підписання Угоди про Асоціацію з ЄС. Угода кардинально не змінила національного законодавства, однак її положення вимагають уточнення окремих моментів і створення дієвої системи охорони інтелектуальної власності. Підґрунтям цієї системи є оновлене законодавство й державна система охорони інтелектуальної власності, в основі якої буде НОІВ.

Ключова ідея створення такої системи – спрощення процедури реєстрації об'єктів права інтелектуальної власності. Утворення цих органів тісно пов'язане з розробленням належного законодавчого забезпечення, що

відповідатиме низці міжнародних угод, учасницею яких є Україна (Угода ТРІПС та Угода про Асоціацію). У контексті аналізованих змін і створення НОІВ важливу роль відіграє законодавство, що регламентує статус й основні засади функціонування системи інтелектуальної власності. Проект Закону України «Про Національну систему охорони інтелектуальної власності в Україні», де потрактований статус основних суб'єктів національної системи охорони інтелектуальної власності, уже розроблено та запропоновано для громадського обговорення. Попри його загальні схвальні відгуки, законопроект отримав багато нарікань, що стосуються переважно можливої монополізації ринку послуг у сфері інтелектуальної власності, відсутності системного підходу до визначення суб'єктів національної системи охорони інтелектуальної власності, занадто скрупульозної деталізації повноважень і сфери діяльності одних суб'єктів та практичної відсутності деталізації щодо інших. Також законопроект оминає увагою сферу селекції рослин і тварин, що постають ключовими об'єктами права інтелектуальної власності. Попри названі недоліки, доопрацювання проекту та його затвердження сприятимуть розвитку системи інтелектуальної власності в цілому.

Іншим аспектом реформи є зміни в системі галузевого законодавства та гармонізація його з положеннями Угоди про Асоціацію. Цей етап потребує докладного розроблення, оскільки непередумане внесення змін може призвести до зростання кількості колізій у національному законодавстві. Зasadничий елемент реформи – зміни в системі захисту прав інтелектуальної власності, що передбачені положеннями Угоди про Асоціацію. Перший крок у цьому напрямі вже зроблено через ухвалення Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де регламентоване створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Наступним етапом стане напрацювання належної нормативно-правової бази для його функціонування, в основу якої буде покладений досвід передових світових держав.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз стану наукового розроблення проблеми дає підстави стверджувати, що порушене питання донині не поставало предметом спеціального вивчення. Залучена в процесі дослідження джерельна база є комплексною, достовірною, уможливорює всебічне розкриття теми й досягнення сформульованої мети та виконання окреслених завдань. Обрані науковий інструментарій та методологія, використані у ході наукового пошуку, дали підстави надати комплексну характеристику розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності на українських землях у межах єдиного правового інституту, що охоплює авторське право, патентне право, інститут засобів індивідуалізації та інші об'єкти інтелектуальної власності, потреба правової регламентації яких виникала з їх появою в просторі й часі в різні історичні періоди.

Завдяки проведеному дослідженню до наукового обігу введено раніше не опрацьовані документи та матеріали, що представляють невідомі сторінки функціонування різних історичних моделей права інтелектуальної власності на теренах українських земель.

2. В результаті проведеного дослідження запропоновано авторську періодизацію історіографії становлення законодавчого регулювання права інтелектуальної власності в Україні в XIX – XXI ст., в якій виокремлено імперський період, радянський і сучасний. В імперській історіографії представлено російську та австро-угорську історіографію. Радянську історіографію поділено на такі періоди: 1917 – 1920 рр. – революційний період, коли на пряму законодавчому регулюванню сфери інтелектуальної власності практично не приділяли уваги; 1920 – 1940 рр. – перший період у формуванні наукових знань щодо радянської моделі законодавства у сфері інтелектуальної власності; 1940 – 1950 рр. – етап активної появи нових праць із винахідницького та авторського права; 1960 рр. – у сфері авторського права, а у сфері промислової власності – 1970 рр. – осмислення змін у цивільному законодавстві стосовно місця інтелектуальної власності; останній

період 1970 – 1980 рр. – поступове обґрунтування необхідності оновлення законодавства; підсумовано, що становлення теоретичної думки відбувалося паралельно із законодавчими змінами, осмисленими в наукових колах.

3. Сучасний період розвитку права інтелектуальної власності в незалежній Україні в його законодавчому вимірі запропоновано розмежувати на такі періоди: 1991 – 2004 рр. – період функціонування однорівневої моделі законодавства; 2004 р. – донині – період функціонування дворівневої моделі законодавства (Цивільний кодекс України та спеціальне законодавство). У контексті процесу формування законодавства умовно виокремлені 1991 – 1993 рр. – етап закладення основ функціонування сучасної моделі охорони інтелектуальної власності; 1993 – 1999 рр. – період напрацювання спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності; 1999 – 2014 рр. – період удосконалення чинного законодавства, перехід до дворівневої моделі правового регулювання, наближення до стандартів СОТ; 2014 – 2017 рр. – підписання Угоди про асоціацію з ЄС, старт реформи національної системи охорони інтелектуальної власності.

4. Доведено, що повноцінне становлення інституту права інтелектуальної власності як у Російській імперії, так і в Австро-Угорщині, до складу яких входили українські землі, датоване саме початком ХІХ ст. Таку думку підтверджує ухвалення спеціального законодавства, що за своєю юридичною конструкцією близьке до сучасного, однак значно менше за об'єктним складом. В окреслений період на українських землях діє кілька інститутів, у межах яких відбувається охорона результатів гуманітарної й технічної творчості.

5. У першій половині ХІХ ст. відбулося формування основ законодавчого регулювання авторського права на території українських земель, що входили до складу Російської імперії. У законодавстві чітко розподілено особисті немайнові та майнові права, затверджено 25-річний термін охорони. Зафіксовано відсутність розуміння єдиної природи об'єктів авторського права, що засвідчує тривалий поділ у законодавстві об'єктів

авторського права на літературну та художню власність. Тенденція до оновлення законодавства стала помітною лише на початку XX ст. Оновлене в 1911 р. законодавство є наближеним до сучасного, його норми практично відповідали положенням Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів 1886 р.

6. Австро-угорське законодавство у сфері авторського права, представлене на українських землях, мало свої закономірності розвитку. Норми, що регулювали авторські правовідносини, увійшли до Цивільного кодексу. Такий підхід засвідчував визнання владою саме цивільної, приватноправової природи авторських правовідносин. Прогресивним є закріплення єдиних підходів до охорони результатів літературної та художньої творчості. В австро-угорському та в російському законодавстві об'єкти авторського права витлумачували як різновид права власності.

7. Схожими в обох імперіях були й тенденції в розвитку патентного законодавства, однак в Австро-Угорщині патентний закон загальнодержавного характеру ухвалений лише у 1852 році. У Російській імперії такі закони були чинними з 1812 та 1833 рр. На кінець XIX ст., після оновлення в обох імперіях законодавства, зафіксовано зміни в критеріях патентоздатності винаходів. До наявних критеріїв придатності й корисності додано критерії неочевидності, що слугує доказом еволюції патентного законодавства обох країн. Позитивний досвід, запроваджений у Російській імперії, пов'язаний з обов'язковим упровадженням винаходу. Такий підхід дав змогу впродовж стислих термінів наповнити Російську імперію новими технологіями, перетворити українські губернії на промислово розвинуті території.

8. До уваги взято правовий досвід охорони промислових зразків, формування якого в законодавстві обох імперій розпочалося паралельно, із несуттєвими відмінностями. У законодавстві обох імперій з'являється чітке окреслення об'єкта промислового зразка, що було близьким до сучасного, виокремлені критерії охороноздатності. Констатовано різне розуміння

автора. Російське законодавство, на відміну від австро-угорського, до автора промислового зразка застосовувало термін «винахідник». Схожими були підходи до охорони товарних знаків, при цьому тривалий час у російському законодавстві використовували термін «товарне клеймо» як синонім терміну «товарний знак». Як в одній, так і в іншій країні названі об'єкти підлягали регулюванню нормами торгового законодавства. У законодавстві Австро-Угорщини вперше відображена охорона фірмового найменування. Положення російського та австро-угорського законодавства закріплені в подальших історичних моделях охорони права інтелектуальної власності, що спонукає до висновку про взаємозв'язок між окремими історичними моделями охорони права інтелектуальної власності.

9. Підсумовано, що в період перебування при владі урядів УНР доби Центральної Ради та Директорії імперське законодавство залишилося без змін. Система правової охорони промислової власності доби УНР пройшла кілька етапів: від перших кроків у створенні державних органів охорони промислової власності урядами УНР доби Центральної Ради – до розроблення проекту створення патентного уряду Директорією УНР, плани зі створення якого реалізовані не були. Ініціативи зазначених урядів пов'язані зі спробами визнання попередніх охоронних документів, виданих у Російській імперії, та постійним підвищенням зборів за реєстрацію нових об'єктів інтелектуальної власності, зборів за підтримку чинності патентів.

10. Доведено, що за часів Гетьманату П. Скоропадського модель державної системи охорони промислової власності проходила процес становлення. Гетьман не мав достатньо можливостей для створення національної системи правової охорони промислової власності. Подібно до республіканських урядів, тимчасово за основу було взято законодавство Російської імперії. Основну увагу уряд зосередив на зміцненні кадрового складу патентного відомства, урахуванні інфляції, підвищенні ставок зборів за державну реєстрацію об'єктів промислової власності. Не зафіксовано жодного факту видання привілеїв на винаходи. Відділ винаходів у період

Гетьманату видавав лише реєстраційні свідоцтва. Водночас за часів Гетьманату сфера авторського права, подібно до етапу УНР Центральної Ради, залишилася поза увагою влади.

11. З'ясовано, що на території Східної Галичини чинним було польське законодавство, яке вирізнялося новизною. У сфері авторського права в законодавстві закріплено широкий перелік об'єктів авторського права. Охорону отримали кінематографічні й фотографічні твори. Затверджено диференційовані терміни охорони авторського права. До предмету законодавчого регулювання введені положення стосовно відповідальності за порушення авторського права. Законодавство з промислової власності Польщі сформовано в кілька етапів. У період 1918 – 1924 рр. сферу промислової власності регулювали декрети, що унормовували відносини щодо винаходів, промислових зразків і товарних знаків. Після 1924 р. винаходи, промислові зразки, товарні знаки отримали правове регулювання на рівні єдиного нормативного акта.

12. З'ясовано, що основою законодавства Чехословаччини у сфері інтелектуальної власності стало перевірене роками законодавство Австро-Угорщини. У сфері авторського права на початкових етапах існування держави продовжено чинність австро-угорського закону 1895 р., а в 1926 р. – затверджено нове законодавство, що майже повністю базувалося на попередньому. Помітний вплив на сферу інтелектуальної власності мала співпраця з СРСР та підписання міждержавних угод.

13. На території Північної Буковини в 1918 – 1939 рр. запроваджено румунське законодавство з охорони інтелектуальної власності, що напрацьоване ще до Першої світової війни. Більшість нормативних актів, затверджених у кінці XIX – на поч. XX ст., не втратила своєї чинності аж до 1960 рр. За своїм змістом Патентний закон Румунії відображав принципи французького патентного права. На території Північної Буковини, що входила до складу Румунії, спеціального законодавства у сфері охорони

промислових зразків не було. Результати промислового дизайну охороняли в межах інститутів авторського й винахідницького права.

14. Радянське законодавство у сфері авторського права формувалося з поступовою тенденцією до впровадження принципів суспільної власності. На початковому етапі формування радянського авторського права були суттєво обмежені права авторів та інших суб'єктів авторського права. Владою обраний курс на націоналізацію окремих творів і на нівелювання майнових авторських прав. Такі тенденції зберігалися протягом усього періоду існування СРСР. Ухваленням ЦК УРСР та УРСР послугувало новим поштовхом у становленні радянського законодавства з авторського права. Підписано Всесвітню конвенцію про авторське право, що дало змогу включити СРСР до світової системи охорони авторського права, внаслідок чого СРСР був змушений внести певні зміни до національного законодавства в частині посилення рівня охорони авторських прав.

15. На початкових етапах становлення радянської моделі регулювання винахідницьких правовідносин патентна форма охорони винаходів була скасована, однак в умовах НЕПу відбулося її відновлення. Такий крок радянської влади був вимушеним і зробленим для широкого залучення закордонних технологій, власники яких через відсутність гарантій монопольних прав не вбачали перспектив у їх запровадженні на території СРСР. В умовах інтенсивної індустріалізації радянська влада надавала можливості для вибору охоронного документа між авторським свідоцтвом і патентом.

16. Система заходів зі стимулювання робітничого винахідництва, реалізації винаходів, яку застосовували в СРСР та УРСР, мала позитивні результати. У радянській моделі права інтелектуальної власності отримали охорону раціоналізаторські пропозиції, наукові відкриття й сорти рослин. Наголошено на особливості радянської моделі охорони права інтелектуальної власності, що була відмінною від попередніх. Радянська модель створена під конкретну ідеологічну систему й систему суспільних відносин, тому її

достатньо складно оцінювати із сучасних позицій. Для країни, де в промисловому виробництві відсутній приватний капітал, а відсоток державної власності сягав понад 90 %, така система охорони інтелектуальної власності була оптимальною.

17. Констатовано, що в період 1991 – 1993 рр. сформовано підґрунтя для охорони інтелектуальної власності в Україні. Низка міждержавних угод із провідними країнами світу, зокрема зі США, дала серйозний поштовх для обрання подальшої моделі законодавства, що мало базуватися на світових стандартах охорони. До формування нормативної бази в 1993 – 1999 рр. влада підійшла системно. Основні закони, ухвалені в цей час, підготовлені з використанням високої юридичної техніки та світового досвіду. Саме після їх ухвалення в межах національного права інтелектуальної власності сформувалися інститути авторського та суміжного права, патентного права, а також інститут засобів індивідуалізації. Належний рівень охорони як об'єкти цивільно-правового регулювання отримали селекційні досягнення й результати інтелектуальної діяльності у сфері мікроелектроніки.

18. Упродовж 2000-х рр., з ухваленням ЦКУ відновлено дворівневу модель регулювання сфери інтелектуальної власності, що склалася в попередніх правових традиціях на українських землях. Така модель існування сучасного цивільного законодавства у сфері інтелектуальної власності має бути визнана ефективною. У цей же період змінюються механізми протидії правопорушенням, з'являється інститут державних інспекторів у справах інтелектуальної власності, оновлюється кримінальне законодавство, поширюється застосування цивільно-правових способів захисту прав інтелектуальної власності.

19. Вимагають усунення наявні змістовні та термінологічні колізії, які існують між ЦКУ та спеціальним законодавством у сфері інтелектуальної власності ще з 2004 року, і які хоча й були визнані професійним середовищем, але й так не були усунуті. Це має бути реалізовано на сучасному етапі, у процесі імплементації європейських стандартів та

положень Угоди ТРІПС до національного законодавства у сфері інтелектуальної власності на виконання Угоди про асоціацію.

20. Функції управління інтелектуальною власністю тривалий час були розпорошеними між різними державними установами. Статус державних органів, які охороняли інтелектуальну власність, не відповідав статусу «установи», що регламентований у спеціальному законодавстві. Це негативно впливало на забезпечення належного рівня правової охорони результатів інтелектуальної, творчої діяльності, а відтак – на реалізацію ефективного захисту прав інтелектуальної власності.

21. Обґрунтовано, що сучасна модель права інтелектуальної власності ґрунтується на поєднанні пропріетарних підходів, задекларованих у більшості міжнародних конвенцій, учасницею яких є Україна, та теорії виключних прав, що відображена в частині цивільного законодавства з інтелектуальної власності. У процесі дослідження доведено взаємозв'язок між технологічним та інноваційним розвитком країни на різних історичних етапах, глобалізаційністю світових процесів у науці й еволюційністю права інтелектуальної власності, адаптивністю названого інституту відповідно до умов та потреб часу, а також згідно з принципами та стандартами, закріпленими Угодою про асоціацію України з ЄС.

22. Доведено, що підстави якісного оновлення національного законодавства у сфері інтелектуальної власності, яке розпочалося у період 2014 – 2017 рр., обумовлені євроінтеграційними зусиллями України. Імплементация європейських стандартів на виконання положень Угоди про асоціацію України з ЄС, а також інституційна та судова реформи цієї сфери суспільних відносин передбачають комплексний підхід, що є виправданим. У контексті сучасного реформування системи охорони інтелектуальної власності набуває значущості концептуальне закріплення виключності суб'єктивних прав інтелектуальної власності на рівні кодифікованого нормативного акта. Важливим є затвердження виключності за правом

використання на рівні ЦКУ. Такий підхід може бути втілений і в подальшому розвитку законодавства України в напрямі кодифікації.

23. На основі вивченого історико-правового досвіду обґрунтовано авторські пропозиції щодо вдосконалення як системи правового регулювання інтелектуальної власності, так і управління нею. Зокрема, аналіз проекту Закону «Про національну систему інтелектуальної власності» дає підстави говорити про доцільність його прийняття із врахуванням певних рекомендацій, зокрема пропонованих у роботі. Так, навколо НОІВ варто об'єднати не тільки охорону об'єктів авторського права та промислової власності, але й результати селекції рослинництва. У руслі раціоналізаторської діяльності доречним є затвердження на законодавчому рівні належного механізму обліку раціоналізаторських пропозицій і гарантій їх охорони з боку держави. Також позитивним визнаний досвід розроблення механізмів упровадження винаходів – як адміністративних, спрямованих на державні підприємства, так і мотиваційних (пільгове оподаткування), які б стимулювали бізнес.

24. Доведено, що законодавство у сфері інтелектуальної власності розвивалося під впливом внутрішніх чинників, до яких належать правові традиції, економічні й політичні чинники, що були провідними в розумінні права інтелектуальної власності науковцями та законодавцями, і зовнішніх, серед яких – світові тенденції розвитку права інтелектуальної власності, домінантні концепції у сфері права інтелектуальної власності, вплив іноземних держав, вплив міжнародних інституцій. Окреслені чинники стали каталізаторами в розвитку концептуальних засад права інтелектуальної власності сучасної України. Проведене дослідження дало підстави розглядати право інтелектуальної власності як комплексний міжгалузевий правовий інститут, який сформований у просторі й часі. Підтвердженням істинності такої позиції слугує наявність специфічного предмета правового регулювання та використання комплексу методів, якими оперує юридична наука.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авторское право на литературные произведения: сборник официальных материалов /составители. С.М. Азов и С. А. Шацillo. Москва: Госполитиздат, 1953. 136 с.
2. Авторское право на произведения литературы в Российской империи. Законы, постановления, международные договора (1827 – 1917) / сост., авт. вступит. статьи А. В. Бакунцев. Москва: ВК, 2005. 91 с.
3. Авторское право: сборник нормативных актов. Москва: Юрид-лит., 1985. 352с.
4. Алексеев С. С. Теория права. Москва: Издательство БЕК, 1995. 320 с.
5. Андросчук Г. А. Научные открытия ученых Украины / Г. А. Андросчук, Ю. Л. Бошицкий, Е. А. Булат, В. В. Потоцкий, В. А. Иванов / Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины; Международный центр правовых проблем интеллектуальной собственности при Институте государства и права им. В. М. Корецкого; Международная ассоциация авторов научных открытий. Київ : Новая идеология, 2004. 112 с.
6. Антемьев Е. И, Кравец Л. Г. Изобретения, уровень техники, управление. Изд. Второе. Перераб и дополненное. Москва: Экономика, 1977. 239 с.
7. Антимов Б. С. Флейшиц Е. А. Авторское право. Москва: Госюриздат, 1957. 278 с.
8. Антимонов Б. С., Флейшиц Е. А. Изобретательское право / Б. С. Антимонов, Е. А. Флейшиц. Москва: Госюриздат, 1960. 227 с.
9. Афанасьева В. И. От привилегии к патенту. Истоки патентного права в истории российского государства IX – XX вв. Москва: Издательство МГОУ, 2003. 194 с.

10. Афанасьева В. И. Патентное право в России (на примере Положения о привилегиях на изобретения и усовершенствования 1896 г.). *Государство и право*. 2007. № 2. С. 113–117.
11. Афанасьева В. И. Патентное право в России первой половины XIX в. (Положение о привилегиях 1833 г.). *Внешнеторговое право*. 2008. №1. URL: <http://w.pc-forums.ru/b10824.html>
12. Афанасьева В. И. Привилегия как исключительное право в процессе становления и развития мануфактурного производства России. *Государство и право*. 2005. № 8. С. 68–76.
13. Афанасьева В. И. Развитие техники и обновление законодательства в Западной Европе и России в XV-XIX вв. *Государство и право*. 2006. № 6. С. 108–115.
14. Баран О. Карпацька Україна. Шлях до державності. Вінніпег: Українська вільна академія наук: українське історичне товариство, 2003. 217 с.
15. Басадов Багир Габиб Оглы. Правовые проблемы перевода произведений на другой язык. Автореферат на соиск научн степ. Кюн. Специальность 12.00.03 гражданское право М.1988. 15 с.
16. Батова В. Аналіз вимог міжнародних договорів України у сфері наукового та науково-технічного співробітництва, щодо забезпечення прав інтелектуальної власності в процесі здійснення такої діяльності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2011. №4(60). С. 29–35.
17. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів [Електронний ресурс] URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_051
18. Блажківська О. Аналіз судових систем інтелектуальної власності Франції, США, Німеччини та України, перспективи створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності. *Право України*. 2016. №11. С. 167–175.
19. Богуславский М. М. Участие СССР в международной охране авторских прав. Москва: «Юрид. лит.», 1974. 104 с.

- 20.Бойко І. Й. Правове регулювання цивільних відносин у складі Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 рр.) Вісник львівського університету: серія «Юридична наука». 2013. Випуск 57. С. 88–96.
- 21.Бочарова Н. Становлення сучасної стратегії Європейського Союзу у боротьбі з інтелектуальним піратством і контрафакцією (1998 – 2006). *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2010. №2 (52). С. 47–56.
- 22.Бошко В. До настанови патентного закону про корисність. Вісник радянської юстиції. 1928. №18 (148). С. 537–539.
- 23.Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів з метою патентної процедури URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_039
- 24.Булат Е. А., Дирда В. І. Правові і філософські аспекти наукових відкриттів: монографія. Дніпропетровськ: Герда, 2015. 164 с.
- 25.Бурлаков С. Ю. Правове регулювання відносин інтелектуальної власності (предмет і метод). *Форум права*. 2013. № 3. С. 65-69.
- 26.Бурлуцький О. В. Розгляд проблеми захисту права на наукове відкриття в умовах НТП України. *Часопис Київського університету права*. 2013. №4. С. 246-249.
- 27.Вакзберг А. И. Издательство и автор: правовые взаимоотношения. Москва: Издательство «Искусство», 1968. 259 с.
- 28.Вакман Е. Л., Грингольдс И. А. Авторские права художников. Москва: Советский художник, 1962. 263 с.
- 29.Васковська Т. Промисловий зразок як об'єкт правової охорони. *Питання інтелектуальної власності: збірник наук. Праць*. Вип. 4. Київ, 2006. С. 274 – 278.
- 30.Венгерское торговое уложение 1875 г. – Санкт-Петербург, 1984. 139 с.
- 31.Венедіктова І.В. Цивілістичне підґрунтя у формуванні предмета права інтелектуальної власності. *Право та інновації*. 2014. № 1–2 (5–6). С. 35–40.

- 32.Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада : навч. посіб. Київ: Заповіт, 1997. 243 с.
- 33.Вехонева Т. Поняття права інтелектуальної власності та його складові. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2015. №6. С. 24–30.
- 34.Винавер А. М. Основы авторского права РСФСР на литературные произведения. Краткий справочник для редакционных работников. Москва: Соцекгиз, 1935. 39 с.
- 35.Винахідництво в СРСР. Збірник дерективних і законодавчих матеріалів з практичними поясненнями / Український науково-дослідний інститут юридичних наук: За ред.. Ландкоф С. Н. Київ: Держ. Вид. політ. Літ. при РНК УСРР, 1940. 156 с.
- 36.Винниченко В. Відродження нації. Київ: Видавництво політичної літератури України, 1990. Ч. 3. С. 356.
- 37.Вишневецький Л. М. Формула приоритета. Возникновение и развитие авторского и патентного права. Ленинград: Наука, ленинградское отделение, 1990. 203 с.
- 38.Вівченко В. Історія розвитку теоретичних уявлень про зміст та джерела права інтелектуальної власності. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. Серія економіка 2016. 146
- 39.Вірченко В., Савчук В. Охорона селекційних досягнень як передумова селекційної безпеки України. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2015. №2 (82). С. 73–83.
- 40.Вісник Ради народних міністрів УНР. 1918. 24 березня.
- 41.Всесвітня конвенція про авторське право. (Про участь у Конвенції див. Постанову ВР № 3794-12 від 23.12.1993) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_052
- 42.Гаврилов Э. П. Патент на промышленный образец: сфера действия URL: <http://rbis.su/article.php?article=294#lit>
- 43.Гаєвець М. Суперечливість норм законодавства України у здійсненні державної реєстрації прав інтелектуальної власності на сорти рослин.

- Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2012. №3 (65 (додаток)). С. 6 – 11.
- 44.Ган Б. М. Авторское право в редакционно-издательском деле. Москва, Ленинград: Гизлегпром, 1932. 80 с.
- 45.Глухівський Л. Й. Власність інтелекту (збірник статей). Київ: Державний департамент інтелектуальної власності, 2002. 140 с.
- 46.Головченко В. І. Ризький мирний договір між РСФРР і УСРР та Польщею 1921, Ризький мирний договір між РСФРР, Білоруською СРР і УСРР та Польщею 1921
URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ryzkyj_myrnyj_d_1921
- 47.Гончарова А. В., Мотрюк А. Д. Проблемні питання захисту права на наукове відкриття в умовах науково-технічного прогресу в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2013. №1. С. 218-221.
http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_1/uuuuu/218.pdf
- 48.Гордон М. В. Советское авторское право. Москва: Госюридиздат, 1955. 232 с.
- 49.Горіславська І. Селекційні досягнення в тваринництві як об'єкт права інтелектуальної діяльності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2012. №3 (65) (додаток). С. 11–15.
- 50.Городов О. А. Право на средства индивидуализации: товарные знаки, знаки обслуживания, наименования мест происхождения товаров, фирменные наименования, наименования мест происхождения товаров. Москва: Волтерс Клувер, 2006. 448 с.
- 51.Господарський кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18., № 19-20., № 21-22. Ст. 144. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
- 52.Гражданское право: учебник: в 2 т. / отв. ред. Е. А. Суханов. Москва: БЕК, 1998. Т. 1. 816 с.
- 53.Греков Є. Становлення правової охорони творів архітектури в Україні. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2012 № 2 (64). С.30–38.

54. Гунчак Т. Г. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. Київ: Либідь, 1993. 287 с.
55. Державний архів Київської Облaсті (далі ДАКО) – Ф. 1. – Оп. 295. – Спр. 12418. Донесение об изобретении Утгофами машины для разрезывания кожи по плоскости. – Почато – Закінчено 1823. – 2 арк.
56. ДАКО. – Ф. 2. – Оп. 22. – Спр. 24. О разрешении разным лицам производства фотографических работ в уездах Киевской губернии. – Почато – Закінчено 06.01. 1886. – 8 арк.
57. ДАКО. – Ф. 2. – Оп. 37. – Спр. 65. Об утверждении устава киевского общества фотографов-любителей «Дагерт». – Почато – Закінчено 1901. – 129 арк.
58. ДАКО. – Ф. 2. – Оп. 37. – Спр. 105. О засвидетельствовании товарного знака для папиросной бумаги изготовленной в мастерской Янкеля Бинусова. – Почато – Закінчено 1902. – 7 арк.
59. ДАКО. – Ф. 2. – Оп. 37. – Спр. 120. Письма к МВД о проверке на благонадёжность. – Почато – Закінчено – 6 арк.
60. ДАКО. – Ф. 2. – Оп. 37. – Спр. 160. По ходатайству Ивана Каминского о разрешении ему производить фотографические снимки. Почато – Закінчено 1901. – 7 арк.
61. ДАКО. – Ф. 2. – Оп. 37. – Спр. 300. По ходатайству Шулима Беренштейна о засвидетельствовании товарного знака для махорки. – Почато – Закінчено 1901. – 4 арк.
62. ДАКО. – Ф. 2. – Оп. 38. – Спр. 66. По ходатайству разных лиц о засвидетельствовании товарных знаков. – Почато – Закінчено 1902. – 25 арк.
63. ДАКО. – Ф. 2 – Оп. 40. – Спр. 12. Об открытии фотографии в уездах. – Почато – Закінчено 1904. – 145 арк.
64. ДАКО. – Ф. 2 – Оп. 40. – Спр. 13. О производстве фотографических работ. – Почато – Закінчено 1904. – 58 арк.

- 65.ДАКО.– Ф. 2 – Оп. 41. – Спр. 12. О разрешении разным лицам производить фотографические работы в Киевской губернии. – Почато – Закінчено 1905. – 96 арк.
- 66.ДАКО.– Ф. 400 – Оп. 1. – Спр. 838 а. Сведения о рационализаторской работе на селекционных станциях. – Почато 30. 03. 1927. – Закінчено 14. 12. 1927. – 137 арк.
- 67.ДАКО. – Ф. 1238. – Оп. 1. – Спр. 50. Об изобретении порутчиком Чаплиевским молотильной машины. – Почато – Закінчено 1834. – 2 арк.
- 68.ДАКО. – Ф. р-112 – Оп. 1. – Спр. 7175. Про створення експериментальної майстерні для винахідників. – Почато – Закінчено 1929. – 25 арк.
- 69.Декларація про державний суверенітет України. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). 1990. № 31. Ст. 429 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
- 70.Демченко Т. С. Охорона товарних знаків (порівняльно-правовий аналіз): монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. 184 с.
- 71.Дерективи 24 з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1971–1975 рр. // Радянська Україна – 1971. – 11 квітня.
- 72.Дерективы законодательство и положения по изобретательству (справочныє материалы). Тифлис: «Техника да Шрома», 1936. 110 с.
- 73.Державний вісник. 1918. 16 травня.
- 74.Державний вісник. 1918. 26 червня.
- 75.Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади державної системи правової охорони інтелектуальної власності: Постанова Кабінету міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 585 URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249287197>

76. Джерелознавство історії України: довідник. Київ: Без вид., 1998. С. 38 – 39.
77. Дзера О. В. Цивільне право України URL : <http://uristinfo.net/2010-12-27-04-58-59/131/227-gl26.html?start=2>.
78. Диканский М.Г. Авторское право в архитектуре. Петроград: Склад в конторе журнала «Зодчий», 1916. 77 с.
79. Дністрянський С. Цивільне право. Відень: 1919. Т. 1. 1063 с.
80. Довгань Г. В. Правова охорона об'єктів промислової власності на західноукраїнських землях у складі Польщі у 20-30 рр. XX ст. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2008. №4 (42). С. 16–25.
81. Довгань Г. В. Правовая охрана прав интеллектуальной собственности на западноукраинских землях в составе Австро-Венгрии в XIX – начале XX века URL: https://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2007/25/
82. Довгань Г. В. Правове регулювання відносин промислової власності на західноукраїнських землях у складі Австро-Угорщини з 1772 по 1918 рік. URL: http://dhdportal.com/book_2043_chapter_17_pravove_reguljuvannja_vdnosin_promislovo_vlasnost_na_zakhdnoukranskikhzemljakh_u_sklad_avstro-ugorshhini_z_1772_po_1918_rk.html
83. Довгань Г. В. Становлення та розвиток законодавства України про інтелектуальну власність (історико-правовий аспект): дис. ... кандидата юрид. наук: спец 12.00.01. Львів, Національний університет ім. Івана Франка, 2008. 222 с.
84. Довгань Г. В. Формування державно-правової системи охорони прав винахідників в УРСР у 20-х рр. XX ст. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. №6 (50). С. 71.
85. Договір про закони щодо товарних знаків URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_102
86. Договір про патентне право URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/895_002

87. Договір про патентну кооперацію від 19 червня 1970 року URL:
http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/895_001
88. Дозорцев В. А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации. Сборник статей. Москва: Статут, 2005. URL:
<http://intellect21.cdu.edu.ua/wp-content/uploads/2012/02>
89. Дорошенко Д. Історія України. 1917 – 1923 рр.: В 2 т. Київ: Темпора, 2002. Т. 1. 352 с.
90. Дроб'язко В. До історії авторського права в Україні 20-х років ХХ століття. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2006. № 1. С. 3 – 12.
91. Еннан Р. Є. Право інтелектуальної власності та право власності: проблеми співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. С 114–121.
92. Жданов А. А. Изобретательство, стандартизация патентование. Москва: Изд. Во стандартов, 1980. 222 с.
93. Жуковський А. Нарис історії України. Львів, 1991. 232 с.
94. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
95. Займовский С.Г. Авторское право. Москва: Фемида, 1911. 72с.
96. Закони о печати: сборник декретов, постановлений, уставов, инструкций и распоряжений с разъяснениями и хронологическими алфавитными указателями / Сост. Н М. Ніколаєв. – М, б.г. – 248 с.
97. Законодательство об изобретательстве и рационализации. (по сост. на 07. 12. 1972): Сб. Норм. Мат. / Под ред. к.ю.н. А. И. Якименко. Киев: Политиздат Украины, 1973. 390 с.

- 98.Заруба В. М. Історія держави і права України: навчальний посібник. Київ: Істина, 2006. URL: <http://histua.com/knigi/istoriya-derzhavi-i-prava-ukraini-zaruba/obekt-predmet-funkcii-istorii-derzhavi-prava-ukraini>)
- 99.Зильберштейн Н. Л. Авторское право на музыкальные произведения. Москва: «Сов. Композитор», 1960 188 с.
100. Иващенко В. Становление системы правовой охраны средств индивидуализации товаров и услуг на территории украинских земель, входивших в состав Российской империи в XIX веке. *Leges si Viata*. 2018. № 1. С. 40–43.
101. Изобретательство и рационализация. Сборник официальных материалов / сост. М.И. Уткин. Ленинград: Лениздат, 1982. с.143.
102. Историческая наука: вопросы методологии. Москва : Мысль, 1986. 264 с.
103. Исханов. У. К. Права авторов произведений изобразительного искусства. Москва: Юридическая література, 1966. 143 с.
104. Иванов В. М. Історія держави і права України: підручник. Київ : КУП НАНУ, 2013. 892 с.
105. Иващенко В. А. Загальні засади правової охорони промислових зразків в СРСР та УСРР у 20 – 30-хх рр. XX ст. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених «Родзинка – 2017»*: матеріали XIX Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Черкаси, 27 – 28 квітня 2017 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2017. С. 136–139.
106. Иващенко В. А. Загальні тенденції розвитку законодавства Російської імперії у сфері авторського права у другій половині XIX – на початку XX ст. *Вісник Закарпатського університету*: серія право. Ужгород. №20 (1) 2012. С. 66 – 69.
107. Иващенко В. А. Законодавче забезпечення охорони авторських прав на українських землях наприкінці XIX – на початку XX століть.

- Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. Випуск 6. С. 83–88.
108. Іващенко В. А. Законодавче забезпечення охорони авторського права Радянської України у 1925-1928 рр. *Право і суспільство*. 2015. Випуск 3. С. 48–52.
 109. Іващенко В. А. Законодавче забезпечення охорони промислової власності в СРСР у період НЕПУ. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки»*. 2016. Випуск 6. Том. 1. С. 20 – 24.
 110. Іващенко В. А. Законодавче забезпечення прав винахідників у СРСР у 1924 – 1931 рр. *Інтелектуальна власність в Україні: погляд з XXI ст. : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 12 – 13 жовтня 2016 р.)*. Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2016. С. 73–78.
 111. Іващенко В. А. Законодавче регулювання охорони наукових відкриттів, винаходів раціоналізаторських пропозицій в СРСР та УРСР у 1959 – 1973 рр. (історико-правовий аспект). *Право і суспільство*. 2017. №2, Ч.2. С. 39 – 43.
 112. Іващенко В. А. Законодавче регулювання охорони наукових відкриттів, винаходів, раціоналізаторських пропозицій в СРСР та УРСР у 1970 –80-хх рр. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. №4. С. 8-12.
 113. Іващенко В. Захист авторських прав згідно з Законом про авторське право від 20 березня 1911 р. *Інтелектуальна власність в Україні: Погляд з XXI ст.: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 29 – 30 вересня 2011 р.)*. Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2011. С. 21–25.
 114. Іващенко В. А. Морозов А.Г. Політика національних урядів у сфері охорони об'єктів права промислової власності у роки української

- революції (грудень 1917–1921 рр.). *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. Випуск 5. С. 96–103.
115. Іващенко В. А. Нормативне регулювання авторського права в українських землях на початку ХХ ст. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених «Родзинка – 2015»*: матеріали XVII Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Черкаси, 24 квітня 2015 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. С. 181–184.
 116. Іващенко В. А. Нормативне регулювання авторського права в УРСР у 1960-х –1970-х рр. *Інтелектуальна власність в Україні: погляд з ХХІ ст.*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 15 – 16 жовтня 2015 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2015. С. 24–28.
 117. Іващенко В. А. Охорона авторського права в УСРР згідно «Основ авторського права» 1928 р. та закону «Про авторське право» 1929 р. *Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції (м. Черкаси, 7 – 8 квітня 2015 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2015. С. 14–17.
 118. Іващенко В. А. Охорона прав винахідників відповідно до «Положення про привілеї на винаходи і вдосконалення» від 20 травня 1896 р. *Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції (м. Черкаси, 17 – 18 квітня 2013 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2013. С. 65–59.
 119. Іващенко В. А. Польська модель охорони авторського права в Східній Галичині у 1921 – 1939 рр. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. http://lsej.org.ua/6_2017/26.pdf.

120. Іващенко В. А. Польська модель охорони промислової власності в Східній Галичині у 1923 – 1939 рр. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2017. № 6 (28). С. 15–18.
121. Іващенко В. А. Правова охорона винаходів і технічних удосконалень у період інтенсивної індустріалізації в УСРР (1930–1940 рр.). *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. № 1 (93). С. 46–55.
122. Іващенко В. А. Правова регламентація авторського права в УРСР у 1960 – 1980-х рр. 20 ст. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 2. С. 105 – 112.
123. Іващенко В. А. Правове забезпечення та порядок виплати авторської винагороди у сфері наукових відкриттів, винахідництва та раціоналізації в СРСР та УРСР 50-60-хх рр. XX ст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. № 43. С. 17 – 19.
124. Іващенко В. А. Правове регулювання охорони інтелектуальної власності на території Північної Буковини у 1918 –1939 рр. *Право і суспільство: науковий журнал*. 2017. № 5. С. 10 – 13.
125. Іващенко В. А. Правове регулювання охорони інтелектуальної власності на території Закарпаття у 1918 –1938 рр. *Приватне та публічне право*. – 2017. №3. С. 45 – 49.
126. Іващенко В. А. Правовий статус та особливості формування державної системи охорони сортів рослин в Україні. *Rzeczywiste problemy prawa na obecnym etapie rozwoju państwowości: międzynarodowa konferencja naukowo-praktyczna* (Lublin, 20 – 21 października, 2017). Lublin: Maria Curie-Skłodowska University, Lublin Science and Technology Park S.A., 2017. S. 30–33.
127. Іващенко В. А. Правові проблеми реалізації прав на раціоналізаторські пропозиції. *Форум права*. 2012. № 1. С. 371–374. <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12ivanrp.pdf>.

128. Іващенко В. А. Приєднання СРСР до Всесвітньої конвенції про авторське право. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених «Родзинка – 2016»*: матеріали XVIII Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Черкаси, 21 квітня 2016 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2016. С. 136–139.
129. Іващенко В. А. Реформування національного законодавства з питань інтелектуальної власності у 2015-2017 рр. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки»*. 2017. №5. С. 19-23
130. Іващенко В. А. Розвиток законодавства з інтелектуальної власності в Україні у 2000-х рр. (історико-правовий аспект). *Право та державне управління*. 2017. № 4. (Т. 1.). С. 25-31.
131. Іващенко В. А. Розвиток законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.): монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2017. 508 с.
132. Іващенко В. А. Становлення державної системи охорони інтелектуальної власності в Україні на початку 90-х рр. XX ст. *Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції (м. Черкаси, 20 квітня 2017 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, 2017. С. 15–19.
133. Іващенко В. А. Становлення законодавства Російської імперії у сфері охорони авторського права у першій половині XIX ст. *Інтелектуальна власність в Україні: Погляд з XXI ст.* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 26 – 27 вересня 2012 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2012. С. 9–13.
134. Іващенко В. А. Становлення радянського законодавства з охорони винаходів у 1917 – 1924 рр. *Законодавство України у сфері*

- інтелектуальної власності та його правозастосування: національні, міжнародні, та європейські виміри: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. з проб. інтел. власн. (м. Київ, 23 верес. 2016 р.). Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, НДІВ НАПрНУ, ІВ НУ ОЮА в м. Києві, ПДТУ, 2016. С. 93–96.*
135. Іващенко В. А. Становлення радянської системи патентного права в УСРР у 1917 – 1924 рр. *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави: матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. (Черкаси, 29 травня 2016 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, Київський університет туризму, економіки і права, Гомельський державний університет ім. Ф. Скорини, 2016. С. 28–32.*
 136. Іващенко В. А. Становлення системи державного управління у сфері інтелектуальної власності в Україні у 2000-х рр.: історико-правовий аспект. *Інтелектуальна власність: погляд з XXI століття: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 12 – 14 жовтня 2017 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, 2017. С. 9–13.*
 137. Іващенко В. А. Становлення системи правової охорони промислової власності доби Директорії УНР (грудень 1917 – 1921 рр.). *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави: матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. (Черкаси, 31 жовтня 2012 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, Белгородський державний університет, Гомельський державний університет ім. Ф. Скорини, 2012. С. 232–234.*
 138. Іващенко В. А. Українське-радянське законодавство з охорони авторських прав (1917 – 1925). *Вітчизняний та світовий досвід регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції (м. Черкаси, 17 – 18*

- квітня 2014 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2014. С. 14–17.
139. Іващенко В. А. Формування державної системи охорони промислової власності УНР республіканськими урядами доби Центральної Ради та Директорії (грудень 1917 – 1921 рр.). *Митна справа*. 2013. № 1 (80). С. 447–452.
 140. Іващенко В. А. Формування законодавчої бази охорони права інтелектуальної власності в Україні у 1991 – 1993 рр. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. №2 Том 2. С. 9 –12.
 141. Іващенко В. А. Формування Радянської моделі охорони авторських прав на території українських губерній підконтрольних радянській владі у 1917–1925 рр. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6-2. С. 32 – 35.
 142. Іващенко В. А. Формування російсько-імперської моделі патентного права у першій половині XIX ст. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 5. С. 23–26.
 143. Іващенко В. А. Формування системи правової охорони промислової власності за Гетьманату Павла Скоропадського (квітень-грудень 1918). *Митна справа*. 2013. № 2 (79). 386–389.
 144. Іващенко В. А. Чехословацька модель охорони авторського права на українських землях у 1920 – 30-х рр. *Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Дніпро, 2 – 3 лютого 2018 р.). Дніпро: ГО«Правовий світ», 2018. С. 11–14.
 145. Іващенко В. А., Попова Н. О. Законодавство Російської Імперії у сфері охорони промислової власності першої половини XIX ст. *Інтелектуальна власність в Україні: Погляд з XXI ст.*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 26 – 27 вересня 2013 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2013. С. 5–9.

146. Історія промислової власності URL:
http://www.pi.gov.pl/parp/chapter_96055.asp?soid=2408004E1C9C41B08AD0A35DEAEA2B09
147. Кадетова О. В. Становлення національної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні: ретроспективний аналіз. Збірник наукових праць за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 – 16 жовтня 2015 р.). Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2015. С. 32-38.
148. Калакур І. Основні завдання на шляху реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні. *Право України*. 2016. №11. С. 101–105.
149. Калакура Я. Українська історіографія : курс лекцій. Київ: Генеза, 2004. 496 с.
150. Камишев В. Г. Издательский договор на литературные произведения. Москва: Юридическая литература, 1969. 144с.
151. Камышев В. Г. Права авторов на литературные произведения. Москва: Юридическая литература, 1972. 184 с.
152. Капіца Ю. Реформування національного законодавства з охорони інтелектуальної власності відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом. *Право України*. 2016. №11. С. 118–124.
153. Каспін Л. Авторске право на літературні твори і видавничий договір. За чинним радянським законодавством / За ред. проф. С. Ландкофа. Харків: «Пролетар», 1931. 86 с.
154. Катков В. Д. О привилегиях (патентах) на промышленные изобретения. Харьков: Типография «Печатное Дело», 1902. 229 с.
155. Кирзнер А. М., Петровський В. В. Авторское и патентное право. Законы о патентах на изобретения, о промышленных образцах, о товарных знаках, об авторском праве. (материалы собраны по 1 января 1927 г). Ленинград: Рабочий суд, 1927. б/с.

156. Кишкин С. С. Авторское право: новые законы СССР и РСФСР. Москва: Юриздат, 1929. 72 с.
157. Кишкин С. С. Авторское право: с приложениями законов. Москва: Юридическое издательство НКЮ РСФСР, 1929. 72 с.
158. Кірзнер М. С. Про авторське право та про літфонд. Постанови і відомчі розпорядження. Київ: Рад буд. і право, 1936. 98 с.
159. Книга общин законов обывательных для всех немецких крайов наследственных Австрийской Монархии. Львов: Типография института Старопигийского, 1868, /2/, X 7-317
160. Кобеляцкий А. Промышленная, литературная, художественная и музыкальная собственность. Сборник узаконений. Санкт-Петербург: Типография В. Киршбаума, 1896. 132 с.
161. Коваленко Т. В. Роль патентних повірених у розвитку інтелектуальної власності України. *Питання інтелектуальної власності: збірник наукових праць*. Вип. 5. К., 2007. С. 120-130.
162. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. № 51. Ст. 1122.
163. Кодинець А. Колізії законодавчого регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2015. №1 (81). С. 11 – 19.
164. Коломиец М.И. Роль организаций ВОИР в защите прав изобретателей. Киев: Знание, 1981. 19 с.
165. Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм Підписана в Женеві 29 жовтня 1971 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_124
166. Кононенко Ю., Корновенко С. Вступ до інтелектуальної власності: навчальний посібник. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю., 2010. 180 с.

167. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996.
 № 30. Ст. 141. URL:
 <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
168. Конторович Я. Авторское право на литературные, музыкальные, художественные и фотографические произведения. Петроград: Брокгауз Эфрон, 1916. 791 с.
169. Конторович Я. Авторское право. Москва: Юридическое издательство Наркомюста РСФСР, 1926. 129с.
170. Конторович Я. Литературная собственность с приложением всех постановлений действующего законодательства, о литературной, художественной и музыкальной собственности, вместе с разъяснениями касающимися сената. Санкт-Петербург: Я. Конторович, 1899. 148 с.
171. Конторович Я. Литературная собственность. Санкт-Петербург: Я. Конторович, 1895. 159 с.
172. Концепція розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності. Затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 321-р від 13.06.2002 р. *Офіційний вісник України*. 2002. № 24. (том 1). Стор. 77.
173. Копиленко О. Л. Держава і право України 1917–1920 рр. Київ. : Либідь, 1997. 208 с.
174. Коптев Д. А. Закон об авторском праве с изложением рассуждений и материалов на коих он основан. Собрание узаконений, рассуждений и материалов на коих он основан / Собрание узаконений 1911 г № 62 стр. 560. Санкт-Петербург. : Изд. Юр. Кн. Маг. Н. К. Мартынова, 1911. 434 с.
175. Корецкий В. И. Авторские правоотношения в СССР. Сталинабад: Типография Изда-ва Таджикской ССР, 1959. 370 с.
176. Корецкий В.И. Изобретательское право на новом этапе. Сталинабад:1961.

177. Корновенко С. В. Специфіка правового регулювання об'єктів права інтелектуальної власності. *Інтелектуальна власність в Україні: погляд з XXI ст.*: збірник наукових праць за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної конференції 26-27 вересня 2013 р. Черкаси: Чабаненко Ю.А., 2013. С 10.
178. Костылев Э. П., Овсянников Т. А. Оформление прав на изобретение. Киев, 1966. 33 с..
179. Коцур В. Історіографія історії України: курс лекцій. Чернівці: Поліграф, 1999. 520 с.
180. Крайненко Е. П. Патентно-лицензионная работа в организациях и на предприятиях. Киев: Без. Изд., 1965. 35 с.
181. Кривошеїна І. В. Фірмове найменування: регулювання та правова охорона за законодавством України: автореф. Дис.. ..канд.юрид. наук: 12.00.03 / І. В. Кривошеїна; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. К., 2007. 18 с.
182. Крижна В. Варіанти кодифікації законодавства у сфері інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2010. №1 (51). С. 110–116..
183. Крижний О. М. Еволюція кримінально-правової охорони прав на деякі об'єкти інтелектуальної власності. *Питання інтелектуальної власності: збірник наук. Праць*. Вип. 6. К, 2008. С. 30 – 33.
184. Кримінальний кодекс України (витяг). Відомості Верховної Ради. 2001. № 25–26. Ст. 131.
185. Крот Л. А. Организация изобретательской работы на предприятии. Ленинград: Лениздат, 1982. 144 с.
186. Кубів С. Інтелектуальні надбання України є скарбом національної економіки які формують її інноваційне майбутнє. *Право України*. 2016. №11. С. 11–13.
187. Кучинскас Л. Право и дизайн. Вильнюс: Мигтис, 1987. 204 с.

188. Кшиштоф Левандовски. Коротка історія авторського права.
URL: http://www.zaiks.org.pl/220,0,54_krotka_historia_prawa_autorskiego.st_2
189. Ландкоф С. Н. Новий проект закону про винаходи. Б.м, 1930. С 1–13.
190. Ландкоф С.Н. Киноавторское право. Киев: Научно-методический кабинет заочного образования, 1963. 129 с.
191. Лемак В.В. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник. Ужгород: ПП «Медіум», 2003. 251 с.
192. Львов. Б. Судовий захист права інтелектуальної власності: сучасний стан і перспективи. *Право України*. 2016. №11. С. 144–149.
193. Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків від 14 квітня 1891 року URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_134
194. Мазур О. С. Цивільне право України: навч. пос. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
195. Майданик Р. А . Цивільне право: Загальна частина. / Т. І. Вступ у цивільне право. Київ: Алерта, 2012. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/477-tsivlne-pravo-maydanik-PA.html>
196. Матеріали з офіційного сайту Державної служби інтелектуальної власності URL: http://sips.gov.ua/ua/dpi/intel_golov.html
197. Матеріали з офіційного сайту Укрпатенту URL: http://www.uipv.org/ua/index.html?_m=publications&_t=rec&id=3336
198. Мейер Д. И. Русское гражданское право: Издание пятое. Москва: Книга по Требованию, 2012. 742 с.
199. Мельник В. Історично-правові аспекти виникнення та розвитку законодавства стосовно авторського права в Україні. *Інтелектуальна власність*. 2004. № 1. С. 811.
200. Мельник Є. Ф. Законодавство про винахідництво і раціоналізацію. Київ: Вид.-во Акад. наук УРСР, 1961. 91 с.

201. Мельник Є. Ф. Розвиток радянського законодавства про винаходи. Київ: Наукова думка, 1971. 174 с.
202. Мельник О. М. Правова природа права інтелектуальної власності. *Форум права*. 2014. №1. С. 362-368.
203. Мельников М. Аналіз світового досвіду боротьби з піратством в авторському праві і суміжних правах. *Інтелектуальний капітал*. 2002. №6. С. 16–24.
204. Микулич О. Життєва і творча діяльність винахідника Йогана Зега. *Нафтовик Борислава*. 2007. № 71 (7776). С. 2. URL: https://om.io.ua/s17881/opublikovana_pracya_olega_mikulicha
205. Миммофа Й. Є. Стимулирование массового изобретательства в СССР. Ленинград: Без. Изд., 1964. 35 с.
206. Митний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44-45, № 46-47, № 48. Ст. 552 <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
207. Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин від 2 грудня 1961 р., переглянута в м. Женева 10 листопада 1972 р., 23 жовтня 1978 р. та 19 березня 1991 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_856
208. Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення Вчинено в Римі 26 жовтня 1961 року / Про приєднання до Конвенції див. Закон № 2730-III від 20.09.2001 // *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 2. Ст. 13.
209. Міжнародні договори та угоди у сфері інтелектуальної власності: Навч. посіб. [Електронний ресурс]. Київ: НТУУ «КПІ», 2013. 160 с. URL: http://kvm.kpi.ua/kvmkpiua/campus/Romashko/5_course_FMF,PBF/MV_Dogovori_IV_fin_2013_05_03.pdf
210. Мікуліна М. Особисті немайнові права інтелектуальної власності як складова інтелектуальної приватності фізичної особи. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2011. №4(60). С. 42–45.

211. Міндрул А. Деякі аспекти реалізації вимог угоди ТРІПС щодо охорони нерозголошеної інформації в закон країни у контексті забезпечення доступу до лікарських засобів. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2010. №2(52). С. 3–13.
212. Монке Г. Правові аспекти захисту сортів сільськогосподарських польових культур як об'єктів права інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2012. №3 (65) (додаток). С. 37–40.
213. Найробський договір про охорону Олімпійського символу URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_995
214. Настасенко В. О. Про необхідність розробки закону України про наукові відкриття. *Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки*: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції. Інститут інтелектуальної власності «Національного університету «Одеська юридична академія» в м. Києві. Київ, 2012. С. 219–227.
215. Некоторые материалы к истории авторского права в России URL: <http://eakolesnikov.narod.ru/CopyrightRussia.html>
216. Нікифорак М. В. Буковина в Державно-правовій системі Австрії (1774-1918). Чернівці: Рута, 2004, 384 с.
217. Нормативные акты по авторскому праву. Москва: Юрид-лит., 1979. 254 с.
218. О введении в действие постановления о патентах на изобретения: Постановление от 12 сентября 1924 года URL: <http://www.libertarium.ru/patent-1925>.
219. О внесении изменений и дополнений в основы гражданского законодательства СССР и союзных республик: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 21 февраля 1973 г. № 3959-VIII URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_7979.htm

220. О выгодах и правах российских писателей: 2-е изд. Москва 1826. 12с.
221. О государственном издательстве: Декрет от 29 декабря 1917 года
URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_134.htm
222. О мерах по улучшению дела изобретательства и рационализации в сельском хозяйстве: Постановление Совета Министров СССР от 30 июня 1964 г. № 560 URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_6103.htm
223. О патентах на изобретения: Постановление от 12 сентября 1924 года URL:
<http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data04/tex17001.htm>
224. О привилегиях на разные изобретения и открытия в художествах и ремеслах: Манифест. 1812 г. / Полное собрание законов Российской империи: Собрание перовое. Санкт-Петербург: Тип. 2 Отд-ния Собств. е. и. в. канцелярии Т. XXXII (1812-1815). 1830. 1109 с. URL:
<http://dlib.rsl.ru/viewer/01003821609#?page=356>
225. О признании научных, литературных, музыкальных и художественных произведений государственным достоянием: Декрет СНК РСФСР от 26 ноября 1918 г. URL:
http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_398.htm
226. О присоединении СССР к Парижской конвенции по охране промышленной собственности. *Собрание постановлений и распоряжений Правительства СССР*. 1965. № 4. Ст. 23.
227. О промышленных образцах (рисунках и моделях): Постановление от 12 сентября 1924 года URL:
<http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=16784#0>
228. О сближении законодательств государств-членов в отношении товарных знаков и знаков обслуживания: Директива № 2008/95/ЕС

- Европейского Парламента и Совет URL:
http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_930
229. О товарных знаках: Постановление от 15 мая 1962 г. № 442 URL:
http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_5820.htm
230. О товарных знаках: Постановление ЦИК от 12 февраля 1926 года
 URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_2818.htm
231. Об изобретениях (положение): Декрет от 30 июня 1919 г. URL:
<http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=17430>
232. Об изобретениях в СССР: Закон // Ведомости Верховного Совета (ВВС). – 1991. – № 25. – Ст. 703. URL:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v2213400-91>
233. Об основах авторского права: Постановление от 30 января 1925 года URL: <http://www.libertarium.ru/ap-1925>
234. Об основных частных имущественных правах, признаваемых РСФСР, охраняемых ее законами и защищаемых судами РСФСР: Декрет ВЦИК от 22 мая 1922 г. URL:
http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_1330.htm
235. Об отмене наследования: Декрет ВЦИК от 27 апреля 1918 года
 URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_281.htm
236. Огновський О. Систем австрійського права приватного. Львів: Друкарня наукового товариства імені Шевченка, 1897. 369 с.
237. Олефір А. Правове регулювання інтелектуальної власності та інноваційних відносин в Угоді про асоціацію України та ЄС. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. №5. С. 79–94.
238. Орлов В. В. У истоков российского патентного права. Первые законодательные и нормативные акты о выдаче привилегий на изобретения в Российской империи. *Изобретательство*. 2003. № 10 (Т. 3). С. 5–9. URL: <http://www.nkj.ru/archive/articles/4887>

239. Орлюк О. Концепція проекту закону про національну систему інтелектуальної власності України. *Право України*. 2016. №11. С. 75–85.
240. Орлюк О. П. Патентна юстиція: світова практика та перспективи запровадження в Україні. *Питання інтелектуальної власності: збірник наукових праць*. Вип. 6. К., 2008. С. 7.
241. Орлюк О. П. Підготовка в Україні фахівців з інтелектуальної власності: досвід та проблеми. *Інтелектуальна власність: погляд з XXI століття: Збірник наукових праць за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 – 16 жовтня 2015 р.)* Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2015. С. 44–49.
242. Орлюк О. Сфера інтелектуальної власності як предмет правового регулювання: проблема конкуренції законів. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. №6 (50). С. 25–33.
243. Основи авторського права: Постановление от 16 мая 1928 г. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_3371.htm
244. Основные законоположения по массовому рабочему изобретательству и рационализации. В помощь проф. работникам средних и низовых звеньев союза шофёров юга / отв. ред. М. И. Скобелев. Харьков: Тип. Газ. «Большевик южной», 1939. 16 с.
245. Основные законоположения по массовому рабочему изобретательству и рационализации. Москва: Школа ФЗУ треста «Полиграфкнига», 1938. 18 с.
246. Остапчук В. Природа права інтелектуальної власності URL: <http://synergy.ua/ua/edu-program-post/ukr-priroda-prava-intelektualnoi-vlasnosti/>
247. Отцевич Є. Напрями розвитку законодавства України про комерційні найменування. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2012. №6 (68). С. 44–49.

248. Охрана открытий, изобретений и рационализаторских предложений (нормативные акты). Москва, 1969. 41 с.
249. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_123
250. Пиленко А. А. Право изобретателя. Москва: Статут, 2001. 688 с.
251. Пиленко А. Новый закон об авторском праве. Текст закона, сопоставление с преждедействующим правом, подготовительные материалы. Санкт-Петербург: А.С. Суворин, 1911. 168 с.
252. Пиленко А. Привилегии на изобретения. Санкт-Петербург: Типография А. С. Суворина, 1908. 96 с.
253. Питання Державного патентного відомства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 1992 р. № 2248 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/248-92-%D0%BF>
254. Підопригора О. А. Нове законодавство про винахідництво. Київ, 1975. 98 с.
255. Підопригора О. А. Право промислової власності в Цивільному кодексі України. *Питання інтелектуальної власності: Збірник наукових праць НДІВ АпрНУ*. Вип. 2. Київ, 2005. С. 4–25.
256. Підопригора О. Загальні положення про право інтелектуальної власності у ЦКУ. *Право України*. 2003. № 8. С. 97–101.
257. Підопригора О. О. Правове регулювання інтелектуальної власності за законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.03 „Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Харків, 1999. 36 с.
258. Підопригора, О. А. Розмежування і взаємодія публічного і приватного права як методологічна проблема вітчизняного правознавства. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2002. № 4. С. 77–79.

259. Пічкур О. Особливості захисту майнових прав на селекційні досягнення в рослинництві та тваринництві. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2012. №3 (65) (додаток). С. 57–64.
260. Подопригора О. А. Государственное управление изобретательской деятельностью : автореф. дисс. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Государственное право и управление; административное право; финансовое право». Київ, 1993. 23 с.
261. Полное Собрание Законов Российской Империи : Собрание второе : [С 12 декабря 1825 года по 28 февраля 1881 года] : Санкт-Петербург : Тип. II Отд-ния собств. Е. И. В. канцелярии, 1830-1885. Т. 5. 1830.. 296 с. URL: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/260-polnoe-sobranie-zakonov-rossiyskoy-imperii-sobranie-vtoroe-s-12-12-1825-po-28-02-1881-v-55-ti-t-s-ukaz-spb-1830-1885>
262. Положение о промышленных образцах. Утверждено Постановлением Совета Министров СССР от 8 июня 1981 г. № 539 URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_10778.htm
263. Положение о промышленных образцах. Утверждено Постановлением Совета Министров СССР от 9 июля 1965 г. № 535 URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_6265.htm
264. Положение о товарных знаках. Утверждено Государственным комитетом Совета Министров СССР по делам изобретений и открытий 8 января 1974 г. (с изм. и доп., внесенными Госкомизобретений СССР 22.01.1976; Постановлениями Госкомизобретений СССР от 22.03.1979 № 4(7); от 09.07.1982 № 1(15); Приказом Госкомизобретений СССР от 12.10.1982; Постановлениями Госкомизобретений СССР от 14.04.1983 № 2(5); от 11.06.1987 № 6(15)) URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_8229.htm
265. Положение об изобретениях и технических усовершенствованиях. Утверждено Постановлением Центрального

- исполнительного комитета СССР и Совета народных комиссаров СССР от 9 апреля 1931 г. № 3/256 URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_3712.htm
266. Положение об открытиях изобретениях и рационализаторских предложениях. Москва: ВНИИПИ, 1981. 50 с.
267. Положение об открытиях, изобретениях и рационализаторских предложениях. Утверждено Постановлением Совета Министров СССР от 24 апреля 1959 г. № 435 URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_5398.htm
268. Положение об открытиях, изобретениях и рационализаторских предложениях от 21.08.1973 г. *Собрание постановлений и распоряжений Правительства СССР*. 1973. № 19. Ст. 109.
269. Положение об изобретениях и технических усовершенствованиях. Утверждённое СНК СССР 5 марта 1941 г. Москва, Ленинград: Госполитиздат, 1941.
270. Положення про Державний департамент інтелектуальної власності. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 р. № 997 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997-2000-%D0%BF>
271. Положення про Міністерство освіти і науки України (Із змінами, внесеними згідно з Указами Президента № 404/2002 від 26. 04. 2002, № 280/2004 від 05. 03. 2004) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/410/2011>
272. Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1994 р. № 545 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/545-94-%D0%BF>
273. Положення про привілегії на винаходи і удосконалення 1896 р. — Спб, 1905. — б.с.

274. Постоловский Д. С. Законодательство об изобретательстве. Сборник официальных материалов об изобретениях и технических усовершенствованиях сост. Москва: Сов. Законодательство 15 тип. Треста «Полиграфкича», 1933. 119 с.
275. Потапова И. Е. Правовое регулирование произведений науки, литературы и искусства по советскому законодательству Автореферат на соиск научн степ. Кюн. Специальность 12.00.03 гражданское право. Москва, 1981. 15 с
276. Правдюк А. Л. Організаційно-правові засади реєстрації і ідентифікації сільськогосподарських тварин: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2008. 23 с.
277. Правила о порядке принудительного отчуждения патентов на изобретения URL: <http://www.libertarium.ru/>
278. Право інтелектуальної власності: Акад. курс: Підруч. для студ. вищих навч. закладів / О. П. Орлюк, Г. О. Андрощук, О. Б. Бутнік-Сіверський та ін.; За ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 696 с.
279. Право інтелектуальної власності: Академ. курс : підручник для студентів вищих навчальних закладів / О. А. Підпригора, О. Б. Бутнік-Сіверський, В. С. Дроб'язко та ін. /за ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. Київ: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2004. 672 с.
280. Правове регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності, галузеві аспекти: монографія / Кол. авторів: Орлюк О. П., Святоцький О. Д., Демченко Т. С., Крижна В. М., Штефан О. О. та ін.; кер.авт. колективу, наук.ред. Орлюк О. П. Київ: ПП «Авокадо», 2006. 416 с.
281. Премисо Даброуски. Генезис закона об авторских правах от 29 марта 1926 года URL: <http://dx.doi.org/10.12775/SIT.2010.013>

282. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. Ст. 64. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
283. Про архітектурну діяльність: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 31. Ст. 246. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/687-14>
284. Про видавничу справу: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 32. ст. 206 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/318/97-%D0%B2%D1%80>
285. Про власність: Закон України від 7.02.1991 р. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1991. № 20. Ст. 249. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/697-12>
286. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони інтелектуальної власності: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 16. Ст. 238. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/850-15>
287. Про внесення змін до деяких указів Президента України: Указ приездента України 18 грудня 2013 року № 689/2013 URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/689/2013>
288. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 і від 2 вересня 2015 р. № 667: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1087 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-2015-%D0%BF/paran14#n14>
289. Про Державну інспекцію сільського господарства України: Указ Президента України 13 квітня 2011 р. № 459/2011 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/459/2011>
290. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 50. Ст. 302 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80>

291. Про державну реєстрацію авторського права і договорів які стосуються авторського права на твір: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1756 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1756-2001-%D0%BF>
292. Про державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури і мистецтва: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 1995 р. № 532 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/532-95-%D0%BF>
293. Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 р. № 72 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/72-2003-%D0%BF>
294. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 632-р URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/632-2016-%D1%80>
295. Про затвердження Положення про Державне патентне відомство України: Постанова Кабінету міністрів України від 21 липня 1992 р. № 2248 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/411-92-%D0%BF>
296. Про затвердження Положення про державного інспектора з питань інтелектуальної власності Державної служби інтелектуальної власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 травня 2002 р. № 674 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/674-2002-%D0%BF>
297. Про затвердження Положення про Державну ветеринарну та фітосанітарну службу України: Указ Президента України 13 квітня 2011 р. № 464. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/464/2011>
298. Про затвердження Положення про Державну службу з охорони прав на сорти рослин: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р. № 1182 URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1182-2002-%D0%BF>

299. Про затвердження Положення про Державну службу інтелектуальної власності України: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2014 р. № 658 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/658-2014-%D0%BF>
300. Про затвердження Положення про Державну службу інтелектуальної власності України: Указ Президента України 8 квітня 2011 року № 436/2011 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436/2011>
301. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-%D0%BF/para13#n13>
302. Про затвердження Порядку легалізації комп'ютерних програм в органах виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2004 р. № 253 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/253-2004-%D0%BF>
303. Про затвердження Порядку надання, зберігання та видачі примірників дисків для лазерних систем зчитування: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 липня 2002 р. № 925 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/925-2002-%D0%BF>
304. Про затвердження Порядку прийняття рішення про застосування до суб'єктів господарювання спеціальних заходів, спрямованих на припинення порушень вимог Закону України від 17 травня 2002 р. № 675: Постанова Кабінету Міністрів України URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/675-2002-%D0%BF>
305. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.1998 р. № 615/98. Офіційний вісник України. 1998. № 24. Ст. 3.

306. Про затвердження Тимчасового положення про мінімальні ставки гонорару та авторської винагороди за фільми, що створюються за державним замовленням на кіностудіях України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2001 р. № 1252 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1252-2001-%D0%BF>
307. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України. Відомості Верховної Ради. 1996. № 36. Ст. 164. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80>
308. Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні Указ Президента України <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/285/2001>
309. Про зміни у системі центральних органів виконавчої влади України: Указ Президента України від 13.03.1999 р. *Офіційний вісник України*. 1999. № 11. Ст. 13.
310. Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 15 грудня 1999 р. № 1573/99. *Офіційний вісник України*. 1999. № 50. Ст. 2435.
311. Про інформаційні агентства: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 13. Ст. 83 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/95>
312. Про кінематографію: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 22. Ст. 114. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/9/98>
313. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України від 16. 08. 1999 р. № 1496. *Офіційний вісник України*. 1999. № 33. Ст. 168.
314. Про ліквідацію Державного підприємства «Українське агентство з авторських та суміжних прав»: Наказ Державної служби інтелектуальної власності України від 22 грудня 2011 р. № 277-н URL: <http://uacrr.kiev.ua/aboutus.html>.

315. Про народні художні промисли: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2001. №. 41. Ст. 199. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2547-14>
316. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 9. Ст. 56. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80>
317. Про Національну систему охорони інтелектуальної власності в Україні: Проект Закону України URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id>
318. Про невідкладні заходи щодо соціального захисту діячів літератури і мистецтва в умовах переходу до ринкових відносин: Указ президента України 6 лютого 1992 р. № 75 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/75/92>
319. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF>
320. Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування: Закон України від 17.01.2002 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 17. Ст. 121.
321. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1994 р. № 7. Ст. 32. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/3687-12>
322. Про охорону прав на зазначення походження товарів: Закон України. Відомості Верховної Ради. 1999. № 32. Ст. 267. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/752-14>
323. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15.12.1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1994 р. № 7. Ст. 36. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3689-12>

324. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15 грудня 1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. №7. Ст. 34. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3688-12>
325. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21.04.1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1993 р. № 21. Ст. 218. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12>
326. Про охорону прав на топографії інтегральних: Закон України // Відомості Верховної Ради. 1998. № 8. Ст. 28. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621/97-вр>
327. Про племінну справу у тваринництві: Закон України від 15 грудня 1993 р. (в редакції Закону від 21 грудня 1999 р.). Відомості Верховної Ради України. 1994. № 2. Ст. 7. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3691-12>
328. Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР : Постанова Верховної Ради України від 12.09.1991 р. № 1545-XII Відомості Верховної Ради України. 1991. № 46. Ст. 621. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1545-12>
329. Про приєднання України до Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 39. Ст. 343. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/60-16>
330. Про приєднання України до Ніщської угоди про Міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 35. Ст. 284.
331. Про професійних творчих працівників і творчі спілки: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 16. Ст. 238. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/554/97>
332. Про рекламу: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 39. Ст. 181. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/270/96>

333. Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм: Закон України від 23.03.2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000 р. № 24. Ст. 183. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/321-2002-%D1%80>
334. Про створення Державного агентства України з авторських і суміжних прав: Постанова Кабінету міністрів України від 25 березня 1992 р. № 154 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/154-92-%D0%BF>
335. Про створення Державного патентного відомства (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 248 (248-92-п) від 16.05.92) URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/29-92-%D0%BF>
336. Про створення Державного патентного відомства: Постанова Кабінету міністрів України від 27 січня 1992 р. № 29. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/29-92-%D0%BF>
337. Про створення державного підприємства «Український інститут промислової власності»: Наказ Міністерства освіти і науки України від 7 червня 2000 року № 175 URL: http://www.uipv.org/ua/nakaz_monu.html
338. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015/para10#n10>
339. Про судоустрій і статус суддів: Закон України. Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
340. Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. № 402-р URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/402-2016-%D1%80>
341. Про телебачення і радіомовлення: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 10. Ст. 43. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>

342. Про утворення Державної служби з охорони прав на сорти рослин та Українського інституту експертизи сортів рослин: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2002 р №714 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/714-2002-%D0%BF>
343. Про утворення Міжвідомчого комітету з проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2000 р. № 316 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/316-2000-%D0%BF>
344. Програма інтеграції України до Європейського Союзу (Програму схвалено Указом Президента № 1072/2000 від 14.09.2000) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00>
345. Протокол до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків прийнятий в Мадриді 28 червня 1989 р. / Закон України «Про приєднання України до Протоколу до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків». *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 35. Ст. 285.
346. Рабец А. П. Правовая охрана товарных знаков в России. Москва: Юридический центр, 2003. URL: <https://books.google.com.ua/books?isbn>.
347. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2001. URL: <http://www.uristinfo.net/2010-12-16-20-00-40/32-pmrabinovich-osnovi-zag-teoriyi-prava-ta-derzhavi/664-tema-23-metodologija-juridichnoyi-nauki.html>
348. Работягова Л. Поняття промисловий зразок та його правова охорона. *Питання інтелектуальної власності*: збірник наук. Праць. Вип. 4. Київ, 2006. С. 242 – 266.
349. Райгородский Н. А. Изобретательское право СССР. Москва: Гос. Изд.юрид. лит. Типография им. Евг. Соколовой, 1949. 272 с.
350. Раскин Д. И. Авторское право в дореволюционной России URL: <http://opentextnn.ru/censorship/russia/encslov/?id=5695>

351. Репешко П. І. Система державних органів та установ у сфері захисту прав інтелектуальної власності в Україні. *Наукові праці. Державне управління*. Випуск 214. Том 226. С. 70–75.
352. Ринов Н. На социалистический путь. (Новый закон об изобретательстве). Москва, Ленинград: Гос.научн.-техн. Изд. Тип. «Красный пролетарий» в Москве, 1931. 47 с.
353. Салов Н. Н. Теория привилегий и подробный отчет о движении этого вопроса в Имперском русском техническом обществе. Санкт-Петербург: Типография И.П. Вошинского, 1882. 112 с.
354. Санцевич А. В. Методика исторического исследования / АН УССР. Институт истории; Отв. ред. Ф. П. Шевченко. Киев: Наукова думка, 1990. 212 с.
355. Сборник действующего законодательства об изобретениях и усовершенствованиях на 1 ноября 1934 г. / сост. В. П. Вдовиченко, Э. М. Еленбоген, Е. М. Златоверова. Москва, Ленинград: Ц.С. ВОИЗЗ, 1935. 232 с.
356. Сборник законов инструкций и постановлений по изобретательству. Хабаровск: Дальгиза, 1935. 232 с..
357. Сборник нормативных актов по изобретательству и рационализации. Москва: «Юридическая литература», 1983. 399 с.
358. Сборник руководящих материалов для уполномоченіх Всесоюзного управления по охране авторських прав. Москва: Всесоюзное управления по охране авторських прав, 1945. 64 с.
359. Свод законов Российской империи. / Т. 14. Уставы о паспортах, о предупреждении преступлений, о цензуре, о содержащихся под стражею, и о ссыльных. Санкт-Петербург: Тип. Второго Отделения Собственной Е.И.В.Канцелярии, 1857. 909 с.
360. Свод законов Российской империи. / Т. 15. Законы уголовные Санкт-Петербург: Тип. Второго Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1857. URL: <http://www.runivers.ru/lib/book7372/388232/>

361. Свод законов Российской империи. / Т. 5. Уставы о податях, о пошлинах, и о сборах с питей, с свеклосахарного производства, и с табаку URL: <https://www.runivers.ru/lib/book7372/388158/>.
362. Свод уставов Российской империи. / Т. 10. Свод законов гражданских. издание 1901 г. URL: http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?window_volume_contents&volume=100013
363. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: Учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. Москва: ООО «ТК Велбн», 2003. URL: <http://scibook.net/intellektualnoy-sobstvennosti-pravo/istoriya-razvitiya-patentnogo-6627.html>
364. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации: учебник. Москва: ТК Велби, Издательство Проспект, 2006. 752 с.
365. Симолин А. Охрана личных прав авторов в новом законе об авторском праве 20-го марта 1911 г. Б.м., 1912. 48 с.
366. Скородинский А. Практические советы изобретателям с приложением: Существенные сведения об иностранных патентах и формы делопроизводственных бумаг. Санкт-Петербург: Типо-Литография Герольд, 1909. 44с.
367. Скородинский А. Фабричные рисунки и модели (упрощённые патенты). Практическое пособие для изобретателей и промышленников. Закон 1864 г. Объяснённый в порядке статей с приложениями. Санкт-Петербург, 1910. 48 с.
368. Скрипнюк О. В. Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Ін Юре, 2010. 672 с.
369. Спасович В. Права авторские и контрафакция. Санкт-Петербург: М.О. Вольф, 1865. 106 с.
370. Стефанчук Р. До питання про кодифікацію законодавства у сфері інтелектуальної власності. *Право України*. 2016. №11. С. 86–92.

371. Сурженко О.А. Юридична природа права інтелектуальної власності. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2 (18). С.112-116. <http://www.univer.km.ua/visnyk/1060.pdf>
372. Табашников И. Г. Литературная, музыкальная и художественная собственность с точки зрения науки гражданского права и постановления законодательств Северной Германии, Австрии, Франции, Англии и России. Санкт-Петербург: Без. Вид, 1878. – б/с.
373. Таймасханов Р. А. Историко-правовой анализ становления и развития уголовно-правовых норм о защите авторского права и смежных прав в России девятнадцатого века. *История государства и права*. 2007. № 13. URL: <http://www.center-bereg.ru/b12346.html>
374. Теорія держави і права: посіб. для підгот. до держ. іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова; за заг. ред. О. В. Петришина. 5-те вид., допов. і змінене. Харків: Право, 2016. 198 с.
375. Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій. Затверджене Указом Президента України від 18.09.1992 р. № 479/92 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/479/92/page>
376. Типографические шрифты и их правовая охрана. Москва, 1975. 47 с.
377. Торкановский Е.П. Личные имущественные права авторов литературных произведений по советскому авторскому праву. Куйбышев, 1953. 15 с.
378. Торкановский Е.П. Советское законодательство об изобретательстве и рационализации. Куйбышев: Куйбышевское издательство. 1964. 228 с.
379. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво в області охорони

- промислової власності URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/031_125
380. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про співробітництво у сфері охорони промислової власності URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/498_157
381. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631
382. Угода про науково-технічне співробітництво між Україною та Іспанією URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/724_013
383. Угода про співробітництво у сфері інтелектуальної власності між Кабінетом Міністрів України і Урядом Китайської Народної Республіки URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/156_001
384. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/981_018
385. Угода про торговельні відносини між Україною і Сполученими Штатами Америки. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2474-12>
386. Уголовный кодекс РСФСР 1926 г. / Редакция 05.03.1926 URL: <http://docs.cntd.ru/document/901757374>
387. Уголовный кодекс УССР: В ред 1927 г. – 2-е изд. Офиц. Харьков: Юрид. изд-во. НКЮ УССР, 1927. 136 с.
388. Уголовный кодекс УССР: Утв. ВУЦИК 23 августа 1922 г. Изд. 2-е. (Офиц.). Харьков: Изд. Наркомюста УССР, 1922. 100 с.
389. Українська Центральна Рада: документи і матеріали: в 2 т. Київ: Наукова думка, 1997. Т. 2. 422 с.
390. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 г. / Изд. 13-е, переосм. И доп. / Н. С. Таганцев. Санкт-петербург: Гос. тип, 1908. 958 с.

391. Федорчук А.М. На шляху до українського патенту / Федорчук А. М. Київ: ТОВ «Альфа ПіК», 2008. 50 с.
392. Харитонов Е.О., Саниахметова Н.А. Гражданское право Украины: ученик. Харьков: ООО «Одиссей», 2004. URL: <https://juristoff.com/resyrsi/biblioteka/civil-pravo/2227-haritonov-e-o-saniaxmetova-n-a>
393. Харитонов Є.О. Харитонova О. І., Старцев О. В. Цивільне право України: підручник. Київ: Істина, 2011. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/479-tsivlne-pravo-ukrani-haritonov-o.html>
394. Харитонova О. Харитонов Є. Проблемні питання реформування права інтелектуальної власності в Україні. *Право України*. 2016. №11. С. 106–114.
395. Харитонova О.І. Правова природа права інтелектуальної власності. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Одеса: Юрид. л-ра, 2008. Т. VII. С. 144-151.
396. Харченко В. Б. Наукове відкриття як об'єкт права інтелектуальної власності та предмет кримінально-правової охорони. *Часопис Академії адвокатури України*. 2009. №4. С. 1–7. URL: <http://www.e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/.../599/619>
397. Хейфец И. Я. 1925 – Основы патентного права. С предисловием председателя комитета по делам изобретений Л. К. Мартенса. Ленинград: «Научное химико-техническое издательство, научно-технического отдела ВСНХ, 1925. 418 с.
398. Хейфец И.Я. Промышленные права и их хозяйственное значение в СССР и на Западе. Москва: Государственное юридическое издательство РСФСР, 1930. 248 с.
399. Хрідочкін А. В. Адміністративно-правовий статус суб'єктів системи охорони інтелектуальної власності в Україні. Адміністративне право і процес. № 1(11). 2015. С. 179 – 186.

400. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України) – Ф. 2 – Оп. 9. – Спр. 7200. Листування з РМ СРСР та центральними установами СРСР і УРСР про поліпшення постачання народного господарства металопрокатом, введення в дію інструкції по підрахуванню економії від впровадження винаходів і раціоналізаторських пропозицій, виконанню плану будівництва і введення в дію виробничих потужностей по УРСР у 1959 р. – Почато 06. 07. 1959. – Закінчено 02. 02. 1960. – 258 арк.
401. ЦДАВО України. – Ф. 2 – Оп. 9. – Спр. 7212. Листування з Комітетом стандартів, мір та вимірювальних приладів при РМ СРСР, про поліпшення впровадження в народне господарство винаходів і раціоналізаторських пропозицій, посилення контролю за впровадженням, і дотримання стандартів, тощо. – Почато 04. 06. 1960. – Закінчено 26. 12. 1960. – 80 арк.
402. ЦДАВО України. – Ф. 2 – Оп. 9. – Спр. 7231. Документи про заходи до поліпшення впровадження в народне господарство винаходів, і раціоналізаторських пропозицій. – Почато 12. 02. 1960. – Закінчено 08. 09. 1960. – 103 арк.
403. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 14. – Спр. 268. Листування з союзними міністерствами і відомствами про патентно-ліцензійну роботу, відкриття і винахідництво в Українській РСР. – Почато 23. 01. 1976. – Закінчено 28. 12. 1976. – 252 арк.
404. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 14. – Спр. 1173. Листування з союзними міністерствами і відомствами про патентно-ліцензійну роботу, відкриття і винахідництво в УРСР. – Почато 06. 01. 1977. – Закінчено 19. 12. 1977. – 158 арк.
405. ЦДАВО України. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 214. Статути та огляд діяльності фабрично-промислового департаменту Міністерства Народного господарства УНР та місцевих промислових комітетів. – Почато – Закінчено 1924. – 24 арк.

406. ЦДАВО України. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 217. Закони, постанови про організацію горілчаної промисловості та перетворення Відділу винаходів в окремий Департамент охорони промислової власності та доповідь про заснування льонопрядильень та оплату винаходів. – Почато 04. 07. 1920. – Закінчено 19. 01. 1921. – 17 арк.
407. ЦДАВО України. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 218. Доповідь про діяльність департаменту, складання загального кошторису, видаткового розписання та фінансування цукроварень. – Почато 02. 02. 1920. – Закінчено 28. 02. 1921. – 50 арк.
408. ЦДАВО України. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр. 455. Протоколи засідань ради фабрично-промислового департаменту Міністерства народного господарства УНР і персональні листи урядовців – Почато – Закінчено 1920. – 30 арк.
409. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1313. Виписки з протоколів засідання Підготовчої комісії Раднаркому УСРР, НК РСІ УСРР, висновки та листування про стан і розвиток винахідництва в Україні, організація Міжвідомчого комітету сприяння винахідництву. – Почато 23. 03. 1927. – Закінчено 02. 01. 1928. – 84 арк.
410. ЦДАВО України. – Ф. 1118. – Оп. 1. – Спр. 74. Проекти законів, закони та пояснюючі записки до них про парові котли, про тимчасові штати фабричної інспекції України. – Почато 29. 04. 1918. – Закінчено 31. 12. 1918. – 55 арк.
411. ЦДАВО України. – Ф. 1118 – Оп. 1. – Спр. 75. Документи про затвердження винаходу, дерев'яного з поглинаючою підшовою взуття П. І. Грюнталем та Л. Б. Антошевським (заяви, описання, свідоцтво) – Почато 04. 06. 1918. – Закінчено 26. 12. 1918. – 15 арк.
412. ЦДАВО України. – Ф. 1118. – Оп. 1. – Спр. 78. Документи про винахід опорної бляшки для каблука черевика С. М. Полонським (свідоцтво, заява, опис) – Почато 28. 06. 1918. – Закінчено 28. 09. 1918. – 13 арк.

413. ЦДАВО України. – Ф. 1118 – Оп. 1. – Спр. 79. Документи про винахід готування підошви та підметок для взуття Є. О. Романчом та Г. Д. Корнієнком (свідоцтво, заява, опис) – Почато – Закінчено 1918. – 22 арк.
414. ЦДАВО України.– Ф. 1118. – Оп. 1. – Спр. 80. Документи про винахід печі термоакумуляторної Л. Г. Кулеб'як-Скрипником (свідоцтво, заява, опис) – Почато 29. 08. 1918. – Закінчено 21. 11. 1918. – 5 арк.
415. ЦДАВО України. – Ф. 1118. – Оп. 1. – Спр. 82. Документи про винахід шкірових галош А. Б. Струганом (свідоцтво, опис, заяви) – Почато – Закінчено 31. 08. 1918. – 4 арк.
416. ЦДАВО України. – Ф. 1118. – Оп. 1. – Спр. 83. Документи про винахід гігієнічного бритвенного приладу А. Г. Лукацького (свідоцтво, заява, опис) – Почато 14. 08. 1918. – Закінчено 31. 08. 1918. – 11 арк.
417. ЦДАВО України.– Ф. 1118. – Оп. 1. – Спр. 84. Документи про винахід нафтового мотору І. П. Сквирським (свідоцтво, заява, опис) – Почато 08. 07. 1918. – Закінчено 03. 12. 1918. – 13 арк.
418. ЦДАВО України. – Ф. 1118. – Оп. 1. – Спр. 85. Документи про спосіб приготування бабіту, що має в основі олово Г. А. Янушевським (свідоцтво, прохання) – Почато 02. 09. 1918. – Закінчено 06. 12. 1918. – 7 арк.
419. ЦДАВО України. – Ф. 1118 – Оп. 1. – Спр. 86. Документи про винахід електричної плити М. О. Вакуленком (свідоцтво, заява та ін.) – Почато 17. 09. 1918. – Закінчено 17. 12. 1918. – 7 арк.
420. ЦДАВО України. – Ф. 1118 – Оп. 1. – Спр. 87. Документи про винахід електричних нагрівальних приладів з тепловою ізоляцією Л. В. Вольфсона (заяви, описання винаходу, квитанції – Почато 08. 10. 1918. – Закінчено 25. 12. 1918. – 6 арк.

421. ЦДАВО України. – Ф. 1118. – Оп. 1. – Спр. 88. Документи про винахід на переносну кухонну плиту О. І. Бублову (свідоцтво, опис, заява) – Почато 03. 09. 1918. – Закінчено 25. 12. 1918. – 9 арк.
422. ЦДАВО України. – Ф. 1118. – Оп. 1. – Спр. 90. Документи про винахід способу спалювання нафти Д. Р. Бонясного (свідоцтво, опис, заяви) – Почато 14. 06. 1918. – Закінчено 02. 10. 1919. – 15 арк.
423. ЦДАВО України. – Ф. 1118. – Оп. 1. – Спр. 91. Листування з фірмою «Легуміноза» про затвердження обгортки для упакування чаю «Чайная Роза Востока» – Почато 29. 09. 1918. – Закінчено 09. 12. 1918. – 7 арк.
424. ЦДАВО України. – Ф. 1118. – Оп. 1. – Спр. 92. Документи про затвердження товарного знаку «Наездник» для табачно-махорочних виробів (заяви, описання, квитанції) – Почато 07. 11. 1918. – Закінчено 15. 01. 1919. – 19 арк.
425. ЦДАВО України. – Ф. 1118. – Оп. 1. – Спр. 94. Документи про використання товарного знаку для товариства «Штенберг и Добкин» – Почато 07. 12. 1918. – Закінчено 15. 01. 1919. – 4 арк.
426. ЦДАВО України. – Ф. 1118. – Оп. 1. – Спр. 95. Документи про затвердження товарного знаку для майстерень, що виробляють змазуючі продукти (заяви, квитанції) – Почато 1918. – Закінчено 10. 01. 1919. – 4 арк.
427. ЦДАВО України. – Ф. 1118. – Оп. 1. – Спр. 96. Листування з тютюново-махорочною фабрикою С. Л. Володарського та Л. А. Перчика про затвердження товарного знаку «Насос» – Почато – Закінчено 1918. – 4 арк.
428. ЦДАВО України. – Ф. 2344 (2). – Оп. 1. – Спр. 1. Протоколи – Почато 22. 04. 1924. – Закінчено 05. 01. 1926. – 58 арк.
429. ЦДАВО України. – Ф. 2344 (2). – Оп. 1. – Спр. 19. Общя переписка – Почато 06. 07. 1926. – Закінчено 29. 06. 1928. – 60 арк.

430. ЦДАВО України. – Ф. 2344. – Оп. 4. – Спр. 28. Заявления изобретателей о гонораре. – Почато 1927. – Закінчено 1930. – 66 арк.
431. ЦДАВО України. – Ф. 5074. – Оп. 1. – Спр. 787. Статистические сведения. Сводные отчёты советов ВОИР. – Почато – Закінчено 1972. – 26 арк.
432. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3070. Выписки из протоколов заседаний, постановления Коллегии Народного комисариата рабоче-крестьянской инспекции УССР. Докладные записки ЦК КПБУ. НК РКИ УССР в ЦК КПБУ, о перспективах развитии заводов, энергоснабжении Донбаса, снабжении рабоче-потребительской кооперации, состоянии общественного питания, изобретательства рабочих, колхозном строительстве и другим вопросам. – Почато – Закінчено 1930. – 22 арк.
433. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 3137. Докладные записки Комитета содействию изобретательству при Украинском экономическом совещании, Всеукраинского общества рационализаторов и изобретателей в ЦК КпБУ о состоянии изобретательства на Украине. – Почато 10. 09. 1930. – Закінчено 21. 12. 1931. – 32 арк.
434. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 4220. Докладные записки, письма объединения «Уголь», справки Оргинстра ЦК КпБУ, переписка с партийными и советскими органами по вопросам механизации добычи угля, внедрении передовых методов работы, обеспечении шахт оборудованием, рационализаторских предложениях. – Почато 02. 01. 1931. – Закінчено 12. 12. 1931. – 176 арк.
435. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6491. Телеграмма Наркомзема СССР, докладные записки, письма СНК УССР, обкомов КпБУ по вопросам реорганизации аппаратов Наркомзема и Наркомсовхозов их системы на местах; Письмо Вице-президента

- ВУАСХИ в ЦК КпБУ, в связи с реорганизацией научно-исследовательских учреждений в сельском хозяйстве; Докладные записки, письма Наркомзема УССР ВУАМЛЫН, Центрального совета Общества изобретателей на Украине в ЦК КпБУ, о рационализаторских предложениях и изобретениях, в системе Наркомзема, электрификации и механизации сельских хозяйств, проведении агротехнических конференций. – Почато 16. 01 1934 – Закінчено 11. 06. 1934. – 43 арк.
436. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6887. Информация ЦИК. Докладные записки директоров научно-исследовательских учреждений, предприятий, изобретателей по вопросам изобретательства и рационализации, внедрении их в народное хозяйство. Постановление ЦК ЛКСМУ о созыве совещания молодых изобретателей Украины. – Почато 12. 03. 1936. – Закінчено 06. 11. 1936. – 45 арк.
437. Центральний державний історичний архів України (далі ЦДІА) – Ф. 442. – Оп. 1. – Спр. 2799. Дело об изобретении нового состава лака для реставрации картин проживающим в Подольской губернии уроженцем Богемии А. Кестлером. – Почато – Закінчено 1839. – 8 арк.
438. ЦДІА – Ф. 442 – Оп. 543. – Спр. 302. Дело по прошению киевского мещанина Литвиненко П. И. о выдаче ему рекомендательного письма русскому послу в Бельгии для проведения испытания изобретённого им способа ускоренного рафинирования сахара из белых и жёлтых песков и из свекловичных сиропов. – Почато – Закінчено 1890. – 5 арк.
439. ЦДІА – Ф. 442. – Оп. 634. – Спр. 1. Из бумаг относящихся к разным предметам. – Почато 03. 01. 1904. – Закінчено 03. 11. 1904. – 398 арк.
440. ЦДІА – Ф. 442. – Оп. 634. – Спр. 9. По прошению разных лиц. Ходатайства остановленные Губернатором. – Почато – Закінчено 1904. – 263 арк.

441. ЦДІА – Ф. 442. – Оп. 660. – Спр. 2. Ходатайства жителей г. Киева. – Почато – Закінчено 1907. – 165 арк.
442. ЦДІА – Ф. 574. – Оп. 1. – Спр. 474. Дело о выдаче удостоверения К. Вюрглера о применении изобретённого фирмой Путин приспособления для свекловищной резки. – Почато – Закінчено 1902. – 14 арк.
443. ЦДІА – Ф. 574. – Оп. 1. – Спр. 922. Дело о выдаче удостоверений, Чегодару, Каупе, Чекалову, и другим лицам о применении ими приборов на предприятиях Киевской губернии. – Почато – Закінчено 1906. – 23 арк.
444. ЦДІА – Ф. 574. – Оп. 1. – Спр. 1021. Дело о выдаче удостоверений инженерам Мару, Спытке, Кембелю и др. О применении изобретённых ими приборов и аппаратов на сахарных машиностроительных заводах Киевской губернии. – Почато 01. 02. 1907. – 10. 12. 1908. – 62 арк.
445. ЦДІА – Ф. 574. – Оп. 1. – Спр. 1185. Циркуляры отдела промышленности и окружного фабричного инспектора Киевского округа. – Почато 09. 02. 1909. – Закінчено 01. 10. 1910. – 13 арк.
446. ЦДІА – Ф. 575 – Оп. 1. – Спр. 54. Циркуляры окружного фабричного инспектора по Киевскому округу. – Почато – Закінчено 1898. – 502 арк.
447. ЦДІА – Ф. 575. – Оп. 1. – Спр. 183. Переписка с Министерством торговли и промышленности о деятельности фабричной инспекции по надзору за промышленными предприятиями, о злоупотреблении фабрикантов и заводчиков Киевского округа. – Почато 03. 03. 1900 – Закінчено 12. 01. 1915. – 275 арк.
448. ЦДІА – Ф. 575. – Оп. 1. – Спр. 189. Копии донесений старшего фабричного инспектора Херсонской губернии в Министерство торговли и промышленности о состоянии фабрично-заводской промышленности и о деятельности профессиональных организаций. Правила о старостах и депутатах судостроительных и литейных

- заводов в Николаеве. – Почато 07. 03 1900. – Закінчено 27. 08. 1912. – 499 арк.
449. ЦДІА – Ф. 692. – Оп. 11. – Спр. 26. Дело об изобретении коллежским регистратором Алексеем Рождественским нового способа покраски дерева и железа. – Почато 29. 04. 1891. – Закінчено 08. 05. 1891. – 9 арк.
450. ЦДІА – Ф. 692. – Оп. 20. – Спр. 12. Дело об изобретении водяного понтонного двигателя предназначенного для углубления судоходных рек. Изобретение представлено механиком Виталием Андреевичем Вольским в правлении КОПС. – Почато – Закінчено 1902. – 5 арк.
451. ЦДІА – Ф. 730. – Оп. 1. – Спр. 2. Описание изобретённого П. Литвиненко нового способа отбелки и сушки рафинада. – Почато – Закінчено 1870. – 44 арк.
452. ЦДІА – Ф. 730. – Оп. 1. – Спр. 208. Переписка с конторами сахарных заводов о применении центробежных машин изобретённых Пионтковским. – Почато – Закінчено 1890. – 7 арк.
453. ЦДІА – Ф. 1152. – Оп. 1. – Спр. 69. Переписка с Бесарабским ГЖУ и Румынским подданным Телегой Г. О предложении передать русскому правительству его изобретение, уничтожающие звук выстрела из ружья и орудия. – Почато 02. 09. 1903. – Закінчено 04. 04. 1904. – 34 арк.
454. Цивільне право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с.
455. Цивільне право України: у 2 кн. Кн. 2 / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.
456. Цивільне право України: у 2 кн. Кн. 2 / О. В. Дзери (керівник авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін. ; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. Київ: Юрінком Інтер, 2002. Кн.1. 720 с.

457. Цивільне право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бєгова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків: Право, 2011. Т. 1. 656 с.
458. Цивільний кодекс України. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.
459. Черепахин Б. Б. К вопросу о частном и публичном праве / Б. Б. Черепахин. Труды по гражданскому праву. Москва: Статут, 2001. 479 с.
460. Черничкина Г. Н. Исторические тенденции становления и развития дореволюционного российского законодательства, регулирующего правовую охрану изобретений военного назначения. *История государства и права*. 2010. №1. С. 21–22.
461. Чернышева С. А. Правовое регулирование авторских отношений в кинематографии и телевидении. Москва: Наука, 1984. 176 с.
462. Чертков В. Л. Авторское право в периодической печати. Москва: Юрид. Лит., 1989. 144 с.
463. Чертков В. Л. Судебная защита прав и интересов авторов. Москва: «Юридическая литература», 1970. 122 с.
464. Шершеневич Г. Ф. Экономическое обоснование авторского права. Казань, 1890. 26 с.
465. Шершеневич Г. Ф. Наука гражданского права в России. Москва: «Статут», 2003. 250 с. URL: <http://civil.consultant.ru/elib/books/7/info/>
466. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. Москва: Издательство «Статут», 2005. URL : http://webarhimed.ru/assets/files/uchebniki/Russkoe_gragdanskoe_pravo_SHERSHENEVICH_ucheb.pdf
467. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. Москва: Изд. Бр. Башмаковых, 1911. 698 с. URL: <http://lawlibrary.ru/izdanie11486.html>

468. Шишка Р. Б. Охорона прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному праві України: дис. ...доктора юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2004. 469 с.
469. Шишка Р. Право інтелектуальної власності: погляд на проблему. *Право України*. 1999. № 3. С. 57–59.
470. Штефан О. О. Дещо до питання кодифікації законодавства з інтелектуальної власності на прикладі авторського права. *Питання інтелектуальної власності*: збірник наук. Праць. Вип. 6. Київ, 2008. С. 30 – 33.
471. Штефан О. О. Реклама як самостійний об'єкт авторського права. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2008. №8. С. 1–10.
472. Штефан О. О., Штефан А. С. Авторське право і суміжні права у рекламі: монографія. Київ: ТОВ «Лазурит-Поліграф», 2009. 148 с.
473. Щодо питань атестації представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених): Наказ Міністерства освіти і науки України 25.07.2006 № 556 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1021-06>
474. Юрченко А. К. Издательский договор. Ленинград: Изд. Ленинградского университета, 1988. 104 с.
475. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ: Критика, 2007. С. 238 – 257.
476. Яковенко Т. Ю. Деякі питання кодифікації законодавства у сфері інтелектуальної власності. *Питання інтелектуальної власності*: збірник наукових праць. Вип.7. К., 2009. С. 98 – 106.
477. Яневський Д. Політичні системи України 1917 – 1920 років: спроби творення і причини поразки. Київ, 2003. С. 358 – 359.
478. Conceptul de proprietate intelectuală și industrială URL: http://andrei.clubcisco.ro/cursuri/5master/mti-misc/CAP6_LPMITT.pdf
479. Czempińska W. Rozwój pojęć o ochronie praw wynalazcy. Warszawa: Nakładem Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie, 1931. 117 s

480. Golab S. Ustawa o prawie autorskiem z dnia 29 marca 1926 r. z materiałami. Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. J. Mianowskiego, 1928. 335 s.
481. Górski A. Zarys prawa handlowego austriackiego. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1900. 402 s.
482. Górski J. Pojęcie prawa autorskiego w rozwoju historycznym. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i sociologiczny*. 1931. Rocznik 1. S. 45–62.
483. Inventiile si istoria lor (I) – de vorba cu Prof. Dr. Ing. Gheorghe Manolea URL: http://www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleviewdetail&ID=3436
484. Istoricul reglementarii protecției Desenelor și Modelelor în România URL: <http://www.osim.ro/desene/istdmi.php>
485. Ladislav Jakl. Patenty a průmyslové vzory URL: <http://patentnarozum.eu/lekce/patenty-a-prumyslove-vzory>
486. Lakomy L. Znaczenie wynalazczosci dla kultury, dobrobutu i obrony państwa. Katowice: Drukarnia «Nakładowa», 1932. 30 s.
487. Lege nr. 126 din 28 iunie 1923 asupra proprietatii literare si artistice emitent: ministerul cultelor publicat: buletinul oficial nr. 68 din 28 iunie 1923 URL: <http://www.monitoruljuridic.ro/act/lege-nr-126-din-28-iunie-1923-asupra-proprietatii-literare-si-artistice-emitent-ministerul-cultelor-publicat-n-24108.html>
488. Národní archiv – Patentní úřad, Praha Počátky Patentního úřadu, 1919 – 1923 URL: <http://www.badatelna.eu/fond/2275/uvod/7123>
489. Pitelová Olga. Vývoj a ochrana autorských práv v oblasti kultury / Masarykova univerzita Právnická fakulta Katedra občanského práva URL: https://is.muni.cz/th/81629/pravf_m/Diplomka.doc
490. Płaza S. Historia prawa w Polsce na tle porównawczym: W 3 cz. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2001. 762 s.
491. Polskie prawo patentowe. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928r. o ochronie wynalazków, wzorów i

- znaków towarowych. Komentarz z przedmową i wstępem prof. D-ra Fryderyka Zolla. – Opracowali: Dr. Adam Ponikło, Jan Gutowski. Warszawa: Skład Główny Gebethner i Wolff, 1935. 395 s.
492. Prawo autorskie w projekcie prof. Fryderyka Zolla / Zoll F. Kraków: Druk W. L. Anczyca i Spółki, 1920. 71 s.
493. Protecția proprietății intelectuale. Aspecte conceptuale privind proprietatea intelectuală URL: <http://ppi.ulbsibiu.ro/ro/proprietate/>
494. Repetytoryum prawa handlowego z uwzględnieniem wykładów i dzieł systematycznych prof. Dolińskiego, Górskiego, Wróblewskiego i Randy. Opracował Dr. M. Wohlmann. Lwów, 1914.
495. Rigorózní práce URL: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/84003/?lang=cs>
496. Schutz von Erfindungen: Patent und Lizenzrecht Prof. Dr. Ing. Felix Gross Patentanwalt European Patent and Trademark Attorney Professor für Patentrecht in den Prozesswissenschaften TU Berlin Fakultät III – Prozesswissenschaften Institut für Prozess- und Verfahrenstechnik Fachgebiet Dynamik und Betrieb technischer Anlagen Stand: 7. April 2013 URL: <http://www.maikowski-ninnemann.com/fileadmin/redaktion/redaktion/downloads/Skript-20130405.pdf>
497. Thon A. Z zagadnień ochrony prawa z rejestracji znaku towarowego. Warszawa: Skład Główny: Dom Książki Polskiej, 1934. 21 s.
498. Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej URL: <http://www.uprp.pl/Polski>
499. Ustawa o prawie autorskim. Warszawa: Polskie Towarzystwo Ochrony Prawa Autorskiego, 1939. 32 s.
500. Ustawa z d. 5 lutego 1924 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych. *Wiadomości Urzędu Patentowego*. 1924. R. 1, zesz. 1. URL: <http://www.prawo.pl/dz-u-akt/-/dokument/Dz.U.1924.31.306/16876171/137454>

501. Vinopal Vilém. Analýza českého autorského práva v kontextu společenských změn: vývoj od poloviny 20. století do současnosti URL: http://piratskenoviny.cz/?c_id=32710
502. Wiadomości Urzędu Patentowego. 1924. R.1, zes. 1–8. URL: https://grab.uprp.pl/sites/Wydawnictwa/WydawnictwaArchiwum/WydawnictwaArchiwum/WUP02_1929.pdf
503. Zákon o právu autorském, 218/1926 Sb. ZÁKON ze dne 24. listopadu 1926 o původském právu k dílům literárním, uměleckým a fotografickým (o právu autorském) Změna: 120/1936 Sb URL: <http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=txt&id=312>
504. Zákon ze dne 24. 4. 1936, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 24. listopadu 1926, č. 218 sb. z. a n., o původském právu k dílům literárním, uměleckým a fotografickým (o právu autorském) <https://www.epravo.cz/vyhledavaniapi/?Id=6540&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>
505. Zoll F. Podręcznik prawa prywatnego austriackiego na podstawie swych wykładów. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1899. 167 s.
506. Zoll F. Polska ustawa o prawie autorskiem i konwencja berneńska z objaśnieniami prof. Dr. F. Zolla. Kraków, 1926. 126 s.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації

Монографія:

1. Розвиток законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.): монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2017. 508 с.

Рецензії:

Коваль І. Ф. Рецензія на монографію Іващенко В. А. Розвиток законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.). *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 1. С. 98–100.

Статті в наукових фахових виданнях України:

2. Іващенко В. А. Правові проблеми реалізації прав на раціоналізаторські пропозиції. *Форум права*. 2012. № 1. С. 371–374. <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12ivanrp.pdf>.

3. Іващенко В. А. Формування державної системи охорони промислової власності УНР республіканськими урядами доби Центральної Ради та Директорії (грудень 1917 – 1921 рр.). *Митна справа*. 2013. № 1 (80). С. 447–452.

4. Іващенко В. А. Загальні тенденції розвитку законодавства Російської імперії у сфері авторського права у другій половині XIX – на початку XX ст. *Вісник Закарпатського університету: серія право*. Ужгород. № 20 (1). 2012. С. 66–69.

5. Іващенко В. А. Формування системи правової охорони промислової власності за Гетьманату Павла Скоропадського (квітень – грудень 1918). *Митна справа*. 2013. № 2 (79). С. 386–389.

6. Іващенко В. А., Морозов А. Г. Політика національних урядів у сфері охорони об'єктів права промислової власності у роки української революції (грудень 1917 – 1921 рр.). *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 5. С. 96–103.

7. Іващенко В. А. Законодавче забезпечення охорони авторських прав на українських землях наприкінці XIX – на початку XX століть. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 6. С. 83–88.

8. Іващенко В. А. Формування Радянської моделі охорони авторських прав на території українських губерній підконтрольних радянській владі у 1917 – 1925 рр. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: «Юридичні науки». 2014. Вип. 6-2. С. 32–35.

9. Іващенко В. А. Законодавче забезпечення охорони авторського права Радянської України у 1925 – 1928 рр. *Право і суспільство*. 2015. Вип. 3. С. 48–52.

10. Іващенко В. А. Законодавче забезпечення охорони промислової власності в СРСР у період НЕПу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: «Юридичні науки». 2016. Вип. 6. Том. 1. С. 20–24.

11. Іващенко В. А. Правове забезпечення та порядок виплати авторської винагороди у сфері наукових відкриттів, винахідництва та раціоналізації в СРСР та УРСР 50 – 60-хх рр. XX ст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2017. № 43. С. 17–19.

12. Іващенко В. А. Законодавче регулювання охорони наукових відкриттів, винаходів, раціоналізаторських пропозицій в СРСР та УРСР у 1970 – 80-хх рр. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 8–12.

13. Іващенко В. А. Польська модель охорони авторського права в Східній Галичині у 1921 – 1939 рр. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. http://lsej.org.ua/6_2017/26.pdf.

14. Іващенко В. А. Формування законодавчої бази охорони права інтелектуальної власності в Україні у 1991 – 1993 рр. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Том 2. С. 9–12.

15. Іващенко В. А. Правове регулювання охорони інтелектуальної власності на території Закарпаття у 1918 – 1938 рр. *Приватне та публічне право*. – 2017. № 3. С. 45–49.

16. Іващенко В. А. Реформування національного законодавства з питань інтелектуальної власності у 2015 – 2017 рр. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: «Юридичні науки». 2017. № 5. С. 19–23.

17. Іващенко В. А. Розвиток законодавства з інтелектуальної власності в Україні у 2000-х рр. (історико-правовий аспект). *Право та державне управління*. 2017. № 4. (Т. 1). С. 25–31.

Статті в наукометричних та наукових періодичних виданнях інших держав

18. Іващенко В. А. Правова регламентація авторського права в УРСР у 1960 – 1980-х рр. 20 ст. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 2. С. 105–112.

19. Іващенко В. А. Правова охорона винаходів і технічних удосконалень у період інтенсивної індустріалізації в УСРР (1930–1940 рр.). *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. № 1 (93). С. 46–55.

20. Іващенко В. А. Законодавче регулювання охорони наукових відкриттів, винаходів раціоналізаторських пропозицій в СРСР та УРСР у 1959 – 1973 рр. (історико-правовий аспект). *Право і суспільство*. 2017. № 2, Ч. 2. С. 39–43.

21. Іващенко В. А. Правове регулювання охорони інтелектуальної власності на території Північної Буковини у 1918–1939 рр. *Право і суспільство: науковий журнал*. 2017. № 5. С. 10–13.

22. Іващенко В. А. Формування російсько-імперської моделі патентного права у першій половині XIX ст. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 5. С. 23–26.

23. Іващенко В. А. Польська модель охорони промислової власності в Східній Галичині у 1923 – 1939 рр. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2017. № 6 (28). С. 15–18.

24. Іващенко В. Становление системы правовой охраны средств индивидуализации товаров и услуг на территории украинских земель,

входивших в состав Российской империи в XIX веке. *Legea si Viata*. 2018. № 1. С. 40–43.

Наукові публікації, що додатково відображають результати досліджень

25. Іващенко В. Захист авторських прав згідно з Законом про авторське право від 20 березня 1911 р. *Інтелектуальна власність в Україні: Погляд з XXI ст.*: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 29 – 30 вересня 2011 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДПВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2011. С. 21–25.

26. Іващенко В. А. Становлення законодавства Російської імперії у сфері охорони авторського права у першій половині XIX ст. *Інтелектуальна власність в Україні: Погляд з XXI ст.* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 26 – 27 вересня 2012 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДПВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2012. С. 9–13.

27. Іващенко В. А. Становлення системи правової охорони промислової власності доби Директорії УНР (грудень 1917 – 1921 рр.). *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави*: матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. (Черкаси, 31 жовтня 2012 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, Белгородський державний університет, Гомельський державний університет ім. Ф. Скорини, 2012. С. 232–234.

28. Іващенко В. А. Охорона прав винахідників відповідно до «Положення про привілеї на винаходи і вдосконалення» від 20 травня 1896 р. *Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції (м. Черкаси, 17 – 18 квітня 2013 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДПВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2013. С. 65–59.

29. Іващенко В. А., Попова Н. О. Законодавство Російської Імперії у сфері охорони промислової власності першої половини XIX ст. *Інтелектуальна власність в Україні: Погляд з XXI ст.*: матеріали III Всеукр.

наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 26 – 27 вересня 2013 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2013. С. 5–9.

30. Іващенко В. А. Українське-радянське законодавство з охорони авторських прав (1917 – 1925). *Вітчизняний та світовий досвід регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції (м. Черкаси, 17 – 18 квітня 2014 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2014. С. 14–17.

31. Іващенко В. А. Нормативне регулювання авторського права в українських землях на початку ХХ ст. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених «Родзинка – 2015»*: матеріали XVII Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Черкаси, 24 квітня 2015 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. С. 181–184.

32. Іващенко В. А. Охорона авторського права в УСРР згідно «Основ авторського права» 1928 р. та закону «Про авторське право» 1929 р. *Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції (м. Черкаси, 7 – 8 квітня 2015 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2015. С. 14–17.

33. Іващенко В. А. Нормативне регулювання авторського права в УРСР у 1960-х – 1970-х рр. *Інтелектуальна власність в Україні: погляд з ХХІ ст.*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 15 – 16 жовтня 2015 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2015. С. 24–28.

34. Іващенко В. А. Приєднання СРСР до Всесвітньої конвенції про авторське право. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених «Родзинка – 2016»*: матеріали XVIII Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Черкаси, 21 квітня 2016 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2016. С. 136–139.

35. Іващенко В. А. Становлення радянської системи патентного права в УСРР у 1917 – 1924 рр. *Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави*: матеріали III Міжнародної наук.-практ. конф. (Черкаси, 29 травня 2016 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, Київський університет туризму, економіки і права, Гомельський державний університет ім. Ф. Скорини, 2016. С. 28–32.

36. Іващенко В. А. Законодавче забезпечення прав винахідників у СРСР у 1924 – 1931 рр. *Інтелектуальна власність в Україні: погляд з XXI ст.*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 12 – 13 жовтня 2016 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, ДСІВУ, 2016. С. 73–78.

37. Іващенко В. А. Загальні засади правової охорони промислових зразків в СРСР та УСРР у 20 – 30-хх рр. XX ст. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих вчених «Родзинка – 2017»*: матеріали XIX Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Черкаси, 27 – 28 квітня 2017 р.). Черкаси: МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2017. С. 136–139.

38. Іващенко В. А. Становлення радянського законодавства з охорони винаходів у 1917 – 1924 рр. *Законодавство України у сфері інтелектуальної власності та його правозастосування: національні, міжнародні, та європейські виміри*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. з проб. інтел. власн. (м. Київ, 23 верес. 2016 р.). Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, НДІВ НАПрНУ, ІВ НУ ОЮА в м. Києві, ПДТУ, 2016. С. 93–96.

39. Іващенко В. А. Становлення державної системи охорони інтелектуальної власності в Україні на початку 90-х рр. XX ст. *Вітчизняний та світовий досвід правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції (м. Черкаси, 20 квітня 2017 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, 2017. С. 15–19.

40. Іващенко В. А. Становлення системи державного управління у сфері інтелектуальної власності в Україні у 2000-х рр.: історико-правовий аспект. *Інтелектуальна власність: погляд з XXI століття*: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 12 – 14 жовтня 2017 р.). Черкаси: МОНУ, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, НДІВ НАПрНУ, 2017. С. 9–13.

41. Іващенко В. А. Правовий статус та особливості формування державної системи охорони сортів рослин в Україні. *Rzeczywiste problemy prawa na obecnym etapie rozwoju państwowości*: międzynarodowa konferencja naukowo-praktyczna (Lublin, 20 – 21 października, 2017). Lublin: Maria Curie-Skłodowska University, Lublin Science and Technology Park S.A., 2017. S. 30–33.

42. Іващенко В. А. Чехословацька модель охорони авторського права на українських землях у 1920 – 30-х рр. *Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Дніпро, 2 – 3 лютого 2018 р.). Дніпро: ГО«Правовий світ», 2018. С. 11–14.

Додаток Б. Акти впровадженнь результатів дисертаційної роботи

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
Науково-дослідний інститут
інтелектуальної власності

NATIONAL ACADEMY
OF LAW SCIENCES OF UKRAINE
Scientific Research Institute
of Intellectual Property

«22» 09 2018 р. № 23/1
на № _____ від «___» _____ 20__ р.

Голові спеціалізованої
вченої ради Д 20.149.01
ПВНЗ Університету
Короля Данила

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

Цим засвідчуємо, що положення та рекомендації дисертації Іващенко В. А. на тему «Закономірності й тенденції розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.)», представленої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальностями 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень; 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право, використовувалися у процесі роботи над проектом Закону України «Про Національну систему охорони інтелектуальної власності в Україні» у складі робочої групи при НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, та були надані до Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Результати досліджень Іващенко В.А. також використовувалися у процесі підготовки матеріалів комітетських слухань, що проводилися Комітетом з питань науки і освіти Верховної Ради України на тему «Інтелектуальна власність. Стан та концептуальні засади розвитку» від 15 жовтня 2014 року, та у підготовці яких НДІ інтелектуальної власності НАПрН України брав активну участь.

Використання результатів досліджень Іващенко В.А. здійснювалася також у процесі виконання досліджень за фундаментальною темою, над якою зокрема працював Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Національної академії правових наук України, а саме: «Міжнародно-правова охорона інтелектуальної власності» (державний реєстраційний номер № 0112U007757, 2013 – 2017 роки).

Заступник директора
з наукової роботи,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

Мироненко Н.М.

Україна, 03150, Київ-150, вул. К. Малевича (Боженка), 11
р/р 31258220114735
Банк: ДКС України у м. Києві, МФО 820172,
ЄДРПОУ 25882308

Ukraine, 03150, Kiev-150, 11 Kazimir Malevich (Bozhenko) St.
Tel./fax: 200-08-75, 228-22-16 (accounts dept.)
letter@i.kiev.ua, www.ndiiv.org.ua

Проректор з наукової роботи
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

професор Коломієць А.М.
«» 2018 р.

Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження Іващенко В. А. у навчальний процес

Тема: «Закономірності та тенденції розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.)»

Комісія у складі: декана факультету, професора Зінька Юрія Анатолійовича, завідувача кафедри всесвітньої історії, професора Мельничука Олега Анатолійовича, завідувача кафедри правових наук та філософії, доцента Яременка Олександра Івановича склали це акт про те, що результати дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, Іващенко В.А. «Закономірності та тенденції розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.)» використовуються у навчальному процесі Факультету історії, етнології і права, в межах курсів «Інтелектуальна власність», «Історія держави і права України», «Цивільне право». У якості джерел для навчально-методичних комплексів рекомендовані такі публікації:

1. Розвиток законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.): монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2017. 508 с.
2. Іващенко В.А. Правове забезпечення та порядок виплати авторської винагороди у сфері наукових відкриттів, винахідництва та раціоналізації в СРСР та УРСР 50-60-хх рр. XX ст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. № 43. С. 17 – 19.
3. Іващенко В.А. Законодавче регулювання охорони наукових відкриттів, винаходів, раціоналізаторських пропозицій в СРСР та УРСР у 1970 –80-хх рр. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. №4. С. 8-12.
4. Іващенко В.А. Польська модель охорони авторського права в Східній Галичині у 1921– 1939 рр. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. №6. http://lsei.org.ua/6_2017/26.pdf

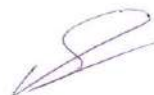
5. Іващенко В.А. Формування законодавчої бази охорони права інтелектуальної власності в Україні у 1991 – 1993 рр. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. №2 Том 2. С. 9 –12.
6. Іващенко В.А. Правове регулювання охорони інтелектуальної власності на території Північної Буковини у 1918 –1939 рр. *Право і суспільство: науковий журнал*. 2017. № 5. С. 10 – 13.
7. Іващенко В.А. Правове регулювання охорони інтелектуальної власності на території Закарпаття у 1918 –1938 рр. *Приватне та публічне право*. – 2017. №3. С. 45 – 49.
8. Іващенко В.А. Реформування національного законодавства з питань інтелектуальної власності у 2015-2017 рр. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки»*. 2017. №5. С. 19–23
9. Іващенко В.А. Розвиток законодавства з інтелектуальної власності в Україні у 2000-х рр. (історико-правовий аспект). *Право та державне управління*. 2017. № 4. (Т. 1.). С. 25–31.
10. Іващенко В.А. Формування російсько-імперської моделі патентного права у першій половині XIX ст. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. №5. С. 23–26.

Декан
факультету історії,
етнології і права, к.і.н., професор

Ю. А. Зінченко

Завідувач кафедри
правових наук та філософії,
к. наук. з держ. управління
доцент

О. І. Яременко

зав. кафедри всесвітньої історії,
д.і.н., професор

О. А. Мельничук

Зінченко Ю.А.
Яременко О.І., Мельничук О.А.
19.06.18

Проректор з наукової, інноваційної та
міжнародної діяльності
Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького

проф. Корновенко С.В.
2018 р.

**Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Іващенко В. А. у навчальний процес.**

Тема: «Закономірності й тенденції розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.)»

Комісія у складі: директора навчально-наукового інституту економіки і права, к.е.н., доцента Андрусика В. М, зав. кафедри державно-правових дисциплін, к.ю.н., доц. Кононенка Ю.С., зав. кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін, к.і.н., доцента Попової Н.О. (Голова комісії). Склали це акт про те, що результати дисертаційної роботи Іващенко Віктора Анатолійовича «Закономірності та тенденції розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.)» використовуються у навчальному процесі ННІ економіки і права Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького, в межах курсів «Право інтелектуальної власності», «Вступ до інтелектуальної власності», «Авторське право і суміжні права». Результати дисертаційного дослідження використані у навчально-методичних матеріалах де в якості джерел рекомендовані такі публікації:

1. Розвиток законодавства у сфері інтелектуальної власності в Україні (XIX – поч. XXI ст.): монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2017. 508 с.
2. Іващенко В. А. Правові проблеми реалізації прав на раціоналізаторські пропозиції. *Форум права*. 2012. № 1. С. 371–374. <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12ivanrp.pdf>.
3. Іващенко В.А. Формування державної системи охорони промислової власності УНР республіканськими урядами доби Центральної Ради та Директорії (грудень 1917 – 1921 рр.). *Митна справа*. 2013. № 1 (80). С. 447–452.
4. Іващенко В.А. Загальні тенденції розвитку законодавства Російської імперії у сфері авторського права у другій половині XIX – на початку

- XX ст. *Вісник Закарпатського університету: серія право*. Ужгород, №20 (1) 2012. С. 66 – 69.
5. Івашенко В.А. Формування системи правової охорони промислової власності за Гетьманату Павла Скоропадського (квітень-грудень 1918). *Митна справа*. 2013. № 2 (79). 386-389.
 6. Івашенко В.А. Формування Радянської моделі охорони авторських прав на території українських губерній підконтрольних радянській владі у 1917–1925 рр. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6-2. С. 32 – 35.
 7. Івашенко В.А. Законодавче забезпечення охорони авторського права Радянської України у 1925-1928 рр. *Право і суспільство*. 2015. Випуск 3. С. 48–52.
 8. Івашенко В.А. Законодавче забезпечення охорони промислової власності в СРСР у період НЕПУ. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки»*. 2016. Випуск 6. Том. 1. С. 20 – 24.
 9. Івашенко В.А. Законодавче регулювання охорони наукових відкриттів, винаходів раціоналізаторських пропозицій в СРСР та УРСР у 1959 – 1973 рр. (історико-правовий аспект). *Право і суспільство*. 2017. №2, Ч.2. С. 39 – 43.

Директор ННІ економіки і права,
професор
Завідувач кафедри
державно-правових дисциплін,
доцент
Завідувач кафедри
інтелектуальної власності
та цивільно-правових дисциплін, доцент

В.М. Андрусyak

Ю.С. Кононенко

Н.О. Попова

підпис *Андрусяк В.М. Кононенко Ю.С.*
ЗАСВІДЧУЮ *Попова Н.О.*
Черкаський національний
університет
імені Богдана Хмельницького
Національний відділ кадрів
10 лютого 2018 р.

